

Szent Ágoston vallomásai

Fordította: Dr. Vass József

TARTALOM

Első könyv

Az első könyv tartalma

I. FEJEZET

Isten maga biztat minket maga dicséreteire, de ehhez hit kell, meg igyekezet.

II. FEJEZET

Benned az isten, akár akarod, akár nem.

III. FEJEZET

Isten egészen ott van, ahol van, de semmi alkotás egészen be nem fogadhatja.

IV. FEJEZET

Gyarló beszéd Isten fölséges mivoltáról.

V. FEJEZET

Töredelmes bűnvallomással Istent hívogatja.

VI. FEJEZET

Csecsemőkoráról beszél s megmagyarázza Isten örökkévalóságát.

VII. FEJEZET

Bűn árnyékozza csecsemőkorunkat.

VIII. FEJEZET

Elmondja, hogyan tanult meg beszélni.

IX. FEJEZET

Gyermekkorában igen szeretett játszani, tanulni nem. Sok verést kapott, de haszontalanul. Panaszkodik, hogy a tanítók bottal nevelnek.

X. FEJEZET

Megvallja bűnét, hogy játékos kedve miatt hátramaradt a tanulásban.

XI. FEJEZET

Súlyos betegségében meg akar keresztelkedni.

XII. FEJEZET

Szülei jót akartak vele, de igazán jóra Isten igazította szándékukat.

XIII. FEJEZET

Az alapvető oktatás nagy értékét fejtegeti. Ő azonban jobban szerette a latin költők meséit.

XIV. FEJEZET

Nem szeretett görögül tanulni, mert kényszerítették.

XV. FEJEZET

Hálálkodik, hogy Isten később mindent jóra fordított.

XVI. FEJEZET

Keményen ostromozza azt a szokást, hogy a tanulókat pogány istenek foszlott erkölcseiről szóló mesékkel tanítják nyelvre és irodalomra.

XVII. FEJEZET

Egyik iskolai dolgozatának sikere.

XVIII. FEJEZET

Felpanaszolja, hogy a művelt emberek jobban törődnek a nyelvtan szabályaival, mint Isten törvényeivel.

XIX. FEJEZET

Maga is ilyen volt. Elszámolja serdülőkora bűneit. Vallja, hogy igen veszedelmesek, mert együtt nőnek az emberrel.

XX. FEJEZET

Magasztalja Istent a gyermekségében vett jókért.

Második könyv

Az második könyv tartalma

I. FEJEZET

Ifjúsága bűneit takargatás nélkül meg akarja vallani.

II. FEJEZET

Igen belemerült a testi vágyakozások örvényébe.

III. FEJEZET

Anyja aggodalommal nézte feslettségét, s intette is a jóra, ő azonban megvetette az asszonyi szóbeszédet.

IV. FEJEZET

Elmentek gyümölcsöt lopni.

V. FEJEZET

Minden bűnnek van valami oka-foka, csábító ereje.

VI. FEJEZET

Keresi, mi volt neki kedves a lopás bűnében. Tetszett, mert tilalmas volt.

VII. FEJEZET

Minden tisztaságunk Isten adománya.

VIII. FEJEZET

Tetszett neki az a lopás, mert többedmagával cselekedte.

IX. FEJEZET

Egyedül nem követte volna el; maga példáján látja tehát, mennyit ártanak a gonosz társak.

X. FEJEZET

Vágyakozik Isten tiszta világossága után.

Harmadik könyv

A harmadik könyv tartalma (371-373)

I. FEJEZET

Karthágóban tisztátalan viszonyok közé keveredik.

II. FEJEZET

Színházban keres szórakozást. Kutatja, mi az igazi részvét.

III. FEJEZET

Gonosz vágyakozásai még a templomban sem szünetelnek. Tanulás és viselkedés dolgában jobb, mint társai.

IV. FEJEZET

Kezébe kerül Cicero valamely munkája. Első lépés a megtérés útján!

V. FEJEZET

A Szentírást egyszerű nyelvezete miatt félredobja.

VI. FEJEZET

Megismerkedik a manicheusokkal.

VII. FEJEZET

Keresi az igazságot, de nem találja. A manicheusok elbódították, de a maga oktalansága is igen akadályozta.

VIII. FEJEZET

Minden erkölcs alapja Isten törvénye. Ami ezzel ellenkezik, az bűn.

IX. FEJEZET

Nem minden bűn egyforma; figyelembe kell venni a szándékot is.

X. FEJEZET

Egynémely manicheus ostobaságról.

XI. FEJEZET

Édesanyja vigasztaló álomlátása.

XII. FEJEZET

„Lehetetlen, hogy ennyi könny magzatja elpusztuljon!”

Negyedik könyv

A negyedik könyv tartalma (373-382)

I. FEJEZET

Áttekinti a most következő évek sok-sok tévelygését.

II. FEJEZET

Tanulmányait befejezte s maga is tanítani kezd. Bevallja bűnös viszonyát.

III. FEJEZET

A csillagjósokhoz szegődik s bölcs oktatás sem tudja tőlük eltántorítani.

IV. FEJEZET

Egyik ifjúkori barátja súlyosan megbetegszik s a szentkeresztység után meg is hal. Ágoston szörnyű fájdalma.

V. FEJEZET

Keresi, miért talál az ember megnyugvást a könnyekben.

VI. FEJEZET

Gyásza miatt szinte az életét is megunja.

VII. FEJEZET

Otthagyja szülővárosát.

VIII. FEJEZET

Karthágói barátai megvigasztalják.

IX. FEJEZET

Az igazi barátságának Isten az alapja.

X. FEJEZET

Mulandó a világ, nincs benne pihenésünk.

XI. FEJEZET

Istenhez igazodjunk, ne a hervadó világhoz.

XII. FEJEZET

Ösvény az élet s boldogtalan az ember, ha nem Isten hírével jár rajta.

XIII. FEJEZET

Könyvet ír a szépségről.

XIV. FEJEZET

Elmélkedés a közvéleményről.

XV. FEJEZET

Sem a szépnek, sem a rossznak forrását nem tudja megtalálni.

XVI. FEJEZET

Vallomást tesz nagy tehetségéről, de búsan kérdezi mi jóra használta?

Ötödik könyv

Az ötödik könyv tartalma (383-384)

I. FEJEZET

Az egész teremtés Istent dicséri.

II. FEJEZET

Isten kezét semmi bűnös el nem kerülheti.

III. FEJEZET

Faustus manicheus püspökkel megismerkedik. Szól a tudósok elvakult gőgjéről.

IV. FEJEZET

Isten legyen minden tudományunk fundamentuma.

V. FEJEZET

A manicheusok tudatlanságáról.

VI. FEJEZET

Sokat várt, keveset kapott Faustustól.

VII. FEJEZET

Faustusban csalódván elhidegül a manicheusoktól.

VIII. FEJEZET

Anyja akarata ellenére Rómába költözik.

IX. FEJEZET

Súlyosan megbetegszik.

X. FEJEZET

Lélekben egészen elszakad a manicheusoktól, de nem bizik az Egyházhöz.

XI. FEJEZET

Újra érdeklődni kezd a Szentírás iránt.

XII. FEJEZET

Panaszkodik a tanítványok gonosz szokásai miatt.

XIII. FEJEZET

Milánóba költözik s megismerkedik Ambrus püspökkel.

XIV. FEJEZET

Ambrus hatása alatt külsőleg is elszakad a manicheusoktól.

Hatodik könyv

A hatodik könyv tartalma (374-385)

I. FEJEZET

Mónika megérkezik Milánóba s megtudja, hogy fia megszabadult a manicheus tévelygéstől.

II. FEJEZET

Csudálja édesanyja jámbor engedelmességét az Egyház iránt.

III. FEJEZET

Ambrus püspök nagy elfoglaltsága.

IV. FEJEZET

Ambrus előadásai nyomán Ágoston lelke kezd világosodni.

V. FEJEZET

Megérti, hogy hit nélkül nem boldogulhat.

VI. FEJEZET

Részeg koldussal találkozik, s elmélkedik a boldogságról.

VII. FEJEZET

Alypiust visszatartja a cirkusztól.

VIII. FEJEZET

Alypius újra megtévelyedik.

IX. FEJEZET

Alypiust tolvaj gyanánt elfogják.

X. FEJEZET

Alypius dicsérete. Nebridius hozzájuk csatlakozik.

XI. FEJEZET

Leírja sok szomorú töprengését.

XII. FEJEZET

Alypius és Ágoston vitatkozása a nőtlen és nős állapotról.

XIII. FEJEZET

Sok sürgetés után Ágoston mátkát választ.

XIV. FEJEZET

Barátaival együtt remeteségbe akar húzódni.

XV. FEJEZET

Ágyasát elbocsátja, de másikat szerez.

XVI. FEJEZET

Fél a haláltól és Isten ítéletétől.

Hetedik könyv

A hetedik könyv tartalma (385-386)

I. FEJEZET

Panaszkodik, hogy Isten elgondolásánál nem tudott szabadulni a kiterjedés fogalmától.

II. FEJEZET

Nebridius erős bizonyága a manicheusok ellen.

III. FEJEZET

A bűn gyökerét megtalálja a szabad akaratban.

IV. FEJEZET

Megérti, hogy Isten nem lehet romlandó.

V. FEJEZET

Hogyan próbálta megmagyarázni a rossz eredetét?

VI. FEJEZET

Kiábrándul a csillagjósokból.

VII. FEJEZET

Leírja kutató lelke szörnyű vívódásait.

VIII. FEJEZET

Az Úr irgalmassága megkönyörült rajta.

IX. FEJEZET

A Platón-féle bölcselek könyveiben az Igére vonatkozó gondolatokat talál.

X. FEJEZET

Kezdi megérteni Isten igazi mivoltát.

XI. FEJEZET

Isten a létezés tökéletessége és forrása.

XII. FEJEZET

A rossz nem valami különálló valóság.

XIII. FEJEZET

Minden teremtmény jó, s az egész világ Isten dicséretét énekli.

XIV. FEJEZET

Isten végtelen, de nem a mi testi fogalmaink szerint.

XV. FEJEZET

Ami van, azért van, mert Isten akarja (vagy engedi).

XVI. FEJEZET

A bűn az akaratnak Istentől való elfordulása.

XVII. FEJEZET

Megmutatja, hogyan találja meg az emberi értelem Istent.

XVIII. FEJEZET

Krisztus a mi lelkünk üdvössége.

XIX. FEJEZET

Nem volt tisztában az Ige megtestesülésével.

XX. FEJEZET

A bölcselek írásaiban megokosodott, de jobb nem lett.

XXI. FEJEZET

Megtalálja a Szentírásban az életet igazító igazságokat.

Nyolcadik könyv

A nyolcadik könyv tartalma (386)

I. FEJEZET

Elégedetlensége folyton növekszik. Elmegy Simplicianushoz tanácsért.

II. FEJEZET

Victorinus rétor megtérése.

III. FEJEZET

Elmélkedik az öröm természetéről.

IV. FEJEZET

Miért nagyobb az öröm, ha kiváló emberek térnek meg?

V. FEJEZET

A bűnös szakadás rettentő hatalma.

VI. FEJEZET

Ponticianus nevezetes látogatása és elbeszélése.

VII. FEJEZET

Ágoston heves küzdelme önmagával.

VIII. FEJEZET

Keserű szemrehányásokkal illeti magát.

IX. FEJEZET

A megtérést a lélek azért halogatja, mert akarata nem teljes.

X. FEJEZET

Erős bizonyágot köt a manicheusok azon állítása ellen, hogy a jónak is, rossznak is külön természete volna bennünk.

XI. FEJEZET

Leírja nagy viaskodását testi indulataival.

XII. FEJEZET

Titkos szót hall és megtér.

Kilencedik könyv

A kilencedik könyv tartalma

I. FEJEZET

Hálálkodik Isten irgalmasságáért.

II. FEJEZET

Elhatározza, hogy rövid ideig még megmarad tanító székén.

III. FEJEZET

Kedvesen emlékezik Verecundusra és Nebridiusra.

IV. FEJEZET

Cassiacumban végzett munkája. Hogyan töltekezett Dávid zsoltáraival.

V. FEJEZET

Ambrus püspöktől megkérdezi, mit olvasson a Szentírásból?

VI. FEJEZET

Alypiussal és Adeodatussal együtt megkeresztelkedik.

VII. FEJEZET

Egyházi ének a milánói templomban. Szent Gervasius és Protasius ereklyéi.

VIII. FEJEZET

Ágoston elmondja anyja élettörténetét.

IX. FEJEZET

Mónika szelíd okossága.

X. FEJEZET

Beszélgése anyjával az örök boldogságról (386 november 13.)

XI. FEJEZET

Szent Mónika halála.

XII. FEJEZET

Ágoston nagy fájdalma.

XIII. FEJEZET

Imádkozik anyja lelki üdvösségéért.

Tizedik könyv

A tizedik könyv tartalma

I. FEJEZET

Isten a lélek erőssége.

II. FEJEZET

Azért tesz vallomást, hogy még jobban elforduljon bűneitől.

III. FEJEZET
Felteszi a kérdést, miért tárja fel lelke jelen mivoltát?

IV. FEJEZET
Reméli, hogy a jók imádkoznak érte.

V. FEJEZET
Csak Isten ismeri egészen az emberi lelket.

VI. FEJEZET
Mit szeretünk Istenben? Hol találjuk meg az Urat?

VII. FEJEZET
Miután végigkérdezte az egész világot, önmagát veszi vizsgálat alá.

VIII. FEJEZET
Megállapodik az emlékezőtehetségnél s fejtegeti annak hatalmas terjedelmét.

IX. FEJEZET
Nemcsak érzéki, hanem értelmi ismereteinket is az emlékezet őrzi.

X. FEJEZET
Az elvont fogalmak nem érzékelés eredményei.

XI. FEJEZET
Megmagyarázza a tanulás és tudás folyamatát.

XII. FEJEZET
A matematikai fogalmakról.

XIII. FEJEZET
Az emlékezet a saját működésére is emlékezik.

XIV. FEJEZET
Érzelmek emlékéket az emlékezet megőrzi, de nem örül, vagy szomorkodik miattuk.

XV. FEJEZET
Kutatja az ismeretek emlékezeti alapját.

XVI. FEJEZET
Mi alapja van a feledés fogalmának?

XVII. FEJEZET
Túlmehet-e az emlékezeten, mikor Istent keresi?

XVIII. FEJEZET
Amit elvesztettünk, az emlékezet segítségével találjuk meg.

XIX. FEJEZET
Hogyan emlékszik vissza az emlékezet arra, amit elfelejtett?

XX. FEJEZET
A boldogságot ismerni kell, hogy vágyódhassunk utána.

XXI. FEJEZET
Keresi a boldogság ismereteinek alapjait.

XXII. FEJEZET
Az igazi boldogság a lélek öröme Istenben.

XXIII. FEJEZET
Az ember természetes vágyódással szereti az örömet is, az igazságot is, de mindegyiket gyakran rossz helyen keresi.

XXIV. FEJEZET
Isten ismerete bent van az emlékezetben.

XXV. FEJEZET
Hogyan van Isten az emlékezetben?

XXVI. FEJEZET
Az igazság gyökerén találja meg Istent.

XXVII. FEJEZET
Isten a legfőbb szépség.

XXVIII. FEJEZET
Nyomorúság a földi élet.

XXIX. FEJEZET
Isten ad erőt a kísértések ellen.

XXX. FEJEZET
Megvallja állapotát az érzéki kísértésekkel szemben.

XXXI. FEJEZET
Megvallja állapotát a mértékesség dolgában.

XXXII. FEJEZET
Szól az illatok élvezetéről.

XXXIII. FEJEZET
Hogyan viselkedik a hallás élvezetei dolgában?

XXXIV. FEJEZET
A szemek kívánczósága.

XXXV. FEJEZET
A kíváncsiság kísértései.

XXXVI. FEJEZET
A büszkeség kísértései.

XXXVII. FEJEZET
Hogyan viselkedik dicsérlettel, ócsárlással szemben?

XXXVIII. FEJEZET
A büszkeség még az erényt is felhasználja kísértésre.

XXXIX. FEJEZET
Milyen nagy veszedelem az elbizakodottság?

XL. FEJEZET
Újra végigjárhatja elméjét azon az úton, amelyen az értelem eljut Istenhez.

XLI. FEJEZET
Miért szakadt el a lélek Istentől?

XLII. FEJEZET
Azokról, akik az ördöggel cimboráskodnak.

XLIII. FEJEZET
Az Úr Jézus a mi egyetlen szabadítónk, benne van minden reménységünk.

Tizenegyedik könyv
A tizenegyedik könyv tartalma

I. FEJEZET
Istennek nincs szüksége vallomásunkra, mert ismeri minden gerjedelmünket. Mégis kitárja szívét - szeretetből, - alázatosságból.

II. FEJEZET
Sok fogyatkozása között nagy szóval kiált segedelemért Istenhez, hogy az Írást hiba nélkül érthesse és magyarázhassa.

III. FEJEZET
Isten a Szentírás tekintélyének erőssége.

IV. FEJEZET
A teremtett világ bizonyosságot tesz Alkotójáról.

V. FEJEZET
Isten a világot semmiből teremtette.

VI. FEJEZET
A teremtő ige nem lehetett valami időben elhangzó parancs.

VII. FEJEZET
Elmélkedik az Örök Igéről.

VIII. FEJEZET
Az Ige, a mi égi Tanítómesterünk.

IX. FEJEZET
Az Úr bölcsessége szívünk titkos látogatója.

X. FEJEZET
Működött-e Isten a világ teremtése előtt?

XI. FEJEZET
Isten örökkévalóságához nincs köze időnek.

XII. FEJEZET
A teremtés előtt Isten kifelé, vagyis teremtő módon semmit nem cselekedett.

XIII. FEJEZET
A teremtés előtt nem volt idő, mert ez maga a teremtmény.

XIV. FEJEZET
Az idő alapja a változandóság.

XV. FEJEZET
Kutatni kezdi az idő mivoltát és mértékét.

XVI. FEJEZET
Csak a jelen időt lehet mérni.

XVII. FEJEZET
A háromféle időnek okvetlen van valami belső alapja.

XVIII. FEJEZET
Múltat is, jövőt is csak a jelen rendjében lehet látni.

XIX. FEJEZET
Hogyan látják a jövőt a próféták?

XX. FEJEZET
A háromféle idő magyarázata.

XXI. FEJEZET
Hogyan mérjük az időt?

XXII. FEJEZET
Istent kéri segítségül nehéz munkájában.

XXIII. FEJEZET
Mi az idő?

XXIV. FEJEZET
A mozgást is idővel mérjük.

XXV. FEJEZET
Sóhajtozik tudatlansága miatt.

XXVI. FEJEZET
Az idő valami kiterjedés, de nem térbeli.

XXVII. FEJEZET
Az idő folyamatosságának belső hordozója a lélek.

XXVIII. FEJEZET
A lélek az idő mérője.

XXIX. FEJEZET
Már elhagyta első gonoszságait, de igen érzi e változandó élet sok nyomorúságát.

XXX. FEJEZET
Isten az örökkévalóság szikláján az idők csapdosásai el nem érik.

XXXI. FEJEZET
Isten a maga örök módján ismer mindeneket.

Tizenkettedik könyv

A tizenkettedik könyv tartalma

I. FEJEZET
Az ember egymaga igen gyarló munkás a szent igazságok bányájában.

II. FEJEZET
Isten két eget teremtett.

III. FEJEZET
Az örvénylő sötét káoszról.

IV. FEJEZET
A világ ős-elementumai.

V. FEJEZET
Tündök az ősananyag formátlan mivoltáról.

VI. FEJEZET
Isten semmiből teremtett.

VII. FEJEZET
Semmiből lett az ősananyag, az ősananyagból az egész világ.

VIII. FEJEZET
A mennyország előbb lett, mint ez a változandó világmindenség.

IX. FEJEZET
Sem a mennyország, sem az ősananyag megteremtése nem időben történt.

X. FEJEZET
Istenhez esedezik megvilágosításért.

XI. FEJEZET
Egynémely biztos igazságok megállapítása.

XII. FEJEZET
A teremtés két dolgáról, amelyek nem tartoztak bele az idők rendjébe.

XIII. FEJEZET
Kezdetben teremté Isten a mennyországot és az ősananyagot.

XIV. FEJEZET
Vitába kezd perlőivel.

XV. FEJEZET
Erős bizonyosságokat köt a maga igaza védelmére.

XVI. FEJEZET
Nekifordul az ellenkezők másik csoportjának.

XVII. FEJEZET
Mi értelme van Mózes e szavainak: „menny és föld”?

XVIII. FEJEZET
Az Írás külön-külön magyarázatairól.

XIX. FEJEZET
Csomóra szedi a biztos igazságokat.

XX. FEJEZET
Mózes első szavainak többféle igaz értelmezése vagyion.

XXI. FEJEZET
Mózes második mondatát is több módon lehet érteni.

XXII. FEJEZET
Nemcsak azokat teremtette Isten, amiket az Írás emleget.

XXIII. FEJEZET
Két fő nehézség az Írás értése körül.

XXIV. FEJEZET
Úgy vélekedik, hogy e szó „kezdetben” az Igét jelenti, de vallja, hogy más magyarázat is lehetséges.

XXV. FEJEZET
Többféle igaz vélemény között szeretet legyen a vitatkozás fundamentuma.

XXVI. FEJEZET
Főlséges mű a Szentírás, mert nagyokhoz is, kicsinyekhez is tud beszélni.

XXVII. FEJEZET
Az Írás nagy alázatossága az emberi ész dajkálól bölcseje.

XXVIII. FEJEZET
Tudósok magyarázkodásai erről a szóról: „kezdetben”.

XXIX. FEJEZET
Az elsőbbség külön-különféle módjairól.

XXX. FEJEZET
Az a fő, hogy a szeretet vezérkedjék közöttünk.

XXXI. FEJEZET

Több igazság van az Írásban, mint amennyit értelmünk megtalál.

XXXII. FEJEZET

Az Írás minden igazságának alapja Isten Lelke.

Tizenharmadik könyv

A tizenharmadik könyv tartalma

I. FEJEZET

Isten ingyen jósága hordoz bennünket.

II. FEJEZET

Az örök jóság betölti a mennyet és a földet.

III. FEJEZET

Istentől van minden világosságunk.

IV. FEJEZET

A teremtés Istenben nem volt kényszerűség.

V. FEJEZET

A teremtés történetében kinyilatkoztatást talál a Szentháromságról.

VI. FEJEZET

Elmélkedik a Lélekről aki „a vizek fölött lebeg vala”.

VII. FEJEZET

A Lélek csodálatos munkáiról.

VIII. FEJEZET

Isten a lelkek végső célja és beteljesedése.

IX. FEJEZET

A lélek természet szerint vágyakozik Isten felé.

X. FEJEZET

Az angyalok a lélek erejében öröködtek bele Isten boldog látásába.

XI. FEJEZET

Példával ábrázolja a Szentháromság titkát.

XII. FEJEZET

Az atya teremtett, a Fiú megváltott, a Szentlélek megvilágosít bennünket.

XIII. FEJEZET

Istenben való megújulásunk itt a földön nem tökéletes.

XIV. FEJEZET

E földi életbe hit és remény a mi erősségünk.

XV. FEJEZET

Hitünk fundamentuma a Szentírás.

XVI. FEJEZET

Senki Istent egészen nem ismerheti, csak ő maga.

XVII. FEJEZET

Mit jelentenek a tenger, a szárazföld és a föld gyümölcsei!

XVIII. FEJEZET

A lélek szerint igazak hordozzák a földön Isten világosságát.

XIX. FEJEZET

A tökéletesség útjáról.

XX. FEJEZET

Magyarázat a vizek és a belőlük származó állatok titkos értelméről.

XXI. FEJEZET

Magyarázat a szárazföldi állatok és a madarak titkos értelméről.

XXII. FEJEZET

A lélek elindulása a tökéletesség útján.

XXIII. FEJEZET

Az Egyház lelki embereinek ítéleteiről és megvilágosodásuk forrásairól.

XXIV. FEJEZET

Magyarázat a teremtő áldásának titkos értelméről.

XXV. FEJEZET

A tápláló gyümölcsök értelmezése.

XXVI. FEJEZET

Hogyan táplálnak az irgalmas cselekedetek?

XXVII. FEJEZET

Istenes szándék nélkül a jótétemény nem igazi táplálék.

XXVIII. FEJEZET

Ami részek szerint jó, igen jó a maga teljességében.

XXIX. FEJEZET

Isten nem időben beszél és cselekszik.

XXX. FEJEZET

Egynémely manicheus tévelygések a dolgok eredetéről.

XXXI. FEJEZET

A jámbor lélek Isten szemével iparkodik nézni a világot.

XXXII. FEJEZET

Vigadozó áttekintés Isten összes munkáiról.

XXXIII. FEJEZET

Isten teremtette a világ anyagát s rögtön formát is adott neki.

XXXIV. FEJEZET

Nagy áttekintés a lelkek sorsáról.

XXXV. FEJEZET

Imádság az örök békeességért.

XXXVI. FEJEZET

Miért nem volt a hetedik napnak alkonyata.

XXXVII. FEJEZET

Az örök életben Isten lesz a mi elpihenésünk.

XXXVIII. FEJEZET

Jóságunk állhatatlan, értésünk tökéletlen, - Isten lesz örök befejezésünk.

Első könyv

Az első könyv tartalma

Az első hang, amelyet Szent Ágoston megüt, Isten dicsérete; - ez azután végigrezeg hatalmas hullámokban a Vallomások összes könyvein. Nagy szelleme azonban már itt is súlyos kérdést feszeget, nevezetesen azt, hogy Istenhez közeledésünk a természetes vallásos érzés indítása-e, vagy tételes ismeret erejében történik? Válasza itt rövid, de a tizedik könyvben (VI-XXVI. fejj.) ismét foglalkozik e kérdéssel.

Ismerteti azután gyermekkora lelkivilágát. Csecsemő- és kisgyermekkoráról a VI. és VII. fejezetben tárgyal, s fájdalommal mutat rá a korán feltűnedező gonosz hajlandóságokra. Átmegy azután az elemi oktatás idejére. Elmondja, hogy súlyos beteg volt s e veszedelmekben igen kíváncszott a szentkeresztség után.

A XIII. fejezettől kezdve már grammatikus koráról beszél, s keményen ostromozza a szülőket és tanítókat, hogy erkölcstelen latin és görög költői műveket olvastatnak és elemeztetnek; - mert e művekből az ifjak nemcsak nyelvi és irodalmi ismereteket szereznek, hanem a bűnt is megszeretik.

Végül (XIX. fejj.) szomorúan áttekinti egész gyermekségét, de dicséretet mond Istennek az akkor vett jókért.

I. FEJEZET

Isten maga biztat minket maga dicséreteire, de ehhez hit kell, meg igyekezet.

1. Uram, te nagy és minden dicséretre igen méltó vagy; erős hatalmadnak, bölcs mivoltodnak sem vége, sem határa. S íme, teremtett világod aprósága: ember akar dicsérni téged. Nyakán a halál igája, lelkében bűne tüskéje s az a bizonyosság, hogy a kevélyeknek ellentállsz, s mégis ez a porszem kezded alkotása között: az ember dicsérni akar téged.

A te indításod az bennünk, hogy gyönyörűség dicsérnünk téged, mert magadnak teremtettél minket, s nyugtalan a szívünk, míg csak el nem pihen benned.

2. Uram, igen szeretném világosan megérteni, vajon a szívnek hozzád fohászkodása-e feléd az első lépés, vagy talán ismeret és dicséret megelőzi a fohászkodást? Ámbár hiszen hogyan kiáltson hozzád, aki nem ismer téged? Megeshetnék vele, hogy helyetted más valamihez fordulna tudatlanságában. Vagy talán éppen a hozzád fohászkodással kezdünk megismerni téged? Igen de: „hogyan hívják segítségül azt, akiben nem hisznek? És hogyan higgyenek tanító nélkül?” (Róm 10,14).

Azt mondja az Írás: „dicsérik az Urat, akik keresik őt” (Zsolt. 21,27). Mert akik keresik, meg is találják, s azok dicsérik, akik megtalálják.

Uram, engedd, hogy hívogatva járjak utánad, s hittel kiálthassak hozzád. Híred, neved ismerős már nékem. Hitem fohászkodik hozzád, Uram, hitem, ingyen ajándékom; hitem, amelyet követségbe küldött Isten-Ember-Fiad útján gerjesztettél bennem.

II. FEJEZET

Benned az isten, akár akarod, akár nem.

1. De hogyan hívjam én Uramat, Istenemet? Mert ha hívom, mindenesetre magamhoz hívom. S ugyan van-e hely, ahova az én Uram, az Isten, ég és föld alkotómestere, megszállhatna nálam? Vagy igazán van bennem valami, Uram, ami befogadhat téged? De elég szállás-e neked az egész világmindenség, amelyet s benne engem is, teremtettél? Vagy azért otthonod neked mint valóság, mert nélküled semmi sem volna abból, ami van? Íme azonban én is közéjük tartozom, mit hívogatlak tehát, hogy jöjj hozzám? Hiszen nem is volnék, ha bennem nem volnál!

Az alvilághoz például én nem tartozom, te azonban ott is ott vagy, mert „ha leszálok a pokolba, jelen vagy” (Zsolt. 138,8).

2. Semmi volnék tehát, én Istenem, semmi volnék, ha te bennem nem volnál. Vagy inkább úgy igaz, hogy semmi volnék, ha benned nem volnék, „mert tőled, általad és benned vannak mindenek” (Róm 11,36)? Így is igaz, Uram, így is.

Hova hívjalak tehát, ha úgyis benned vagyok? És ugyan honnan indulhatnál el felém? Magad mondtad: „betöltöm az eget és földet” (Jer 23,24). Égen, földön túl ugyan hova mehetnék tehát, ahova innen jönnöd kellene utánam?

III. FEJEZET

Isten egészen ott van, ahol van, de semmi alkotás egészen be nem fogadhatja.

1. Betöltesz eget és földet.

Be tudnak-e azonban téged egészen fogadni, vagy marad valami belőled, ami már nem fér beléjük? És a maradékot az immár betöltött égen, földön kívül hova árasztod szét? Vagy nincs szükséged arra, hogy valami téged együtt tartson, mert te magad tartod együtt az egész világot azzal, hogy betöltöd? A veled tele mindenség neked nem tartóedényed. Szétzúzhatod, s nem ömlesz szét. Reánk kiáradásod is nem a te leszállásod, hanem a mi fölemelésünk; nem magad szakadozol ilyenkor, hanem minket igazítasz egybe.

2. Ez az igazság: Mindent a magad egységes egészével töltesz be.

Mivel azonban a mindenség nem tud téged egészen befogadni, talán csak részt kap belőled s egyazon rész jut az egész mindségnek? Vagy részek szerint osztakoznak rajtad, s a nagyobbak többet, a kisebbek kevesebbet kapnak? De van-e benned egyáltalán rész, kisebb és nagyobb? Nem az igaz-e inkább, hogy mindenben egészen ott vagy, de azért semmi sincs a világon, ami téged egészen le tudna foglalni?

IV. FEJEZET

Gyarló beszéd Isten fölséges mivoltáról.

1. Mi tehát az én istenem?

Mi volna más, mint Úr és Isten! „Mert kicsoda Isten az Úron kívül és kicsoda Isten a mi Istenünkön kívül?” (Zsolt 17,32).

Te vagy, Uram, a legfőbb.
Jóságodnak nincs határa.
Hatalmad, erőd végtelen,
Igaz Bíró vagy népeden,
S irgalmad mégis szüntelen
Ragyogva száll a világra.
Hol nem vagy?
És hol vagy?
Ami szép, fényarcod halovány mása.
Minden erőnek vagy örökösös forrása.
Forr a káosz, gomolyog,
S formákba repül a fénytelen űrben.
Benne, fölötte Te állsz,
Ős-ugyanaz, örök-új,
Kiteremt intésed millió formát;
Vénhedik s porba legyengül eléd a
Gógnak ostoba fészke.

Világokat mozgatsz Uram, s örök nyugtod van. Mindeneket egybefoglalsz, pedig ugyan semmire sincs szükséged. Oh gondos hordozónk és védőnk, teremtőnk, táplálónk és befejezőnk, te mindent számon tartasz, pedig semmiben sem szűkölködöl.

2. A szeretet tebenned nem nyugtalanság; a buzgalom nem emésztődés; bánatod nem fájdalom, a harag nem szakajtja meg csöndességedet. Munkád változik, akaratod soha; amit találsz, felkarolod, pedig soha ki sem is eresztetted kezedből. Nem vagy szegény s örülsz a nyereségnek; nem vagy fősvény s hasznot követelsz. Áldozunk neked, hogy lekötelezzünk, pedig van-e nem tőled való birtokunk? Beteljesítéd ígéreteidet, jóllehet senkinek sem tartozol; eltöltesz áldásoddal s magad meg nem fogatkozol!

Jaj, fogyatékos minden beszédünk rólad, én Istenem, életem és szent gyönyörűségem. Hisz mit mondhat rólad, aki beszélni mer rólad? Pedig, jaj, hallgatással nem mellőzhetünk, mikor a némák is ékesen hirdetnek téged!

V. FEJEZET

Töredelmes bűnvallomással Istent hívogatja.

1. Ki szerzi meg nekem benned elnyugvásomat? Ki hoz le téged szívembe, hogy mámorba ejts, hogy elfelejtsem minden bajomat s hozzád simuljak, én legnagyobb kincsem?

Mim vagy te nekem?

Könyörülj rajtam, hogy meg tudjam mondani!

És mid vagyok én neked, hogy szeretetet követelsz tőlem s haragoddal és szörnyű hervadással fenyegetsz, ha nem szeretnék? Hát téged nem szeretni nem elég szomorúság? Jaj, én tudom, mekkora!

Könyörgök, Uram, nyilatkoztasd ki, mim vagy te nekem? Mondd lelkemnek: Én vagyok a te üdvösséged! Úgy mondd, Uram, hogy meghalljam. Íme, szívem, lelkem fölfigyel hozzád, nyisd meg fületem s mondd lelkemnek: Én vagyok a te üdvösséged! Hangod után megindulok

s megfoglak. Ne takard el arcodat előlem; szívesen meghalok, hogy örökre meg ne haljak, hanem láthassam színedet.

2. Elégtelen az én lelkem hajléka befogadásodra: bővítsd meg. Romlásnak ereszkedett: igazítsd össze. Tudom, megvallom, van benne elég, amin tekinteted megütközik. Ki tisztítja meg? Kihez fohászok, ha nem hozzád: „titkos bűneimtől tisztítsd meg, Uram s az idegen bűntől szabadítsd meg szolgádat” (Zsolt 18, 13-14).

Te tudod, Uram, hogy én hiszek, azért teszek vallomást. Nem vádoltam-e meg magamat előtted gonoszságaimért? S te, Istenem, megbocsátottad szívem eltévelyedéseit. Nem szállok perbe veled, hisz te vagy az Igazság; - színeskedni nem akarok, nehogy gonoszságom önmagát félrevezesse. Nem állhatok perbe veled, mert „ha bűneinket számon kéred, Uram, Uram, ki állhat meg előtted?” (Zsolt 129,3).

VI. FEJEZET

Csecsemőkoráról beszél s megmagyarázza Isten örökkévalóságát.

1. Por-hamu-ember hadd számítsak ügyefogyott beszédemmel értő gyengédségedre. Mert erre számítok. Ember füle hallatára nem beszélhetnék így, kinevetne. Ámbár talán te is megmosolyogsz, de elnéző, könnyörülő mosolygással.

Azt szeretném megmondani, Uram, hogy nem értem, honnan is származtam én bele ebbe a halandó életbe, vagy inkább eleven halódásba? Mert az emlékezet itt nem segít rajtam. Tudom, hogy drága szent kedved vett karjára engemet; szüleimtől tudom ezt, akiktől nekem földi eredetet adtál; magamtól semmire sem emlékszem.

Először édes anyatej táplált. Már ez is a te adományod volt, első része a természetbe igazított és az élet rendjének mélységeibe rejtett ajándékaidnak, hisz sem anyám, sem szoptatódajkám nem maguk töltötték meg emlőiket. A te kezéd rendezte, hogy akkor egyébre nem is volt kívánságom; a te munkád volt, hogy anyám és dajkám azt adták, amit nekem rendeltél. Sőt gyönyörűséggel adtak a te bőségedből, mert nekik is jól esett az a jó, amit kaptam tőlük; - igazában nem is tőlük, csak általuk, mert te vagy gyökere minden jónak, Istenem, s tőled van minden én üdvösségem. Ezt azonban csak jóval később értettem meg testi, lelki jótéteményeid hangos bizonyosságából. Mit tudtam akkor? Emlőkön csüggni, elégedetten hallgatni, vagy bajomban nyugösködni. Egyebet semmit.

Idővel tudtam már mosolyogni is. Először álomban, azután ébren. Ezekre mind nem emlékezem, csak hallomásból tudom, hogy ilyen voltam; elhiszem, mert ilyennek látunk minden csecsemőt.

2. Lassan pirkadó érzéssel egyszer csak érezni kezdtem, hogy vagyok valahol. Szerettem volna a nagyokat megkérni, hogy ezt, azt tegyék meg nekem, de nem sikerült, mert akaratom bennem rejtekezett s ők kívülről semmi módon nem tudtak bepillantani lelkembe. Erre aztán dobáltam kezemet, lábamat, gögicséltem jelül annak, hogy akarok valamit. Hiába. Ami keveset tudtam, az mind alkalmatlan volt akaratom kifejezésére. S mivel nem adták oda, amit kértem, vagy azért, mert nem értettek, vagy azért mert ártott volna, szörnyen méltatlankodtam, hogy a felnőttek nem voltak hajlandók szabadságukat az én kényes kedvemnek engedelmesen alárendelni és sírással vettem rajtuk elégtételt.

Ilyennek tudok minden csecsemőt s hogy magam is ilyen voltam, sokkal ékebben bizonyítja a kisedek öntudatlan állapota, amelyet megfigyeltem, mint szüleim bizonyossága, akik engem figyeltek meg.

Ez az én csecsemőkorom rég elmúlt s íme, én vagyok.

3. Uram, örökkévalóságodban semmi sem múlik el, mert idők előtt és minden kezdet előtt, amit ész csak kigondolhat, te vagy, és Istene, Ura vagy minden alkotmányodnak. Forgó-foszló világunk oka, fejlődő-romló minden dolgunk örök gyökere, s a természetfölötti és természetes mindenségnek is változatlanul benned él teremtő gondolata. Esedezem, mondd meg könyörülő Uram, könyörgő szolgálóknak, megelőzte-e csecsemőkoromat valamely még előbb volt állapotom?

Az volt talán, amelyet anyám méhében töltöttem? Erről is mondtak nekem egyet-mást s magam is megfigyeltem terhes asszonyokat, de még azelőtt, én édes Istenem? Voltam-e valahol? Voltam-e valami? Senki emberfia ezt meg nem mondja, sem apám, sem anyám, sem mások tapasztalata, sem az én emlékezetem nem tudós ebben.

Talán meg is mosolygód már, hogy ilyeneket feszegetek s figyelmeztetsz, hogy amit ismerek, abból szőjem-fonjam dicséretedet.

4. Magasztallak téged, ég és föld Ura. Éneket mondok neked azokból, amikhez el sem ér emlékezetem: életem első pihességéből és csecsemőkoromból. Te rendezted úgy, hogy az ember e téren csak mások megfigyeléséből következtethet magára és sokat el kell hinnie együgyű asszonyi szóra.

Voltam tehát s akkor is éltem, és a csecsemőkor határán már módokat kerestem érzéseim közlésére. Honnan ez a kis emberféreg, ha nem tőled, Uram? Lehet-e valaki a saját alkotómestere? Van-e más gyökérszála életünknek, mint teremtő cselekvésed?

Uram, benned a lét nem különbözik az élettől, mert egyik is, másik is a te örök végtelen valóságod. Örök vagy és változatlan. Neked nincsen mai napod, de azért a ma minden eseményével együtt a te jelenedben múlik. Ömölhetnék-e az idők folyama, ha te azt is nem hordoznád? Éveid nem múlnak, hanem örök jelenedbe folynak össze. Napjainktól s őseink korától kezdve mennyi temérdek idő rohant keresztül örök jeleneden! Minden forgandóságunkra az nyomott bélyeget, amint az ezután jövőket is az bélyegzi és igazítja, - te pedig örök-ugyanaz vagy s minden holnapot és jövőt s minden tegnapot és múltat örök jelenedben cselekszel és cselekedtél.

Nem baj, ha nem is érti mindenki e fejtegetéseket. Aki nem érti, ne feszegetse, hanem örüljön. Örüljön s nagyobb igyekezete legyen Istent megtalálni, ha mivoltát meg nem érti is, - mint Isten mivoltát ugyan megérteni, de Őt magát meg nem találni.

VII. FEJEZET

Bűn árnyékozza csecsemőkorunkat.

1. Hallgass meg engem, Istenem!

Jaj az emberek bűneinek!

Nézd, ember mondja ezt. Te könyörülsz rajta, mert a te alkotásod; bűnt azonban nem teremtettél bele.

Ki tud engem gyermekkorom bűneire emlékeztetni? Pedig jaj, senki nem igaz a bűntől pillantásod előtt, még a csecsemő egynapos földi élete sem. Honnan vegyem kora bűneim emlékezetét? Talán ugyanolyan korú gyermekeken figyeljem meg azt, amiben emlékezetem immár nem tud eligazítani? Mivel vétkeztem akkor? Talán azzal, hogy sírva követeltem az emlőt? Igaz, ha most is úgy nyügösködnék, nem ugyan emlő, hanem nekem való táplálék után, teljes joggal korholhatnának s ki is nevetnének.

Következőleg akkor is okatlanul cselekedtem. Nem bántottak. Bölcs ez a szokás, úgyis értés nélkül fogadtam volna a dorgálást. Fejlettebb korban kell az ilyenekből kinevelődni. Bölcs kéz nem dob tisztogatás közben értéket szemétre.

2. De érték-e az, ahogyan a gyermek e zsenge korban cselekszik? Kiabálva követel esetleg ártalmas jószágot s ha nem kapja meg, szörnyen haragszik engedetlen környezetére, sőt dühében ütés-veréssel iparkodik ártani a felnőtteknek és tulajdon szüleinek is, mert - higgadt ésszel - nem teszik meg minden ostoba, sőt ártalmas kívánságát!

Ártatlan a gyenge csecsemőkéz ütése, de lelkén már rajta van a bűn árnyéka.

Megfigyeltem egyszer egy ilyen rakoncátlan kiseddet. Még beszélni sem tudott, de már irigy és gyűlölködő pillantással méregette pólyás testvérkéjét. Ismeretesek ezek a jelenségek; anyák, dadák ugyan bizonykodnak, hogy nem tudom mi úton-módon ki tudják irtani. Vagy talán ártatlanság az, hogy egyik csecsemő a másikat a bőséges emlőnek neki immár fölösleges, annak ellenben éhsége csillapítására, sőt élete fenntartására okvetlen szükséges forrásától elmarni iparkodik?

Okos türelem itt a mester, nem azért, mintha ezek jelentéktelen, vagy semmi dolgok volnának, hanem azért, mert a fejlődés folyamán úgyis el kell tűnniök; ami abból is nyilvánvaló, hogy érettebb korú gyermeknél nem tűrünk el hasonló viselkedést.

3. Uram s én Istenem, tőled van a csecsemő élete. Te láttad el testét érzékekkel, te raktad össze tagjait; te tetted olyanná, aminőnek látjuk. Tőled van arányos alakja, te helyezted bele az eleven teremtmény összes ösztönét, egész jövő fejlődésének igazítására és őrzésére. Hódolatot vársz ezekért tőlem; elvárod, hogy megvalljam és énekkel köszöntsem fölséges nevedet. Mert íme, Isten vagy, mindenható és jó; az volnál, ha semmi egyebet nem alkottál volna is, hisz senki ezeket meg nem teremti, hanem csak te egyedül.

Tőled van minden arány. Örök szépséged forrásából ered a mindenség bája, ahhoz igazodik a dolgok rendje.

Csecsemőkoromat nem tudom, Uram. Mások mondásából, csecsemők megfigyeléséből következtetek rá, s akármilyen megbízható is így szerzett tudomásom, ezt a kort nem szívesen számítom hozzá földi életem folyamatához, mert éppen úgy elfedi előlem a feledés homálya mint anyám méhében töltött időmet. S ha meggondolom, hogy „vétékben fogantattam és bűnökben fogant engem az anyám” (Zsolt 50,7), mikor és hol volt, kérlek, a te szolgád, Uram, igazán ártatlan?

Elmellőzöm ezt a kort. Mit is érdekelhet engem, ha immár semmi nyoma sincs bennem!

VIII. FEJEZET

Elmondja, hogyan tanult meg beszélni.

1. Pólyás kiskoromból átjutottam a gyermekkorba. Vagy inkább ez érkezett el rám a csecsemőkor után, amely viszont nem ment sehova. Hova ment volna? S mégsem volt meg, hisz egyszer csak nem gógicsélő csecsemő voltam már, hanem beszélni tudó gyermek.

Itt már dereng bennem az emlékezet, de azt csak később értettem meg, hogy tanultam beszélni. Nem felnőttek mesterkedték belém iskolás renddel szót szó után adogatva, mint később az írás tudományát, hanem a magam kis eszével, kegyes ajándékkal, Uram, magam tanultam meg.

Eleinte sírtam, kiabáltam, integettem, mutogattam, minden módon próbáltam megértetni magamat, hogy megtegyék, amit kívánok, de nem tudtam mindent megmondani, s nem is mindenki értett meg.

2. Megfigyeltem tehát, hogy amikor megneveztek előttem valamit, a név kapcsán az illető tárgyhoz fordultak. Ezt sokszor láttam s megértettem, hogy a kimondott szó annak a tárgynak a neve, amelyet nekem mutatnak. Világos volt ez mozdulataikból. Minden népnél egyforma ez a természetes beszédmód. Arckifejezéssel, szemintéssel, taglejtéssel és hangokkal érzést, vágyakozást, kérést, elutasítást, irtózást, szóval mindent meg lehet mondani. Így szedegettem össze sok-sok beszédből a szavak igazi értelmét s mivel immár gyakori hallomásból tudtam, hogy melyik mi dologra illik, szavakhoz fegyelmezett nyelvem ki tudta mondani akaratomat. Birtokomba került tehát az az eszköz, amellyel környezetemben mindenki ki szokta gondolatait mondani; és amikor először léptem be igazán az emberi társadalom sokbajos közösségébe, szüleim tekintélye s az idősebbek keze alatt tettem az első lépéseket.

IX. FEJEZET

Gyermekkorában igen szeretett játszani, tanulni nem. Sok verést kapott, de haszontalanul. Panaszkodik, hogy a tanítók bottal nevelnek.

1. Istenem, Istenem, mennyi keserűség, mennyi csalódás várt ott engem!

Elémszabták a jó gyermekek reguláját: engedelmesen megfogadni a tanítók intelmeit, hogy nevezetes ember legyen belőlem s a nyelvelés mesterségével kitűnjek emberi hiúságok és hiú kincsek ügyeskedő szolgálatában.

Azután iskolába adtak. Tanulnom kellett. Mi haszonra? Szegény fejem nem értette, de megverték, ha lusta voltam. A felnőttek dicsérték ezt a módszert. Tényleg, előttük egész nemzedékek taposták ki nekünk ugyanígy vesződvé e gyászos ösvényeket; nekünk is végig kellett vándorolni rajtuk, gyarapítva Ádám maradékainak keserves erőlködéseit.

Találtunk azonban, Uram, hozzád imádkozó embereket is. Megértettünk tőlük felőled annyit, amennyit tudtunk: hogy te nagy Valaki vagy, s hogy nem kell szemünk előtt megjelened, mégis megérted könyörgésünket és tudsz segíteni rajtunk.

Hozzád fordultam tehát már gyermekésszel, én erősségem és menedékem, téged hívtalak akadozó nyelvemmel. Akármilyen kicsiny voltam, igen nagy buzgósággal könyörögtem hozzád, hogy verést ne kapjak az iskolában. És mikor aztán nem hallgattál meg (kár ugyan nem esett bennem), a nagyok, sőt a szüleim is, kik pedig biztosan nem kívántak nekem

rosszat, a verés tetejébe még alaposan ki is nevettek, pedig jaj, a verés úgyszólván gonosz nagy baj volt nekem.

2. Van-e valaki, Uram, földieken túlemelkedett lélek, hozzád kötve tüzes szeretettel, van-e, ismétlem (mert tunya érzéketlenség is okozhatná!), hozzád erősen ragaszkodó olyan kemény lélek, amely kárpodot, csipkedővasat és egyéb kínozószerszámot (jaj, minden emberfia szörnyű borzalommal kéri ezek ellen oltalmadat!), szerettei kegyetlen félelmének tárgyait annyira semmibe venné, mint ahogyan szüleink mosolyogva nézték kínjainkat, amiket akkor tanítóinktól szenvednünk kellett?

Félelmünk igazán nem volt kisebb s könnyörgésünk sem volt hozzád a szabadulásért gyöngébb, de azért folyton rendetlenkedtünk; nem írtunk, nem olvastunk, nem tanultunk annyit, mint amennyi feladatot kaptunk. Volt Uram, volt hozzá értelmünk is, tehetségünk is elég, amennyit éveink számához kimértél nekünk, de - igen szerettünk játszani s ezért aztán büntetést kaptunk azoktól, akik maguk is hasonlóképpen cselekedtek.

De persze, a felnőttek naplopását foglalkozásnak nevezik, a gyermek természetes játszókedvét pedig büntetés alá rekesztik. És senki érző lélekkel nem kezeli a gyermekeket, sem a fiúkat, sem a leányokat. Hacsak valami bölcs férfiú rendjénvalónak nem találja azt, hogy megverték, mert gyermekkoromban a sok labdajáték nem engedett elég gyorsan haladnom a tudományokban, amelyekkel aztán, mint felnőtt, sokkal gonoszabb játékot űztem. Egyébként is az, aki engem fenytett, talán különben viselkedett? Hisz, ha tanítótársa valami apró vitában legyőzte, sokkal epébb és irigyebb volt, mint én, amikor pajtásom a labdajátékban fölémkerekedett.

X. FEJEZET

Megvallja bűnét, hogy játékos kedve miatt hátramaradt a tanulásban.

1. Uram, minden lelkes és lelketlen állat teremtetője, és vezére, bűneinknek pedig csak igazítója, látom, Istenem, hogy ezekben is vétkeztem, mert nem tartottam meg szüleim és előljáróim parancsát. Akármilyen tervük volt is velem, kétségkívül haszonhajtók lehetek nekem az életben azok az ismeretek, amelyeknek tanulására rászorítottak; de különben is nem azért engedelmesskedtem, mintha a fejemet valami okosabb dologra akartam volna adni, hanem azért, mert játékon járt az eszem.

Lelkesedtem a mérközés büszke babérjáért; csupa fül voltam, ha kalandos mesékkal tömtek s érdeklődésemet még jobban felcsigázták. Meséken hízott telhetetlen kíváncsiságom hamarosan kigyújtotta bennem a látás vágyát is: a felnőttek multságát, a cirkuszt akartam látni.

2. Akik ilyen játékokat rendeznek, kedves, híres emberek a közvélemény szemében; majdnem minden szülő szíve-vágya az, hogy gyermeke valamikor ilyen nevezetes ember lehessen. Furcsa! Ezt szeretnék, de azért szó nélkül tűrik, hogy a gyermek botot kap az iskolában, ha a cirkuszi játékok miatt elakad a tanulásban, amellyel viszont oda akarják eljuttatni, hogy valamikor ő is adhasson ilyen játékokat.

Könyörülő szemmel nézd, Uram, az ilyen oktalanságokat. Igazíts minket, híveidet, de azokat is, akik még nem ismerik nevedet, hogy azok is neveddel járjanak és megigazodjanak.

XI. FEJEZET

Súlyos betegségében meg akar keresztelkedni.

1. Tudtam én arról már kiskoromban, hogy a mi Urunk Istenünk nagy alázatosan eljött hozzánk bűnös-gőgös emberekhez s megszerezte nekünk az örök élet reménységét. Keresztjének jele sokszor volt homlokomon s anyám méhéből kijövetem óta sokszor meghintettek engem bölcsessége savával.

Emlékszel, Uram, mikor egyszer gyermekkoromban valami belső nyavalya forróságától hirtelen szinte halálra váltam, emlékszel, Istenem, nekem akkor is pásztorom, - mekkora lelki éhséggel, mekkora hittel kértem Fiadnak, az én Uram-Istenemnek szent keresztségét édesatyámtól és mindnyájunk kegyes anyjától, Egyházadtól?

Édesanyám tiszta, jámbor lelke tele volt gonddal örök üdvösségem miatt. Nagy ijedtségében gyorsan rendezkedett is már, hogy az üdvösség szentségét felvegyem és a te megvallásoddal, Uram, bűnbocsánatot nyerve megtisztuljak. Állapotom azonban hirtelen jóra fordult. Megtisztulásom ennél fogva későbbre maradt, mert - gondolták - életben maradok, tehát egész biztosan még több bűn rútságába keveredem, s így lelkem bűnös állapota sivárabb és vigasztalanabb lesz, ha most keresztelnek.

Hittünk tehát, anyám is, én is, sőt egész házuk - atyámat kivéve; ő azonban atyai hatalmát nem szegezte szembe vallásos anyám törekvéseinek s pogány létére nem akadályozta meg, hogy higgyek Krisztusban. Anyám arra törekedett, Uram, hogy atyám helyett inkább te légy atyám. S mivel segítetted, övé lett a győzelem. Törvényed szerint egyébként férje hatalma alatt volt, pedig sokkal érdemesebb volt, mint az; de ebben is neked szolgált.

2. Uram, szeretném tudni, ha neked is úgy tetszik, mi terved volt velem, hogy akkor kereszteletlenül maradtam? Talán csupa kíméletből szabadságot kaptam a bűnre? Vagy nem kaptam? Hiszen még most is minden untalan hallom erről is, arról is: ne bántsátok, hadd töltsé kedvét, még kereszteletlen! Bezzeg nem mondják a test bajára: ne bántsátok, hadd kapjon még több sebet, még gyógyíthatlan!

Mennyivel üdvösebb vala rögtön meggyógyulnom, s aztán gondozóim s magam ügyeskedésével úgy igazodnom, hogy lelkem új épsége - ajándékom - biztosan megmaradjon védőszárnyad alatt! Bizony jobb lett volna! De az én jó anyám előre tudta, milyen sok és nagy kísértés áradata vár rám a serdülő korban, s azért a bizonytalan jövőnek inkább akarta nekiereszteni bennem a nyers anyagot, amelyből később a te képedre kialakulhattam, mint magát a kész képet.

XII. FEJEZET

Szülei jót akartak vele, de igazán jóra Isten igazította szándékukat.

Gyermekkoromban - ámbár attól nem féltettek annyira, mint az ifjúkortól - nem szerettem tanulni s igen keservesen esett, ha rákényszerítettek. A kényszer javamat akarta, csak én viselkedtem rosszul; ha nem szorítottak, nem tanultam.

A kényszercselekedet, még ha jó is, nem igazán értékes cselekedet; s nem is azok tették nekem a jót, akik hajszoltak, hanem te igazítottál engem jóra, Uram. Mert ugyan mi másra valónak szánták ők kezük alatt szerzett tudományomat, mint a gazdagságban is étlen emberi kapzsiság és ostoba dicsőhődés folytonos fűtésére? Te pedig, hajunk szálainak is számba-

vevője, a tanulásomat szorgalmazók minden rövidlátását hasznomra fordítottad, az enyémből pedig, az én hanyagságomból, büntetést igazítottál fejemre. Éretlen fiúcska s már tele bűnökkel: igen rászolgáltam! Így mások oktalán eljárását javamra fordítottad, amit meg magam hibáztam, igazságosan megbüntetted.

Valóban beteljesedik rajtunk törvényed alapgondolata: minden rendetlen vágyakozás önmagának büntetése!

XIII. FEJEZET

Az alapvető oktatás nagy értékét fejtegeti. Ő azonban jobban szerette a latin költők meséit.

1. Még most sem egészen világos előttem, miért irtóztam annyira a görög nyelvtől, amelyet jókorán tanulnom kellett. A latint ellenben igen kedveltem, nem ugyan elemi, hanem magasabb fokon. Mert az írás, olvasás, számolás elemi dolgainak tanulása a latinban is éppen olyan visszataszító és terhes volt nekem, mint az egész görög nyelv. De ennek is bűnös mivoltom és ingatagságom volt a gyökere, mert test voltam és szellem, mely ide-oda csapong és nem akar megállapodni (vö. Zsolt 77,39).

Hiszen világos, hogy alapvető mivoltomnál fogva sokkal hasznosabb volt nekem az elemi oktatás, amellyel lassankint megtanultam s immár tökéletesen tudom olvasni a kezem ügyébe akadó írást, s le tudom írni, amit csak akarok; - hasznosabb, mondom, mint az a másik, amely rászorított, hogy a magam ballépéseit elfelejtve Aeneas bolyongásait tartsam eszemben; vagy versekben sirassam Dido szerelem-öngyilkos halálát: az meg, hogy én magam, ráfelejtkezve e tanulmányokra, tőled Uram, én életem, kihervadtam, nyomorult feledséggel könny nélkül viseltem.

2. Mi szánalmasabb, mint az ilyen hervadó nyomorult, aki önmagán nem is szánakozik!

Megsirattam Didót, ki meghalt, mert szerette Aeneast, nem sirattam magamat, pedig én is halott voltam, mert nem szerettelek téged, Uram, én belső világosságom, lelkem titkos kenyere, értelmem s gondolataim termékenyítő ereje! Nem szerettelek; elszakadtam tőled s hűtlenségemre minden oldalról zúgott az elismerés: helyes, igen jól van!

Mert a világgal való barátkozás valóságos elszakadás tetőled. A nagy helyesléssel közvéleményt teremtenek, s a végén már az restelkedik, aki még nincs hozzájuk hasonló állapotban.

Ezeken nem sírtam, hanem gyászoltam a halott Didót, törrel kebelében. Én, por most is, később is, igen tökéletlen teremtményed varázsában elhagytalak téged, annyira, hogy igen fájdalmasan ért volna a tilalom: nem olvasni többé azt, ami mindig elérzékenyített. S e betűket ostoba tartalmukkal sokkal nemesebbeknek és hasznosabbaknak tartották, mint azokat, amelyekkel írni-olvasni tanultunk!

Szólaljon meg, Uram, lelkemben a te igazságod és kiáltsa: „tévedtek, emberek; mindig sokkal értékesebb az első oktatás!” Mert íme, könnyebben kieresztem eszemből Aeneas bolyongásának történetét s minden ilyen dolgot, mint az írást és olvasást.

3. Kárpit-takarók rejtik a grammatikus iskolák ajtait. Bizony sokkal inkább takarói az ostobaságnak, mint a helyi tisztas elvonultságnak.

Ne vitázzanak velem! Úgysem tartok tőlük, mióta szívem vágyait neked gyónom Uram, mióta megkönnyebbültem gonosz útjaim megtagadásában s mióta megszerettem kedves ösvényeidet. Egy szót se szóljanak ellenem a tantudomány kimérői és fogyasztói; mert ha meg találok

kérdezni, igaz-e a költő állítása, hogy Aeneas Karthágóban is megfordult, - a műveletlenek azt felelik, hogy nem tudják, a műveltek pedig azt: hogy nem igaz; - de ha azt kérdezem, milyen betűkkel kell Aeneas nevét kiírni, minden írni tudó ember egyformán helyesen felel, mert az emberek közös megegyezéssel és egy értelemmel állapították meg ezeket az írásjeleket.

Ha továbbá kérdezem, az iskolás ismeretek közül minek az elfelejtése lenne az élet szempontjából nagyobb kár: az írás-olvasásé-e, vagy inkább ama költői meséké? - előre világos, hogy mit felelne minden ember, akinek érzéke van a saját érdekei iránt!

Nagyot tévedtem tehát tanulókoromban, mikor inkább hajoltam ama sok haszontalanság, mint ezen értékesebb dolgok felé; - illetőleg: mikor ezektől irtóztam, azokat meg szerettem, mert: „egy meg egy az kettő, kettő meg kettő az négy” - szörnyű unalmas nóta volt nekem, de a fegyveresekkel tele falovon, Trója égésén vagy éppen Creusa árnyékán ugyan szívesen járatam könnyelmű eszemet.

XIV. FEJEZET

Nem szeretett görögül tanulni, mert kényszerítették.

Miért nem kedveltem az ilyen költeményekkel tele görög irodalmat is? Hisz Homérosz is édes ajkú mester a hiábavaló mesék szövögetésében, s nekem akkor mégis igen keserű volt! Azt hiszem, hogy a görög gyermekek ugyanúgy vannak Vergiliusszal, mint én Homérosszal, ha rákerül a kényszerű tanulás sora. Nálam úgy volt, hogy az idegen nyelvvel való temérdek vesződség igen megkeserítette a görög mesék élvezetét. Egyetlen betűt sem értettem eleinte s szép szóval is, bottal is szüntelenül hajtottak, hogy tanuljak görögül.

Igaz, hogy csecsemőkoromban latinul sem tudtam, de egyszerű hallás után szinte játszva megtanultam ápoló dajkámtól s azoktól, akik tréfásan ellenkedtek velem vagy játékkal mulattattak. Ez a tanulás nem büntetéssel fenyegetődző parancsra történt; mert magam iparkodtam kimondani gondolataimat. Mikor ugyanis felgerjedt bennem a vágyakozás, ki is mondani azt, amit gondoltam, először okvetlen szavakat kellett tanulnom; nem oktatás útján, hanem azok beszédjéből, akik előtt érzéseim kimondásával próbálkoztam.

Ez is igazolja azt a szabályt, hogy a tanulást sokkal több haszonnal sarkantyúzza a tanuló tulajdon érdeklődése, mint akármilyen fenyegető kényszerítés. De amannak csapongását törvényeid alá szabja emez, Istenem. A tanító pálcájától a vértanúk megpróbáltatásáig az egész rendszer a te gondolatodnak szolgál: szenvedést is vegyíteni, hogy üdvös erejében megtérjünk hozzád, akitől az élvezet tombolásában sokszor elszakaszkodtunk.

XV. FEJEZET

Hálálkodik, hogy Isten később mindent jóra fordított.

Figyelmezz Uram könyörgésemre, hogy meg ne hervadjon az én lelkem sem törvényedben, sem drága jószágod megváltásában. Mert könyörületed fordított meg engem igen gonosz ösvényeimen; annak édessége győzte meg bennem a bűnös vágyaimmal kötött barátságot, hogy azután szeretetem egészen hozzád forduljon s teljes odaadással ragadjam meg mentő jobbodat, végleges szabadítómát minden kísértésből.

Uram, királyom és Istenem, neked szentelek mindent, ami hasznosat gyermekkoromban tanultam, amit mondok, olvasok, írok, számlálok, mert te igazítottál jóra, mikor hiábavaló dolgokat tanultam s elnézted a hiábavalók gyönyörűségéből sarjadzott bűneimet.

Igaz, hogy a haszontalan dolgokra fordított munkával sok értékeset is tanultam, de ezt az eredményt kevésbé haszontalan alapon is elérhettem volna. A tanuló gyermekeknek e biztosabb úton kellene haladniok!

XVI. FEJEZET

Keményen ostorozza azt a szokást, hogy a tanulókat pogány istenek foszlott erkölcséről szóló mesékkel tanítják nyelvre és irodalomra.

1. Jaj, szörnyű hatalom a világban a szokás áradata! Ki szeg vállat neki? Indul-e majd valamikor apadásnak? Örökké annak hullámai hányják-vetik-e Éva maradékait azon a félelmetes nagy tengeren, amelyet még a kereszt hajóján is igen nehéz megjárni?

E szokás erejében kellett foglalkoznom a mennydörgő és házasságtörő Jupiterrel. Világos, hogy e két dolog közül egyiket sem teheti, de úgy adják elő, hogy az igazi házasságtörést csakugyan van módja utánozni, a mennydörgés pedig csak költött csábító eszköz. És vajon a köpönyeges, tudós urak közül ugyan melyik veszi értő eszébe azt, amit egy, ugyanazon céhbéli ember elég hangosan megmondott ilyenformán: „Homérosz, a költő, emberi gyarlóságokat ruházott isteneinkre, okosabban miránk ruházhatott volna valamit az istenekből!” (Cic. Tusc. I. 26).

A teljes igazság pedig az, hogy költött ugyan Homérosz ilyeneket is, de romlott embereket ékesített isteni jegyekkel, nehogy bűneik közönséges bűnökként szerepeljenek a köztudatban; hanem inkább minden ember, aki ugyanazon bűnököt cselekszi, azt hihesse, hogy nem romlott emberek, hanem égi istenek nyomdokain jár.

2. És mégis ebbe a pokoli örvénybe lökik be a gyermekeket s még fizetnek, hogy ilyeneket tanulhassanak; - közügynek tekintik, a fórumon nyilvánosan a törvények keretében tárgyalják, amelyek a tandíjon kívül állandó fizetést is biztosítanak. Az örvény pedig megrázza szikláit s így süvölt: Csak itt lehet ékes szavakat tanulni, csak itt lehet a tárgyalás és előadás nélkülözhetetlen eszközét, az ékesszólást megszerezni! - Igen?

Hát e szavakat: eső, arany, kebel, csalás, égi csarnok s egyebeket, amik ott feljegyezvék, talán nem is ismernők, hacsak Terentius elénk nem állítana színdarabjában egy haszontalan fickót, amint maga elé képzele a bujálkodó Jupitert valamely falfestmény nyomán, amely azt a jeletet ábrázolja, hogyan csábította el Jupiter Danaét az ölébe eresztett aranyesővel; - s hacsak nem látnók, hogyan gyullad a fickó égi mestere példáján maga is bűnre, „mert - szavalja - ez már isten a talpán! Mennydörgő szavára megreszketnek az ég csarnokai! S én, apró ember ne követtem volna példáját? Követtem bizony szívesen!”

Nem igaz, hogy nyelvet az ilyen gyalázatosságok révén könnyebben lehet tanulni, de az szent, hogy az ilyen leírás undok bűnök elkövetésére csábít. Nem a szavakat ócsárlom, azok válogatott, értékes edények, hanem a bűnös italt, amit ködös fejű tanítók bennük innunk adtak. Vertek, ha nem ittunk s nem vihettük panaszunkat sehova okos bíróhoz.

Uram, színed előtt bátorságos immár ez én emlékezésem; megvallom tehát, hogy én bizony szívesen tanultam volna e dolgokat, sőt nyomorultul gyönyörködtem is bennük, s ezért akkor nagy jövőjű gyermeknek neveztek.

XVII. FEJEZET

Egyik iskolai dolgozatának sikere.

Hadd tegyek vallomást arról is, én Istenem, mely ostoba dolgokkal koptattam kezeidből vett tehetségemet.

Az esetleges dicsőség vagy szégyen, sőt verés miatt igen nyugtalanította lelkemet az a feladat, amit kaptam egyszer, hogy beszéd alakjában adjam elő Junónak azon való haragját és keservét, hogy a teukrok királyát nem tudta Itáliától távol tartani.

Ilyen beszédet ugyan Junó, amennyire tudom, soha sem mondott, de éppen az volt a mi feladatunk, hogy a költő képzeletének hazug nyomában kellett eltapogatóznunk és kötetlen alakban feldolgoznunk azt, amit a költő versben énekelt. Annak munkája kapta az első dicséretet, aki a harag és fájdalom érzelmeit úgy tudta előadni, hogy hűen jellemezte a szóban forgó személy egyéniségét s az egészet a tartalomnak megfelelő szavakba öltöztette.

Mit használt nekem, Istenem, én igaz életem, hogy számos kor- és osztálytársam között az én előadásom kapta ezt a dicséretet? Mi volt mindez, ha nem füst és szellő? Tehetségemet, nyelvemet nem gyakorolhattam volna egyéb dolgokban? Szívemet, e gyenge növényt, milyen szépen nevelhették volna a dicséretedet zengő zsoltárok! Nem tépték-vonták volna üres haszontalanságok, nem lett volna ragadozó madarak zsákmánya.

Jaj, de sokféle módon gyújt az ember gyertyát az ördögnek!

XVIII. FEJEZET

Felpanaszolja, hogy a művelt emberek jobban törődnek a nyelvtan szabályaival, mint Isten törvényeivel.

1. Természetes, hogy ilyen módon haszontalanságokba merültem és tőled, én Istenem eltávolodtam. Hisz olyan emberek voltak példaképeim, akik ha kifogástalan élményeik elmondása közben egy-egy műveletlen vagy régies kifejezés miatt korholást kaptak, igen szégyenkeztek, ha ellenben kicsapongásaikat szabatosan, tömören és arányos formában beszélték el, az ezért nyert elismeréssel nem győztek dicsekedni!

Hallgatagon szemléled, Uram, ezt, mert hosszú türelmű, igen irgalmas és igazságos vagy. Türelmed örökké tart? Nem.

Kimentesz te immár a szörnyű örvényből minden lelket, ha hozzád vágyakozik, ha vigasztalásodra szomjazik; minden szívet, amely azt mondja neked: keresem színedet, orcádat keresem Uram, mert a szenvedély sötétsége messze szakaszt arcodtól.

Nem léptekkel, nem földi távolságokkal távolodik tőled, vagy közeledik hozzád az ember. Vagy az a te elveszett fiad talán kocsit, lovat, hajót szerzett, vagy valóságos szárnyakon repült, vagy gyalogszerrel utazott, hogy messze vidéken elpotyázza, amit útra vele adtál? Édesatyja voltál, amikor kiadtad örökségét, sokkal édesebb, mikor ínségében visszatért hozzád.

A rakoncátlan testiség, e sötét szenvedély tehát a színedtől való igazi eltávolodás.

2. Nézd Uram, ahogyan szoktad, türelmesen, milyen pontosan megtartják az emberek fiai a betűknek és szótagoknak a megelőző nemzedéktől örökölt szabályait, az örök üdvösség változatlan érvényes törvényeit, a te rendelkezéseidet pedig hogy elhanyagolják! Ha a kiejtés

régi szabályainak hívei vagy tanítói közül valaki a nyelvtannal ellentétben ezt a szót homo omónak ejti, jobban megütköznek rajta, sem mintha ember léte parancsod ellen embertársát gyűlöli. Mintha bizony ellensége nagyobb kárára volna, mint a gyűlölet maga, mely őt amaz ellen fűti; s mintha annak kit üldöz, több kárt tehetne, mint amennyit a gyűlölködéssel saját lelkének okoz. Pedig semmi irodalmi szabály nem tud annyira belénk erősödni, mint amely mélységes a lelkiismeretnek amaz írott törvénye, hogy ne cselekedjünk másnak, amit magunknak nem kívánunk.

Fölséges, egyetlen Istenem, mily titkos a te lakásod valahol a hangtalan magasságokban! Onnan büntet örökfigyelmes törvényed minden bűnös vágyakozást elvakultsággal. Vagy nem elvakultság-e az, hogy egynémelyik odaáll a bíró elé - ember az is! - nagy közönség jelenlétében - valamennyien emberek! -, s ellenségét engesztelhetetlen gyűlölettel veszejteni akarva arra ugyan gondol, hogy nyelvbotlással, apró hibával ékesszólásának híre csorbát ne szenvedjen, de azzal nem törődik, hogy mértéktelen gyűlöletében esetleg embert töröltet ki az élők sorából!

XIX. FEJEZET

Maga is ilyen volt. Elszámolja serdülőkkora bűneit. Vallja, hogy igen veszedelmesek, mert együtt nőnek az emberrel.

1. Ilyen iskolai rendszernek voltam én gyermekkoromban áldozata. Ez volt a gyakorlótér, ahol jobban őrizkedtem a stílusbeli hibáktól, mint az irigységtől azok iránt, akik ügyesebbek voltak, mint én.

Nyilván megvallok mindent előtted, Istenem; íme, ilyen dolgok miatt kaptam én dicséretet azoktól, akiknek tetszését kinyerni életem derék munkájának tekintetem. Nem vettem észre a gyalázat mélyébe zuhanásomat - távol a te színedtől. Milyen rút lehettem szemeid előtt! Hisz tulajdon környezetem is igen kivetőnek találta bennem különösen azt, hogy nevelőmet, tanítóimat, szüleimet folytonos hazudozással próbáltam félrevezetni. Miért? Mert igen szerettem játszani, hiábavaló színdarabokat nézni s azután újra meg újra eljátszani őket.

Loptam is szüleim éléskamrájából s az asztalról. Torkosságból, meg hogy legyen mivel lekegyeznem a gyermekeket, akik csak ilyen áron játszottak velem, pedig a játék nekik is éppen annyi gyönyörűséget okozott, mint nekem. E játékokban ostoba elsőégi vágyból gyakran csalással szereztem meg a győzelmet. Pedig társaimban éppen azt nem tűrtem, ha rájöttem, kegyetlenül lelepleztem, amit magam is elkövettem ellenük; ha ellenben engem kaptak csaláson, dühöngtem, de nem engedtem.

2. Ilyen a gyermeki ártatlanság?

Nem ilyen, Uram, kérlek, biztosan nem ilyen!

Mert éppen ezek a bűnök, amelyek a nevelődés és a tanulás, a diók, labdák, verebek korából a fejlődés későbbi idejére, a hivataloskodás és országlás, az arany, birtok és rabszolgák korába átkísérik az embert, mint ahogyan a tanító pálcáját is felváltják a nagyobb szenvedések.

Valóban, királyom, mikor azt mondtad: „Ilyeneké a mennyek országa” (Mt 19, 14), az alázatosság szimbólumát állítottad elénk a kisgyermek alakjában.

XX. FEJEZET

Magasztalja Istent a gyermekségében vett jókért.

Uram, legfőbb, jóságos teremtője és vezére a mindenségnek, neked, Istenünknek hálát adnék akkor is, ha csak gyermekkort juttattál volna is nékem.

Mert hiszen így is léteztem, éltem, éreztem; tudtam vigyázni épségemre, amely a teremtő, örök-titkos Egynek valami hasonlatossága bennünk. Belső ösztön erejében vigyáztam érzeim egészségére, s jelentéktelen dolgokon járó apró gondolataim már akkor gyönyörködtettek az igazság megismerésével. Csalódni nem szerettem; emlékező tehetségem volt, beszélni tudtam, a gyengédség jól esett, fájdalomtól, nyomortól, tudatlanságtól irtóztam.

Íme, mennyi csodálatos és bámulnivaló vonás van egy ilyen kis teremtményben!

Mindez azonban az én Istenem ajándéka volt; nem magam adtam magamnak ama javak összességét, amelyek engem alkottak. Jóságos tehát az én Teremtőm. Az ő jósága rejlik bennem, őt dicsérem minden jómmal, ami csak volt rajtam kiskoromban. Bűnöm az volt, hogy nem benne, hanem teremtményeiben: magamban és a világban kerestem örömet, eszményt és igazságot s ezúton szakadt rám fájdalom, megszegyenülés, eltévelyedés. Hála neked örömöm, becsületem és bizalmam Istene, hála neked ajándékaidért! Tartsd meg nekem őket, mert velük engem magamat tartasz és módját ejted ajándékaid gyarapodó tökéletesedésének. Veled akarok maradni, Uram, hisz az is ingyen adományod, hogy vagyok.

Második könyv

Az második könyv tartalma

Felserdült s belépett az ifjúkorba, de együtt a kicsapongások fertőjébe is. Két ok ragadta bűnre: természetének érzéki hajlandósága és a gonosz társaság.

Az itt tárgyalt események Madaurában és Thagastében történtek. Madaurában középfokú iskolázást kapott s megkezdte a felsőfokút, a retorikát is, - Thagastében pedig üresen töltött bizonyos időt tizenhat éves korában (370), míg a karthágói utazásra előkészült.

Elmondja, hogy része volt bizonyos gyümölcslopásban; elemzi azután a bűn lélektanát s megéri, hogy bűne nem a lopott javak miatt, hanem a bűnhöz való oktalan ragaszkodás révén volt igen szégyenletes.

Végül, szinte megundorodva a tárgytól, elfordítja róla a figyelmét s örvendezik, hogy immár Isten a célja minden lángadozásának.

I. FEJEZET

Ifjúsága bűneit takargatás nélkül meg akarja vallani.

Meg akarok emlékezni minden undokságról, amit csak elkövettem, minden testi bűnről, lelkem hóhéraitól. Nem mintha gyönyörűségem volna bennük, hanem azért, hogy téged szeresselek, Istenem. Szívemmel akarok fizetni szeretetedért. Keserű nekem ez az emlékezés, de még egyszer végigtekintek igen gonosz utaimon, hogy annál jobban érezzem boldogító, biztos, egyedül igaz édességedet.

Megpróbálom összeállítani magamat abból a zűrzavarból, amivé jóformán ízenként szétbomlottam, mikor tőled, az Egytől elszakadva temérdek hiábavalóságba sodródtam. Fiatal éveimben a pokol gyönyöreivel való töltekezés vágya gyulladt ki bennem s szégyen nélkül aljasodtam el válogatatlan undok szerelmi viszonyokban. Szépségem eltűnt s rothadó hullámaiban szemedben, mert csak magamnak s emberi szemeknek akartam tetszeni.

II. FEJEZET

Igen belemerült a testi vágyakozások örvényébe.

1. S mi volt élvezetem? Szerelmet adni, szerelmet kapni. De engem nem elégitett ki a lélek vonzódása a lélekhez: a barátság ragyogó birodalma.

Mámoros gőzök szálltak folyton testi vágyam mocsarából és ifjú erőm forrásaiból és úgy ködbe, homályba burkolták szívemet, hogy nem tudott különbséget tenni a szeretet csendes derűje és a fajtalan kívánczóság sötétsége között. Mohó iramban táncoltatták ezek tapasztalatlan fiatal mivoltomat a szenvedélyek örvényei fölött és mélyen megmerítették a bűnök hullámaiban. Rám erősödött akkor haragod, de én nem gondoltam vele. Éppen az volt felfuvalkodott lelkemnek büntetése, hogy megsüketültem gyarlóságom láncainak csörgésétől.

Mind jobban elszakadtam tőled. Türted. Zsákmánya, játéklabdája lettem forrongó érzékiségemnek. Hallgattál. Óh Uram, én késlekedő örömöm! Hallgattál, én meg mindig messzebb

rohantam tőled, s megátalkodottan, gonoszul, riadozó fásultsággal halomra gyűjtöttem az örök szenvedések gyümölcstelen magvait.

Bár mérsékelte volna akkor valaki gyalázatosságaimat.

2. Bár hasznomra fordította volna valaki az ingerlő szépségek után való folytonos kapkodásomat! Korlát kellett volna élvezetem elé, a házásélet korlátja, ott azután megtört és elpárolgott volna ifjúságom tüzes áradata; ha már magam nem voltam elég higgadt gyermekek nemzését tekinteni céloknak: Pedig ez a te törvényed, Uram, amely halandó mivoltunknak utódokat fakaszt és van ereje letompítani bennünk a paradicsomban nem ismert vágyak töviseit! Ez is mutatja, hogy mindenható jószágod soha sincs messze tőlünk, még ha mi elrugaszkodtunk is tőled!

De megszívlelhettem volna a felhők magasságában zengő igéidet is:

- „Mindazonáltal az ilyeneknek testi gyötrelmek leszen. Én pedig kedvezek nektek” (1Kor 7,28).

- „Jó az embernek asszonyt nem érinteni” (1Kor 7,1).

- „Aki feleség nélkül vagyon, azokról szorgoskodik, melyek az Úréi, mint tessék Istennek; aki pedig feleséges, azokról szorgoskodik, amelyek a világéi, mint tessék feleségének” (1Kor 7,32-33) Ha ezeket akkor megszívleltem és a mennyek országa kedvéért mindentől elszakadtam volna, boldogabban várnám most kebledre megtérésemet.

3. Nem így történt.

Elhagytalak s beteges szilajsággal rohantam szenvedélyem árján; lábbal tapostam minden törvényedet, de büntető kezed alól ki nem menekedhettem. Melyik halandó menekülhetne? Nyomon kísért engem irgalmas haragod s tilos örömeimet igen keserű csapásokkal zavartad, hogy rávezess az ürmertelen öröm keresésére s megértesd velem, hogy ezt sehol kívüled meg nem találom.

Kívüled, Uram, ki fájdalomból faragsz nekünk törvényt; sújtasz, mert gyógyítani akarsz; halálra hajszolsz, mert nem akarod, hogy nyomorultan elpusztuljunk. Jaj, hol és milyen távol voltam én a te hazád örömeitől, földi életemnek ama nevezetes tizenhatodik esztendejében! Akkor lett zsarnokom az elszenvedett kicsapongás, én meg valóságos rabszolgája. Gyalázat, hogy a közfelfogás szinte szabadságlevelet ad az ilyen viselkedésnek, amelyet pedig törvényed szigorú tilalom alá rekeszt!

A hozzám tartozók nem gondoltak arra, hogy házassággal akasszák meg süllyedésemet. Persze, mert csak azzal törődtek, hogy nagyszerű beszédek készítek s hallgatóimat szónoki tudásommal meg tudjam győzni.

III. FEJEZET

*Anyja aggodalommal nézte feslettségét, s intette is a jóra,
ő azonban megvetette az asszonyi szóbeszédet.*

1. Abban az évben félbeszakítottam tanulmányaimat, mert visszahívtak a szomszéd Madaura városból, ahol egy idő óta a szabad tudományok és szónoki készség elsajátítása céljából tartózkodtam. Költségeket gyűjtögettek, hogy a sokkal messzebb fekvő Karthágóban folytathassam tanulmányaimat. A terv inkább atyám nagyralátásával, mint vagyonával volt arányos, mert csak vékony jövedelmű thagastéi polgár volt.

Kinek szólnak e vallomások?

Nem neked, én Istenem, hanem az én fajomnak a te színed előtt, az emberi nemnek, akármilyen kis töredékének akad is majd kezébe ez az én könyvem.

És mit akarok?

Azt, hogy magam is, meg aki ezt olvassa, az is, elgondolkozzunk azon, micsoda mélységekből kell és lehet hozzád kiáltani! Mert te meghallgatsz készségesen, csak a szív legyen töredelmes, csak a hit legyen az élet fundamentuma!

2. Mindenki magasztalta akkor atyámat, hogy vagyoni erején felül is minden áldozatot meghoz, amire csak fiának tanulmányai folyamán a messze idegenben szüksége lesz. Sokkal gazdagabb polgárok nem is gondoltak gyermekeik érdekében ekkora áldozatra. Pedig atyám ugyan nem törődött azzal, tetszik-e a fejlődésem Istennek, vagy hogyan állok a tisztaság dolgában - csak jó szónokká fejlődjek -, ha elvadulok is művelésed híján, Istenem, szívem kertjének egyetlen igazi és jóságos gondviselője.

Mikor 16-dik évemben anyagi zavarok miatt bizonyos időt iskolai tanulmányok nélkül a szülői háznál semmittevésben töltöttem, egészen elborítottak felburjánzó testi vágyaim, s nem volt gyomláló kéz, amely örködött volna fölöttem! Sőt mikor egyszer atyám a fürdőben érni kezdő ifjúságom érzéki gerjedését észrevette, mintha már unokáiban gyönyörködne, örömmel tett róla jelentést édesanyámnak. Öröme ugyanaz a mámor volt, amelyek ködében ez a világ téged, teremtőjét el szokott feledni és megittasodva gonoszul megbomlott akarata pokoli borától helyetted a teremtményt szokta szerelme tárgyává tenni.

3. Elkezdted azonban már építeni templomod, raktad immár szent hajlékod alapjait anyám lelkében. Atyám csak jelölt volt még s az sem régóta. Jelentésére jámbor anyám igen megriadt és aggódni kezdett, mert ha nem voltam is még keresztény, igen féltett azoknak gonosz útjaitól, „akik nem arccal, hanem háttal fordulnak feléd” (Jer 2,27).

Én szerencsétlen! Merjem-e mondani, Istenem, hogy szótlanul nézted, mikor fokról fokra távolodtam tőled? Csakugyan néma lettél volna? Hát a hűséges szolgálód: anyám ajkairól fülembé hangzó intelmek nem a tied voltak? Fájdalom, nem tudtak úgy a szívemig hatolni, hogy meg is fogadtam volna őket.

Az volt fő gondja, s jól emlékszem, négy szem között mekkora aggodalommal óvott, hogy testi bünt el ne kövessék s különösen más feleségére szemet ne vessek. Akkor mindezt asszonyi szóbeszédnek vettem s resteltem volna törődni vele. Pedig mind a te intésed volt; tudatlanságomban azt hittem, te hallgatsz s csak anyám beszél. Pedig ő a te tolmácsod volt s benne téged vetettek meg, én, az ő gyermeke, szolgálód fia, szolgálád.

4. Nem tudtam.

Olyan vakon rohantam vesztembe, hogy szégyenlettem kevésbé romlott mivoltomat, mikor társaim hetvenkedve emlegették „sikereiket”. A legromlottabb hősködött leghangosabban; így nemcsak a bűn ingere csábított, hanem még az elismerés is.

Szabály, hogy a bűn zsoldja a feddés.

Én meg éppen ellenkezőleg azért iparkodtam gonoszabb lenni, hogy társaim le ne nézzenek; s ha nem tudtam velük a romlottságban lépést tartani, inkább hazudtam nekik, hogy ezt is, azt is elkövettem, csakhogy kevesebbre ne becsüljenek, mert kevésbé voltam romlott, s gyávának ne tartsanak, mert nem fetrengtem annyira a piszokban, mint ők.

Ilyen társakkal forogtam ama Babilon utcáin s fetrengtem sarában, mintha illatos víz vagy drága balzsam lett volna. A legközepébe tiport bele láthatatlan ellenségem, hogy beletapadjak; újra és újra elcsábított, mert magam is akartam.

5. Anyám kimenekülve e Babilon közepéből, de tépelődve, elhagyja-e egészen, szívemre kötötte ugyan, hogy tisztán éljek, de mikor férjétől híreket hallott rólam, nem törekedett egész erejével arra, hogy legalább házas viszony keretei közé szorítsa azt, amit jelen romlásom és jövő veszedelmem okának ismert meg bennem, ha már elevenig ható vágással nem lehetett legyógyítani rólam.

Nem sürgette, mert attól tartott, hogy a feleség csak akadék lenne előhaladásom útján. Nem azon, amelynek irányában az örök életet hitte és várta, hanem tudományos fejlődésemen. Ebben mindketten erős vággyal reménykedtek; - apám azért, mert terád szinte soha, reám pedig csak hívságos reményekkel gondolt; - anyám pedig azért, mert úgy vélekedett, hogy rendszeres, tudományos kiképzésem nemcsak semmi akadály, hanem segítsége lesz hozzád térésemnek. Legalább így gyanítom, amint most emlékezetembe visszaidézem szüleim gondolkodásmódját.

Játék dolgában is mértékes szigor helyett akkora szabadságot engedtek, hogy könnyelműségem különböző bajokba rántott; minden dolgomban valami köd burkolta el előlem Istenem, a te igazságod fényét, s mint buja földből nőtt, nőtt gonoszságom.

IV. FEJEZET

Elmentek gyümölcsöt lopni.

1. Uram szívünkbe írtad azt a törvényedet, hogy minden lopás bűn. Ez még a hivatásos tolvajból sem kopik ki, mert még az sem túri szó nélkül más tolvajtól kárvallását. Nem túri a gazdag sem, még ha a tolvajt nyomor indítja is lopásra.

Nem hajtott engem semmiféle szükség, mégis lopni akartam s loptam is. Tisztán azért, mert beleuntam a becsületességbe, amiben egyébként nem bővelkedtem - meg ágaskodott is bennem a gonoszság. Hisz bőviben voltam sokkal jobbnak, mint amit elloptam, s nem is a lopott dologban volt gyönyörűségem, hanem magában a lopás bűnében.

Terméssel szakadásig megrakott körtefa állott szőlőnk közelében. Körtéi sem szépek, sem kiváló jóízűek nem voltak. Rendetlen szokásunk szerint késő éjig játszottunk a tereken, azután nevetlen suhancok módjára kimentünk levetni és elloponi a gyümölcsöt. Rengeteg sokat elvittünk. Nem ettük meg - csak keveset -, hanem elszórtuk. Jó lesz a sertéseknek. Éppen csak hogy a gyönyörűségünk meglegyen, hogy tilalmas dolgot cselekedtünk.

2. Ilyen volt az én szívem, ilyen volt Uram, amelyen aztán mégis megkönyörültél, mikor igen mélyen elbukott. Vallja meg most ez a szív, mit akartam én tulajdonképpen, mikor ingyen vétkeztem s vétkemnek semmi más oka nem volt, mint maga a bűn. Undok volt s én ragaszkodtam hozzá. Ragaszkodtam tulajdon romlásomhoz, ragaszkodtam hibámhoz, nem ahhoz a dologhoz, ami miatt hibáztam, hanem magához a hibához. Jaj, az én szennyes lelkem elszakadt erősségedtől s vesztébe rohant nemcsak tettei bűnösségével, hanem magának a bűnnek kívánságával.

V. FEJEZET

Minden bűnnek van valami oka-foka, csábító ereje.

1. Testi szépségben, arany, ezüst tárgyakban és sok minden másban van, ami a szemet gyönyörködteti. A tapintásnál bizonyos egybevalóság a kellemes érzés alapja, s a többi érzéknek is megfelel valami nekik való testi vonatkozás. Az előkelőséget, a kormányzó és vezető hatalmat viszont bizonyos fény kíséri, ezért van annyi kíméletlen vetekedés ezen a téren.

De mindezek szerzésében nem okvetlenül szükséges töled, Uram és törvényedtől elszakadni.

Földi életünk a világ ezen berendezésén végigvonuló szépséggel átszövődve kedvesen kívánatos nekünk, valamint a barátság is, mely sok lélek együttérzésének drága köteléke. Csak akkor vétkezünk mindezek és egyéb ilyen dolgok miatt, ha szívünkben nem a te törvényed és igazságod, nem te, Uram, legfőbb kincsünk, foglalod el az első helyet, hanem hibás értékeléssel e valójában igen gyarló hiúságok alá helyezünk. Ezekben is van gyönyörűségünk, de nem olyan, mint benned, Uram, mindenek alkotója, mert benned az igazak gyönyörködnek s te vagy az igaz szívek édessége.

Mikor büntényről van szó, mindjárt ok után nézünk, mert közönségesen nem valószínű, hogy valaki azon előbb mulandóknak nevezett javak elkívánása, vagy elvesztésük félelme nélkül követte volna el a bűnt. Szépek és kívánatosak ugyanis e javak, ámbár a felsőbb, boldogító kincsekhez képest igen kopottak és közönségesek.

2. Tegyük fel, hogy valaki gyilkolt.

Miért tette?

Meglehet, hogy elkívánta feleségét vagy vagyonát. Az is lehet, hogy gazdag zsákmánnyal akarta megélhetését biztosítani. Vagy talán félt, hogy amaz megrabolja, vagy valamely sérelem bosszúra tüzelte.

El lehet-e azonban hinni, hogy ok nélkül, csupán azért gyilkolt volna, mert a gyilkolás gyönyörködteti?

A történelem tesz ugyan említést valamely eszebomlott vérengző emberről, aki jóformán ok nélkül volt gonosz-kegyetlen, de magyarázatképpen odafűzi az illetőnek saját szavait: „Nem akarom, hogy öklöm és bátorságom tett híján elsenyvedjen.”

Kérdezzük azonban tovább: miért nem akart elsenyvedni? Miért gyakorolta magát ilyen gonosz módon? Nyilván azért, hogy fővárost hatalmába keríthesse, hírt, nevet, állást, kincset szerezzen, továbbá, hogy ne kelljen tartania a törvénytől s végül, hogy kiemelkedjék súlyos helyzetéből, amelybe zilált vagyoni viszonyai s mardosó lelkiismerete taszították.

Maga Catilina sem a bűnt szerette tehát, hanem valami egészen mást, aminek kedvéért a bűnöket elkövette.

VI. FEJEZET

Keresi, mi volt neki kedves a lopás bűnében. Tetszett, mert tilalmas volt.

1. Mindhez vonzódtam tehát nyomorult módon, én tolvaj bűnöm, tizenhat éves korom éjjeli gyalázata? Nem voltál vonzó, hisz közönséges lopás voltál!

Egyáltalán vagy te valami, hogy szólok hozzád?

Szépek voltak a lopott gyümölcsök, mert terményeid voltak, Teremtő jó Istenem, legfőbb jó s nekem igazi kincsem; szépek voltak a gyümölcsök, de nyavalyás lelkem nem azok után kívánczolt, - hisz sokkal jobbaknak bőviben voltam! Leszedtem őket, csak hogy lopjak. A gyümölcsöt elhajigáltam s mi élvezet volt belőle? Az elkövetett bűn gyönyörúsége! S ha ettem is valami keveset a gyümölcsből, annak is a bűn adott ízességet. Újra kérdezem Uram, Istenem, mivel gyönyörködtetett engem a lopás bűne? Mert én ugyan semmi vonzót nem látok benne!

Nyoma sem volt olyasminek benne, ami ékesíti, például - hogy a méltányosságot, okosságot ne is említsem - az emberi értelmet, emlékezőtehetséget, érzékeket, s magát a testi életet. Sem olyan, ami szép az égtesteken, a csillagok ékes rendjén; földön és tengeren, amelyek tele vannak születve, hervadva váltakozó lakókkal. Sőt még az a hazug külső ingere sem volt meg, amivel a bűn kendőzni szokta magát.

2. Így a gőg a méltóság külső formájában szeret megjelenni, - pedig egyedül te vagy a legméltóbb minden teremtmény fölött.

S a nagyravágyás mit akar? Tiszteletet és becsülést, pedig egyedül a tiéd a tisztelet és dicsőség örökké.

A hatalmasok szigorúsága félelmet akar gerjeszteni; kitől kell pedig egyedül félni, ha nem Istentől, kinek hatalma alól senki és semmi, sehol, semmikor és senki segítségével ki nem menekedhetik.

Az udvarlók széptevése tetszést akar ébreszteni; de semmi sem megnyerőbb, mint a te kedvességed és semmit olyan üdvösen szeretni nem lehet, mint a te mindenek fölött szép és ragyogó igazságodat.

A kíváncsiság a tudós érdeklődés köntösébe búvik s íme benned van a világ minden tudománya!

Maga a tudatlanság és ostobaság szívesen meghúzódik az egyszerűség és ártatlanság neve mögött, pedig semmi sem egyszerűbb, semmi sem ártatlanabb, mint te, mert nem te ártasz nekik: saját bűneik rontják meg a gonoszokat.

A gyáva nyugalomkereséssel mentegetőzik s van-e biztos nyugalom az Úron kívül?

A csillogó jómód szeretné, ha bőségben való megállapodásnak neveznék, pedig te vagy az örök boldogság teljessége és kimeríthetetlen bősége.

A pazarlás a bőkezűség látszatát keresi, de minden jónak te vagy legbőkezűbb adományozója.

A kapzsiság sok vagyont akar, - s a tied minden.

Az irigy elsőbbségért veszekszik, - ki előz meg téged?

A harag bosszulni akar, - ki büntet igazságosabban mint te?

A félénk előre nem látható, hirtelen bajtól félti szeretteit s aggódva keres biztonságot; szokatlan-e neked valami? Meglephet, elszakíthat-e téged valami attól, amit szeretsz? Hol van teljes biztonság, ha nem nálad?

A szomorúság annak vesztésén emésztődik, amiben a kívánczóság gyönyörködött, sóhajtozik, bár úgy ne lehetne semmit elragadni tőle, mint tőled nem lehet.

3. Így potyázza el hiába szeretetét a lélek, mikor elfordul tőled s kívüled akarja megtalálni azt, amit tiszta, romlatlan valóságban soha meg nem talál, ha meg nem tér hozzád. Igen rossz utánzóid azok valamennyien, akik elszakadnak tőled, azután fellázadnak ellened. De még így

is éppen utánzó magukviseletével hirdetik, hogy te vagy az egész világ alkotója s nincs mód a tőled teljes elszakadásra.

Mit szerettem tehát én abban a tolvajlásban és mi volt az, amivel benne bűnösen és torz módon Uramat utánoztam? Talán hajtott a vágy felforgatni a törvényt - legalább látszólag, ha már valósággal nem volt hatalmam hozzá -, s a tilalmas dolog büntetlen elkövetésével szolga létemre szabadságot akartam hazudni magamnak s mindenhatóságodat akartam torz módon utánozni?

Íme a szolga, ki megszökik urától s árnyékok után futkos! Oh romlás, oh szörnyszülöttje az életnek! Oh örvénye a pusztulásnak: hogyan tudtam kedvemet találni a tilalmasban, tisztán csak azért, mert tilos volt?!

VII. FEJEZET

Minden tisztaságunk Isten adománya.

Mivel háláljam meg Uramnak azt, hogy emlékezetem végigjárhatja e dolgokat s lelkemnek immár nem kell félnie tőlük? Szeretettel, Uram, szüntelen hálaadással s neved dicsérésével hálálom meg, hogy e nagy bűneimet és igen gonosz cselekedeteimet megbocsátottad. Tudom: kegyelmes irgalmasságod olvasztotta el, mint a jeget, bűneim tömegét. Te kegyelmednek köszönöm azt is, ami gonoszt el nem követtem: hisz mi mindenre vetemedhettem volna, ki a bűnhöz önmagáért vonzódtam!

Hirdetem, Uram, hogy mindent megbocsájtottál, azt is, amit akaratom szerint végrehajtottam, azt is, amiben vezető kezed megakadályozott. Senki emberfia, ha csak egyszer is rágondol esendő mivoltára, tisztaságát, ártatlanságát nem tulajdoníthatja a maga erejének s nincs oka kevésbé szeretni téged, mintha nem volna teljes nagy szüksége a megtérő bűnösök bűneit megbocsájtó irgalmadra!

Minden, aki hívó szózatodra követett téged és ment maradt azoktól, amiket ezen emlékező és megvalló írásomban olvas, ne vessen meg engem. Mert nyavalyámból ugyanazon orvos gyógyított ki, akinek erejében eddig ő ment volt a bajtól, vagy inkább nem esett ekkora nyavalyába; szeressen tehát Téged annyira, sőt sokkal jobban, mint én, mert megértheti, hogy akiben én ilyen nagy bűnök sorvadásából kimenekedtem, ugyanannak védelme alatt maradhatott ő mentes e nagy bűnök veszedelmétől.

VIII. FEJEZET

Tetszett neki az a lopás, mert többemagával cselekedte.

Mi hasznom volt akkor nekem, nyomorultnak mindabból, amin most pirulva elmélkedem? Különösen ama lopásból, amelyben semmi egyebet, csak magát a bűnt szerettem, hisz a lopás semmi volt, csak én lettem miatta még nyomorultabb!

De talán egymagamban nem is cselekedtem volna. Igen, így emlékezem akkor volt hajlaimra, egyedül biztosan nem tettem volna. Ennélfogva a cselekedetben részes pajtások közössége is vonzott engem. Nem volna tehát igaz, hogy a lopásban a lopáson kívül semmi egyebet nem szerettem?

De igaz.

Semmi egyebet, mert a közösség is semmi. Mi az valójában? Ki okosít meg engem ebben, ha nem az én szívem megvilágosítója, sötétségének eloszlatója? Miért jut most eszembe ezt boncolgatni, vitatni s ezen töprengeni? Ha akkor csak az izgatott volna, hogy a gyümölcsöt ellopjam és megegyem és semmi más, akkor egyedül is elkövethettem volna a magam gyönyörűségére azt a gonoszságot s ne kellett volna összebeszélésben rejltő uszítással lángra erősítenem kívánczóságom parazsát! De éppen mivel nem a gyümölcs volt a gyönyörűség igazi tárgya, a bűn volt az, és az a körülmény, hogy társak is voltak hozzá.

IX. FEJEZET

*Egyedül nem követte volna el; maga példáján látja tehát,
mennyit ártanak a gonosz társak.*

Miféle érzelem volt ez bennem?

Bizonyos, hogy igen csúnya volt s jaj, igen rútított engem, birtokosát.

De mégis mi volt? Ki ismeri fenékgig a bűnöket? Kacagásig csiklandozott bennünket, hogy becsaptuk azokat, akik nem is sejtették, de biztosan igen nem szerették, hogy így bánunk el velük. Miért gyönyörködtetett tehát engem éppen ez a körülmény, hogy nem egyedül voltam a tettes? Talán mivel az ember egyedül rendesen nem tud nevetni? Rendesen, igaz; de azért az embert egyedül egymagában is előveszi néha a kacagás, ha valami igen nevetséges dolog jut eszébe, vagy ilyet tapasztal.

Egyedül nem tettem volna. Egészen biztosan nem; ezt vallja neked Istenem az én eleven emlékezetem. Egyedül nem vittem volna végbe azt a lopást, amelyben nem a lopott dolog, hanem a lopás maga volt gyönyörűségem, de ez is, ha egymagamba teszem, nem okozott volna örömet s azért nem is tettem volna.

Óh, igen ártalmas barátkozás, ellenőrizhetetlen okozója sok lélek bukásának. Tréfából, incselkedésből kisarjad az ártó, kártevő szándék, nem haszonért, nem bosszúállás okából, s mikor valamelyik elkiáltja magát: rajta, gyerünk! - mindegyik restell jobb lenni a többinél!

X. FEJEZET

Vágyakozik Isten tiszta világossága után.

Ki oldja meg ezt a szörnyen összebonyolódott, összefonódott csomót?

Undok história; nincs kedvem sem látni, sem foglalkozni vele.

Feléd vonzódok, igazság és ártatlanság, a te tiszta fénnel ragyogó és örökké kívánatos teljességed hibátlan szépségéhez. Te vagy a mi teljes megnyugvásunk és zavartalan életünk. Aki hozzád férközik, belép Ura örömébe; nem kell félnie és jó sora lesz a legjobb birtokában. Elcsúsztam mellőled én Istenem; igen messze elbolyongtam ifjúságomban a te erősségedtől s inséges pusztaság lettem önmagamnak.

Harmadik könyv

A harmadik könyv tartalma (371-373)

Az atyai házból Karthágóba megy s ott hamarosan igen feslett viszonyok közé kerül. Boldogtalan, mert érzi lelke ürességét. Régi vonzódása színházba viszi; szaggatott lelke leginkább a szomorújátékokban talál szórakozást. Elemzés alá veszi ezt a lélektani tünetényt s arra az eredményre jut, hogy igazi részvétet csak istenes lélek érezhet.

Akármennyire szennyessé volt is azonban magánélete, undorodott diáktársai duhaj életmódjától. Tanulmányaival komolyan foglalkozott. A klasszikus irodalmi művek során ekkor került kezébe Cicero „Hortensius” című munkája.

Fordulópont volt ez Ágoston életében. Fellobbant benne a magasabb, értékesebb élet vágya. Kézbe vette a Szentírást is (valószínűleg valamelyik afrikai latin fordítást), de a legjobb latin írók művein megfinomodott nyelvérzéke visszaborzadt a Szentírás ügyefogyott stílusától. Úgy látszik, mégis forgatta, - különösen az ószövetségi részt; de az első kedvezőtlen benyomás, meg a manicheus magyarázatok hatása alatt tartalmilag is temérdek kifogása volt ellene.

Az igazság felé vezető úton először a manicheusokba akadt. Bölcséleti fogalmai közül éppen a legszükségesebbek hiányoztak; érthető tehát, hogy a világ és a rossz eredetének kutatása közben éveken keresztül nem tudott megmenekülni a manicheus ideológiától.

Mónika látta fia eltévelyedését s szakadatlanul imádkozott megtéréséért. Isten adott is a búsongó anyának némi vigasztaló biztatást.

Három erő működik immár Ágoston megtérítésén: saját filozófiai kutatásai, anyja könnyei s az Úr kegyelme.

I. FEJEZET

Karthágóban tisztátalan viszonyok közé keveredik.

Megérkeztem Karthágóba, s körülrajzott engem a züllött szerelmek raja minden oldalról. Még nem voltam szerelmes, de vágyódtam utána és e mélységes vágyakozás ösztönével haragudtam igénytelenségemre. Kerestem valamit, amit szerethetek, mert kellett szeretnem, másrészt ki nem állhattam a szürke, kalandtalan egyformaságot. Más benső eledelre, reád magadra éhező éhség volt ez bennem, Istenem, de ezt az éhséget akkor nem éreztem a maga igazi alakjában: halhatatlan eledelek után nem kelt vágy bennem, nem mintha már eltöltöttek volna, hanem azért, mert minél üresebb voltam, annál nagyobb volt bennem az ellenszenv irántuk.

Beteg volt tehát a lelkem s ilyen betegen ömlött szét az érzéki világ dolgaira, ha netán azok érintése megcsillapítaná.

Ami lélektelen volt, azt nem tudtam volna szeretni, de az adott és viszonzott szerelem akkor volt igazán édes nekem, ha szerelmesemnek teste is az enyém volt. Így a vonzalom forrását testi vágyakozásaim piszkával fertőztem meg, szemérmes derűjét szenvedélyem törölte le s jóllehet valójában ennyire piszkos és jellemtelen voltam, gonosz hiúsággal vigyáztam, hogy finom és előkelő úrnak tartsanak. Így rohantam bele az érzéki szerelemnek előttem igen kívánatos rabságába.

Uram, könyörülő jóságod temérdek epével keserítette ezt a boldogságot. Mert mikor szerelmem viszonzást lelt s bilincs lett az élvezetből, s én boldogan szedtem magamra e gyalázatos bilincseket, - a féltékenység vasvesszejének égő ütése, a folytonos gyanakvás, aggodalom, a sok harag és civódás igen megkínóztak.

II. FEJEZET

Színházban keres szórakozást. Kutatja, mi az igazi részvét.

1. Rabja lettem a színháznak is, hisz az előadásokban ráismertem saját züllött életemre, saját szenvedélyem forrásaira.

Mi annak lélektani oka, hogy az ember szívesen végigsírja a színpad szomorújátékait, tragédiáit, amelyeket valójában nem szeretne átélni?

A néző a fájdalmat igazán át akarja érezni s ez a fájdalom élvezet neki. Micsoda nyomorult ostobaság ez? Az előadások ugyanis a nézőt annál jobban meghatják, minél ismerősebbek neki e szenvedések; már most, ha maga szenved, a közfelfogás szerint ez szerencsétlenség, ha más szenvedésén megindul, az meg részvét! De lehet-e részvét költött és színpadon ábrázolt dolgok iránt? Hisz a nézőtől senki nem vár segítséget, őt csak kesergésre akarják indítani, s az alakító színész sikere annál nagyobb, minél nagyobb a közönség megindulása! Sőt a közönség, ha akár régi, akár költött emberi küzdelmek előadása közben hideg marad, unatkozva és elégedetlenül inkább eltávozik; ha ellenben megrendül, ott marad, figyel és élvez!

Hát szeretik az emberek a könnyeket és fájdalmat?

De hisz bizonyos, hogy mindenki örömet keres! Vagy ha már senki sem szeret szerencsétlen lenni, szívesen érez inkább részvétet s mivel minden részvét fajtája a fájdalomnak, ezen a réven szeretik az emberek a fájdalmat?

Ez is egyik erecskéje az általános emberi együttérzésnek.

2. De mi ezen együttérzés iránya? Merre hullámzik? Miért kell olyan gyakran beleömlenie undok szenvedélyek szörnyű tüzeibe, mint forró szurok áradatába, amivé aztán átkeveredik és átváltozik saját nehézkedése miatt elszakadva és elbomolva eredeti égi szépségétől.

Kivételnek ítélik tehát a részvétet?

Semmi esetre sem. Szeressük csak néha-néha a fájdalmat is. De óvakodjál lelkem a tisztátalanságtól. Az én jó Istenemnek, atyáink fölséges Istenének - ki most és mindörökké dicsértessék! - védelme alatt óvakodjál a tisztátalanságtól! Részvétet most is tudok érezni, de akkor a színházban együtt örültem a szerelmesekkel, ha, bár bűnös úton, összekerülhettek egymással, s megindultan, szinte megkönnyeztem sorsukat, ha elvesztették egymást. Mind e viszontagság csak játék volt a színdarabban, de mindkét fordulatot élveztem.

Most? Most sokkal nagyobb részvéttel tekintem azt, aki boldogan élvezi bűnét, mint azt, aki kemény kárnak vallja buja kárhozata s bűnös boldogsága fogyását, tűnését. Ez egészen biztosan az igazi részvét, de persze ez nem vegyül semmiféle gyönyörködető fájdalommal. Mert a szeretet rendje szerint cselekszik, aki részvéttel van a nyomorult iránt, de az igazán résztvevő szív mindenek előtt azt kívánja, bár ne lett volna oka résztvevő bánkódásra.

Valóságos lehetetlenség, vagyis: jóakaró rosszakarat kellene ahhoz, hogy a részvét igazán őszinte is lehessen, meg azt is kívánhassa, hogy létezzenek szenvedők, csak hogy gyöngédségét kimutathassa irántuk.

3. Van tehát fájdalom, amit az értelem elfogad, de olyan nincs, amelyet a szív szeretne. S éppen azért, mert téged, Uram, lelkeket szerető Istenem, semmi fájdalom nem sebezhet, a te könyörületed sokkal tisztább és állandóbb, mint a mienk; de lakozhatik-e emberben ilyen könyörület?

Az én beteg lelkem azonban kedvét lelte a résztvevő szomorúságban s nyíltan kereste az alkalmat, hogy legyen min búsulnia. Mikor a színész költött személyek baját ábrázolta, színfalhasogató játéka annál jobban tetszett, minél több könnyet facsart ki belőlem.

Eltévedtem, Uram, nyájadtól, mert beleuntam őriző gondosságodba. Csoda-e, ha szerencsétlen juhocskád undok nyavalyába esett? Ez okozta, hogy annyira egy atyafinak éreztem magamat a fájdalommal. Nem ugyan azokkal, amelyek mélyen átjárhattak volna, mert amit szerettem nézni, nem szerettem volna el is szenvedni; - én csak azt akartam, hogy a költői mű végighallgatása lelkemet valahol a felületen hozza mozgásba. De még az így átértzett fájdalom nyomában is, mintha csak hasogató karmolás lett volna, tüzes daganat, evesedés, undok genny fakadt lelkemen.

Istenem, Istenem, élet volt ez az én életem?

III. FEJEZET

*Gonosz vágyakozásai még a templomban sem szünetelnek.
Tanulás és viselkedés dolgában jobb, mint társai.*

1. Közben pedig messziről folyton keringett fölöttem kitartó irgalmasságod. Mert akár mennyire belebotlottam is a bűnökbe s ha pokoli lázamban annyira jutottam is, hogy tőled elszakadva végre már a legmélyebb ingoványba, a kerítő ördögök előtt való hódolásig jutottam - hisz bűneim nekik szóló áldozatok voltak - ostorod mindenben elért engem!

Annyira vetemedtem, hogy a templomod falai között, ünnepélyes istentisztelet alatt is érzéki vágyak foglalkoztattak s ott tárgyaltam meg a bűnös találkozás módját. Súlyos, de bűnömhöz még mindig semmi volt bűnhődésem, amit ezekért kezedből vettem. Oh rajtam könyörülő igen nagy irgalmasság, én Istenem, te voltál menedémem szörnyű veszedelmeimből, amelyekben bolond bizakodással bolyongtam, csak hogy tőled messzebb szakadjak; mert szökevény szabadosságom mámorában a magam ösvényeit szerettem, nem a tieidet.

Magasabb fokúaknak nevezett tanulmányaim vezető gondolata a peres ügyeket tartotta szem előtt. Fő cél volt, hogy ezekben kitűnjek; persze: minél több ravaszság, annál nagyobb hírnév! Oh, mely igen nagy az emberi vakság, hogy még vakságával is dicsekszik!

2. A szónoki iskolában már kitüntem. Büszke öröm töltött el, s szinte repedtem a gögtől, jóllehet - te tudod, Uram - jóval komolyabb voltam, mint társaim, s nem volt részem a csínyekben, amelyeket „a felforgatók” (ez a rosszul hangzó, ördögi név akkor bizonyos előkelőséget jelentett) végbevittek. Köztük éltem s oktalanul szégyenkeztem, hogy nem voltam olyan, mint ők; köztük voltam, s néha örültem a barátságuknak, de üzelmeiktől visszariadtam, tí. az olyan fajtájúaktól, mikor például védtelen emberek együgyűsége ellen támadtak s szemtelen gúnyolódással, minden ok nélkül zavarba hozták őket, hogy gonosz kedvüket legeltessék rajtuk.

Nem tudom, van-e még valami ennyire hasonlatos az ördögök stílusához? Igen találó a „felforgató” elnevezés; hisz mindenekelőtt őket magukat forgatják ki, röhögik és alattomban megrontják a csábító, ravasz ördögök ugyanazzal, amivel ezek másokat szoktak kelepcébe ejteni és kigúnyolni.

IV. FEJEZET

Kezébe kerül Cicero valamely munkája. Első lépés a megtérés útján!

1. Ilyen társak között forgattam én tapasztalatlan fejjel az ékesszólástan könyveit. Ezen a téren akartam ugyanis nemtelen, hiú vággyal múló emberi tetszések útján híres, nevezetes ember lenni.

A tanulmányok szokásos rendjén Cicero nevű író könyve került eléem; nyelvét talán mindenki elismeréssel emlegette, felfogását már kevésbé. Az író abban a könyvben a bölcsélet művelésére buzdít. Címe: Hortensius. Egész lelkivilágomat megváltoztatta, imádságot feléd irányította, Uram s új vágyakat, új célokat adott nekem. Gyarlónak láttam egyszerre minden hiú törekvést, s hihetetlenül tüzes vágyakozás gyulladt ki bennem a bölcsesség örök alapjai után.

Ekkor kezdtem felkelni, hogy hozzád térjek.

Azt a könyvet én nem azért olvastam, hogy előadóképességemet gyarapítsam vele, amire nagyjában anyám pénzét költöttem - (akkor már 19 éves voltam, s atyám két éve meghalt) - amint mondom, nem stílusomat akartam azzal a könyvvel fejleszteni, sőt nem is nyelve, hanem tartalma kapott meg engem.

2. Hogy lobogott bennem a vágy, Istenem, hogy lobogott visszarepülni e földi világból hozzád; de nem tudtam, mi szándékom van velem. Mert: „Nálad vagy a bölcsesség!” (Jób 12,13) Philosophia görög név, értelme a bölcsesség szeretete, ezt lobbantotta lánggra bennem az a könyv. Egynémelyek e nagy, kedves és főséges névvel saját tévedéseiket kendőzve másokat félrevezetnek; e könyv azonban majdnem minden ilyen egykorbeli és régebbi író fel sorol és leálcáz s így valóra válik benne az üdvös intelem, amelyet kegyes és jámbor szolgád útján adtál:

„Vigyázzatok, hogy valaki titeket meg ne csaljon a világi bölcsesség és hiú ámitás által, mely az emberek hagyománya után, a világ elemei szerint és nem Krisztus szerint vagy, mert őbenne lakik az istenségnek egész teljes volta testi valóságban” (Kol 2,8-9)

Te tudod, én Világosságom, hogy ezen apostoli szó akkor még ismeretlen volt előttem; a könyv egyedül azért ragadta meg lelkemet, mert nem ezt vagy azt az irányt ajánlotta, hanem arra buzdított, hogy magát a bölcsességet, bárminő formában, szeressem, keressem, járjak utána, tegyem magamévá s állhatatosan ragaszkodjam hozzá. Felrázott engem, lobogó lánggra szított s ha valami lohasztotta kedvemet, csak az volt, hogy Krisztus nevét sehol sem találtam benne.

Mert ezt a nevet, Uram, Üdvözítőm nevét, a te Fiad nevét, könyörülő jóságodból zsenge szívem az anyatejjel szívta magába és mélyen rejtve őrizte. Amiből ez a név hiányzott, akármilyen irodalmi értékű, gondos és igaz volt is egyébként, nem tudott engem egészen lekötöni.

V. FEJEZET

A Szentírást egyszerű nyelvezete miatt félredobja.

Így született meg bennem az elhatározás, hogy figyelmemet a Szentírástra fordítom, megtudni, miféle mű az. S íme azt találom, hogy sem a gőgös észnek nem egészen világos, sem nem gyermekien egyszerű, hanem szerény bekezdés után fölséges a folytatása, s az egészen titkok fátyla vonul végig. Sajnos nem volt olyan a lelkem, hogy be tudtam volna lépni s meghajolva lépésről lépésre tudtam volna benne hatolni.

Mert az Írás első forgatásakor nem úgy gondolkoztam, ahogy most beszélek. Akkor úgy láttam, hogy a Szentírást Cicero nagyszerű könyvével egy napon említeni sem lehet. Tudós gőgömnek nem tetszett benne a szerénység, viszont értelmem nem tudott behatolni mélységeibe. Pedig ez a könyv olyan, hogy együtt nő azzal, aki gyermeklélekkel kezdi olvasni; én azonban felfuvalkodott és tetszelgő nagyságomban magamhoz méltatlannak ítélttem, hogy gyermekké alacsonyuljak.

VI. FEJEZET

Megismerkedik a manicheusokkal.

1. Belekerültem ilyen érülettel bolondul gőgös emberek társaságába.

Testiek ezek és fecsegők. Nyelvük az ördög kalodája, léprecsaló raja Nevednek, továbbá az Úr Jézus Krisztus és a vigasztaló Szentlélek nevének szótagkeveréke. E nevek emlegetéséből soha ki nem fogytak, de csak hang volt az és nyelvjáratás, egyéb semmi, lelkükben nyoma sem volt az igazságnak. „Igazság, igazság” - üvöltötték s nekem is sokat locsogtak róla, de soha igazság nem volt bennük, hanem minden tanításuk hamis volt nemcsak rólad, ki magad vagy az igazság, hanem teremtményednek, e világnak alkotó elemeiről is. Pedig később e tárgyban még a helyes nyomokon járó filozófusokat is meg kellett haladnom irántad való szeretetből, legjobb Atyám, egyedül szép minden szépség fölött!

Oh igazság, igazság! Mennyire lelkem mélyéből vágyódtam már akkor utánad, mikor folyton és minden vonatkozásban emlegettek előttem - üres szóval és temérdek vastag könyvben! Mit táltak fel ezeken a tálcákon feléd kívánczóságomnak? A napot, holdat, gyönyörű alkotásaidat, de mégis csak munkáidat s nem téged magadat! S még munkáid közül sem a legméltóbbakat! Mert ragyogók ezek ugyan és égitestek, de lelkes teremtéseid mégis előbbrevalók. S az én éhes, szomjas vágyakozásom nem azon, bár legelső, dolgaidat kívánta, hanem téged, Igazság, akiben „nincs változás, sem árnyéka a változandóságnak” (Jak 1, 17)

2. Tálaltak elem tálcáikon egyéb cifrán kigondolt rendszereket is. Valóban okosabb lett volna elfogadni a napot, mert az legalább szemmel megfogott valóság, mint ama szemfényvesztő ostoba elméleteket. Én azonban azokat is bevettem, nem valami mohón ugyan, de bevettem, mert ott is téged sejtettelek.

Ajkaim nem érezték azt az ízt, amely a tied - de hisz az a sok hiábavaló képzelődés nem is te voltál -, s így nem tápláltak engem, hanem még jobban kizsároltak.

Az álomban megjelenő étek egészen olyan, mint a valódi, csak hogy nem tudja táplálni megálmodóját, mert csak álmodja az evést. De azok még csak nem is hasonlítottak ahhoz, aminek szavaid szerint most ismerlek téged. Nem is igazi testek voltak, hanem csak érzéki képzelgések. Messze mögötte ködlöttek ezen testi szemmel látható, valóságos földi, vagy

csillagvilágnak; ezeket láthatjuk az állatokkal és madarakkal együtt és igazibb valóságok, mintha csak képzeletben szemlélnők őket. És viszont ezeknek elképzelése is több valóságot tartalmaz, mintha rajtuk túl más, nagyszerűbb, végtelen világokat sejtünk, amilyenek egyáltalán nincsenek.

3. Ilyen hiábavalóságokkal tápláltak engem akkor, vagy inkább nem tápláltak, mert nem tudtak kielégíteni.

Te pedig Uram, erős támaszom, ha rád hagyatkozom, nem vagy ez a testi világ, sem az, melyet az égbolton látunk, az sem, amit szemünk már el nem ér, mert mindez a te alkotásod s még csak nem is tartoznak legnagyobb műveid közé! Hát még az én képességeim! Milyen szörnyű messze estek tőled, hisz azok nem is voltak valóságok, sőt egyáltalán semmi voltak. Ezeknél sokkal több valóságot tartalmaz a tárgyi világ fogalma, annál is többet a világ maga, de te még ezzel sem vagy azonos. Sőt azzal a lélekkel sem, amely a testet élteni (ezért az élet több és előkelőbb valami, mint a test), hanem te a lelkek élete vagy, minden élet Élete, ki magad élsz, de nem változol. Te vagy az én lelkem élete!

4. Hol voltál akkor, milyen messze tőlem? Én távol tőled bolyongtam, elzártan még attól a héjhulladéktól is, mellyel a sertéseket etettem. Mennyivel különbek voltak a nyelvészek és költők meséi, mint a filozófusok ama mesterkedései! Mert versforma és költemény és Medea repülése mégis csak értékesebbek, mint a sötétség öt barlangjából különböző módon összehazudott öt elementum, amelyek egyáltalán nincsenek és halálosan félrevezetnek minden hiszékeny lelket. Versből, költeményből még lehet igazi eledelt összeállítani; Medea repülését megénekeltem, de sohase állítottam s ha mástól hallottam, sohasem hittem el; azokat a bölcselkedéseket pedig, jaj, elhittem! Ezeken a lépcsőkön vezettek le engem a pokol fenekére, mert vergődtem és kivert az igazság vágyának láza és kerestelek Istenem. Megvallom, Uram, hogy te akkor könyörültél meg rajtam, mikor még nem tudtam vallomást tenni neked! Kerestelek, de nem értelmes eszemmel, amely akaratom szerint magasra emel az oktalan állatok fölé, hanem testi érzékeimmel. Pedig te több voltál, mint amennyire a legmélyesébb és legszárnyalóbb gondolat elhatolhat!

Beleakadtam abba a szemérmetlen, oktalan asszonyba, aki Salamon király példázata szerint a ház ajtajában székel és így szól: „A titkos kenyeret egyétek szívesen s a lopott édes vizet igyátok” (Péld 9,17) Elcsábított, mert észrevette, hogy egész lelkem kint ül szemeimben s csak azon rágódom, amit szememen keresztül magamba vettem.

VII. FEJEZET

*Keresi az igazságot, de nem találja. A manicheusok elbódították,
de a maga oktalanúsága is igen akadályozta.*

1. Nem tudtam akkor még, hogy nemcsak anyagi, hanem más igazi valóság is van.

Mintha nekem adták volna a bölcsék követ, annyira helyeseltem ama kontárok ostobaságait, mikor ilyeneket kérdezgettek tőlem: honnan van a rossz? Van-e Istennek valami körülhatároló testi alakja? Van-e haja, van-e körme? Erkölcös emberek-e a sok feleségűek? Hát a gyilkosok? Hát az állatáldozók?

Járatlan lévén, megzavartak ezek engem; azt hittem, hogy közeledem az igazsághoz, pedig éppen eltávolodtam tőle.

Akkor még nem tudtam, hogy a rossz a jóban levő hiányosság s hogy a rossz a jón kívül önmagában egyáltalán nem létezik. De hogyan is tudhattam volna? Hiszen meddig terjedt egész látásom? Szemeimé a testekig, értelmemé a képzelet világáig!

Nem tudtam, hogy lélek az Isten, következőleg nincsenek tagjai, nincsen hossza és szélessége, nincs tömege, mert a tömeg okvetlenül kisebb bármelyik részében, mint egészében. Tehát ha felteszem is, hogy végtelen, kisebb lenne a bizonyos térrel meghatározott rész, mint a végtelen egész, következőleg nem tud a maga egészében mindenütt egészen ott lenni, ahol van. A lélek pedig ilyen, s Isten is ilyen.

Azt meg nem is sejtettem, mi az bennünk, amit az Írás úgy fejez ki, hogy „Isten képére” vagyunk?

2. Nem ismertem az igazi, mély igazságosságot, azt, amely nem szokások szerint ítél, hanem a Mindenható örök törvényére támaszkodik. E törvények szerint kell alakulnia országok és korszakok erkölcsi életének úgy, hogy megfeleljen a nemzetek és a történelmi idők igényeinek, maga a fundamentum azonban mindenhol örök ugyanaz, nem ekkor ilyen, máshol amolyan.

Ehhez hozzámérve voltak igazak és nyertek Isten ajkáról dicséretet Ábrahám, Izsák, Jákob, Mózes és Dávid; akiket pedig egynémely rövidlátók, az egynapos mérték szerint ítélok s az emberiség erkölcsi életét a saját erkölcsi szempontjuk szerint egyoldalúan méregetők bűnösöknek bélyegeznek. Úgy tesznek, mint aki a fegyverzet egyes darabjainak célját, használatát nem ismerve a lábszárvasat fejére erőlteti, a sisakot meg a lábára s váltig morog, hogy nem illenek. Vagy mint mikor valaki azon nyavalog, hogy perszünetes délutáni órákban valami adásvevési keresetet nem nyújthat be, holott délelőtt meg volt rá a lehetősége.

Vagy mikor valaki azt látja egyik házban, hogy a táblaterítőt eltilják valamely kézi foglaltosságtól, amit a másik szolga megtehet, vagy hogy az istállóban megtörténik ugyanaz, ami tilos az ebédlőasztal körül, s nekiállana kifogásolni, hogy egy és ugyanazon házban, ugyanazon családban nem mindenkinek egyforma a dolga.

3. Szakasztott ilyenek azok, akik zsörtölődnek, mikor hallják, hogy a régi korban az igaznak szabad volt, ami most tilos, s hogy Isten akkor más törvényt adott, mint ami most, a mai korviszonyok szerint érvényes. Pedig azok is, ezek is egyazon igazságnak szolgálói, éppen úgy, mint ugyanazon embernél, ugyanazon napon s ugyanegy házban egyik családtagnak más a feladata, mint a másiké, és ami egy órával előbb szabad volt, immár esetleg nem szabad; vagy ami egyik helyiségben lehetséges, vagy kötelező, a másikban tilos és büntetést érdemel.

Vajon talán az igazság sokféle vagy változékony? Óh dehogy! Az igazításra, irányításra szoruló korszakok folyása nem egyforma, éppen mert korszakok, idők! A rövid földi életű emberek, mert sem maguk elé nem tudják képzelni a történelmi idők vagy más nemzetek viszonyait, sem meg nem tapasztalhatják, megütköznek rajtuk; ami ellenben szemük előtt van, amiről egyazon testen, napon vagy házban könnyen megértik, melyik milyen tagnak, milyen igénynek, résznek vagy személynek felel meg, abba belenyugosznak.

4. Mindezt akkor nem tudtam.

Nem érdekelték. Meg sem láttam e dolgokat, pedig lépten-nyomon szemembe ötlöttek. Mikor verset írtam, nem tehettem akármilyen verslábát akárhova, hanem a versformák szerint kellett igazodnom s ugyanazon vers folyamán sem használhattam akárhol ugyanazt a verslábát; az elmélet azonban, amellyel dolgoztam, nem változott hely szerint, hanem mindenre egyformán kiterjedt. S nem vettem észre, hogy az isteni igazságosság, melynek jó és szent emberek szolgálnak, sokkal kiválóbban és magasztosabban egyesít magában minden erkölcsi törvényt s

hogy önmaga változása nélkül a különböző korszakokban nem egyszerre mindent, hanem azt rendeli és parancsolja, ami azon időknek megfelel. Vakon gáncsoltam azon mód miatt a jámbor ósatyákat, ahogyan e világ dolgait használták. Pedig cselekvéseikkel nemcsak hozzá igazodtak Isten parancsához és megvilágosításához, hanem tetteikkel eljövendő dolgokat is előre jeleztek, ha Istentől kinyilatkoztatást kaptak.

VIII. FEJEZET

Minden erkölcs alapja Isten törvénye. Ami ezzel ellenkezik, az bűn.

1. Volt-e bármikor és bárhol kifogás az ellen, hogy valaki Istent teljes szívéből, teljes lelkéből, teljes elméjéből, a felebarátját pedig mint önmagát szerette? Éppen ezért a természetellenes bűnök mindenhol és mindig utálatosak és büntetnivalók, akárcsak a szodomabeliek bűnei. Még ha minden nép rákapna is e bűnökre, Isten törvénye a bűnösség ugyanazon okán fenyegetné valamennyit, mert Isten nem arra alkotta az embereket, hogy szodomai módon érintkezzenek egymással. A viszony ugyanis, amelyben Istenhez kell állnunk, súlyos sérelmet szenved, ha a természetet, az ő szerzeményét torz bujaság fertőzi.

Ami pedig a társadalmi szokásokat sérthetné, azt kerülni kell, figyelemmel éppen e felfogások eltérő mivoltára, nehogy valamely országnak vagy népnek szokásjogai vagy előírással megerősített, általánosan kötelező megegyezését akármelyik polgár vagy jöttment lábbal tiporhassa. Csúnya dolog, mikor az egész a beletartozó rész nem akar egy csapában járni.

Ha Isten bárkinek szokása vagy felfogása ellen elrendel valamit, meg kell tenni, ha egészen új is a parancs; ha feledésbe merült, meg kell újítani; s ha nem volt szokásban, szokássá kell tenni. Hisz a király is elrendelhet valamit országában, amit sem elődei, sem ő soha azelőtt nem követeltek. Alattvalói engedelmességgel s engedelmeskedéssel nem sértik az állam rendjét; akkor sértenék, ha nem engedelmességnél, mert a polgári élet fundamentuma a felsőbbség iránt való engedelmeskedés. Mennyivel inkább megilleti Istent, az egész teremtett világ kormányzóját az, hogy minden parancsát haladék nélkül teljesítsük. Valamint ugyanis az emberi társadalom hatalmi rendjében a magasabb hatóság engedelmeskedést követel az alacsonyabbtól, éppen úgy Isten az egész világtól.

2. Isten törvényei érvényesek a gaztettekre is, amelyekben mindig az ártó szándék érvényesül, akár személyi, akár jogi sértés útján, akár mindkettővel.

Ártó szándék van a bosszúállásban, ami ellenfelek között szokás. Ez van az idegen vagyontulajdonításában: a rabló árt az utasnak. Aki bajtól óvakodik, kárt tesz abban, akitől fél. Ártó szándék van az irigységben, mikor a szegény a gazdagot, a szerencséskezűt azt, akitől ugyanazt a szerencsét félti vagy sajnálja, nem jó szemmel nézi. Sőt még az idegen bajon érzett kárörömben is, mint a gladiátorjátékok szemlélőiben, vagy bármifajta gúnyolódókban és csúfolódókban.

Ezek a főbűnök, amelyek a hatalom vágyából, a szem és a test kívánczóságaiból, egyikből, vagy kettőből, vagy együtt mind a háromból sarjadzanak s bűnökbe merítik az életet, az első három, a többi hét s az egész tízhúrú hangszernek a jó és felséges Isten tízparancsolatjának lábbal taposásával!

De lehetséges-e ellened büntény, mikor téged nem lehet megrontani? Támadhat-e ellened bűnösen ártó akarát, mikor benned nem lehet kárt tenni? Nem; te azonban azt bünteted, amit az emberek önmaguk ellen elkövetnek, mert mikor ellened vétkeznek, igen súlyosan saját lelküknek ártanak.

A bűnös mindig önmagát csalja, mikor megrontja és felforgatja kezdeből kikerült természete rendjét; akár úgy, hogy a megengedett élvezetekben nem tart mértéket; akár úgy, hogy tilalmas dologra, természetellenes élvezetekre vetemedik; akár abban vétkes, hogy gondolattal vagy szóval dühösködik ellened és „rugózik tulajdon ösztöne ellen” (ApCsel 9,5); akár úgy, hogy a társadalmi rend kereteinek szétrombolásában, átkos szövetezésekben, torzsalkodásokban tölti kedvét aszerint, ahogy egyéni érdeke parancsolja.

3. Mindez annak az eredménye, hogy az emberek téled, az élet forrásától, a világ egyetlen igazi alkotójától és kormányzójától elszakadnak és önző gögjükben más valamit akarnak szeretni, s az a más valami hamis!

Alázatos megadás tehát az út, melyen megtérhetünk hozzád. Te azután kimosdatsz elgonoszodott szokásainkból; kegyelmet adsz a bűnvallóknak; füledbe veszed a behálózottak panaszait s kioldasz a magunk verte bilincsekből, csak ne emeljünk többé ellened lázadó homlokot, kapzsi reménnyel, hogy úgy többet nyerünk s nagy kockázattal, hogy mindent elvesztünk; nagyobb szeretettel saját érdekünk iránt, mint irántad, ki mindenek érdeke, java vagy.

IX. FEJEZET

Nem minden bűn egyforma; figyelembe kell venni a szándékot is.

A temérdek erőszak, gazság és egyéb bűn mellett ott vannak a jóra törekvők vétkei is. Okosan gondolkodók ezeket egyrészt a tökéletesség regulája szerint erősen korholják, másrészt a jó termés reményében dicsérik, mint ahogy a fiatal vetést szokás értékelni.

Vannak olyan cselekedetek is, amelyek igen hasonlatosak az erőszak vagy gazság bűnéhez, pedig nem is bűnök, mert sem neked, Urunk Istenünk, nincsenek sérelmedre, sem a társadalmi életnek nem ártanak. Például, ha valaki jelen s jövő szükségletei miatt valamiből sokat összehalmoz, s a közvélemény kapzsiságot sejt az eljárásban; vagy mikor a törvényes hatalom javítási szándékkal méri a büntetéseket, de nem lehetetlen, hogy esetleg ártó szándék vezeti.

Sok olyan cselekvés van tehát, amit a közfelfogás bűnösnek lát, a te ítéleted pedig helyesel, és viszont igéd sokat kárhoztat, amin az emberek lelkesednek. Mert nem egyszer más a cselekedet külső formája, más a végbevívő szándéka; s ismeretlen előttünk a döntő pillanat minemúsége.

Mikor pedig egyszerre szokatlan és előre nem látott parancsot adsz ki, még ha régi tilalmad ellen irányul is, még ha elrejtet is egyelőre rendelkezésed indító okát, sőt még ha a társadalom valamely részének szokásjogát sérti is, késlekedés nélkül végre kell hajtani, mert egészen bizonyos, hogy az a társadalom jár az igaz úton, amely neked szolgál. Boldogok, akik felismernek téged parancsaidban! A szolgálatodban állók minden cselekedete ugyanis vagy a jelen szükségét elégíti ki, vagy az eljövendőt hirdeti.

X. FEJEZET

Egynémely manicheus ostobaságról.

Ilyen dolgokban járatlan eszemmel ugyancsak gúnyoltam szent szolgálókat és prófétáidat. S gúnyolódásom mit hozott nekem? Azt, hogy gúny tárgya lettem teelőttem!

Lassan, szinte észrevétlenül mindig jobban belegabalyodtam a manicheus ostobaságokba. Már azt is elhittem, hogy a füge is, meg a nevelőanyja, a fa is tej-könnyekkel gyászolják egymástól elszakadásukat. Ha pedig valamely szent ember a nem saját, hanem más bűnös kezével szakított fűgét megeszi és megemészt, valahányszor imádság közben sóhajt, angyalokat, sőt istenparányokat lehel ki magából, mert a fölséges és igazi isten parányai mindaddig abba a gyümölcsbe kötve rejtekeznek, míg valamely kiválasztott szentnek foga és gyomra ki nem oldja őket.

S az én szegény fejem elhitte, hogy több kímélet jár a föld gyümölcseinek, mint az embereknek, jóllehet valamennyi az emberek kedvéért terem. Mert ha valaki - nem manicheus - éhségében hozzánk fordult, a legsúlyosabb átkokkal sújtottuk volna még a falatot is, amit közülünk valaki odaadott volna neki.

XI. FEJEZET

Édesanyja vigasztaló álolmlátása.

1. Kinyújtottad utánam a magasból kezedet és kiragadtad lelkeket mély sötétségéből.

Mert hűséges szolgáló, az én anyám, több könnyet sírt el színed előtt érettem, mint amennyit az anyák gyermekük temetésével szoktak ontani. Sírt, mert látta, hogy halott vagyok azon hit és vallásos szellem részére, amely öbenne a te ajándékod volt, s te, Uram, meghallgattad őt.

Meghallgattad. Nem vetted el könnyeit, melyekkel bőven öntözte a földet, ahol csak imádkozott.

Meghallgattad.

Csak tőled eredhetett vigasztaló álma, amely miatt ismét megengedte, hogy házában lakjam s vele egyazon asztalnál üljek. Kitiltott ugyanis onnan, annyira utálta és kárhoztatta gyalázatos tévelygéseimet!

Azt álmodta, hogy vonalzófa élén áll s ragyogó ruhában igen szép és vidám ifjú közeledik hozzá. Az rámosolygott, őt meg egészen megtörte szomorúsága és bánata.

Az ifjú megkérdezte, miért szomorkodik s mi miatt ontja naponként könnyeit? - szokás szerint nem is annyira érdeklődésből, mint inkább, hogy néhány erősítő szót mondjon.

Anyám azt felelte, hogy romlásomat siratja; az ifjú azonban intette, hogy bizakodó szívvel legyen s egyben figyelmeztette, nézzen körül figyelmesen, mert ugyanott vagyok én is ahol ő. Mikor anyám körülnézett, ott látott engem maga mellett állni ugyanazon vonalzón.

Honnan ez a látomás? Tőled, kegyes Mindenható. Mert behallgatóztál szívébe, te, aki olyan gondosan ügyelsz közülünk mindenkire, mintha csak arra az egyre volna gondod, valamennyit pedig úgy gondozod, mint mindegyiket külön.

S mikor elmondta nekem az álmot s én úgy akartam értelmét elcsavarni, hogy a jelenés szerint nem szabad kétségbeesnie, mert belőle is az lesz, ami én most vagyok, honnan, ha nem tőled vette biztos feleletét: Nem - mondotta -, nem így hangzott az a mondás: ahol ő, ott te, hanem: ahol te ott ő!

2. Színed előtt vallom Uram, amennyire csak vissza tudok emlékezni - egyébként elég sokszor emlegettem -, hogy a válasz, melyet anyám ajkára adott, szilárdsága az én csalóka magyarázatommal szemben, továbbá gyors rápillantása a dolog velejére - amelyet magam sem láttam eléggé, míg fel nem világosított -, mondom, mindez már akkor is sokkal inkább megrendített, mint maga az álom, amellyel e jámbor asszonynak a messze jövőben reá váró örömet jelen bűjából kivigasztalására ennyi idővel előbb megmutattad. Mert közel kilenc esztendeig tartott még a tévelygés sötétjében s amaz örvény iszapjában hánykódásom, sok fölerőlködésemmel s még mélyebbre bukásommal, mialatt az a tiszta, jámbor, mértékes asszony - aminőkben neked kedved van - immár reménykedő lélekkel, de könnyekben, könnyöregben meg nem fogyatkozva, imádságának minden percében szüntelen siratott engem előtted. Könyörgései már felhatottak színed elé, de engedted, hogy még egy ideig abban a sötétségben hányódjak, vergődjek.

XII. FEJEZET

„Lehetetlen, hogy ennyi könny magzatja elpusztuljon!”

Még egy feleletet adott anyámnak, azt is felemlítem.

Sokat elhagyok, mert azokra iparkodom rátérni, amik igen kikívánkoznak lelkemből. Sokra meg nem is emlékezem.

Más választ is adott egyik fölszentelt szolgád, a te Egyháznak élő és szent könyveidben igen tudós püspököd útján. Mikor anyám azt a kegyelmet kérte tőle, hogy beszéljen a lelkemre, mutassa meg tévedéseimet, világosítson fel a bűnből és igazítson jóra - amint szokta tenni, ha alkalmas emberekkel akadt össze - az megtagadta; igen bölcsen, mint később magam is megértettem. Azt felelte, hogy az én lelkem most még kemény, mert még új benne az eretnek gőg és egynémely ostoba nehézségekkel magam zavarom a kérdésben járatlanokat, amint anyám maga említette neki.

„Hagyd ott egyelőre - mondotta. - Imádkozzál érette az úrhoz. Kutatásai révén majd maga is megismeri, mi és milyen gonosz dolog az az eretnekség!”

Elmondta mindjárt, hogy megtévesztett anyja őt is manicheus kezekbe adta. Nemcsak olvasás, hanem másolás útján is majdnem minden könyvüket ismerte s mégis anélkül, hogy valakivel vitatkozott vagy valaki meggyőzte volna, magától meglátta, mennyire elvetni való ez a szekta. Ott is hagyta őket.

Mikor azonban anyám a püspök ezen szavai után sem nyughatott, hanem sírva tovább könyörgött neki, hogy legalább nézzen meg és beszéljen velem, már türelme fogytán azt felelte:

„Menj innen. Lelkedre mondom, lehetetlen, hogy ennyi könny magzatja elpusztuljon!”

Anyám később velem szőtt beszélgetéseiben sokszor megemlékezett arról, hogy e szavakat úgy fogadta, mintha a magasságból hangzottak volna füleibe.

Negyedik könyv

A negyedik könyv tartalma (373-382)

A vallomások e része átvezet minket Ágoston férfikorába - egészen huszonnyolcadik évéig.

Külső körülményeiről nem sokat árul el; Thagastében (374), később Karthágóban (374) rétorkodott, 380 körül könyvet ír a Szépről és Arányosról; állandóan törvénytelen viszonyban élt egy asszonnyal.

Úgy látszik, hasznosan különbözött az egykori tanítók nagy többségétől, mert tanítványait megválogatta s nemcsak tanítani, hanem keresztény szellemben nevelni és fegyelmezni is igyekezett őket.

Vallási gondolatvilága fejlődésében nevezetes lépés volt az, hogy a manicheizmus révén az asztrológiának is híve lett; nevezetes e lépés azért, mert később az egyik döntő oka lett a manicheus világnézetből való kibontakozásának.

Azok a részletek, amelyek kedves barátja elhunytán érzett fájdalmát rajzolják, igen éles világosságot vetnek Ágoston lelkivilágára, különösen kedélyéletére. Megértjük, hogy a Gondviselés nemcsak óriási értelmi erővel ruházta fel, hanem mélyen és gyöngéden érző szívet is adott neki; s ha értelme alkalmas volt nagy gondolatok forgatására, szívében az érzelmek örvényei rejtekeztek - sima és fegyelmezett külső alatt.

E roppant érzelmi vívódások is hozzásegítettek ama tisztulási folyamathoz, amely évek múlva az igazság megismerésével végződött lelkében.

I. FEJEZET

Áttekinti a most következő évek sok-sok tévelygését.

Kilenc év következett most, - tizenkilencedik éveamtől a huszonnyolcadikig, tele sokféle próbálkozással, félrevezetéssel, csalódással, tévedéssel és megtévesztéssel; abban is, amit nyilvánosság előtt nagy tudós cégérrel, abban is, amit elhúzódva, nevét sem érdemlő vallásosság örve alatt cselekedtem. Ott a gög, itt a babona rángatott; egyik is, másik is ostobaság. Ott kicsapongó életmóddal lázasan hajhásztam csalóka népszerűséget, le egészen a versenyszavalásig, mérkőzésig s a velük járó színházi tapsokig, hervatag koszorúig s ami egyéb ilyen hiábavalóságai vannak még a színházi életnek; emitt meg a magamra szedett szennyből szerettem volna kitisztulni, azért úgynevezett „kiválasztottjainknak, szentjeinknek” hordtam az ennivalót, hogy potrohuk műhelyében bűnbocsájtó angyalokat, isteneket gyártsanak részemre.

Igen, igen. Én ezt mind hittem, s meg is tettem barátaimmal együtt, kiket még én erősítettem közös tévelygésükben.

Szívesen elviselem azoknak gögös gúnymosolyát, akik még nem érezték üdvösen sújtó verésedet, Istenem; elviselem és dicséretedet szövöm ki szégyenem megvallásából.

Add kérlek nyomon követnem visszaemlékezésemmel régen volt tévelygésem tekervényes útjait és dicsérő áldozatul színed előtt felajánlanom. Nélküled magamnak is vak vezetője volnék, s ha jól megy dolgom, nem a te kebleden élő csecsemő vagyok-e, nem belőled

táplálkozom-e romolhatatlan eledellel? S végre is mennyire ember az ember a maga emberségéből?

Hát csak mosolyogjanak rajtam gúnyosan azok az erősek és szilárdak, én gyarló és ügyefogyott, folytatom vallomásomat színed előtt.

II. FEJEZET

Tanulmányait befejezte s maga is tanítani kezd. Bevallja bűnös viszonyát.

1. Azokban az években a szólás mesterségét tanítottam, vagyis a pénznek rajtam győztes vágya miatt vásárt állottam a győzhetetlen fecsegés tudományából. De azért - te tudod, Uram, lehetőleg jó tanítványokat gyűjtöttem össze - már amit közönségesen jónak neveznek, és becsületesen megoktattam őket mindenféle fogásra, nem ugyan azért, hogy ártatlanok veszedelmére, hanem bűnös vádlottak érdekében felhasználhassák. Messziről nézted Uram ingoványon bukducsoló s temérdek füstben nehezen égdegélő hitemet; láttad, hogy ezt a kis szikrát is iparkodtam tanítás közben megosztani tanítványaimmal, kik egyébként „szerették a hiúságot s keresték a hazugságot” (Zsolt 4,3) s ebben én is társuk voltam. Ugyanakkor éveken által valamely nőszeméllyel éltem, nem ugyan törvény szerint való házasságban, mert mindig szaglászó meggondolatlan szenvedélyem hajtotta fel valahol, de legalább csak egy volt és hű voltam hozzá. Vele sajátmagamon tapasztaltam ki, mi különbség lehet a gyermekáldás céljából kötött házasság módja és a rendetlen szerelmi összeállítás között, amelyben, ha gyermek születik, akarat ellen születik, jóllehet, ha már megvan, nem lehet nem szeretni.

2. Megemlítem azt is, hogy valami ismeretlen jós, mikor valamely színdarabpályázaton részt vettem, azt kérdezte tőlem, mit adok neki, ha győzelemhez segít. Azt feleltem, hogy irtózom és undorodom mindenféle titkos bűbájosságtól s akármilyen halhatatlan aranykorona forogna is szóban, egyetlen legyet sem engednék a győzelemért kivégezni. Azt sejtettem ugyanis, hogy a jós különféle állatokat öldösött volna s ezen áldozatok megtisztelő felajánlásával akarta a gonosz lelkek segítségét részemre felindítani. De ezt a gonosz bűnt sem a te tiszta fönségedre való tekintetből utasítottam el, én szívem Istene! Még akkor nem tanultalak meg Téged szeretni, még akkor gondolataim nem terjedtek túl földi ragyogásokon, pedig úgy-e a lélek, amely ilyen hiúságokra áhítozik, máris hűtlen hozzád és téves bizalmával „szeleket táplál” (Oz 12,1) Nem akartam, hogy a gonosz lelkek érdekében áldozatot kapjanak, pedig azidei babonás hittemmel magam áldoztam nekik. Mi egyéb, a „szeleket táplálni”, mint őket táplálni, vagyis bűnös tévelygéssel nekik gyönyörűségre és gonosz gúnyra okot adni?

III. FEJEZET

A csillagjósokhoz szegődik s bölcs oktatás sem tudja tőlük eltántorítani.

1. Ilyenfajta cselekedetem volt az is, hogy szünet nélkül tanácskoztam a csillagjós néven ismert csalókkal. Úgy vélekedtem, hogy ezek nem mutatnak be semmiféle áldozatot, sem nem imádkoznak valamelyik gonosz lélekhez, hogy a jövőt meg tudják tőle. Az igazi keresztény jámborság azonban ezt is következetesen elveti és kárhoztatja, mert egyedül előtted, Uram üdvös a szívet föltárni és azt mondani: „Uram, könyörülj rajtam, gyógyítsd meg lelkemet, mert vétkeztem ellened” (Zsolt 40,5), s nem szabad irgalmassággal vétekre visszaélni,

hanem szem előtt kell tartani intelmedet: „Íme meggyógyultál, már ne vétkezzél, nehogy valami rosszabb történjék rajtad” (Jn 5,14).

Azok ellenben a mi egész üdvösségünket veszedelembé viszik, mikor ilyen válaszokat adnak: „A csillagok állása következtében a bűnt ki nem kerülheted”; vagy „a Venus, Saturnus vagy a Mars hozta rád ezt vagy azt”. Persze az ember, ez a rothadásra ítélt gögös hús- és vértömeg nem ludas a bűnben, hanem a csillagos ég teremtője és kormányzója a bűnös! S ki ez? A mi Istenünk, a minden megigazulás édessége és forrása, „aki megfizet mindenkinek cselekedetei szerint” (Mt 16,27), de „a töredelmes és alázatos szívet nem veti meg” (Zsolt 50,19).

2. Nagyhirű és szakmájában igen járatos orvos, egyébként igen értelmes ember, élt abban az időben, ki mint prokonzul saját kezével tette beteg fejemre a már említett verseny győzelmű koronáját. Persze, nem mint orvos, mert az én bajomnak te voltál az orvosa, „ki a kevélyeknek ellenállsz, az alázatosoknak pedig kegyelmet adsz” (1Pt 5,5). De azért ezen öregember révén is segítettél rajtam s nem mulasztottad el lelkemet gyógyítani.

Bejártos lettem ugyanis hozzá s szorgalmasan és nagy figyelemmel hallgattam szavait. Társalgása kissé pongyola, de élénk, kellemes és tartalma miatt értékes volt. Mikor beszélgetés közben megtudta tőlem, hogy a csillagjósok könyveire adtam magamat, atyai jósággal kért, szórjam ki valamennyit s hasznos dolgokra szükséges időmet, munkámat ne pazaroljam hiábavaló ostobaságra.

Elmondta, hogy fiatal éveiben igen behatóan foglalkozott ezekkel a dolgokkal; sőt arra is gondolt, hogy azt a mesterséget választja megélhetési forrásul. Megértette ő Hippokratészt is, mindenesetre meg tudta tehát az asztrológusok írásait is érteni, s mégis az egyedüli ok, hogy mindent félretéve az orvosi tudományra adta magát, az a meggyőződése volt, hogy az egész mesterkedés az utolsó szóig csalás, ő pedig komoly férfiú léte nem akart embertársai félrevezetéséből élni.

„Te - mondotta - retorikát tanítasz, az az állásod, azzal keresed kenyeredet, ezen ostobaság iránt vagyoni szükségedtől menten, tisztán mellékfoglalkozásként érdeklődöl. Annál inkább el kell fogadnod az én véleményemet; mert én olyan alaposan iparkodtam elsajátítani, hogy egyedül abból megélhessek!”

3. Kérésemre, mi az oka annak, hogy jövendölésük sokszor beválik, azt a választ adta, amit adhatott, hogy ti. ennek oka a véletlen ereje, amely a természet dolgait egészen behálózza. „Ha ugyanis - magyarázta - valamely egészen más tárgyú és célú verskötet lapjain ügyével csodálatosan összevágó mondatra akadhat, aki ott keres eligazítást, akkor azt sem kell csodálni, hogy az emberi lélek, valamely magasabb indítás erejében, nem is sejtve, mi megy végbe benne, nem mesterséggel, hanem véletlenül kinyilvánít valamit, ami az érdeklődő körülményeivel és tetteivel egybehangzik.”

Mindezt tőle vagy általa te juttattad el hozzám, Uram, s megvontad az irányt lelkemben, amerre később saját kutatásaim indultak. Akkor még sem az orvosok, sem kedves Nebridiusom - kiváló jó és erkölcsös ifjú, ki a jóslásnak ezt az egész módját kinevette - nem tudtak rávenni, hogy lemondjak róla, mert igen nagyra becsültem ama jószok tekintélyét, s kutatásom semmi kétségtelen bizonyítékot nem nyújtott, ami teljesen meg tudott volna engem arról győzni, hogy a kérdésekre adott találó feleletek csak esetlegességek, véletlenségek s nem a csillagképletek vizsgálatából erednek.

IV. FEJEZET

Egyik ifjúkori barátja súlyosan megbetegszik s a szentkereszttség után meg is hal. Ágoston szörnyű fájdalma.

1. Abban az évben, amikor szülővárosomban legelőször tanítani kezdtem, igen kedves jóbarátot szereztem. Közösek voltak tanulmányaink, korunk egyenlő, s együtt éltük át fiatalságunk virágkorát. Valamikor együtt gyerekeskedtünk, együtt jártunk iskolába, együtt szoktunk játszani is. Akkor még nem volt annyira barátom, mint később, persze később sem az igazi barátsággal. Mert a barátság csak akkor valódi, ha az egymáshoz ragaszkodókat te kapcsolod egybe azzal a szeretettel, amely „kiöntetett szívünkben a Szentlélek által, ki nekünk adatott” (Róm 5,5).

De azért kedves volt nekünk ez a közös törekvések tüzeiben megszilárdult barátság. Az igaz hitből, melyet azonban nem őszintén s csak gyerekeskedéssel vallott, rátérítettem őt azon babonás és veszedelmes hitbéli tévelygésekre, amelyek miatt anyám engem annyit siratott. Lelkünk immár együtt bolyongott, s én úgy éreztem, hogy nélküle nem is élhetek.

Íme azonban te, Uram, mindig sarkában minden szökevényednek, bosszú Istene és egyszerűsége mind a könyörület forrása, csudálatos módon magadhoz térítők, - elragadtad ezt az embert az élők közül alig egy éves barátság után, amely nekem azon időm minden édeségénél kedvesebb volt.

Eldicsérheti-e ember minden tettetét, vagy akár csak azokat is, amelyeket egymagán tapasztalt? Mit tettél akkor, Uram? Minő mérhetetlen e te ítéleted mélysége!

2. Nehéz lázában sokáig feküdt eszméletlenül, kiverte már a halálos verejték is, s mivel senki sem bízott életéhez, öntudatlan állapotában megkeresztelték. Én nem törődtem ezzel. Elég vakmerően azt hittem, hogy úgyis inkább az marad meg lelkében, amit tőlem hallott, és nem az, ami eszméletlen testével történt.

Az eredmény egészen más lett. Megüdült; meggyógyult. Legelőször, mikor ismét beszélhettem vele - pedig, amint állapota engedte, mindjárt megtettem, hisz annyira egybeforrunk, hogy alig távoztam mellőle - abban a reményben, hogy majd velem együtt nevet, elkezdtem gúnyolódni az ő érzéketlen és eszméletlen állapotában felvett kereszttségén.

Közben ugyanis megmondták már neki, hogy megkeresztelték.

Ő azonban, mintha ellensége lettem volna, visszaborzadt tőlem s váratlan és szinte csudálatos nyíltsággal megmondotta, ne beszéljek többé így előtte, ha barátja akarok maradni. Elbámultam s kínos zavar fogott el, de elrejtettem felindulásomat arra az időre, amikor majd felépül s elég erős, egészséges lesz, hogy egészen a szívem szerint tárgyalhassak vele.

Elragadtattott azonban örültségem elől, hogy nála tartózkodásom valamikor vigasztalásom lehessen; - láza néhány nap múlva kiújult, - én nem is voltam otthon -, s ő meghalt.

3. Szörnyű fájdalom sötétsége borult lelkemre. Minden, de minden a halálra emlékeztetett. Otthonom gyötrelmének lett nekem, az atyai ház boldogtalanságom fészke. Minden, amink egykor közös volt, kínzó szenvedést okozott.

Szemem mindenhol őt kutatta, követelte, de sehol meg nem kaphatta. Gyűlölettel fordultam el az élettől, mert ő nem volt. Jaj, soha többé nem ujjonghatott környezetem: jön, jön! - mint akkor szokott, mikor barátom távollétéből visszaérkezett hozzám.

Nagy talány lettem önmagamnak. Kérdezgettem lelkemet, miért szomorú s miért búsít engem annyira, de nem tudott válaszolni. S ha biztattam: bízzál Istenben, - nem hallgatott rám s igaza volt, mert az az igen kedves ember, kit elveszített, jobb és igazabb valóság volt neki, mint a képzeletnek ama képe, melyben bíznia kellett volna.

Egyedül könnyeimben vigasztalódtam, ezek foglalták el barátom helyét, másban nem volt öröme lelkemnek.

V. FEJEZET

Keresi, miért talál az ember megnyugvást a könnyekben.

Mindez már a múlté; az idő szelíd keze ezt a sebet is meggyógyította.

Meghallhatnám-e tőled, Uram, én Igazságom, ha figyelő szívemmel ajkaidhoz osonok, megsúgnád-e, miért édes vigasztalása a könny minden fájdalomnak? Vagy talán mindent betöltő színed elől kirekesztetted fájdalmunkat, úgy, hogy te magadban vagy, mi pedig ránk szakadt bajainkban külön vergődünk? De hisz nem tudnók, hogy sírásunk elhat füledbe, a remény utolsó szikrája is kihalna belőlünk! Hogyan van az, hogy édes gyümölcsöt szedünk az élet keserőségeiből - a nyögésből, könnyből, sóhajból, panaszból?

Talán a remény édes, hogy meghallgatsz? Ez így van az imádságnál, mert annak lényege a színed elé kívánczóság. De nem ilyen a veszteség fájdalma, nem ilyen a gyász, mely engem akkor elborított. Hisz nem reménykedhettem, hogy barátom életre ébred, s könnyeim nem is azért folytak, hogy fölédjen, hanem csak gyászoltam és sírtam, mert szerencsétlen voltam, mert örömöm elveszett. Vagy az igaz, hogy a sírás önmagában keserű, de mert megunjuk a dolgokat, melyekkel ezelőtt töltekeztünk, ezen undorodásunk idején a sírás okoz gyönyörűséget?

VI. FEJEZET

Gyásza miatt szinte az életét is megunja.

1. De minek is feszegetek ilyen dolgokat? Ez az idő nem panaszkodásra való, hanem arra, hogy kitárjam előtted szívemet.

Szerencsétlen voltam, aminthogy minden lélek szerencsétlen, ha múltó dologhoz kötözködik. Mert a válás ezeknek szakadás, érzésük boldogtalanság, s ez az egész nyomorúság bennük rejtve, mielőtt még a veszteség érte volna őket. Ez volt akkor az én állapotom is. Keserű könnyeket hullattam s állandóvá csöndesült bennem a kesergés. Boldogtalan voltam, de ez a gyászos élet mégis kedvesebb volt nekem, mint elveszített barátom. Mert szerettem volna ugyan az életen fordítani egyet, de nem szerettem volna inkább életemet elveszíteni, mint barátomat, vagy éppen érette feláldozni, mint Oresztészről és Pyladészről - ha nem mese - mondják, hogy egymás kedvéért együtt kívánczoltak meghalni, mert a halálnál is rosszabbnak találták az elválást.

Énbennem ezzel homlokegyenest ellenkező zavaros hangulat keletkezett: halálosan untam az életet s mégis féltém a haláltól. Azt hiszem, minél jobban szerettem barátomat, annál jobban gyűlöltem elrablóját, a halált, e szörnyű ellenséget. Sőt féltém tőle; azt gondoltam, hogy van ereje egy szempillantás alatt akár minden embert elpusztítani, ha még barátomat is el tudta ragadni.

2. Jól emlékszem, hogy lelkiállapotom egészen ilyen volt.

Íme, Uram, ez volt a szívem belseje. Vess, kérlek, egy pillantást emlékeimre. Te vagy az én reménységem és megtisztulásom az ilyen rendetlen érzelmektől. Pillantásomat te igazítod magad felé s „lábamat te vonod ki a törből” (Zsolt 24,15).

Csudálkoztam, hogy a többi halandók folytatni tudják köznapi életüket, pedig meghalt az, akit az én nagy szeretetem szinte föléje emelt a halál gondolatának; még inkább csudálkoztam azon, hogy én magam, ki teljesen egy voltam vele, az ő halála után is élni tudtam. Gyönyörűen mondta valaki, hogy barátja az ő „lelke fele”. Én is úgy éreztem; lelkem az övével egybeforrva egy lélek volt két testben. S talán azért irtóztam tovább élni, mert nem akartam fél-életet; s azért féltem meghalni, nehogy, akit annyira szerettem, velem és bennem egészen meghaljon.

VII. FEJEZET

Otthagyja szülővárosát.

Oh mennyire oktalanok vagyunk, hogy nem tudunk embert emberi módon szeretni! Oh de ostoba az ember, hogy nem tudja emberi sorsát mértékesen elhordozni! Ilyen ostoba és oktalan voltam én akkor!

Folytonos sóhajok, könnyek között, szomorúságban emésztődtem, nem volt sem nyugodt, sem világos percem. Jártam-keltem szívem vérző sebével, a lélek nyugtalanul elkíváncozott belőlem, de sehol megpihentetni nem tudtam. Nem volt nyugta hús berkekben, énekben, szórakozásban; sem illatos mezőkön, sem fényes multságokban, sem érzéki gyönyörűségben, sem tudományban, sem költészetben. Fájt neki minden, még a világosság is; kelleetlenek, rossznak talált mindent, ami nem ő volt, - a sóhajon és könnyön kívül. Csak ezekben volt valami kis pihenése s ha ezektől elfordítottam, egész súlyával megnyomott nagy boldogtalanságom.

Nálad lett volna Uram, enyhülése, gyógyulása - eszem is ezt tanácsolta -, de jaj, nem akartam. Nem is tudtam volna hozzád fordulni, hisz nem voltál te az én felfogásomban igazi valóság, - sőt nem is te voltál, hanem eretnek képzeletem üres szüleménye volt az én Istenem. - Hiába próbáltam lelkemet nyugalomra odahelyezni, az az üresség ugyan meg nem támasztotta; visszaomlott ismét önmagamra s megint csak magam voltam a boldogtalan hely, ahol sem maradásom nem volt, sem belőle menekülésem. Hova is menekülhetett volna el szívem önmagam elől? Hova mehettem volna én magam elől? Hova nem követtem volna menekülő önmagamat?

Végre otthagytam szülővárosomat. Reménykedtem, hogy olyan helyen majd nem keresi őt pillantásom, ahol látásához nem szoktam hozzá, - s Thagastéból Karthágóba mentem.

VIII. FEJEZET

Karthágói barátai megvigasztalják.

Nem tétlen az idő, nem surran el nyomtalanul érzéseim fölött; csudálatos az, amit a lélekkel művel.

Jött-múlt fölöttem az idő napról-napra. Minden lépése új reményt, új emlékeket hozott s lassankint belekötött engem a megszokott örömök menetébe. Fájdalmam engedett; de jaj, nyomába nem ugyan új fájdalom, hanem új fájdalom vetése lépett. Mi lehetett ugyanis oka

ama fájdalom akadálytalan és mélységes belémhatolásának, ha nem az, hogy homokra állítottam lelkivilágomat, mikor a mulandóhoz úgy ragaszkodtam, mintha nem volna mulandó.

Igen megindított és megenyhített többi barátom társasága, kikkel együtt szerettem azt, amit helyetted szerettem: a szertelen manicheus mesét és temérdek hazugságot, melyeknek kéjes izgalma megrontotta kíváncsian hallgató eszünket. Ha barátom meghalt is, azok a mesék nem haltak meg számomra.

Egyéb is volt, ami még jobban lekötötte lelkemet. A közös társalgás és vidámság; a figyelmes előzékenység egymás iránt; vonzó stílusú könyvek közös élvezése; csipkelődések és egymás megbecsülése; véleménykülönbség - de harag nélkül, csak úgy, mint mikor az ember önmagával vitatkozik, - s amely éppen ritkaságával fűszerezi a közös egyetértést. Egymást oktattuk, egymástól tanultunk; aki nem volt ott, nehezen vártuk, aki érkezett, örömmel fogadtuk. Ilyen és hasonló jelek az egymáshoz vonzódók szívéből az ajkakon, a nyelven, a szemem s ezer kedveskedő mozdulaton keresztül új és új lánggra lobbantják a lelkeket s valamennyit szorosán összekovácsolják.

IX. FEJEZET

Az igazi barátságnak Isten az alapja.

Ez az, amit az ember a jó barátban annyira szeret, hogy lelkifurdalást érez, ha nem ad vonzalomért vonzalmat, szeretetért szeretetet, jóllehet érzékei számára nem vár egyebet, mint a baráti jóakarát jeleit. Ezért a gyász a jóbarát halálakor; ezért a sötét fájdalom; így hoz a halálba tűnt élet a hátramaradóknak halálos hervadást.

Uram, boldog, aki téged szeret, barátját benned, ellenségét érted. Soha kedveseit el nem veszítheti, mert abban kedvesek, aki el nem vész. Ki ez, ha nem a mi Istenünk; ég és föld teremtője és betöltője, éppen azzal teremtő, hogy betöltő. Téged senki el nem veszít, csak akkor és csak az, aki elfordul tőled; de ez is hova megy, merre menekül? Szeretetedből haragodba? Mert hol nem ütközik bele büntető törvényedbe? „És igazság a te törvényed s te magad vagy az Igazság” (Zsolt 118,142).

X. FEJEZET

Mulandó a világ, nincs benne pihenésünk.

„Erős Istenünk, téríts meg minket, mutasd meg orcádat és megszabadulunk” (Zsolt 79,4).

Akármerre kívánczik az emberi lélek, mindenhol fájdalom szegezi, hacsak benned nem marad; a világ szép dolgait is hiába keresi, ha rajtad kívül keresi, hisz nem is volnának, ha tőled nem eredhetnének.

Keletkeznek és elmúlnak. Keletkezésükkel kezdődik szépségük; növekednek, szépségük kifejlődik; de alig érték el ennek teljességét, máris hervadnak s elpusztulnak. Nem valamennyi éri meg a hervadást, de valamennyi elpusztul. Mikor tehát napvilágra jönnek s kifejlődni igyekeznek, minél nagyobb bennük az igyekezet, hogy legyenek, annál inkább siettetik végzetüket, hogy ne legyenek. Ez az ő sorsuk. Ezt mérted ki nekik, mikor beillesztetted őket a

világ rendjébe, amelynek alkotó részei soha egyszerre nincsenek együtt, hanem egymás nyomában tűnve, születve alkotják a nagy egészet temérdek sokadmagukkal.

Így folyik például a mi beszédünk is a kimondott szavak egymásutánjával. Mert nem fejeződhetnek be a beszéd, ha minden egyes szó kimondatván el nem tűnnék, hogy más jöhessen helyébe.

Dicsérjen a világ szépségeiben is téged, Uram, mindenek teremtője, az én lelkem, de jaj, beléjük ne fogódzzék a test érzékein keresztül hozzájuk kötődő szeretettel. Mert mennek, ahonnan elindultak: az elmúlásba s beteges vágyakkal fertőzik a lelket, amely nem akar elmúlni, hanem éppen abban akar megpihenni, amit szeret. Igen, de azokban nincs hol megpihenni, mert nem állanak meg, hanem tovább osonnak, s lehet-e nehézkes érzékeinkkel nyomukban maradni, vagy esetleg akkor lefogni és tartóztatni őket, mikor jelen vannak? Nehézkes a testi érzék éppen, mert testi; ez a természete. Arra jó, amire a teremtő alkotta; de arra nem jó, hogy csak egy dolgot is feltartóztasson azon az úton, amelyen a kezdetből a vég felé rohanva iramlík. Mert ezt az utat teremtő igéd szabta elénk: innen - eddig!

XI. FEJEZET

Istenhez igazodjunk, ne a hervadó világhoz.

Ne légy hiú, én lelkem, ne engedd eltompulni szíved figyelmét hiúságod vásárában. Érts szót, kérlek; maga az Ige int; térj meg hozzá, mert nála van zavartalan pihenésed. Ott a szeretet nem marad árván, csak ő maga el ne szakadjon az örök szeretettől. Nézd, mindenünk mulandó. Ami elmúlik, jön helyibe más; egész mindig ez a földi világ, ugyan senki és semmi nem hiányzik belőle.

Íme, füledbe harsan az örök Ige kiáltása: Azt hiszitek talán, hogy nekem is lesz valamerre elmulásom?!

Oda szállj szállásra; oda ajánld vissza onnan vett mindenedet, én lelkem, legalább akkor, ha már belefáradtál a csalódásba. Ajánld vissza az Igazságnak, amit kaptál tőle. Nem lesz veszteséged. Hervadásod felvirágozik, meggyógyul minden nyavalyád, mindened megújodik, alakot kap és hozzád szilárdul, ami állhatatlan benned; többé nem vonnak le téged hervadásukba, hanem veled állnak, veled maradnak az örök-álló és örök-ugyanaz Isten színe előtt.

Mit igazodol te fonákul testedhez? Igazodjék az a te helyes irányodhoz! Minden, amit testi érzéssel megfogsz, rész csak, az egésznek része, amely ismeretlen marad előtted s mégis gyönyörködtet téged. Ha testi érzékeid alkalmasak volnának az egész felfogására, ha nem kaptak volna a te bűnhődésed okán a mindenségben rész szerint való bizonyos módot, folyton azon óhajtoznál, bár rohanva tűnne minden jelenvaló s jönne a többi, hogy az egészből minél több gyönyörködtetne téged. Így vagy a beszéddel is, melyet ugyanazon testi érzékeddel hallgatsz. Nem szeretnéd, ha a szavak megállanának, hanem azt akarod, hogy repüljenek, hadd jöjjön a többi s te az egészt hallgasd. Így vagyunk mindennel, ami egy egészet alkot, ha az alkotó részek nem lehetnek mind egyszerre együtt, jobban tetszik az egész, mint egy-egy rész, feltéve, hogy érzékünk az egészet felfoghatja.

Sokkal jobb mindezeknél az, aki alkotta őket. Ő a mi Istenünk. Ő nem tűnik el, mert nincs is, ami helyébe léphetne.

XII. FEJEZET

Ösvény az élet s boldogtalan az ember, ha nem Isten hírével jár rajta.

1. Ha tetszik neked a világ, dicsérd Istent érte s igazítsd szeretetedet alkotó Mesterére, nehogy magad ne nyerj tetszést azok miatt, amik neked tetszenek.

Ha lelkek tetszenek, őket is Istenben szeresd; azok is változékonyak s csak Istenhez kötve állandók, egyébként tova és vesztükbe bolyonganának. Istenben szeresd őket, ragadj magaddal hozzá annyi lelket, amennyit csak tudsz s mondd nekik: „Ezt szeressük.” „Mindent ő teremtett s nincs messze tőlünk!” - Mert nem: teremtett és távozott, hanem belőle és ő benne van minden. Íme, ahol ő van, ott tűnik ki ízével az igazság!

Otthona van a szív mélyeiben, de a szív sokszor eltévelyedik tőle.

„Szálljatok szívetekbe, pártütők” (Iz 46,8).

„Álljatok amellé, aki teremtőtök. Álljatok vele s állni fogtok, pihenjete meg benne s lesz pihenésetek.”

Hová mentek kegyetlen utakon? Hová mentek?

Amit szerettek, tőle van a jó; s csak akkor jó és édes, ha benne szeretitek; egyébként joggal változik keserűvé, mert nincs jogotok szeretni az ő elmellőzésével azt, ami tőle van.

Mire jó nektek újra és újra nehéz, fárasztó utakon bolyongani?

Nincs ott megpihenés számotokra, ahol keresitek.

Örök életet kerestek a halál birodalmában? Ott nincs. Hogyan legyen ott örök élet, ahol igazi élet sincs!

2. Ő pedig, ami életünk, leszállt ide, elvitte a halált, halálra sebezte a saját élete bőségével s azóta folyton hangzik hívó kiáltása, hogy iparkodjunk innen vissza, hozzá, ama titokzatos helyre, ahonnan elindult először a Szűz méhébe, egybekelni ott az emberi természettel, felvenni a halandó testet, hogy a test ne legyen mindörökké halandó; - azután „kijövén onnan, mint vőlegény az ő mennyegzői szobájából, örömmel futja pályáját, mint hős” (Zsolt 18,6) - mert nem késlekedett, hanem rohant, s szavai, tettei, élete, halála, leszállása, mennybemene-tele szakadatlan felszólítás voltak, hogy iparkodjunk visszatérni hozzá.

Azután eltávozott szemünk elől, hogy szívünkbe szálljunk s megtaláljuk őt. Elment ugyan, de azért itt van. Odament, ahonnan soha el nem szakadt, mert hisz a világ Ő általa lett. „E világon vala és eljött a világra üdvözíteni a bűnösöket” (Jn 1,10; Tim 1,15).

Neki hódol az én lelkem, tőle kapja gyógyulását, mert „neki vétett” (Zsolt 50,6).

„Emberek fiai, meddig lesztek nehéz szívvel?” (Zsolt 4,3). Talán az Élet leszállása után sem akartok magasba emelkedni és élni? De emelkedhettek-e, ha már felhőkben jártok és fejéteket égis emelitek? Alázkodjatok meg, hogy fölemelkedhessetek, föl az Istenhez, Hisz mélyre buktatok, mikor ellene akartatok emelkedni.

Mondd nekik mindezt, hogy bánkódjanak a siralom völgyében; azután ragadd magaddal őket Istenhez, mert az ő lelkéből beszélsz, ha szavaid mögött a szeretet tüze parázslík.

XIII. FEJEZET

Könyvet ír a szépségről.

Akkor még mindezt nem tudtam. A sokkal közönségesebb szép tartott varázsában. Lejtőn haladtam s barátaim előtt így okoskodtam: „Életszabály, hogy csak a szépet érdemes szeretni. De mi a szép? Mi a szépség? Mi vonz, mi tetszik a dolgokban, amelyeket szeretünk? Kell lenni bennük valamiféle ékességnek és szépségnek, másként nem tudnának hatni reánk.”

Gondos megfigyeléssel rájöttem, hogy magukban a teremtményekben más valami a szépség, ez tudniillik az egésznek harmóniája és más valami az arányosság, ennek alapja viszont a valamihez való célszerű alkalmazkodás, ahogyan például a testrész az egészhez, a cipő a lábhoz idomul, s más effélék.

Ez az elmélet lelkem mélyéből felvetődve egészen lefoglalta érdeklődésemet úgy, hogy írtam is „A szépről és arányosról” néhány fejezetet, kettőt vagy hármat. Te jobban tudod Uram, én elfelejtettem, mert nincsenek már meg, valami ismeretlen módon elvesztek.

XIV. FEJEZET

Elmélkedés a közvéleményről.

1. Mi indított, Uram, Istenem, hogy e művemet Hieriusnak, Róma város ékesszólástanítójának ajánlottam? Személyesen nem ismertem, de nagyra becsültem kiváló tudományos neve miatt; egynémely nézetét is hallottam; igen tetszettek. Mégis inkább a közvélemény ragadott, mert bámuló elismeréssel emlegették róla, hogy szíriai létére, ki előbb a görög ékesszólásban volt mester, később kiváló latin szónokká fejlődött s a legnagyobb mértékben otthon volt a bölcsélet minden ágában. Messze földön emlegették és szerették.

Vajon a dicsérő ajkairól megy át a hallgatóba a szeretet? Dehogy. Csak az tudja kigyújtani másban a szeretetet, akiben már megvan. Az ember akkor kezdi el szeretni azt, akit dicsérettel emlegetnek előtte, ha a ragaszkodó dicséret hallatára nem kell gyanakodnia, hogy a lelkes szavak mögött képmutatás rejlik.

Én is a közvélemény szerint szerettem, vagy nem szerettem az embereket, nem a te egyedül megbízható ítéleted szerint, Istenem. De miért volt a közvélemény ez esetben egészen más, mint valamely híres versenykocsisra vagy nagyszerű vadászra vonatkozólag? Miért volt sokkal komolyabb, annyira, hogy az ilyen közelismerést magamnak is szerettem volna? Azt meg nem óhajtottam volna, hogy úgy emlegessenek és kegyeljenek, mint a színészeket szokták, jóllehet magam is dicsértem és szerettem őket. Inkább kívántam volna ismeretlenül vagy közgyűlöletben élni, mint ilyen hírnévvel és ilyen rajongás között.

2. Mi határozza meg ennyiféle szeretet ennyiféle különbségét ugyanegy lélekben? Honnan van, hogy valami tetszik nekem másban, de ugyanakkor ugyanazt utálom is, egyébként nem utasítanám el undorodva saját személyemtől, pedig mindketten egyformán emberek vagyunk?! Világos, hogy nem ugyanazon elbírálás alá esnek például a versenyló, amelyet kiválósága miatt lehet szeretni, de ugyan senki, még ha tehetné is, nem cserélne vele, és a színész, aki végre is osztályos társa emberi mivoltunknak! Szeretem tehát másban azt, ami a magam emberi mivoltában semmi áron nem akarnék lenni?

Valóban: nagy és mélységes valami az ember, kinek még haja szálait is szám szerint ismered s tudomásod nélkül egy sem hullik ki; pedig haja szálait könnyebben számon lehet tartani, mint érzelmeit és szívének hullámzását!

Hierius olyan ember volt, s úgy szerettem, hogy szívesen lettem volna hozzá hasonló. Túlságos önérzetem vakká tett, minden szellő szárnyára kapott, de azért nagyon észrevétlenül mégis te kormányoztál.

3. Miből tudom s miből vallom neked ilyen határozottan, hogy ama férfit sokkal inkább híveinek ragaszkodása miatt szerettem meg, mint a tárgyi körülmények miatt, amelyek hírnevét megalapozták? Abból, hogyha dicséret helyett ugyanazok ócsárolják, ha tetteit szidalmak és megvetés között emlegetik vala, nem gyulladt volna ki bennem a lelkesedés iránta. Pedig sem személyében, sem körülményeiben nem történt volna változás, hanem kizárólag abban, hogy más érülettel beszéltek volna róla!

Íme mennyire ingadozó és alacsony a lélek, ha nincs támasztéka az ingadozáshoz való ragaszkodásban! Ahogy a vélemények szószellő-beszéde fordul, úgy fordul és igazodik, hajlik erre vagy arra az ilyen lélek; mintha köd borítaná szeméit, nem tudja meglátni az igazságot, pedig ott van előtte.

Igen fontos volt nekem, hogy Hierius tudomást szerezzen értekezésemről és tanulmányaimról; helyeslő ítélete sarkalt volna, kedvezőtlen bírálata pedig súlyosan sebezte volna hiú és erősséged híján gyarló szívemet.

Neki ajánlott írásom tárgyával, a széppel és arányossal ezután is sokat foglalkoztam. Ez volt elmélkedéseim anyaga, csodálatom tárgya, pedig lelkesedésemet senki sem osztotta meg velem.

XV. FEJEZET

Sem a szépnek, sem a rossznak forrását nem tudja megtalálni.

1. Akkor még nem láttam, hogy e nagy kérdés fundamentuma a te teremtő művészeted, mindenható Uram, egyetlen Mestere minden igazán szép dolognak.

Rendre vizsgáltam a tárgyak külső formáit s a szépet így határoztam meg: „Az, ami önmagában tetszik”; az arányost így: „Az, aminek valamihez hozzáillő mivolta tetszik”, a kettőt egymástól megkülönböztettem és tárgyi példákkal megerősítettem.

Boncolgatni kezdtem a lélek természetét is, de hamis fogalmam a szellemi lényekről elrekesztett engem az igazság megismerésétől. Pedig az igazság, amerre csak néztem, szinte erőszakkal kínálkozott, de elfordítottam vergődő értelmemet az anyagtalanoktól a körvonalak, színek és kiterjedt tömegek vizsgálatához és mivel a lélekben nem találtam, úgy vélekedtem, hogy a lelket nem is lehet felismerni.

2. Okoskodásom ez volt: Mit szeretek az erényben? A békességet. Mit gyűlölök a bűnben? Az egyenetlenséget. Világos tehát, hogy az erényben egység van, a bűnben pedig széthúzás. Úgy vélekedtem, hogy az értelmes ész, az igazságot és a legfőbb jó természetét az egység hordozza, az oktalan élet megosztottsága pedig a legfőbb rossznak ismeretlen lényegét és természetét, amely az én nyomorúságos okoskodásom szerint nemcsak valami valóságos lényeg, hanem eleven élet is; de nem tőled ered, Istenem, akitől pedig minden van, ami van.

Az elsőt egységnek, monasnak neveztem s olyan értelemnek tartottam, amelynek nincsen neme; emezt kettősségnek, dyasnak mondtam; ez lett volna a bűntényekben megnyilvánuló harag és a gonoszságokat igazító vágyakozás. Nem tudtam, mit beszélek. Mert sem ki nem találtam, sem meg nem oktattak, hogy a rossznak nincsen külön lényege s hogy nem a mi értelmünk a legfőbb és változhatatlan jó.

Amint ugyanis bűntettek akkor keletkeznek, ha a lélekből valamelyik ösztön irányában bűnös és féktelenül háborgó törekvés indul kifelé; gyalázatos cselekedetek pedig akkor, ha fegyelmezetlen a léleknek azon vágyakozása, amely a test gyönyöreiből merít, - éppen úgy a tévedések és hamis vélekedések az életet akkor szennyezik be, ha a gondolkodó és maga bűnös mindezekben.

3. Ilyen volt az értelem akkor énbennem. Nem tudtam, hogy az értelemnek önmagán kívül fekvő világosságra van szüksége, hogy része lehessen az igazságban, mert neki nem lényege az igazság, „mert te világosítod meg, Uram, szövétnekemet. Én Istenem világosítsd meg a sötétségemet” (Zsolt 17,29). „És a te teljességedből vettük mi mindannyian” (Jn 1,16). Mert te vagy „az igazi világosság, amely megvilágosít minden e világra jövő embert” (Jn 1,9), és mert tebenned „nincs változás, sem árnyéka a változandóságnak” (Jak 1,17).

Törekedtem feléd, de visszavetettél, hogy izleljem a halált, mert a kevélynek ellenállsz. S van-e ostobább gőg, mint az én csudálatos esztelen állításom, hogy természetemnél fogva az vagyok, ami te? Hogy változandó vagyok, azt magam is világosan láttam. Hiszen azért szerettem volna bölcs lenni, mert tökéletesebb szerettem volna lenni, de mintsem elismerjem, hogy nem vagyok az, ami te, inkább rád fogtam, hogy te is változandó vagy.

Visszavetettél tehát és ellenálltál szellelbélelt makacsságomnak. Képzeletem belefónódott az anyagi világ formáiba. Test magam is, lármáztam a test ellen s bolyongó lelkem nem talált vissza hozzád, hanem tévelyegve, törtetve elmerült azokban, amik sehol sem valóságok, sem benned, sem bennem, sem a világban, sőt nem is a te igazságodból szüremkeztek belém. Mik voltak ezek? Képzeletem ködös álmodozásai a valóságos világ alapján!

4. Nem is sejtettem, mennyire idegen volt már a lelkem, mikor egyszerű híveid előtt ismerőseim körében ostoba fecsegéssel azt hánytorgattam: hogyan lehetséges, hogy a lélek téved, ha igazán Isten teremtménye? De igen nem szerettem, ha visszakérdezték: Miért? Hát talán Isten tévedjen? S inkább vitattam azt, hogy a te változatlan lényeged belső szükség erejében téved, semmint hogy elfogadtam volna, hogy a saját változatlan alávetett természetem magától elbotlik s büntetésből áldozata tévedéseinek.

Huszonhat vagy huszonhét éves lehettem, mikor azt az értekezést írtam. Tárgyak alakjával vesződtem, s ezek lefoglalták szívem figyelmét, amely pedig, én édes Igazságom, alapjában mégis csak a te belső összhangod zenéjét kereste, mikor a szépről és arányosságról tűnődött. Szeretett volna lelkem megállani s figyelve hallgatni téged és örömmel örvendezni vőlegénye szaván (Jn 3,29), de nem tudott, mert tévedéseim hirdetése kifelé ragadta s büszkeségem terhe alatt mélyen lehanyatlott. Nem adtál „füleimnek örömet és vigasságot s nem is örvendeztek még akkor meg nem alázott csontjaim” (Zolt 50,10).

XVI. FEJEZET

Vallomást tesz nagy tehetségéről, de búsan kérdezi mi jóra használta?

1. Talán húszéves lehettem, amikor kezembe került Arisztotelésznek egynémely írása a tíz kategóriáról. Mesterem a karthágói rétor, de mások is, jónevű tudósok, olyan szörnyű tudományos ábrázattal szokták emlegetni, hogy érdeklődésem és bámulatom e név mögött valami nem tudom miféle felülmúlhatatlan nagy dolgot sejtett. Mit használt, hogy elolvastam és egyedül is megértettem ezen írásokat. Megtárgyaltam tartalmukat olyanokkal, akik saját állításuk szerint szavak és homokba írt rajzok útján magyarázgató nagy tudós mesterek vezetése alatt is csak igen nehezen tudták megérteni. Ezek sem tudtak egyebet mondani a tárgyról, mint amit én magántanulmány útján kiértettem belőle. Úgy láttam, hogy a könyvek elég világosan tárgyalják a szubsztanciát (például: ember) és a szubsztanciát meghatározó járulékokat, a járulékok viszont a szubsztanciának (például az embernek) milyenségét osztályozzák:

Milyen a külső formája? (1 qualitas).

Hány láb magas? (2 qualitas).

Van-e rokoni, például testvéri viszonyban valakivel? (3 relatio).

Hol tartózkodik? (4 locus).

Mikor született (5 tempus).

Álló vagy ülő helyzetben van-e? (6 situs)

Visel-e lábbelit vagy fegyvert? (7 habitus).

Cselekszik-e? (8 actio)

Szenved-e (9 passio) valamit?

Arról a megszámlálhatatlan sok dolgról van tehát szó, ami e kilenc osztályban (a melléjük adott példák szerint) és a szubsztancia osztályában megtalálható.

2. Használt ez nekem? Mindenesetre ártott. Abban a meggyőződésben ugyanis, hogy a világmindenség mindenestül beletartozik e tíz kategóriába, a te csudálatosan egyszerű és változatlan mivoltodat, Istenem, szintén úgy iparkodtam felfogni, mintha te is hordozó alanya volnál nagyságodnak és szépségednek, mintha benned is úgy volnának e tulajdonságok, mint a testekben; pedig az igaz, hogy nagyságod és szépséged te magad vagy; a test ellenben nem azért nagy vagy szép, mert test; hisz a test akkor is test marad, ha kevésbé szép, vagy kisebb a kiterjedése.

Tévedés volt tehát, nem igazság, amit felőled elgondoltam; az én nyomorult képzelődésem volt, nem boldog mivoltod erőssége. Kiadtad valamikor a parancsot, s jaj, beteljesedett rajtam: tövist és bojtortjánt termett nekem a föld és munkával kellett elérnem kenyereimhez.

3. S mi hasznom volt abból, hogy az úgynevezett szabad tudományok minden könyvét, amit csak kézhez kaptam, a magam erejéből tudtam olvasni és megérteni, - s ugyanakkor gonosz szenvedélyek igen romlott rabszolgája voltam? Gyönyörűséggel olvastam őket, de nem tudtam, honnét ered az, ami jó és igaz volt bennük? Háttal álltam a világosságához, arccal a megvilágított tárgyakhoz; természetes, hogy így arcom, mely a megvilágított dolgokat szemlélte, világosságot nem kaphatott.

Amit a beszéd és előadás művészetéből, a mértanból, zenéből, számtudományból nagyobb nehézség nélkül, tanítómester nélkül megértettem, mind ismeretes előtted, Uram, Istenem, hisz felfogásom gyorsasága, eszem élessége a te ajándékod volt. De ebből neked semmit sem áldoztam, azért nem is hasznomra, hanem inkább romlásomra szolgáltak. Mert ajándék-vagyonomnak ezen kiváló kincseit nem iparkodtam kézben tartani s erőmet számodra megőrizni, hanem messzebb költöztem tőled elpazarolni kincseimet kerítő örömökre.

Mit használt nekem a tehetség, ha nem jóra fordítottam? Mindaddig nem is tudtam, hogy e tudományokat a szorgalmas és tehetséges emberek is bajosan értik, míg egyszer magyarázni nem próbáltam nekik s azt nem láttam, hogy fejtegetéseimet közülük csak a legkitűnőbb tudta nyomon követni.

Mit használt ez nekem, míg úgy vélekedtem, hogy te, Uram, igazság Istene, valami végtelen, ragyogó test vagy s én része e testnek? Szörnyű tévedés; de én így gondolkodtam! Nem restem Uram, bevallani sok megkönyörüléset; s nem szégyenlek most is hozzád kiáltani, amint nem szégyenlettem akkor káromkodásaimat nyilvánosan hirdetni s ellened szidalmakat szórni.

4. Mit használt nekem azon tudományokra igen alkalmas tehetségem; mit az, hogy emberi tanítás segítségével annyi nehéz kérdést megoldottam; mikor az üdvösség tudományában éktelenül, undok szentségtörő módon tévedtem? Ártott-e valamit egyszerű híveidnek az, hogy tehetségük sokkal kisebb volt? Ők nem szakadtak el tőled; ők Egyházad biztos fészkeben növekedtek s szeretetük szárnyait az igaz hit eledelével erősítették!

Oh Urunk, Istenünk, szárnyaid menedékében van reménységünk. Védj és hordozz minket! Hordozz, kérünk; csecsemő korunktól ősz napjaink végéig te hordozz minket. Ha te vagy erősségünk, van támaszunk; ha magunkban bízunk, esendők vagyunk!

Nálad van örök boldogulásunk. Rosszak vagyunk, mert elfordultunk tőled. Visszatérünk, Uram, visszatérünk hozzád, hogy tönkre ne menjünk. Tenálad van tökéletes boldogságunk: te magad vagy! Azért nem is aggódunk, hogy onnan elszakadásunk után immár nem lesz hová visszatérnünk; hisz nem roskad össze távolbolyongásunk alatt lakóházunk: a te örökkévalóságod!

Ötödik könyv

Az ötödik könyv tartalma (383-384)

Huszonkilencedik évének történetét mondja el Ágoston e könyvben. Rövid időközökben kétszer is helyet változtatott. Karthágót otthagya (384), mert az ifjúság fegyelmezetlen viselkedésével nem tudott megbékülni; Rómában ugyancsak az ifjúság vette el kedvét a rétori működéstől; - átköltözött tehát Milánóba (384).

Tekintettel azonban Ágoston harcos egyéniségére, az ifjúság neveltlensége nem lehetett egyedüli oka távozásának. Mi űzte el tehát Afrikából? Mindenesetre a folytonos lelki nyugtalanság, a kielégítetlenség érzete.

Anyjától csellel szabadult; Mónika nem akarta elengedni, vagy ő is vele akart menni; Ágoston viszont nem akarta anyját magával vinni a tengeri utazás veszedelmeibe. Csudálatos e két lélek viszonya; - egyik oldalon az immár teljesen Istennek élő anya, a másikon a fiú, akit szívének, eszének rettentő történetei szintén Isten felé hajtanak!

Három fontos mozzanat vitte előre megtérése ügyét ezen idő alatt.

Az első Faustus manicheus püspökkel való megismerkedése volt (483). Faustus kellemes modorú és jóindulatú ember volt, de Ágoston hamar észrevette, hogy nem tudja megvédeni tudományos alapon a manicheus felfogást az ő nehézségei ellen.

A második az volt, hogy igen elkedvetlenedett a manicheus irodalom természettudományi botlásai miatt.

A harmadik az volt, hogy Ambrus milánói püspök hatása alá került. E hatás eredményeképpen az általános kételkedés elvi alapjára állott és teljesen lerázta magáról a manicheus bilincseket, bár még nem bízott az Egyház igazságához.

I. FEJEZET

Az egész teremtés Istent dicséri.

Fogadd el tőlem vallomásaim áldozatját. Nyelvem ajánlja fel, melyet azért alkottál és azért igazítottál beszédre, hogy dicsérő vallomást tegyen nevednek. „Gyógyítsd meg csontjaimat is” (Zsolt 6,3), hogy mondhassák: „Uram, ki hasonlatos hozzád” (Zsolt 34,10). A szívnek előtted kitérása nem oktatás neked arról, mi történik benne, hisz a zárkózott szív nem rekesztheti ki magából pillantásodat, sem senki keménysége nem akaszthatja meg kezedet; amikor akarod, meglágyítod, könyörületből vagy büntetésképpen s „nincs, ki elrejtse magát tüzedtől” (Zsolt 18,7).

Magasztaljon lelkem azért, hogy szeressen téged és tegyen vallomást sok irgalmadról azért, hogy dicsérjen téged. Az egész teremtés szünet nélkül zengi dicséretedet. El nem némul ez a dicséret soha; sem a lelkes teremtmény feléd igazodó beszédjében, sem az állatok és minden érzéketlen dolgot szemlélők szavaiban, hogy lelkünk feléd szárnyaljon teremtményeidhez kötözködő aléltóságából és áthaladjon rajtuk hozzád, mindezek csudálatos alkotójához; ott van pihenése és igazi erőssége.

II. FEJEZET

Isten kezét semmi bűnös el nem kerülheti.

Hogy futnak, hogy menekülnek előled a nyugtalan bűnösök? Hiába! látod őket, hisz nem menedék szemed elől semmi sötét rejtek. Íme, minden szép a bűnösökhöz képest, csak ők utálatosak. S árthattak-e neked? Vagy meggyalázhatták-e uralmadat, mely az egetől le a legkisebbig igazságos és tökéletes? És hova futottak, mikor színed elől futottak? Hol nem találsz rájuk? Futottak, hogy ne lássák figyelő szemeidet s vakságukban beléd kellett ütközniük, - hiszen te semmit kezeid alkotásából el nem hagysz; - beléd kellett ütközniök bűneikkel. Igazságosan bűnhődnek, mert elszakaszkodtak szelídségedtől, beleütköztek egyenességedbe s beleestek szigorúságodba.

Nem gondolják meg ugyanis, hogy mindenhol jelen vagy, mert semmi hely téged körül nem határol, s egyedül te tudsz együtt lenni azokkal is, kik messze vannak tőled. Bizony, jobb lesz, ha megfordulnak s feléd iparkodnak, mert te nem hagyod el egy teremtményedet sem, nem úgy, mint ők, kik elhagyták teremtőjüket. Csak meg kell fordulniok, íme máris ott vagy szívükben, a bűnvalló szívben, a rádhagyatkozó szívben, a nehéz vándorság után kebeleden síró szívben s oh mily szívesen letörölöd könnyeiket. Aztán majd még több könnyük ömlik, de sírásuk immár öröm lesz, mert nem hús és vér ember, hanem te Uram, te, teremtőjük, üdítet és vígasztalod őket.

És hol voltam én, mikor kerestelek téged?

Elöttem álltál. Én meg még magamból is kifordultam, magamat sem leltem, annál kevésbé téged!

III. FEJEZET

Faustus manicheus püspökkel megismerkedik. Szól a tudósok elvakult gögjéről.

1. Elmondom az én Istenem színe előtt huszonkilencedik évem történetét.

Már korábban megtelepedett Karthágóban Faustus manicheus püspök, valóságos ördögkelep-céje. Sokan bele is estek hívogató, kedveskedő beszédmódja révén, amelyet ugyan magam is dicsértem, de jól meg tudtam különböztetni a tárgyi igazságtól. Mohón kerestem ugyan az igazságot, de azért nem azt néztem, milyen beszédformában, hanem azt, hogy tudományos ennivalót mit talál nekem eme közöttük nevezetes Faustus.

Elhozták úgysis hozzám hírét, hogy Faustus minden előkelő tudományban s különösen a szabad tudományokban igen járatos.

Mivel temérdek bölcséleti könyvet olvastam és sokat megtartottam emlékezetemben, egyet-mást ebből egybevettem a szószátyár manicheus-mesékkal s bizony érdekesebbnek találtam a bölcselők tudományát, akik értelmük erejével behatoltak ugyan a világ és természet rejtelseibe, de a teremtőt nem tudták megtalálni. Mert fölséges vagy, Uram, és megtekinted az alázatosokat, a büszkéket ellenben csak messziről szemléled. Nem is közelítesz, csak az alázatos szívekhez s a kevélyek semmiképpen meg nem találhatnak, még ha feszegető tudományuk akkora is, hogy megszámlálják a csillagokat és a homokot, megméri a csillagok birodalmát és kifürkészik az égitegek útjait.

Észtehetség kell az ilyen kutatásokhoz s ez a te ajándékod bennük.

2. Tényleg sok mindenre rájöttek. Évekkel előre meg tudták mondani a nap- és holdfogyatkozásokat, még a napot, órát s a fogyatkozás terjedelmét is. Számításuk sohasem tévedett, mindig úgy történt minden, amint előre megmondták. Kutatásaik eredményét szabályokba foglalták össze; ma is azokat használják s azok szerint számítják ki, melyik évben és hónapban, melyik napon és órában a napnak vagy holdnak mekkora fogyatkozása lesz, - s mindig bekövetkezik, amit előre meghirdetnek.

Az emberek nem győznek ezen eleget bámulni, a tudatlanok rémülődnek, a tudósok pedig lelkesednek és - elbizakodnak. Ez a gonosz tudós-gőg az oka annak, hogy hátat fordítanak a világosságnak s lassankint egészen kifogynak, kikopnak belőle. S az eredmény? Az, hogy jóval előre meg tudják ugyan mondani a nap fogyatkozását, de jaj, nem látják meg a magukét; - mert soha magukba vonulva azon nem tűnődnek, kitől is kapták kutató tehetségüket?

3. És még ha megismerik is, hogy te vagy alkotójuk, nem ajánlják oda magukat neked, hogy gondviselője lennél kezéd munkájának. Bálványt csinálnak önmagukból s e bálványt nem akarják neked feláldozni.

Nem akarják feláldozni fölényes elkapatottságukat, amely immár a felhőkben jár, mint az ég madarai.

Nem akarják feláldozni vakmerő kíváncsiságukat, amely immár a mélységeket kutatja, mint a tenger halai.

Nem akarják feláldozni erkölcstelen életüket, amely immár oktalan állatokhoz alacsonyítja őket.

Pedig te, Uram, emésztő tűz módjára elégetnéd lelkük minden halálos terhét s megüdíténéd őket halhatatlan üdüléssel!

De nem akarják ismerni az Utat, a te Igédet, amellyel mindent teremtettél; azt is, amit számlálnak, azokat is, akik számlálnak, a szemet is, amellyel nézik, amit számlálnak s az észt is, amelynek erejében számlálnak, - csak „a te bölcsességednek nincsen száma” (Zsolt 146,5). Pedig az Egyszülött lett nekünk „bölcsesség, igazság és megszentelés” (1Kor 1,30). Közénk számláltatott és megfizette az adót a császárnak.

Ezt az utat nem ismerik, amelyen önmagukból le kellene szállaniok az Egyszülötthöz és általa felemelkedni Istenhez.

Ezt az utat nem ismerik. Azt hiszik, hogy a csillagok magasságában fényeskednek, pedig íme a földre zuhantak, s „esztelen szívük meghomályosodott” (Róm 1,21). Sok igazat tanítanak a világról s a világ művészetét, az Igazságot nem keresik jámbor lélekkel. Nem is találják meg, vagy ha megtalálják s megismerik Istent, nem tisztelik megillető módon, sem hálát nem adnak neki, hanem „hiúkká válnak gondolataikban” (Róm 1,21) és bölcs mivoltukat hánytorgatják; maguknak követelik, ami a tied s éppen azért igen vak oktalansággal rád fogják, ami az övék. Neked tulajdonítják ti. hazug vélekedéseiket, ki pedig magad vagy az igazság, és „fölcserélik a halhatatlan Isten dicsőségét a halandó ember, sőt madarak, négylábúak és csúszómászók képmásával” (Róm 1,23). Igazságodat hazugsággá forgatják s alázatos szolgálói inkább a teremtménynek, mint a teremtőnek.

4. Tény azonban, hogy teremtett világod tanulmányozásából merített nem egy igaz állításukat megjegyeztem; - különösen tetszett nekem, hogy rendszerüket elméletben matematikai és időrendi számítások, gyakorlatban pedig égitesteken szemmel látható elváltozások igazolták.

Összehasonlítottam ezeket bizonyos manicheus tudományával, aki e kérdésekről temérdek eszelős fejtegetést írt össze, de nem találtam nála tudományos magyarázatot sem a nap-

fordulásokról, sem nap-éj egyenlőségekről, sem a fogyatkozásokról, sem bármi más rokon kérdéstről, amit a világegyetemről bölcselkedő könyvekben olvastam. Ez a manicheus író hitet követelt tőlem, pedig magyarázkodásai egészen más természetűek voltak s nem vágtak egybe matematikailag is, meg tapasztalati úton is igazolt megfigyeléseimmel.

IV. FEJEZET

Isten legyen minden tudományunk fundamentuma.

Uram, Igazság Istene, aki járatos ezekben, máris kedves előtted?

Nem! Mert valóban boldogtalan az az ember, aki ezeket tudja, tégedet meg nem ismer; s boldog, aki híreddel van, ha ezekben nem is járatos. De ha valaki veled is, a tudománnyal is barátságban van, nem ugyan tudása, hanem egyedül temiattad boldogabb, ha ti. éppen, mert ismer téged, hozzád méltó lesz magasztalása és hálaadása s nem ver fészket gondolkozásában a hiúság.

Valamint ugyanis jobb rendben áll szénája annak, akinek van gyümölcsfája s hálát ad neked hasznáért, de nem tudja, hány könyök magas, vagy milyen széles a koronája, mint azé, aki a fát felméri, gallyait számba veszi, de nem az övé a fa, sem alkotóját nem ismeri s nem szereti; - éppen úgy ostobaság volna kételkedni, hogy boldogabb a hívő ember, aki előtt ott van az egész gazdag világ s jóllehet semmije sincs, minden az övé, mert ragaszkodik hozzád, kinek mindenek szolgálnak; - mondom, boldogabb, mint az, aki az egeket méri, a csillagokat számítja, az elemeket kutatja, de téged elhanyagol, pedig te vagy az, aki „mindent módjával, szám szerint és mértékkel elrendezettél” (Bölcs 11,21). - Pedig amaz talán még a göncölszékér útját sem ismeri!

V. FEJEZET

A manicheusok tudatlanságáról.

1. De ki is indította ezt az előttem ismeretlen manicheust, hogy e dolgokat megírja, melyeknek ismerete teljességgel nem szükséges a jámbor élet megtanulására? Hiszen nyilván megmondta, hogy a jámborság az igaz bölcsesség!

Amazokban egészen tudós mivolta nem rekesztette volna ugyan ki, hogy jámborságból semmit se tudjon; de mivel azokhoz sem értett, s szentelenül mégis tanítani merészelt, teljességgel tudatlannak kellett lennie a jámborságban is. Nagy hiúság ugyanis azzal kérkedni, hogy valaki a világi tudományokban járatos; jámborság pedig téged azokban is megtalálni.

Ez a manicheus csillagászat terén portyáztatva temérdek sokat fecsegett, s mikor a szakemberek megcáfolták, ez arra is világosságot derített, milyen sekély lehet felfogása a mélyebb vallási kérdésekben. Pedig ugyan nagyra tartotta magát, azt akarta elhíttetni, hogy a Szentlélek, a te híveidnek kincses vigasztalója, személyesen egész tekintélyével benne lakozik. Mikor tehát rábizonyították, hogy ostobaságokat beszélt az égről, a csillagokról, a nap és hold forgásáról, jóllehet mindez nem tartozik a vallástudományhoz, mégis nyilvános lett egyúttal szentségtörő merészsége is, az ti., hogy tudatlan, sőt hamis állításait örült és gögös felfuvalkodottsággal a benne rejlő isteni személy nyilatkozatait akarta elismertetni.

2. Nem egyszer vagyok fültanúja, hogy egyik vagy másik keresztény testvérünk járatlan lévén e tudományokban fölcseréli a dolgokat. Türelemmel hallgatom vélekedését s látom, hogy a tévedés nem árt neki, mert nem rólad, a mindenség alkotójáról vélekedik méltatlanul, mikor valamely teremtett dolog fekvése vagy külső alakja iránt tévedésben van; az volna bajos kára, ha azt hinné, hogy vélekedései a hittudomány lényegéhez tartoznak, s makacsul ragaszkodnék hozzájuk.

A szeretet olyan, mint az édesanya. Elnézi a fogyatékoságot abban, akiben a hit még csak bölcsőkorát éli, míg az ilyen kezdő tökéletesen fel nem emberedik s immár „nem hajlong ide s tova a tudomány minden szelétől” (Ef 4,13).

De ki ne fogna botot olyan eszelős bolondra, aki első tekintély és vezető akar lenni hívei között s még azt is elhitei, hogy őbenne nem egyszerű ember, hanem maga a Szentlélek vezérkedik, - mondom, ki ne utálná meg azonnal, amint rábizonyítják, hogy hazudott?

Azt azonban még nem láttam tisztán, vajon nem lehet-e hosszabb és rövidebb napok és éjek váltakozását, a nap és éj egymásra következését, a fogyatkozásokat, s ami más egyebet e szakmában egyebüttl olvastam, az ő felfogása szerint is magyarázni. Ha ez lehetséges lett volna, nem tudtam volna eldönteni, így igaz-e a dolog, vagy úgy; de biztos, hogy hitem szempontjából az ő tekintélyét fogadtam volna el - állítólagos szent élete miatt.

VI. FEJEZET

Sokat várt, keveset kapott Faustustól.

1. Ugyanazon közel kilenc éven keresztül, míg a manicheusok vergődő lelkű hallgatója voltam, várva-vártam e Faustus érkezését. A többiek ugyanis, akikbe időről időre belebotlottam, valahány ilyenfajta nehézségemet nem tudták megoldani, mindig őt ígérettek. Biztattak, hogy megérkezése után csak tárgyaljak vele, s ezen és esetleg sokkal súlyosabb kérdéseimre egész könnyedén megadja majd a megnyugtató feleletet.

Mikor aztán megjött, igen jómodorú, sima nyelvű embernek találtam, ki a szokásos manicheus fejtegetéseket is sokkal kellemesebben tudta elcsacsogni. De mit ért az én szomjúságomnak akármilyen jóformájú pohármester akármilyen értékes serlege? Ugyanezen magyarázatokkal tömték eddig is a fülemet; jobb formában semmivel sem lettek jobbak; a választékosság nem adott beléjük igazságot. Én nem tartok senkit bölcsnek csak azért, mert ábrázata megnyerő, beszédmódja előkelő. Akik őt nekem annyiszor ígérettek, nem voltak jó értékismerők; okosnak, bölcsnek tartották, mert kedvesen tudott társalogni. Ismertem másfajta embereket is, akik meg éppen ellenkezőleg még az igazságot is gyanakodva fogadták s nem akartak belenyugodni, ha felpiperézett és terjengős előadásban kapták.

2. Engem azonban már csodálatos és rejtett módon megoktattál, Istenem. Azért hiszem, hogy te voltál oktatóm, mert igazság az, amire ráokosodtam; márpedig akárhol és akárhonnan fényeskedik az igazság, senki annak kívüled nem tanítója. Tőled tanultam, hogy nem kell okvetlenül igaznak vélni valamit azért, mert ékes beszédben magyarázzák, sem hamisnak azért, mert a beszélő szavai akadozva döcögnek; viszont nem igaz mindjárt, mert kezdetleges a formája, s nem hamis azért, mert az előadás ragyogó, - hanem hogy éppen úgy van bölcsesség és van ostobaság, amint van hasznos és van káros eledel; ékes vagy műveletlen beszéddel, előkelő vagy közönséges edényben mindkét fajtájú eledelt lehet tálalni.

Hosszú időn keresztül nehezen vártam ezt az embert, most aztán élvezhettem előadása lendületét, és elevenségét, kifejezéseinek szabatosságát és könnyedségét. Élveztem és sokadmagammal együtt - én talán jobban, mint azok - dicsértem és híreszteltem; de nehezemre esett, hogy nem volt szabad a hallgatóság soraiból felszólalnom, és nem oszthattam meg vele bizalmas eszmecsere formájában nehézségeim gondjait.

Mikor erre is sor került, s figyelmét néhány barátommal vitatkozásra is alkalmas időben lefoglalhattam, előadtam egynémely gyötrő nehézségemet. Azonban hamar kitapasztaltam, hogy ez az ember járatlan a szabad tudományokban, kivéven talán a nyelvtudományt, de abban is igen közönséges ismeretei vannak. Olvasta Cicero egynéhány beszédét, valami keveset Seneca írásaiból és a költőkből, s azt, ami jó stílusú latin munka esetleg saját eretnoksége irodalmában találkozott. Azonkívül, mivel naponkint beszédeket tartott, a gyakorlat meghozta neki a beszédbeli készséget, amelyet még kellemesebbé és csábítóbbá tett okos tapintata és természetes kedvessége.

Így volt-e, amint elmondom, Uram, Istenem, ítélőbírák lelkiismeretem? Szívem, emlékeztem nyitva előtted. Gondviselésed rejtett titka szerint te igazítottad cselekedeteimet s csúf tévedéseimet már kezdted szemem elé tárni, hogy meglássam és meggyűlöljem őket.

VII. FEJEZET

Faustusban csalódván elhidegül a manicheusoktól.

1. Mikor ugyanis egészen világos lett előttem azon tudományokban járatlansága, amelyekben kiválónak gondoltam, kezdtem letenni a reményről, hogy lesz ereje gyötrődő lelkem nehézségeit megvilágosítani és kibogozni. Lehetett volna ugyan benne ezen ismeretek nélkül is igazi jámborság, ha - manicheus nem lett volna.

Könyvekben temérdek hosszú lére eresztett magyarázkodás van az égről, a csillagokról, a napról és holdról, mégis éppen főkérvánom dolgában nem bíztam hozzá, hogy ti. a máshol olvasott számítási alapokat egybevetve mélyreható fejtegetésekkel meg tudná mutatni, hogy a manicheus könyvek inkább tartalmazzanak igazságot, vagy hogy legalábbis egyformán biztos magyarázatot adnak.

S mikor mégis eléje terjesztettem megfontolás és tárgyalás céljából, szerényen még csak el sem merte vállalni ezt a terhet. Tudta, hogy nem ért a dologhoz, s nem szégyenlette bevallani. Nem tartozott a fecsegők ama fajtájához, amelyből nem egyet túrnöm kellett, amikor nyakrafőre oktatni akartak anélkül, hogy csak valamit is mondtak volna. Ennek legalább volt szíve, s ha nem is volt hozzá irányítva, túlságosan magabizakodó sem volt. Nem volt tájékozatlan saját gyengeségéről, s óvakodott meggondolatlan vitával zsákutcába kerülni, ahonnan sem előre, sem hátra nem mozdulhatott volna. Ez akkor még jobban tetszett nekem. Mert őszinte lélek önmérsékelése szebb, mint azok az ismeretek, melyek után vágyakoztam. S tény, hogy minden nehezebb és kényesebb kérdésben egyformán ilyenek találtam.

2. A manicheusok többi tudósaihoz lassankint egyáltalán semmit sem bíztam, ha már ez a híres emberük sok nagy kétségemben ilyenek mutatkozott. Abbahagytam tehát könyveikre vonatkozó kutatásaimat, vele azonban foglalkozni kezdtem, mert érdeklődött azon tudományágak iránt, amelyekre én mint rétor a karthágói ifjúságot akkor oktattam. Együtt olvasgattunk; hol azt, amire hallomás után kíváncsi volt, hol meg olyant, amit én tehetsége szempontjából alkalmasnak ítéltam. Erőlködésem egyébként, hogy abban a szektában vigyem valamire, a

férfiú kiismerésével teljesen abbamaradt. Nem szakadtam el tőlük egészen. Úgy véltem, hogy egyelőre megelégszem velük, ha már nem tudtam okosabbat tenni, mint azt, hogy közējük keveredtem; maradok, míg azt nem látom, hogy valami jobbat választhatok.

Míg tehát Faustus sok embernek halál kelepcéje lett, tudta és akarata nélkül tágítani kezdte azt a bilincset, amelyben én vergődtem. Titkon gondozó kezedet ugyanis, Uram, nem vetted le lelkemről. Anyám szívevére: könnyei éjjel-nappal szakadatlan áldozat voltak színed előtt, s te csodálatos terv szerint vezettél engem. Azt is te tetted, hogy a manicheusoktól elidegenedtem. Mert te igazítod az ember lépéseit, hogy utadat megkedvelje. Kezed újítja meg, amit kezed teremtett; csak az lehet megmunkálója üdvösségünknek!

VIII. FEJEZET

Anyja akarata ellenére Rómába költözik.

1. Fölgerjesztetted bennem az elhatározást, Rómába költözni és ezután ott működni ugyanazon szószéken, mint Karthágóban. Nem mulasztom, megvallom előtted, mi érlelte elhatározásomat, mert ebben is érteni és magasztalni kell irgalmadat, amely mélységes rejtőzködésedből mindig segítők.

Nem az volt Rómába telepedésem oka, hogy ott barátaim rábeszélése szerint több jövedelmet s nagyobb tekintélyt várhattam - bár akkor ezek is vonzottak -, hanem fő, és majdnem egyetlen ok az az értesítés volt, hogy ott az ifjak komolyabban tanulnak, s szigorúbb fegyelem regulázza őket. Ott nem ronthatnak be pajkos-gonoszul majd egy, majd más tanító iskolájába, sőt előadást hallgatni sem mehetnek be engedelem nélkül.

Karthágóban éppen ellenkezőleg undok fegyelmezetlenséggé fajult a hallgatók szabadsága: majdnem nyílt lázadásig menő szemtelenséggel törnek rá a termekre és felforgatnak minden rendet, amit a tanítók hallgatóik hasznára megállapítottak. Durvaságuk bámulatos. Olyan kihágásokra vetemednek, hogy törvényerővel kellene büntetni őket, ha hagyományaik sáncai mögé nem húzódnának. De éppen az mutatja nyomorult mivoltukat, hogy hagyományaik szerint szinte szabadon cselekszik, amit örök törvényed soha meg nem enged; s azt hiszik, bűnhődés nélkül vakmerősködhetnek, pedig éppen tetteik elvakultsága a büntetésük és ezzel sokkal gonoszabbul bűnhődnek, mint féktelenkednek. Mivel azt a viselkedést, amelyet tanuló koromban gondosan kerültem, kénytelen voltam tanító koromban mástól eltérni, elhatároztam, hogy odaköltözöm, ahol a helyzettel ismerősek megegyező állítása szerint ilyen dolgok nem szoktak előfordulni.

2. Tulajdonképpen azonban „én reménységem és örökségem az élők földjén” (Zsolt 141,6), te észrevetted Karthágóból való elvagyakozásom ösztönét is, hogy lelkem üdvösségéért lakóhelyemet változtassam, meg a római élet vonzó vonásait is te állítottad elem. Eszközeid e bűnbehalt élethez ragaszkodó emberek voltak; egyrészt olyanok, akik Karthágóban oktalantul viselkedtek, másrészt azok, akik Rómáról hiú reményeket fitogtattak. - Az én fonákságomat is, azokét is arra használtad, hogy lépéseimnek titkon irányt szabtal. Vakok voltak csúf gázolókedvükben, akik karthágói nyugalom rendjét zavarták; - alacsonyan gondolkodók, akik onnan máshova csalogattak; - én meg irtózva az egyik oldal igazi nyomorúságától, a másik oldal hamis boldogsága után kíváncsítottam.

De távozásom és odautazásom okát csak te tudtad, Istenem; sem nekem, sem anyámnak ki nem nyilatkoztattad. Anyám keservesen siratta távozásomat s elkísért egész a tengerpartig. Ott kijátszottam őt. Mindenáron vissza akart tartani, vagy velem együtt útrakelni. Azzal ámítottam, hogy egyik barátomat nem akarom itthagyni, míg kedvező széllel ő is tengerre nem száll.

Hazudtam anyámnak - ennek az anyának! - és megszöktem tőle. Te ezt is megbocsátottad, és irgalmasan átmentettél engem, undok bűnökkel teljes embert, a tenger hullámain, hogy elérve kegyelmed vizét megfürödhsek benne, s elapadjanak anyám szeméből a patakok, amelyek napról napra a földet áztatták mindenhol, ahova arcát fordította.

Nem akart nélkülem hazatérni. Alig vehettem rá, hogy az éjszakát hajónk közelében, Szent Ciprián sírkápolnijában töltsse. Ugyanazon éjjel titokban elindultam. Ő ott maradt.

Ott maradt sírva, imádkozva.

Mi egyebet kérhetett tőled, Istenem, olyan keserves könnyekkel, mint azt, hogy akaszd meg elhajózásomat? De te mélységes végzéssel a lényegét hallgattad meg kéréséből, Nem adtad meg, amit akkor kért, hogy engem azzá tehess, amit mindig kért.

Jött a szél, vitorláink nekifeszültek s egy-kettőre eltűnt szemünk elől a part, ahol reggel anyám észvesztő fájdalmában panasszal és sóhajjal töltötte meg füleidet. Nem vetted figyelembe. Engem vágyaim szárnyán odaszállítottál, ahol majd megszakad vágyaim Uralma, őt meg fájdalma ostorával büntetted, hús és vér szerint való óhajtásáért.

Azt szerette volna, hogy vele legyek. Anyák szokása ez; benne sokkal erősebb volt, mint sok másban; s nem is sejtette, micsoda örömeiket készítesz számára távolléteből. Nem tudta, azért sírt keservesen, s vergődése mutatta, hogy Éva örököse: sírva keresi, amit sírva hozott a világra.

Kegyetlen szószegésem sok felpanaszlása után újra kezdte értem a könyörgést színed előtt. Visszaindult megszokott körébe, - én meg Rómába.

IX. FEJEZET

Súlyosan megbetegszik.

1. S íme ott testi nyavalya büntető ostora fogad, annyira, hogy majdnem pokolba kerültem minden ellened, magam és mások ellen elkövetett gonoszságommal együtt. Pedig, jaj, sok és súlyos bűn terhelt az áteredő bűn kötelékén kívül, melynek az a büntetése, hogy mindnyájan meghalunk Ádámban. Mert akkor még semmit nekem Krisztusban meg nem bocsájtottál; s ő sem oldotta meg szent keresztje erejében az ellenséges viszonyt, amelybe bűneim miatt keveredtem veled. Hogyan is oldhatta volna meg? Hisz nem hittem keresztjében, csalóka látszatnak tartottam. Pedig amennyire nem igazinak tartottam Krisztus halálát, annyira igazi volt lelkemé; s amilyen igazi volt az ő halála, annyira látszólagos volt hit híján az én lelkem élete.

A láz folyton fokozódott, s már-már indulnom kellett az örök halálba. S ha akkor elindulok innen, hova jutottam volna igazságosságod rendje szerint? A tetteimmel megérdemelt kárhozatba és tűzbe.

2. Anyámnak sejtelve sem volt erről, de imádkozott érettem a távolban. Te pedig mindenütt jelen, ott hallgattad meg, ahol volt, s ott könyörültél meg rajtam, ahol én voltam, hogy testi egészségemet visszanyerjem, bár bűnös szívem még súlyosan beteg volt. Még ebben a nagy

veszedelemben sem kíváncsoztam szent keresztséged után. Gyermekkoromban jobb voltam, mert akkor sürgetve kértem jámbor anyámtól, mint már megvallottam emlékezésem során. Felnőttem, de szégyenre s esztelenül gúnyoltam gyógyító módod tanácsait, ki pedig engem ilyen állapotomban kétszeresen mentettél meg.

Ha ez a seb anyám szívét éri, sohasem gyógyult volna be. Mert ki sem tudom mondani, mennyire szívébe zárt engem, s mennyivel gyötrelmesebb gondok között vajúdott velem most lelke, mint valamikor teste.

Nem is tudom tehát, lett volna-e gyógyulása, ha az a hír sebzi vala szerető lelkét, hogy ilyen állapotban meghaltam. De hová lett volna akkor annyi temérdek, sőt szakadatlan imádsága? Nálad volt valamennyi. El tudtad volna-e vetni könyörülő Uram, el tudtad volna-e vetni, ezt a megtört és sokat szenvedett szívet?

3. Tiszta és egyszerű özvegy volt. Sokalamizsnás, szegényeidnek figyelmes szolgálója. Egy nap sem mulasztotta el az oltár áldozatát; napjában kétszer, reggel és este - kivétel nélkül - megjelent templomodban. Nem hiábavaló pletykára, vagy vénasszonyos tereferére, hanem azért, hogy téged hallgasson a szentbeszédekben és meghallgatást nyerjen imádságaiban.

El tudtad volna-e vetni egy ilyen anyának könnyeit?

Aranyat, ezüstöt, állhatatlan, mulandó kincset nem kért. Fia lelki üdvösségéért könyörgött, s te, ki kegyelmeddel magad alakítottad őt ilyené, ki tudtad volna-e rekeszteni segítségéből?

Lehetetlen, Uram!

Vele voltál, meghallgattad s teljesítetted kérését örök határozatod rendjében. Nem engedheted, hogy csalódjék a tőled vett látomásokban és biztatásokban, amelyek közül egyet említettem, a többit nem. Hűségesen szívébe zárta valamennyit és szakadatlan imádsággal mint kéziratodra hivatkozott rájuk színed előtt. Örök a te irgalmad, Uram! Ígérsz és ígéretteddel kegyelmesen adósnak vallod magadat azokkal szemben, akiknek pedig minden adósságát elengeded.

X. FEJEZET

Lélekben egészen elszakad a manicheusoktól, de nem bízik az Egyházhhoz.

1. Kiüditettél abból a nyavalyából és visszaadtad szolgálód gyermekének egészségét. Egyelőre a testit, hogy később jobbat és biztosabbat adhass neki.

Csatlakoztam eleinte Rómában is a csaló manicheus álszentekhez. Immár nem az egyszerű hívekhez tartoztam - ilyen volt az, kinek házában betegeskedtem és meggyógyultam -, hanem az úgynevezett kiválasztottakhoz.

Még mindig úgy vélekedtem, hogy nem mi vétkezünk, hanem valami belénk adott ismeretlen természet. Öntudatomnak szörnyen tetszett ez a büntelenség. Mert így, ha vétkeztem, nem kellett bűnömet megvallanom, hogy „meggyógyítsd lelkemet” (Zsolt 40,5), hanem jól esett mentegetődni, s áthárítani a vádat arra az ismeretlen valamire, ami velem van, de ami nem én vagyok.

Igazában pedig mégis egészen én voltam a bűnös s csak gonoszságom akart engem megosztani s önmagammal szembehelyezni. És éppen az volt a veszedelmesebbik bűn, hogy nem akartam bűnösnek vallani magamat, az meg éppen átkozott gonoszság volt, hogy inkább

akartam föléd kerekedni, mindenható Isten, saját romlásomra, mint előtted üdvösen megalázkodni. Jaj, akkor még „nem tettél számra őrizetet és körülvevő ajtót ajkaimra hogy el ne hajoljon szívem gonosz gondolatokra, mentegezni bűneimet, mint a gonosztevő emberek” (Zsolt 140, 3-4).

2. Még érintkeztem a „kiválasztottakkal”, de már remény nélkül, hogy haladhatok hamis tudományukban. Ha jobbat nem találok - így okoskodtam -, megelégszem velük, de már csak tessék-lássék módjára tartoztam közéjük.

Az a gondolat is felmerült bennem, hogy az összes bölcselek között még a legjózanabbak voltak az úgynevezett akadémikusok nagy alapelvükkel: „mindenen kételkedni, mert az igazságot nem lehet biztosan megismerni”. Én, mint általában mindenki, egész világosan ilyennek láttam felfogásukat, jóllehet elméletük célját akkor még nem értettem. S mivel láttam, hogy szállásadóm túlságos bizodalommal van a mesékkal tele manicheus könyvek iránt, egész nyíltan iparkodtam őt bizalmában megingatni. Viszonyom azonban a manicheusokkal még mindig bensőbb volt, mint másokkal, akik nem voltak benn ezen eretnkségben, de tanításukat már nem védtem olyan lelkesen, mint eleinte. Elég sok manicheus volt akkor Rómában, s éppen a velük barátkozás szegte erőmet, hogy más után nézzek; különösen mert ahhoz sem bíztam, Uram, ég-föld Ura s minden látható és nem látható dolog teremtője, hogy az igazságot Egyházadban meg lehet találni.

3. Régen elszakadtam én attól a manicheusok miatt! Otrombának tartottam azt a hitet, hogy Fiadnak emberi teste van s hogy eszerint téged a mi tagjaink testi körvonalai határolnak. Viszont mivel az én istenemről nem tudtam másként gondolkozni, mint azon az alapon, hogy ő valami őstömeg, s azt is hittem, hogy ami nem test, az nem létezik, - ez volt fő és majdnem egyetlen oka következetes tévedésemnek.

Ebből kiindulva a rosszat is valami különálló lényegnek képzeltem. Hittem, hogy undok, ormótlan tömege van; ami ebben súlyos, azt a manicheusok földnek nevezték; ami vékony, finom, légnemű, az volt szerintük a gonosz szellem, amely a tömeg anyagát átjárja. S mivel valami maradék kegyelet rákényszerített arra a hitre, hogy a jóságos Isten természet szerint való rosszat nem teremthetett, úgy képzeltem, hogy Istenben két végtelen és ellenséges őstest létezik, egyik a rossz, ez kisebb, másik a jó, ez a nagyobb.

Ebből a kárhozatos kezdő feltevésből eredtek összes többi istenkáromlásaim.

Mikor aztán lelkem kereste az utat vissza a katolikus hithez, visszatörpant, mert az nem volt katolikus hit, amit én annak véltem. Azt hittem, sokkal jámborabbul gondolkozom, ha téged Istenem minden más módon végtelennek hiszlek, s csak egy oldalon korlátoltnak, ott, ahol a rossz tömege áll veled szemben; - mintha azt fogadom el, hogy az emberi test alakja minden oldalról körülhatárol.

4. S azt hittem, sokkal okosabb tagadnom, hogy a rosszat teremtetted, mint elhinnem, hogy tőled ered a rossz, amilyennek tudniillik én elgondoltam a rossz természetét. Mert tudatlanságom nemcsak valami külön lényegnek, hanem egyenesen kiterjedéses lényegnek tartotta, különösen mikor még az értelmes lelket sem gondoltam egyébnek, mint valami igen finom testnek, amely azonban szétömlve betölti a nekiszánt hely térségeit.

Magát Egyszülött megváltó Fiadat végtelenül ragyogó tömegeből üdvözítésünk céljából hozzánk lövellt résznek tartottam. S e felfogáshoz annyira ragaszkodtam, hogy semmit el nem hittem felőle, csak amit hiábavaló képzeletemmel el tudtam képzelni. Úgy vélekedtem, hogy ilyen mivoltában nem születhetett a Boldogságos Szűztől, mert bele kellett volna kötődnie az emberi testbe, hogy születhessék. Ha pedig belekötődik, okvetlen be is szennyeződik.

Vonakodtam tehát elhinni megtestesülését, nehogy el kelljen fogadnom a test okán beszennyeződését.

Lelki embereid bizonyára kedves-szelíden mosolyognak rajtam, mikor e zagyva okoskodásomat olvassák. De én tényleg így gondolkodtam.

XI. FEJEZET

Újra érdeklődni kezd a Szentírás iránt.

Nem hittem ugyan, hogy meg lehet védeni azt, amit a manicheusok a Szentírásban kivetőnek találtak, de azért szerettem volna egyszer valamely ama könyvekben igen járatos emberrel mindent egyenkint letárgyalni, hogy lássam, mit tud felelni.

Már Karthágóban nagy hatással voltak rám bizonyos Elpidius beszédei, ki a manicheusok ellen nyíltan fellépett s a Szentírásról olyan bizonyosságokat kötött, hogy nem egykönnyen lehetett velük ellenkezni. A manicheusok védekezése szerintem igen gyarló volt s hozzá még nem is igen hozták nyilvánosságra, hanem csak előttünk magánúton hangoztatták, hogy az újszövetségi Szentírást ismeretlenek meghamisították azért, mert a zsidó vallás törvényeit bele akarták a keresztény hitbe iktatni. Hamisítástól ment példányt azonban egyetlen egyet sem tudtak mutatni.

Anyagi fogalmakkal dolgozó lelkemet mégis leginkább azok az őstömegek tartották fojtó fogságban; le is nyűgöztek annyira, hogy terhük alatt lihegve a te igazságod tiszta és üde levegőjét semmiképpen sem tudtam magamba szívni.

XII. FEJEZET

Panaszkodik a tanítványok gonosz szokásai miatt.

Közben szorgalmasan nekikezdtém annak, amiért Rómába mentem: tanítottam retorikát. Eleinte csak lakásomra gyűjtöttem néhány hallgatót; ezek aztán széthordták híretem.

Hamar megtudtam, hogy Rómában is vannak gonosz szokások az ifjúság körében, aminők Afrikában nem fordultak elő. Igaz volt, hogy romlott ifjak itt nem szoktak karthágói stílusban rakoncátlankodni, de - mondották ismerőseim - elég gyakori eset, hogy a tanítványok összebeszélnek s egyszerűen átállanak más tanítóhoz, hogy a tandíjat ne kelljen megfizetniük. Szószegők, kapzsik, rongyos a becsületük!

Ágaskodott bennem a gyűlölet ellenük s ez a gyűlölet bizony igen közönséges volt. Mert igazában amiatt keletkezett bennem, amit előreláthatólag túrnöm kellett tőlük, - és nem amiatt, hogy bűnös-tilalmas dolgot cselekszenek. Eljárásuk kétségkívül csúnya volt.

A naplopó szórakozások, a kezet szennyező piszkos hasznok bolondjai igen távol esnek tőled, Uram. A világba kapaszkodnak, téged ellenben megvetnek; pedig a világ elmúlik, te megmaradsz, s folyton hívogatód és bocsánatoddal fogadod a megtérő, parázna emberi lelket.

Még most is gyűlölöm az ilyenekben a torz gonosztságot; - de szeretni is akarom, mert javítani akarom őket, hogy mindig többre becsüljék tanulmányaik tárgyát, a tudományt, mint a vagyont, Istent pedig, az Igazságot, a biztos javak tárházát, s a legtisztább békét többre, mint a

tudományt. De akkor - türelem híján - a saját érdekeiben kívántam, hogy rosszak ne legyenek, s nem az volt előttem a fő szempont, hogy kedvedért jók legyenek.

XIII. FEJEZET

Milánóba költözik s megismerkedik Ambrus püspökkel.

Mikor Milánóból írás érkezett Rómába a város prefektusához azon értelemben, hogy Milánó retorika-tanítót keres és a hatósági elszállítását is biztosítja, pályáztam manicheus ostobasággal teljes barátaim segítségével. Hogy távozásom szakadás lesz tőlük, sem ők, sem én nem sejtettük. Sikeres próbaszónoklás után Symmachus prefektus engem küldött.

Így jutottam Milánóba Ambrus püspökhöz, a világ egyik legkiválóbb emberéhez, Jámbor szolgád volt; beszédei éppen akkor hatalmasan táplálták népedet „búzád javával” (Zsolt 80,17), öröme olajával s borod józan mámorával. Tudtomon kívül hozzávezettél, hogy az ő keze felvilágosultan hozzád vezessen.

Atyai jósággal fogadott az Isten embere, odaköltözésem eléggé megnyerte püspöki tetszését. Nem az igazság hirdetőjét szerettem meg benne először - hisz ebben a dologban nem bíztam Egyházadhoz -, hanem az embert, aki jóakarattal volt irántam.

Nagy figyelemmel hallgattam beszédeit. Szándékom nem volt igazi jószándék, inkább szónoki tehetségére voltam kíváncsi, ha vajon olyan-e, mint híre; hatalmasabb-e szavainak árja, vagy gyengébb, mint beszélték róla. Szavai teljesen lekötötték figyelmemet, a tartalommal azonban nem törődtem, sőt lenéztem. Élvezettel hallgattam kellemes előadását. Tudományosabb volt, de kevésbé derült és hízelkedő, mint Faustus, ami tudniillik az előadás módját illeti; mert tartalom dolgában össze sem lehetett hasonlítani, hisz Faustus manicheus tévedéseken mozgott, Ambrus pedig az üdvösséget hirdette nagy haszonnal.

De jaj, igen messze van a bűnösöktől az üdvösség; amilyen én is voltam akkor. Mindazonáltal lassan, szinte öntudatlanul közelebb férkőztem hozzá.

XIV. FEJEZET

Ambrus hatása alatt külsőleg is elszakad a manicheusoktól.

1. Jóllehet magyarázatait nem iparkodtam megjegyezni, hanem csak előadási módjára figyeltem - nem hittem, hogy van hozzád ösvényünk, s így csak hiábavalósággal törődtem -, a kifejezések, melyeket szerettem, bevezették lelkembe a tartalmat is, amellyel egyébként nem törődtem, de nem tudtam őket egymástól különrekeszteni. S míg készséges lélekkel azt iparkodtam felfogni, milyen választékosan beszél, együtt az is besurrant lelkembe, milyen igazat beszél.

És pedig fokozatosan.

Először csak az derengett bennem, hogy ezt az álláspontot is lehet védelmezni, s ha korábban azt hittem, hogy a manicheus támadásokkal szemben egyáltalán nem lehet a katolikus álláspontért felszólalni, immár nem vélekedtem úgy, hogy e hit megvallása szégyenletes, különösen, miután az ószövetségből többrendbeli magyarázatát és néhány nehézségem

megoldását hallottam, melyek engem valamikor halálosan megtévesztettek, mert betű szerint vettem az írás szavait.

Ama könyvek sok helyének lélek szerint való magyarázata nyomán kezdtem megróni kishitűségemet, de csak azt, amely nem bízott, hogy törvény és próféták gúnyolódó elleneit meg lehet győzni. Azt azonban még mindig nem gondoltam, hogy a katolikus irányt kellene választanom.

Lehetek tudós tanítói, akik az ellenvetéseket kimerítő módon és világosan megcáfolták, de abból, hogy a két irány egyenlő erővel védekezett, szerintem még nem következett az én álláspontom veresége. A katolikus felfogás - beláttam - nem maradt alul, de még nem mutatkozott győzelmesnek sem.

2. Ezután nagy igyekezettel azon voltam, hogy valami bizonyos fegyverrel meggyőzhessem a manicheusokat tévedésük felől. Ha lett volna fogalmam lelki állományról (szubsztancia), ama bilincsek azonnal lepattantak és eltávolodtak volna lelkemről. De nem volt. Tanulmányaim azonban összehasonlítások útján rávezettek arra, hogy a legtöbb bölcselő véleménye a világ alkotóanyagáról és az érzékeink alá tartozó összes tárgyak természetéről tetemesen valószínűbb, mint a manicheusoké.

Így tehát az akadémikus bölcselők állítólagos módja szerint mindenről kételkedve és iránytalanul ingadozva elhatároztam, hogy a manicheusoktól elszakadok. Úgy véltem, hogy ha már elfogadtam a kételkedés elvét, lehetetlen megmaradnom azon irányban, melynek egynémely bölcselőt elibehelyeztem, de beteg lelkem gyógyítását semmiképpen sem akartam eme bölcselőkre bízni, mert Krisztus szent nevét sehol sem találtam náluk.

Végre azt határoztam, hogy mindaddig jelölt (katechumenus) maradok szüleim ajánlása szerint a katolikus Egyházban, míg valami biztos irányító fény ki nem gyullad előttem.

Hatodik könyv

A hatodik könyv tartalma (374-385)

Aggódó édesanyja nem nyughatott. Elment fia után Rómába, s mivel ott már nem találta, tovább utazott Milánóba. Hosszú volt neki már a várakozás; szeretet, aggodás, bizalom egyaránt ösztökélték, hogy saját kezeivel nyúljon bele fia sorsába.

Mindenekelőtt arra törekedett, hogy Ágostont megházasítsa s így erkölcstelen helyzetéből kiragadja. Ágoston engedett. Ágyasát elbocsátotta, s mátkát választott. De mily szörnyű csalódás lehetet Mónikának, hogy a fia újra erkölcstelen viszonyt kötött!

Ágoston lelke is nehezen vergődött a megváltozott körülmények között. Az elbocsátott nő tizenöt évig élt mellette; anyja volt gyermekének, Adeodatusnak; az elválás nehéz sebet ütött Ágoston szívéen, de talán még jobban kínozta az önmagától való undorodás, miután ilyen világosan megértette, mennyire rabja érzékiségének!

Egyébként is borongó lelke még inkább magába vonult s gyötrődve keresett megnyugvást a különböző bölcseleknél. A testi bűnök nagy erőfeszítése szinte már Epikurosz irányja felé hajlította értelmét.

Valójában pedig szakadatlanul folyt lelke mélyén a nagy csata, s mintha annak dübörgéséből hallatszanék fel néhány komor hang a VI. és VII. fejezetben. Barátaival s gyermekével, a tizennégy éves Adeodatussal ezen idők folyamán sokat foglalkozott.

Erkölcsei szempontból igen fontos volt az a körülmény, hogy hitt a lélek hallhatatlanságában s félt a haláltól az utána következő ítélet miatt; - a megtérés útján pedig nagy haladás volt annak megértése, hogy, amint bizalom és hit szükséges a mindennapi élethez, éppen úgy hit az alapja a lélek istenes életének.

I. FEJEZET

*Mónika megérkezik Milánóba s megtudja,
hogy fia megszabadult a manicheus tévelygéstől.*

1. Hol voltál, hova vonultál vissza előlem én reménységem ifjúkoromtól kezdve? Nem vagyok-e a te alkotásod? Nem te különítettél-e az oktalan állatok fölé, s nem te adtál-e belém az égi madarak ösztönét meghaladó értelmi erőt? És mégis sötétségben jártam, izmos utakon. Kerestelek kint a világban s nem akadtam rá szívem Istenére. Mélyre süllyedtem, aminő a tenger mélysége; kételkedtem, hogy megtalálhatom-e az igazságot, és - lemondtam róla.

Ekkor érkezett meg anyám.

Lelkét megacélozta a jámborság; utánam jött szárazon és vizen; te voltál bizodalma minden viszontagságában. Mert ő erősítgette a tengeri út bajai között a hajósokat, pedig egyébként ezek szoktak lelket verni a tengeren még tapasztalatlan és rémüldöző utasokba; beígérte nekik a szerencsés megérkezést, mert neki meg te ígérted meg látomás útján.

Nehéz lelki bajban talált: teljesen elcsüggedtem az igazság keresésében. Mikor megmondtam, hogy már nem vagyok manicheus, de katolikus sem, nem gerjedt fölösleges öröme, mintha váratlan jó hír érte volna, mert nyomorúságomat e részben immár bizakodó nyugodt-

sággal tekintette. Ez volt az a pont, amelyen színed előtt folyton sürgette halálos állapotomból felélesztésemet; ezért állított engem eléd aggodalmai ravatalán, hogy mondd már egyszer az özvegy fiának: Ifjú, mondom neked, kelj fel, - hogy föléledjen, s beszélni kezdjen, s visszaadja anyjának.

2. Nem rázta tehát lelkét viharos öröm, mikor hallotta, hogy ennyire megtörtént már, amiért naponta ontotta könnyeit: még nem vagyok ugyan az igazság mellett, de a tévedésből már kimenekedtem. Sőt mivel biztos volt hogy a többit is megadod, nagy békességesen és bizodalommal teljes lélekkel azt mondotta, hiszi Krisztusban, hogy megláthatja katolikus hűségemet e világból kizárásának előtt.

Ezeket mondta nekem.

Hozzád pedig, irgalom forrása, több imádsággal, még sűrűbb könnyekkel fordult, hogy siess a segítséggel s világosítsd meg sötétségemet. Még szorgalmasabban járt templomba s ott időzött Ambrus ajkain keresztül az örök élet zúgó vizeinek forrásánál. Szerette azt a férfit, mint Isten angyalát, mert tudta, hogy az vezetett engem ebbe a tétovázó határozatlanságba s biztosra vette, hogy e beteg állapotból valamely döntő - orvosi elnevezés szerint: kritikus - bonyodalmon keresztül általjutok majd a teljes gyógyulásba.

II. FEJEZET

Csudálja édesanyja jámbor engedelmisségét az Egyház iránt.

1. Egy alkalommal afrikai szokás szerint kását, kenyeret és bort vitt a szentek emlékhelyeire. Mikor az ajtónálló nem engedte be, s ő megtudta, hogy ez a szokás püspöki tilalom alatt van, olyan szelíden-engedelmesen alávetette magát, hogy megcsudáltam, mennyire kész volt inkább a hazai hagyományos szokást elvetni, mint ama tilalmat kifogásolni.

Mert bormámor soha meg nem ülte lelkét, sem italos hajlandóság soha a törvénnyel ellenkezésre nem izgatta, mint annyi férfit és asszonyt, kik részeges mivoltukban éppen úgy iszonyodnak a józanság dicséretétől, mint a vizezett italtól. Mikor ő odahaza odavitte kosarát a megízlelésre és szétosztásra szánt eledellekkel, apró poharat szokott maga elé tenni, de csak egyetlen egyet, s annak tartalmát is megvegyítette saját mértékes józansága szerint, hogy ő is részt vegyen a kegyes szokásban. És ha több sírkápolnát kellett ilyen kegyeletes módon meglátogatni, ugyanazt a kis poharat vitte és helyezte mindenüvé, hogy már-már langyos víztartalmát kíséretével apró kortyokban megigya, mert ő ott áhítatot gyakorolt s nem élvezetet keresett.

2. Mihelyt megértette, hogy a kiváló szónok-püspök e szokást még azok elől is, akik józanul végzik, tilalom alá rekesztette, egyrészt, hogy a részegesek alkalmat ne vegyenek a részegeskedésre, másrészt, mert gyászáldozat formája miatt igen hasonlított a pogányok babonájához, készségesen tartózkodott tőle, s hamar megtanulta a föld gyümölcseivel tele kosár helyett sokkal nemesebb imákkal tele szívet ajánlani a vértanúk emlékezetére; továbbá tehetsége szerint a szegényeken segíteni. Így ünnepelte meg az Úr testének közösségét ott, ahol szenvedésének példáját követve a vértanúk pálmát és koronát nyertek.

Mindazonáltal erős a gyanúm, Uram, Istenem, - szívem így mutatja ezt színed előtt -, hogy anyám e szokás megszüntetésébe nem egyezett volna bele olyan könnyen, ha másvalaki, és nem Ambrus tiltotta volna, kit annyira szeretett. Az én üdvösségem miatt szerette annyira;

viszont a püspök őt rendkívül vallásos életmódja miatt, mert folytonos jócselekedetekben buzgólkodó lélekkel napi látogatója volt a templomnak.

Ambrus gyakran, amint csak meglátott, áradozva magasztalta s szerencsét kívánt nekem, hogy ilyen anyám van. Nem tudta, milyen fia voltam én anyámnak! Mindent kételkedéssel néztem s szikra hitem sem volt, hogy az élet útjára rátalálhatok.

III. FEJEZET

Ambrus püspök nagy elfoglaltsága.

1. Még akkor nem szoktam hozzád sóhajtozni és segítségért könyörögni. Nyugtalan lelkem csak boncolni akart s magát Ambrust is világi mértékkel mértem szerencsés embernek, hogy ti. a legelőkelőbb hatóságok is ennyire megbecsülik. Csak pap nőtlenségét találtam terhesnek.

Sejtelmem sem volt, annál kevésbé tapasztalatom arról, mikben reménykedett, micsoda küzdelmei lehettek magas állása kísértéseivel, mi volt bajaiban vigasztalása, micsoda fölséges örömöket ízlelt szíve titkos ajkaival, mikor kenyered titkaiba mélyedt.

Ő sem tudott vergődésemről s örvénylő veszedelmemről. Nem kérdezhettem el tőle mindent, amit és amint csak akartam, mert a személyes megbeszélés elől rendesen elzárta a temérdek ügyes-bajos ember, akiknek nyomorúságaival vesződni szokott.

Ha mi időt, igen keveset, nem ezekkel töltött, azalatt testét üdítette okvetlen szükséges táplálékkal, vagy lelkét olvasással. Olvasás közben szemei a lapokon jártak, szíve az értelmet fürkészte, ajkai és nyelve pihentek. Kivétel nélkül mindig olvasásban elmerülve találtam, amikor - elég gyakran - bent voltam nála.

Szabad bemenet volt hozzá s az érkezőt senki nem szokta bejelenteni.

Hosszú ideig csendben ültem - ki merte volna elmerülését kelletlenül zavarni? - Azután eltávoztam, mert úgy vélekedtem, hogy idegen ügyek-bajok zűrzavarától menten, e rövid kis időt lelke megüdítésére akarja megnyerni, s nem szeretné, hogy azalatt másfelé térítse. Vagy esetleg azért nem akart hangosan olvasni, nehogy az odafigyelő és érdeklődő hallgatóságnak a szerző homályos helyeit, s egynémely nehezebb kérdést magyaráznia és fejtegetnie kelljen; ha ugyanis idejét erre fordítja, nem tanulmányozhat vala át annyi könyvet.

Egyébként rekedtségre könnyen hajlandó hangjának kímélése is elegendő ok lett volna arra, hogy csendesen olvasson.

Akármi okból, mindenesetre helyesen cselekedett.

Elég az hozzá, hogy nem volt mód rá mindent, ami bennem forrongott, rendre megtudakolni a te tanító szentélyedtől, az ő lelkétől. Csak néha hallottam tőle egész rövid egyet-mást. Vártam, igen vártam, mikor lesz szabad ideje, hogy nyughatatlanságomat kiöntsem előtte, de nem találtam ilyen alkalmat.

2. Minden vasárnap végighallgattam őt, amint a népnek, az „igazság idejét helyesen fejtegette” (2Tim 2,15), s mindig világosabban megértettem, hogy megtévesztőim ravasz rágalmának a szent könyvek köré font minden csomóját ki lehet oldani. Mikor pedig megismertem, hogy lelki fiaid, akiket Egyházad méhében kegyelmed újraszült, e tételt: „az ember Isten képére teremtett”, nem úgy értik, gondolják és hiszik, hogy immár téged az emberi test formája határol, jóllehet halvány és megközelítő sejtelmem sem volt arról, hogy mi lehet a

lelki állomány (szubsztancia) - szégyenkezve örültem, hogy annyi éven keresztül nem a katolikus hit ellen piszkolódtam, hanem csak az anyagi felfogás képzelődései ellen.

Mert akkora volt gaz vakmerőségem, hogy ott, ahol kötelességem lett volna felvilágosítást kérni és tanulni, vádaskodva locsogtam.

Uram, ki titokzatos magasságokban lakol, de azért semmi nincs hozzánk közelebb, mint mindenütt jelenlévő mivoltod; neked nincsenek test szerint kiterjedt tagjaid, hanem mindenhol egészen vagy és semmi hely meg nem köt; te nem vagy ilyen emberi alak, mint mi vagyunk. Jóllehet azonban minket tetőtől talpig helyviszonyok kötnek, mégis igaz, hogy az embert képedre és hasonlatosságodra teremtetted!

IV. FEJEZET

Ambrus előadásai nyomán Ágoston lelke kezd világosodni.

1. Mivel tehát nem értettem, mi a lényege eme hozzád hasonlóságunknak, kopogtatva kérdeztem, mit kell felőle tartanom, s immár nem ágaskodtam sértő bizonykodással, hogy így vagy úgy tartja a hitbéli közmeggyőződés. Minél nagyobb gond rágódott lelkemen, mit tartsak véglegesen biztosnak, annál jobban szégyenkeztem, hogy ennyi ideig az orromnál fogva vezettek, és biztos igazságok ígéretésével becsaptak; én meg gyerekes oktalansággal lépre mentem s ennyi rosszhitű állítást bizonyosnak kürtöltem.

Hogy ezen állítások az utolsó szóig hamisak voltak, ez csak később lett világos előttem. Bizonyos azonban, hogy kétségesek voltak s én szilárd igazságoknak tartottam őket akkor, amikor katolikus Egyházadat vak indulattal támadtam. S ha most még nem győződtem is meg tanítása igaz voltáról, megértettem, hogy semmit abból nem tanít, ami miatt súlyosan megvádoltam.

Szégyenkeztem, látni kezdtem, s örültem, Istenem, hogy az Egyház, Egyszülött Fiad teste, amely csecsemő koromban Krisztus nevét plántálta belém, nem foglalkozik gyermekmesékkel s nyoma sincs józan tanításában annak, hogy téged, a mindenség alkotóját, akármilyen nagy és kiterjedt, de mégis csak véges tér korlátai közé akarna emberi formának ráruházásával beleszorítani.

2. Annak is örültem, hogy immár nem olyan szellemben olvastatták velem a törvény és próféták régi könyveit, mint azelőtt. Akkor csupa esztelen dolgokat láttam bennük és tényleg vádoltam is szent íróidat, hogy úgy gondolkoznak. Pedig nem úgy gondolkodtak. A lelkem is örült, mikor Ambrus a nép előtt tartott beszédeiben gyakran hangoztatta és igen szorgalmasan ajánlotta azt a regulát, hogy „a betű öl, a lélek megelevenít” (2Kor 3,6). S mikor a misztikus fátyol mögött rejtőző szellemet elénk tárta olyan helyeken, amelyeknek betűi szerint való értelme nyilván fonákságot hirdetett, egy szaván sem ütődhettem meg, ámbar akkor még nem tudtam megítélni, igaz-e, amit előad.

Féltem az elhamarkodástól; óvtam szívemet, oda ne kötődjek Ambrus valamely nézetéhez, pedig halálom volt a bizonytalanság, mert a természetfölötti rendben is akkora bizonyosságot akartam, mint amilyen bizonyos, hogy hét meg három az tíz. Nem voltam azon az örült nézeten, hogy még ezt sem lehet teljesen megismerni, de ahogyan erről, éppen úgy szerettem volna mindenről megbizonyosodni, a testi dolgokról is, bár érzékeimtől távol estek, a lelkiekről is, bár csak anyagi módon tudtam gondolkodni róluk.

3. Csak a hit gyógyíthatott meg engem. Értelmem felfogó ereje csak a hitben megtisztulva szárnyalhatott volna valamiképpen a te örök és fogyatkozzhatatlan igazságod felé; de mint a tudatlan orvosban megcsalódott ember, rendszerint a jó orvosra is vonakodik rábízni magát, ilyen volt az én lelkem állapota is. Hit nélkül nem lehetett meggyógyulnia, de, hogy hamis hitre ne tévedjen, vonakodott az ápolást elfogadni és a te kezeden is ellenszegült, ki pedig a hit gyógyszereit az egész világ betegségei ellen készítetted és bocsájtottad ki és igen nagy tekintélyt adtál nekik.

V. FEJEZET

Megérta, hogy hit nélkül nem boldogulhat.

1. A katolikus tanítást tehát a mondottak szerint a legelső helyre tettem, és megértettem, hogy az Egyház sokkal szerényebben és minden hamisság nélkül követel hitet bizonyságokkal meg nem támogatott tételeire is - akár volt valami bizonyítéka, de nem mindenki számára, akár nem volt -, míg a manicheusok vakmerően tudást ígértek, a hiszékenységet kinevették, de azért temérdek hiábavaló és oktalan dologra, mivel bizonyítani nem tudtak, hitet követeltek.

Azután gyöngéd és igen irgalmas kezeden, Uram, lassan-lassan összeigazgatta szívemet. Végig fontoltattad velem, mennyi temérdek dolgot elhiszek, pedig egyiket sem látom, s nem voltam ott, mikor történtek. Mennyi ilyen adat van a világtörténelemben, az országok és városok történetében, aminek mind nem voltam tanúja; mennyit elhiszek barátaimnak, az orvosoknak, s általában az embereknek, s ez így van jól, mert e bizalom nélkül mozdulni sem tudnánk az életben. S végül rendületlenül hiszem, hogy ezektől a szülőktől származtam, pedig erről semmit sem tudhatnák, hacsak el nem hittem volna, amit mondottak.

2. Ezen elmékedések fonálán meggyőztél, hogy nem azok hibáznak, akik hisznek immár majdnem az egész világon igen nagy tekintélyű könyveidnek, hanem azok, akik nem hisznek. Meggyőztél, hogy ügyet sem kell vetnem az ilyen feszegetésekre: honnan tudjuk, hogy e könyveket csakugyan az egy igaz, és igazmondó Isten lelke adta az emberiségnek?

Mert éppen ezen a ponton kellett és lehetett megfognom a dolgot!

Hisz például az egymást döngető bölcséleti kérdések harca abban a sok könyvben, amelyeket egymással civakodó bölcselőktől olvastam, nem tudta kicsikarni belőlem, hogy csak egy pillanatra is kétségbe vonjam akár létezésedet, pedig nem tudtam mi vagy; akár azt, hogy te vagy az egész mindenség kormányzója.

Ezt mindig hittem. Néha erősebb hittel, néha gyengébbel, de mindig hittem, hogy vagy, és hogy gondunkat viseled; jóllehet nem tudtam, mi az igazság mivoltod ügyében, vagy melyik a hozzád vivő, vagy hozzád visszavezető ösvény.

Mivel tehát beláttam, hogy gyöngék vagyunk az igazság biztos értékű megtalálására, és éppen ezért szükségünk van a szent Írások gyámolító tekintélyére, elkezdtem hinni, hogy semmi módon nem adnál a Szentírásnak immár majdnem az egész világon olyan kiváló tekintélyt, hacsak azt nem akarnád, hogy éppen e tekintély erejében higgyünk benned és férközzünk hozzád.

3. Az Írásokban gyakran élem ütköző értetlenséget is most, hogy így immár sok helynek elfogadható magyarázatát hallottam, a szent titkok mélységes mivoltával indokoltam, s az Írás tekintélye azzal is még inkább becsülönivalónak és szent hittel hívésre méltónak látszott, hogy mindenkinek keze ügyében van, mindenki olvashatja, de titkainak értésére csak mély elme

méltó. Világos beszédjével s lehető legegyszerűbb előadási módjával mindenkinek kínálkozik, de egyszersmind komoly férfiak értelmét is ugyancsak megpróbálja. Az egész világot keblére öleli, de szűk nyílásokon keveset vezet el hozzád, s mégis sokkal többet, mintha nem ékeskednék ilyen magas tekintéllyel, s szent egyszerűsége ölébe ekkora tömegeket össze nem ölelne.

Tűnődtem ezeken, s te segítettél.

Sóhajtoztam: meghallgattál.

Ingadoztam: kormányoztál.

A világ széles országútján ballagtam: s nem hagytál magamra.

VI. FEJEZET

Részeg koldussal találkozik, s elmélkedik a boldogságról.

1. Erős volt bennem a vágyakozás kitüntetések, hirtelen gazdagodás, nősülés után. Te kimosolyogtál. Igen keserűen megszenvedtem vágyaimért, de annál nagyobb volt hozzá jószágod minél kevésbé túrted, hogy bármit is édesen élvezzek, ami nem te voltál.

Tekintsd szívemet, Uram; a te akaratom, hogy minderre visszaemlékezzek és előtted vallomást tegyek. Egyedül hozzád ragaszkodik immár lelkem, mert leszabadítottad a halál ragadós lépveszejéről.

Milyen elnyomorodott volt akkor!

S te szűrővá teted sebe fájalmát, hogy mindent félretéve megtérjen hozzád, aki mindenk fölött vagy, s aki nélkül az egész világ semmi volna, - hogy megtérjen és meggyógyuljon.

Milyen boldogtalan voltam! S mennyire törekedtél élveztetni velem boldogtalanságomat azon a napon is, mikor a császár dicséretére beszédet készítettem. Egy csomó hazugságra készültem azok kegyeiért, akik jól tudták az ilyeneket méltányolni. E gondokkal gyötrődtem és sorvasztó elmék láza izgatott, mikor valamelyik milánói utcán mentemben jókedvűen tréfálkozó részeg koldust láttam.

2. Nagyot sóhajtottam s beszélgetni kezdtem velem volt barátaimmal örült törtetésünk temérdek keserűségéről. Mert minden fáradságos erőlködésem, az, hogy boldogtalanságom terhet éhes vágyódással hurcolom, s a hurcolással növelem, mit akar egyebet, mint elérni a biztos boldogságot? S íme ez a koldus megelőzött ott, ahová én talán soha nem tudok eljutni! Amit ez néhány összekoldult garason meg tudott szerezni, azt én tisztességtelen és tekervényes mellékutakon próbálom megközelíteni: ti. az élet boldog örömét! Öröme nem az igazi boldogság volt, de az én nagyralátásom még sokkal hamisabb nyomokon kereste. Tény, hogy az örült én meg aggódtam; az semmivel sem törődött, én meg remegtem.

Ha valaki feladta volna a kérdést, mit szeretnék jobban, örülni-e, vagy félni? - azt feleltem volna: örülni. S ha tovább kérdezte volna, mit szeretnék jobban: olyan lenni-e, mint az a koldus, vagy maradni, ami vagyok, - ezt az állapotomat választottam volna, pedig roskadoztam a gondok és aggodalmak súlya alatt.

Téves lett volna az a választás. Vagy talán helyes?

Azon a címen, hogy műveltebb voltam, nem volt jogom fölibe helyeznem magamat, hisz ez nem örömmel forrása volt nekem, hanem mesterség, amellyel az embereket iparkodtam megnyerni, - nem azért, hogy okosítsam őket, hanem hogy megkedveljenek.

Ezért zúzta meg csontjaimat fegyelmező pálcád!

3. Hagyjatok békét lelkemnek ti, kik így szoktatok okoskodni: „Az a fő, hogy az ember örüljön valaminek. A koldusnak mámor ad örömet, neked a dicsőség.”

Micsoda nyomorult dicsőség az, Uram, amely nem benned van! Amint annak öröme nem volt igazi öröm, ez sem volt igazi dicsőség s csak jobban felforgatta bensőmet. Amaz még azon éjjel kialudta a mámort, - én a magaméval feküdtem, keltem, feküdtem, keltem, jaj, Istenem, mennyi időn keresztül!

Igen is törődni kell azzal, honnan ered az öröm: tudom; mert például az Istenéhez hű lélek reménykedő öröme kimondhatatlan távolságban van az én dicsőségem hiúságától. De közöttünk más különbség is volt; a koldus mindenestre boldogabb volt, nemcsak széles jókedve miatt, míg engem gondjaim marcangoltak, hanem azért is, mert áldáskívánságokkal tett szert az ital árára, én meg hazugságokkal forgolódtam gőgöm érdekében.

Sokat keseregtem akkor e tárgyról barátaim előtt. Közben ráfigyeltem saját állapotomra s azt találtam, hogy nem jól vagyok úgy, ahogy vagyok. Búsultam s bánatom megkettőzte bajomat. S ha valahonnan szerencse mosolygott is felém, restelltem utánakapni, mert rendesen úgy is eltűnt, mire megfoghattam volna.

VII. FEJEZET

Alypiust visszatartja a cirkusztól.

1. Meghitt baráti körben sokat szomorkodtunk ilyen kérdéseken, de leginkább Alypius és Nebridius voltak beszélgető társaim.

Alypius velem egyazon városból származott, szülei városi előkelőségek voltak. Fiatalabb volt, mint én, hisz tanítványom volt szülővárosunkban, mikor ott tanítani kezdtem, s később Karthágóban is. Igen szeretett, mert jó és tudós embernek tartott; én meg őt erényes természete miatt szerettem, amely fiatal korához mérve szinte feltűnő volt. A karthágói erkölcsök azonban, amelyek miatt csak úgy hemzseg ott a sok hiábavaló előadás, örvénybe rántották: belebolondult a cirkuszi játékokba.

Nyomorultan vergődött szegény e szenvedély karmai között. Én egyik nyilvános iskolában retorikát tanítottam, de még akkor nem járt hozzám előadásra, mert valami összekoccanás történt köztem és atyja között. Mikor a cirkusz iránt való végzetes rajongásáról hírt vettem, nagy aggodalom fogott el, hogy jövője tönkre megy, vagy talán már tönkre is ment. De sem korholni, sem fegyelmi eszközzel riasztani nem volt módomban, sem a baráti jóakarát, sem a tanító jogán. Azt hittem, hogy atyja módja szerint vélekedik rólam, pedig nem így volt. Sőt atyja akaratát elmellőzve eljött néha iskolámba is. Üdvözölt, hallgatott egy keveset s eltávozott.

Közben magam is elfelejtettem a lelkére beszélni, nehogy ostoba játékok után való meggondolatlan és elvakult futkosása tönkre tegye igazán szép tehetségét.

2. Te azonban, Uram, teremtett világod legfőbb kormányrúdjánál nem vesztetted szem elől titkaidnak híveid körében jövő szolgáját és általam fordítottad meg, de tudomásom nélkül, hogy javulása nyilván a te munkád legyen.

Valamelyik nap ugyanis, mikor szokott helyemen ültem, előttem tanítványaim, bejött, üdvözölt, leült és kezdett az előadásra figyelni. Éppen valami olvasmányt tárgyaltunk. Magyarázat közben alkalmasnak találtam hasonlat okából megemlíteni a cirkuszi játékokat, hogy tréfás formában tegyem minél érthetőbbé azt, amit lelkükre akartam kötni. Haragos gúnnyal ostromoztam a játékszenvedély rabjainak kergeségét, de te tudod Uram, hogy nem is gondoltam Alypius nyavalyájára és gyógyulására.

Ő azonban magára vette s azt hitte, hogy csak ő miatta beszéltem. Amiért azonban más talán megneheztelt volna, azt e nemes lélek maga ellen fordította s engem még jobban megszeretett. Mert régen megmondottad Uram, s írásodba is belevetted: „Fedd meg a bölcsét s szeretni fog téged” (Péld 9,8). De nem is én korholtam meg őt; te szoktál előre megállapított, egyedül helyes rended szerint minden lelkes és lelketlen dolgot eszközül felhasználni; most is gondolatomból és szavaimból te csináltál égő paraszkat eme derék ifjú lelki kelevényének kiégetésére és meggyógyítására.

Csak az nem magasztal téged, aki nem veszi fontolóra könyörületes gazdálkodásomat; énbennem lelkem legmélyéről zúg ennek dicsérete.

3. Alypius az én szavaim után valóban kiemberelte magát a mély mocsárból, amelyben olyan szívesen és olyan élvezettel szokott elmerülni, hogy szinte józan látását is elveszítette; szigorú önmegtartóztatással rendbe rázta magát; a cirkuszjátékok minden szennye lefeszett róla s többé nem is ment cirkuszba. Aztán rábeszélte vonakodó atyját, hogy engem választhasson tanítójának; atyja engedett és beleegyezett.

Elkezdte tehát előadásaimat hallgatni s velem együtt ő is belekeveredett a manicheusok babonájába, mert nagyra becsülte színeskedő megtartóztatásukat. Azt hitte, hogy ez a megtartóztatás valódi és őszinte, pedig alattomos és félrevezető volt s a drága lelkeket fogdosta, amelyeket a látszat, a képmutató és színlelt erény látszata könnyen lépre csalt, mert az erény szépségével még nem voltak tisztában.

VIII. FEJEZET

Alypius újra megtévelyedik.

1. A szülőitől beléje beszélt életpályát szem elől el nem tévesztve Rómába ment - előbb mint én - jogot tanulni. Ott azután hihetetlen mértékben megszállta a gladiátorjátékok nehezen érthető láza.

Eleinte undorral és megvetéssel fordult el az efféléktől. Egy alkalommal azonban véletlenül összeakadt étkezésből visszatérő barátaival és társaival, akik heves tiltakozása és vonakodása ellenére baráti erőszakkal elvitték az amfiteátrumba, mikor éppen kegyetlen és gyilkos mérközések voltak napirenden.

„Ha testemet - mondta nekik - odahurcoljátok is, arra nincs hatalmatok, hogy figyelmemet és tekintetemet a játékra fordítsátok. Ott leszek tehát, de úgy, mintha ott sem volnék, s így legyőzlek titeket is, meg a játékot is.” - Meghallgatták, de azért bevitték magukkal, talán, mert ki akarták próbálni, meg tudja-e tenni, amit mondott?

Mikor beértek, és az ülőhelyekre, ahogyan lehetett, letelepedtek, csak úgy forrongott minden az embertelen gyönyörűségtől. Ő ellenben lelkét, hogy a szörnyű dolgokra ki ne figyelhessen, szemeinek zárja ajtaja mögé rekesztette. Bár füleit is bedugta volna!

A mérkőzés valamely mozzanatán ugyanis az egész nézőközönség óriási lármát csapott. Alypius e rettentő zaj hallatára engedett kíváncsiságának és odapillantott. Talán azt hitte szegény, hogy megvetéssel győzedelmeskedik majd, akármi látvány tárul is eléje.

2. Kinyitotta szemeit s nehezebb sebet kapott lelkére, mint az, kit látni akart, testére; s nyomorultabban elesett, mint amaz, kinek eleste okozta a lármát. Fülein keresztül behatolt a lárma, belülről kinyitotta szemeit, s azokon keresztül kapta végzetes sebét az inkább vakmerő, mint erős lélek, - annál is kevésbé erős, mert benned kellett volna, s ő önmagában bizakodott.

Mikor a vért meglátta, avval együtt vad kegyetlenség civakodott a lelkébe, s nem fordult el, hanem mereven odafigyelt; az őrjöngés szinte öntudatlanul beléje szállt. Gyönyörködött a gyalázatos mérkőzésben s a kegyetlen élvezet elkábította. Nem volt ő immár az, aki bementekor volt, hanem csak egy a sok közül, s méltó társa azoknak, kik ebbe a tömegbe vezették.

Mit mondjak még? Odafigyelt, ordított, dühöngött, magával vitte onnan az őrült vágyat, amely új és új látogatásra ösztökélte. Immár nemcsak odakényszerítői társaságában ment. Megelőzte őket, sőt most már ő hurcolt magával másokat.

Igen erős és igen könyörületes kézzel ebből is kiragadtad s megoktattad - de csak sokkal később -, hogy ne magában, hanem benned bizakodjék.

IX. FEJEZET

Alypiust tolvaj gyanánt elfogják.

1. Ez az esemény már jövő okulására maradt meg emlékezetében.

De történt vele más is.

Karthágói tanuló korában történt - már akkor tanítványom volt -, hogy fényes nappal a fórumon sétálgatva, valamely a tanulóknál szokásos előadáson gondolkodott, mikor a fórum őrei mint tolvajt letartóztatták. Te engedted rá ezt a bajt, Istenünk, gondolom csak azért, hogy ez a jövőendő nagy ember már most kezdje megtanulni, mennyire vigyázni kell az esetek megítélésében, nehogy az ember könnyelmű gyanúsítás alapján embertársát bűnösnek mondja.

Egyedül sétálgatott a törvénykezés emelvénye előtt, íróta, íróvessző a kezében, mikor egyszerre valamelyik tanulóifjú, az igazi tolvaj, anélkül, hogy Alypius észrevette volna, odalopózott az ólomrácsokhoz, amelyek a pénzváltó negyedet a fórum felől elzárták, s titkon odavitt baltájával fessegetni kezdte az ólmot.

A balta zajára összesúgtak a lent tartózkodó pénzváltók, s embereket küldtek fel, hogy csípjék el a tettest, ha ottérik. Ezek hangjára a tolvaj elmenekült s otthagya baltáját, nehogy amiatt fogják el, ha nála marad. Alypius nem látta őt odamenni, de észrevette, mikor kijött és elrohant. E nagy sietség okát fürkészsze odament, megtalálta a baltát s rábámulva nézegette.

Így esett, hogy a kiküldött emberek egyedül őt találták ott, kezében a baltával, amelynek zaja idehozta őket. Elfogták, cipelni kezdték s a fórum összeszaladt népsége előtt nagyban dicsekedtek, hogy rajtacsípték a tolvajlason. Vitték a bíróság elé.

2. Eddig tartott az, amin a maga okulására át kellett esnie, mert te Uram, késelem nélkül pártját fogtad, mint egyetlen mentőtanúja ártatlanságának. Mikor ugyanis vezették - börtönbe, vagy halálba - találkoztak azzal az építőmesterrel, kinek legfőbb felügyelete alá tartoztak a hatósági épületek. Az építőmester rájuk szokott gyanakodni a fórumról elveszett tárgyak miatt, szörnyen megörültek tehát, hogy éppen vele találkoztak, merthogy immár láthatja, ki a bűnös.

Az azonban gyakran látta Alypiust egyik szenátor házában, akihez tisztelegni szokott járni. Amint ráismert, kézen fogta, kivette a tömegből s kikérdezte, mi okon keveredett a nagy bajba. Mikor megértette, mi történt, felszólította az egész lármázó és dühösen fenyegetőző csőcseléket, hogy menjenek együtt.

Odamentek a házhoz, ahol az igazi tettes lakott. A bejáratnál szolga állott, annyira fiatal, hogy előreláthatólag mindent meg lehetett tőle tudni, mert eszébe sem jutott, hogy urának árthatna: ő volt ugyanis urának kísérője a fórumra. Mikor Alypius erre visszaemlékezett, megsúgta az építőmesternek. Az erre előhúzta a baltát s a szolgának megmutatva megkérdezte, kié lehet? - A miénk - felelte az rögtön s más kérdésekre a többit is elmondta. A bűnügy tehát arra a házra hárult át; a tömeg röstelkedett, pedig már-már Alypius fölé kerekedett; Alypius pedig, igédnek majdan hirdetője s az Egyház annyi ügyes-bajos dolgának bírója, tapasztalatban s gyakorlatban gazdagabban eltávozott.

X. FEJEZET

Alypius dicsérete. Nebridius hozzájuk csatlakozik.

1. Ezt az ifjút találtam én tehát Rómában.

Hozzám csatlakozott igen erős ragaszkodással s velem jött Milánóba is, hogy el ne szakadjon tőlem és hogy valamiképpen jogi tanulmányaival is foglalkozzék, - inkább szülői szándéka szerint, mint a maga akaratából. Háromszor működött már mint kisegítő bíró s mindenki megcsudálta tisztakezűségét, ő pedig még jobban csudálkozott azokon, akik a pénzt elibe tették a becsületnek.

Jellemét egyébként nemcsak a kapzsiság ördöge próbálta meg, hanem a megfélemlítés érzése is.

Rómában egy ideig az itáliai császári pénztár kezelője mellett tanácsosi rangban működött. Igen hatalmas szenátor élt ott ugyanakkor; híveinek nem volt se szeri, se száma; részint befolyásával kötelezte le őket, részint hatalmától félték. A hatalom bárdolatlanságával akart, nem tudom mit, szabadon cselekedni, ami a törvények tilalma alatt állott. Alypius ellenszegült. Jutalmat ígért - kinevette. Fenyegetődött - megvetette.

Mindenki csodálkozott e szokatlan bátorságon, hogy ezt a nagy urat, kinek ezer és ezer módon ártani vagy használni tudó hatalma messzeföldön híres volt, sem barátjául nem kívánta, sem ellenséges haragjával nem törődött. A bíró, kinek Alypius tanácsosa volt, maga is tagadó nézetben volt ugyan, de azért nyíltan nem tiltakozott, hanem Alypiusra hárította az ügyet s azt állította, hogy Alypius nem enged neki; tény, hogy Alypius távozott volna mellőle, ha beleegyezését adja.

2. Egyetlenegy csábítás volt, aminek körülbelül már engedett, hogy tudniillik az irodalom iránt való érdeklődésből a törvénykezési illetekeken könyveket másoltatott; de az igazság mérlegelésével ezt a határozatát is jobbra fordította, mert úgy vélekedett, hogy nagyobb érték a törvény, amely tilalmat állít eléje, mint a hatalom, amely lehetőséget ad a kezébe.

Kis dolog ez, de „aki csekélyben hív, nagyban is hív” (Lk 16,10-12) - és nem üres szó az, amit Igazságod ajka hirdetett: „ha a hamis mammonában hívek nem voltatok, ki bízza rátok azt, ami valódi? És hogyha máséban hívek nem voltatok, ki adja meg nektek, ami a tietek?”

Ilyen volt Alypius, mikor hozzám csatlakozott és velem együtt bizonytalanul fontolgatta, miféle életmódra kellene adnunk magunkat.

3. Nebridius is otthagyta szülőföldjét Karthágó közelében, sőt Karthágót magát is, ahol annyiszor megfordult; otthagyta kitűnő családi birtokát és házát, s jóllehet tudta, hogy édesanyja nem költözik utána, egyetlen egyért, azért jött Milánóba, hogy velem együtt az igazság és bölcsesség rajongó tanulmányozására szentelje életét. Éppúgy vágyakodott, éppúgy ingadozott mint én; lángadozva kutatott a boldog élet titka után s a legnehezebb kérdéseket boncolgatta elméje roppant élességével.

Három szomjas lélek volt ez együtt, bajukat egymásnak panaszlók, s benned reménykedők, hogy feltápláld őket alkalmas időben. S mikor sok keserűségünkben, ami irgalmas igazításod szerint egy nyomon járt minden világi cselekedetünkkel, szenvedésünk okát, célját kerestük, homály borult elénk, s mi elfordultunk és sóhajtozva mondogattuk: meddig tart ez még így? Gyakran beszélünk így; beszélünk, de azért nem hagytuk abba életmódunkat, mert semmi bizonyos nem fényesedett ki előttünk, hogy mindent otthagyva azt választhattuk volna.

XI. FEJEZET

Leírja sok szomorú töprengését.

1. A magam dolgában gyötrelmes csudálkozással láttam, milyen sok idő telt el tizenkilencedik évem óta, amikor először gyulladt ki bennem a vágyakozás a bölcsesség után.

Ha megtalálom - azt határoztam -, akkor otthagyok minden hiú vágyat, minden üres reményt, s minden hazug látszatot. S íme már harmincadik évemet taposom, s ugyanazon sárban késlekedem, az elém vetődő s engemet kiforgató röpke örömök mohóságában.

Folyton mondogatom: holnap megtalálom; holnap biztosan felvilágosodik előttem; megfogom. Holnap majd akad valaki; megjön Faustus és mindent megmagyaráz! - Ó akadémikusok, szörnyű-nagy férfiak, hát eszünkkel semmi biztosat meg nem foghatunk, ami az életet igazítaná?

Ellenkezőleg!

Csak keresni kell, még szorgalmasabban, csüggedés nélkül! Hiszen íme az Egyház könyveiben nem értelmetlenségek többé előttem, amiket ilyeneknek tartottam; van más, elfogadható értelmezésük is. Legjobb lesz megvetni lábamat azon a ponton, ahová szüleim gyermekkoromban állítottak, míg csak meg nem találok a világos igazságot. De hol és mikor keressem? Nincs érkezésem Ambrussal tárgyalni, nem érek rá olvasni! S hol vegyek könyveket? Vásároljak? Hol? Mikor? Kölcsönözzek? Kitől?

Határozott időt kell erre szánnom, az órákkal gazdálkodnom lelkem üdvösségére.

2. Más oldalról igen vigasztaló gondolat támadt bennem: hisz a katolikus vallás nem tanítja azt, amit én ostoba vádaskodással összegondoltam! Tudós emberei bűnnek bélyegzik azt a hitet, hogy Istent emberi test alakja határolja! Mit késlekedem? Ezen a ponton kell zörgetni, hogy egyebekről is megokosítsanak. Időmet délelőtt tanítványaim foglalják el; s a többit mire fordítom? Miért ne lehetne ezzel foglalkoznom?

Igen, de mikor tegyük üdvözlő látogatásokat előkelő barátaimnál? Befolyásukra szükségem van! Mikor készülök előadásaimra, amikért tanítványaim megfizetnek? S mikor pihenjek magam - lélekfeszítő gondjaimtól szabadon?

Félre a sok hiábavalósággal!

Valamennyit szélnek eresztem, s egyetlen dologra, az igazság keresésére szánom magamat. Nyomorúság az élet; bizonytalan - biztos a halál. Ha hirtelen megrohan, milyen lesz innen távozásom? S hol lesz mód megtanulnom az itt elmulasztottakat? Nem kell-e még inkább bűnhődnöm majd ezért a hanyagságért?

3. Hátha a halál a testi étellel együtt minden gondunkat is elvágja és befejezi? Ezt a kérdést is meg kell vizsgálni! De Isten mentsen, hogy így legyen. Ebben a dologban nincs szabad vélekedésünk! Ami az egész világon ismeretes, mint a kinyilatkoztatott keresztény hit alapvető tétele, az nem lehet hiábavalóság! Ilyen nagy dolgokat nem cselekedett volna érettünk az isteni Gondviselés, ha testünk halála lelkünk életének is végét szakítaná!

De hát akkor mit késlekedem itt hagyni minden világi reménykedést és rászáni magamat egészen Isten és az örök boldogság keresésére?

Türelem! Kedves a világ, sok a gyönyörúsége, tőle elszakadásunk ne legyen könnyelmű, mert csúnya vereség volna visszapártolni hozzá.

Gondolkodjunk!

„Kevés hiányzik s díszes állást kaphatok. S mi más vágyakozásom van még ezen a téren? Előkelő barátom bőven van; hogy tehát más egyébbel ne sokat törődjek: helytartó mindenestre lehetne belőlem. Azután nőszülöm kellene. Valamelyes hozománnyal, hogy saját költségeimet ne sokasítsa. Ez körülbelül arányos volna vágyaimmal. Egyébként nem egy nagy és követésre méltó férfiú élt házasesetet s amellet a bölcsesség kutatására is odaszentelte magát!”

4. Míg így töprengtem s véleményem, mint a széljárás folyton változott s hol egy, hol más irányba fordította lelkemet, múlt az idő s én még mindig késlekedtem megtérni az Úrhoz; napról napra elmulasztottam benned élni, de nem mulasztottam el mindennap önmagamban meghalni.

Vágyódtam a boldog élet után, de féltem igazi forrásától; kerestem, de menekültem előle. Úgy éreztem, igen boldogtalan leszek asszonyi ölelések híján; eszembe sem jutott - mert sohasem próbáltam - az orvosság, amellyel könyörületed e gyengeségünket gyógyítja. Azt gondoltam, hogy az önmegtartóztatás saját erőnk dolga, s ilyen erőt nem tudtam magamban; nagy balgaságomban az Írás szavát sem ismertem, hogy „Senki meg nem tartóztathatja magát, hanem ha Isten adja” (Bölcs 8,21).

Nekem is adnád, ha mélységeimből eredő könyörgés ostromolná füledet s ha erős hittel, minden aggsággal rád tudnék hagyatkozni!

XII. FEJEZET

Alypius és Ágoston vitatkozása a nőtlen és nős állapotról.

1. Alypius erősen ellene volt nősülésemnek.

Erősködött, hogy ha megteszem, semmiképpen sem szentelhetjük magunkat zavartalan nyugalommal a bölcsesség szeretetének, pedig régóta ez a kívánságunk.

Ő ugyanis e téren már akkor csudálatos mértékben tiszta volt; kora ifjúságában az asszonnyal való érintkezést ő is megismerte ugyan, de nemcsak hogy nem akadt meg e kelepében, hanem örökké bánta, megvetette s ezentúl élete teljesen tiszta volt.

Én azok példájával bizonykodtam ellene, akik nős állapotukban is törődtek a bölcseséggel, érdemesek voltak Isten előtt s hűségben, szeretetben éltek barátaikkal. Jaj minő messze estem én ezeknek lelki nagyságától! Engem az érzékiség nyavalyája tartott láncon, halálra hervasztó gyönyörűséggel viseltem bilincset, s remegtem a szabadulástól. Az okos tanáccsal együtt a szabadító kezet is ellöktem, mintha sebemet kíméletlenül érintette volna. Sőt a sátán rajtam keresztül kísértette meg magát Alypiust is; az én szavaimmal kötött és rakott csábító kelepécét útjába, hogy e nemes és emelkedett ifjút botlásba vigye.

Csudálkozott ugyanis, hogy én, kit igen becsült, ennyire beleakadtam a szenvedély törébe. Mert valahányszor e kérdést fejtegettük, mindig azt mondtam, hogy asszony nélkül nem tudnék élni.

Láttam a csudálkozását, s védelmemül megmutattam neki, milyen nagy a különbség aközött, amit ő futólag és lopva tapasztalt, hogy szinte már nem is emlékezik rá és éppen azért nem esik nehezeire lemondani róla, - és az én tartós örömeim között, amelyeket immár csak fel kellene ékesíteni a házasság tiszteletreméltó címével s mindjárt nem volna oka csodálkozni, hogy ezt az életmódot nem tudom elhagyni.

2. Erre ő is vágyakozni kezdett a házasság után. Szó sincs róla, nem érzéki gyönyörök vágya győzte le, hanem a kíváncsiság. Gyakran mondogatta, hogy szeretné azt a valamit megismerni, ami nélkül életem - saját megvallásom szerint - nekem nem élet, hanem pokol lenne; ez az életmódom, amelyet pedig kedvérevalónak talált. Ilyen bilincsektől szabad lelke megbámulta szolgálómat, a bámulatból vágy sarjadt, hogy próbát tegyen, s a próba nyomán talán ugyanazon szolgálóba esett volna, amelyet megbámult. Mert akarata eljegyzés lett volna a halállal, márpedig aki szereti a veszedelmet, előbb-utóbb beleesik.

A kötelességekről ugyanis, amelyek a családi élet kormányzására s a gyerekek nevelésére vonatkoznak s a házasság díszét adják, mindketten igen hiányosan vélekedtünk. Engem - a szokás rabját - leginkább örökké éhes érzékiségem hajszolt rettenetesen; őt meg bámuló kíváncsisága húzta a rabság felé.

Ilyen állapotban voltunk, míg csak te, Fölséges urunk, ki alacsonyságunkban sem vettedél el bennünket, megkönyörülve nyomorunkon, csudálatos, rejtett terv szerint nem segítettél rajtunk.

XIII. FEJEZET

Sok sürgetés után Ágoston mátkát választ.

Szakadatlanul hajszoltak, hogy nősüljek meg. Már a leánykérő, sőt a beleegyezés is megvolt. Legtöbbet édesanyám fáradozott akörül, hogy először nősüljek s azután tisztuljak meg a szent keresztségben.

Boldogan figyelte, hogy mindinkább alkalmasodom erre, s hogy könyörgése és ígéreteid benned való hitem megvallásával a beteljesedés felé közelítenek. Azt azonban, amiért az én kérésem és a maga óhajtása szerint szíve mélyéből szakadt erős kiáltással naponként esedezett hozzád, hogy ti. mutass valami jelet készülő házasságomról -, egyáltalán nem teljesítetted. Látott ugyan egynémely zavaros, értelmetlen álmot, amik ezen ügygel folyton bajlódó lelkének töprengéséből származtak, el is mondta, de nem bizakodva, mint akkor szokta, mikor te mutattál neki jelet, hanem közönyösen. Azt mondta ugyanis, hogy valami szóval meg nem mondható íz jelenti meg neki a különbséget a te kinyilatkoztatásod és a saját lelke álomlátásai között.

Mindazonáltal egyre sürgették a házasságot. A kiválasztott leánynál körülbelül két év hiányzott a szokásos férjhezmenési korból; de mivel a lány tetszett, az volt a terv, hogy megvárom.

XIV. FEJEZET

Barátaival együtt remeteségbe akar húzódni.

Egész csomó jóbaráttal tervezgettünk, tanácskoztunk s megunva a mindennapi élet zavaró gondjait, már-már határozatot is hoztunk, hogy elvonulunk a világ zajától s nyugodt életet kezdünk. Ezt a nyugalmat úgy gondoltuk, hogy mindenünket egybehordjuk s egyetlen közös vagyont csinálunk belőle. Őszinte barátság uralkodjék. Ne legyen ez azé, az amazé, hanem mindenkié olvadjon egybe, s az egész legyen minden egyesé s minden az egészé.

Azt gondoltuk, hogy körülbelül tízen egészen jól elleszünk egy társaságban. Voltak közöttünk igen gazdagok is, különösen az én földim, Romanianus, kora ifjúságomtól igen kedves barátom, akit ügyeiben támadt súlyos bonyodalmak a császári udvarba kényszerítettek. Ő sürgette ezt a tervet legjobban, s szava igen tekintélyes volt, már csak azért is, mert vagyona mindenkiét jóval meghaladta.

Megegyeztünk, hogy kettő közülünk egy-egy évig előjáró legyen. Ők intézzenek minden szükséges dolgot, a többinek ne legyen semmire gondja.

De mikor azt kezdtük fontolgatni, mit szólnak ehhez az asszonyok - mert néhányan nősek voltak, mi többiek pedig akartunk nősülni -, az egész szépen kigondolt terv szétfoszlott, összeomlott kezeink között s el is vetettük egészen.

Újra kezdődött a sóhajtozás, a panasz; s tovább indultunk a mindennapi élet szélesre tiport útjain. Mert sok gondolat forgott bennünk, de csak „a te akaratom marad meg örökké” (Péld 19,21). Akaratom magasságából megmosolyogtad terveinket, előkészítetted a magadét, hogy eledelt adj nekünk alkalmas időben, hogy kinyisd kezedet, s betöltsd lelkünket áldással.

XV. FEJEZET

Ágyasát elbocsátja, de másikat szerez.

Ezalatt bűneim egyre sokasodtak.

Megszokott ágyasomat elszakították mellőlem, nehogy akadályozza házasságomat. A szakítás véres sebet ütött ragaszkodó szívemen. A nő erős fogadást tett színed előtt, hogy férfit utánam nem ismer többé; visszatért Afrikába s itthagya nálam természetes gyermekünket.

Én boldogtalan! Még ez asszony példáját sem tudtam követni!

Türelmetlenségemnek hosszú volt a kétéves várakozás menyasszonyomra, s mivel tulajdonképpen nem annyira a házaseletet becsültem, mint inkább rabja voltam érzékiségemnek, másikat szereztem, nem feleségül, hanem ágyasnak, hogy lelkem nyavalyája egészen megmaradjon, vagy e gyalázatos viszony szakadatlan fönntartása révén még jobban elmérgesedve átkerüljön feleséggel rendelkező állapotomba.

De azért amattól történt szakadásom sebe nem gyógyult meg, hanem az első lázas, kegyetlen fájdalom után bomlásnak indult, később megcsendesedett, de annál kétségbeejtőbben kínozott.

XVI. FEJEZET

Fél a haláltól és Isten ítéletétől.

Dicséret és dicsőség neked, minden könyörület forrása!

Minél inkább elnyomorodtam, annál jobban közeledtél hozzám: Már-már rám tetted jobbodat, hogy kiragadj a szennyből s megmosogass, és én nem is sejtettem.

A testi élvezet még mélyebb fertőjétől immár csak az tartóztatott, hogy féltem a haláltól és rákövetkező ítéletedtől. Mert ez soha ki nem kopott lelkemből, akárhányféleképpen változott is meggyőződésem. Mikor Alypius és Nebridius barátaimmal a jók és rosszak befejező sorsáról disputáltam, szívesen Epikurusnak adtam volna a pálmát, ha nincs meg az a hitem, hogy halál után a lélek élete következik, meg a leszámolás, amit Epikurosz nem akart elfogadni.

Feladtam a kérdést: Ha hallhatatlanok volnánk, s örökös érzéki gyönyörűségben élhetnénk anélkül, hogy ezen állapot elvesztésétől félnünk kellene, miért ne volnánk boldogok s mi okunk volna ezentúl más egyebet keresni?

Nem értettem, hogy ez maga az én nagy nyomorúságom! Az, hogy aljas vakságomban gondolatom sem ért fel az erény világosságához s az örök szépség ingyen szeretetéhez, amelyet testi szemmel nem, hanem csak a lélek mélységeivel lehet meglátni. S nem jutott nyomorult eszembe megfontolni, hogy íme még ezen alacsony kérdéseket is jól esett baráti körben megtárgyalnom, s hogy barátaim nélkül nem tudtam volna boldog lenni, még akkor volt lelkiállapotomban sem, ha nyakig úsztam volna is érzéki élvezetekben. S barátaimat ingyen szerettem, s éreztem, hogy azok is érdek nélkül vonzódnak hozzám!

Oh úttalan utak!

Jaj, vakmerő volt a lelkem, mikor bizakodott, hogy tőled elszakad s helyetted valami jobbat lel! Hiába hánytam-vettem magamat, hiába forgolódtam egyik oldalamról a másikra, durvakemény volt minden hely; - te vagy egyetlen megnyugvásunk. S íme itt vagy, szabadítónk nyomorba tévedésünkből, kivezetőnk a te ösvényedre, vigasztalónk és biztatónk: „Menjete csak. Viszlek, jó irányba igazítalak és végigvezetlek rajta benneteket!”

Hetedik könyv

A hetedik könyv tartalma (385-386)

Majdnem az egész könyv arról szól, hogyan szerezte meg Ágoston lassankint ama bölcséleti (metafizikai) fogalmakat, amelyeknek hiánya eddig megakasztotta az Egyházhoz való közeledését.

Szellemének hatalmas lökést adott a Platón-féle idealizmus. Ennek hatása alatt lendült fel az anyagi feltételekkel dolgozó elgondolás szitájáról a metafizika világába s megértette, hogy Isten sem mivoltában, sem működésében nem kötődik anyaghoz, hanem az anyagi és szellemi világ egészen az ő teremtménye s éppen ezért nincs semmi helye benne a lényeg szerint való rossznak.

A rossz nem Isten teremtménye, nem is valami örök anyagi vagy szellemi lény, és nincs külön teremtésbeli alapja, mert minden, amit Isten teremtett, a létezés okán jó; az erkölcsi rossz létrehozó gyökere pedig az emberi szabadakarat megtévelyedése.

Ágoston felszabadult szellemének hatalmas szárnyalását mutatja az a mód, amellyel az emberi értelemnek a teremtmények nyomán Istenhez való feltörekvését rajzolja (XVII. fej.).

Értelme tehát körülbelül tisztában volt a legszükségesebb igazságokkal. Még az Ige megtestesülése körül voltak nehézségei; egyébként pedig fájdalmasan megállapítja, hogy a tudás semmivel sem segítette őt előre az erkölcsi javulás útján. Értelme már látott; szíve vágyódott, akarata azonban bűnhöz kötődött, s minden vágyódása erőtlen volt megszokott bűneinek bilincseivel szemben.

I. FEJEZET

Panaszkodik, hogy Isten elgondolásánál nem tudott szabadulni a kiterjedés fogalmától.

1. Már lemúlt rólam kimondhatatlanul gonosz ifjúságom. A férfikor felé haladtam, s éveim számával együtt növekedett lelkem visszataszító üressége.

El sem tudtam gondolni másféle önálló valóságot (szubsztancia), mint amit szemmel meg lehet látni. Mióta a bölcsélet köréből egyet-mást hallottam, téged, Istenem, nem tartottalak emberi alaknak; e felfogást attól kezdve mindig kerültem, s örömmel tapasztaltam, hogy szellemi anyánk, katolikus Egyházad is így hiszi; de mi másnak tartsalak, nem világosodott ki bennem.

Próbálgattalak ésszel megfogni - én, ember, sőt ilyen ember! - téged, a fölséges egy igaz Istent!

Teljes lélekkel hittem, hogy romolhatatlan, sérthetetlen és változatlan vagy. Nem tudom, honnan és hogyan szereztem e bizonyosságot, de egészen világos volt előttem, hogy minden romlandó éppen e mivolta miatt tökéletlenebb, mint az, ami nem romolhat el. Amit megbontani nem lehet, gondolkodás nélkül magasabbra helyeztem, mint a megbonthatót; jobbnak ítélttem a változatlant, mint a változandót.

2. Szívem teljes erővel tiltakozott eszem összes képzelgéseivel ellen. Egyetlen csapásra szét akartam kergetni az eszemet tompító tisztátalan rajt; alighogy szétűztem, egy szempillantás alatt megint odatömörült, elborította és elködösítette látásomat; s ha immár nem tartottam is Istent emberi alaknak, mégsem tudtam másnak gondolni, mint valamiféle, az űrben szétterjedő testnek, amely átjárja a világot s a világon kívül szétömlik a végtelenben, - romolhatatlan -, meg nem bontható és változatlan; szerintem tehát tökéletesebb, mint ami romlik, bomlik és változik.

Mert az volt a meggyőződésem, hogy amit a térkiterjedéstől megfosztva gondolok, az egyszerűen semmi, még csak olyan űr sem, mintha például valamely testet elviszünk helyéből s helye minden föld, víz, légi vagy égitest híján teljesen üresen maradna, de mégis csak üres hely, mondhatnám: keretek közé szorított semmi volna.

Az én anyagi felfogásom tehát, még saját mivoltom iránt is tájékozatlanul, egyszerűen semminek ítélte mindazt, aminek nem volt hely szerint való kiterjedése vagy űrben szétömlése, ami nem volt súlyos tömeg vagy szétkivánczó légnemű test, ami ezekből semmit nem tartalmazott, s nem tudott tartalmazni. Aminő formákon szokott a szemem járni, ugyanolyan képekkel dolgozott az eszem, s nem vettem észre, hogy maga az értelmi erő, e képek gyártója, nem lehet azonos a képekkel; mert nem tudná megalkotni őket, ha maga nem volna valami nagy dolog.

3. Téged is, életem élete, végtelen térségeken végignyúló nagy valaminek tartottalak. Úgy gondoltam, hogy átjáród a világmindenség tömegét s azonkívül minden irányban kiterjedsz a végtelenbe, bent vagy a földben, bent a csillagvilágban, bent mindenben s ez mind véges tebenned, te pedig sehol sem végződöl.

S amint e föld levegőjének anyagi mivolta nem akadályozza a nap sugarát, hogy behatoljon és átrohanjon rajta anélkül, hogy rontaná, vagy bontaná, hanem csak átjárja egészen; - azt gondoltam, hogy nemcsak ég, lég és víz, hanem a föld is teneked éppen ilyen könnyen megjárható, s akár nagy, akár kis részük áthatható.

Azt képzeltem, hogy így fogadnak be téged, így vagy jelen bennük s titkos igazítással így kormányozod belsőleg és külsőleg az egész teremtett világot.

Így vélekedtem. Nem tudom másként, ez meg hamis volt. Mert eszerint a földnek valamely nagyobb részében több volna belőled, a kisebbben pedig kevesebb, s következnie, hogy betöltvén te így mindeneket, több volna benned az elefántban, mint a verébben, mert az terjedelmesebb mint ez, s nagyobb helyet foglal el, - s hogy a világ nagy részeiben nagy, a kicsinyekben kicsi részek szerint osztódnék jelenléted darabokra.

Ez pedig nem így van. De akkor még nem világosítottad meg sötétségemet.

II. FEJEZET

Nebridius erős bizonyossága a manicheusok ellen.

1. Ama félrevezetett csalók és - mivel nem a te igéd hangzott belőlük - bőbeszédű némák ellem pedig teljesen elég volt Uram, egyetlen kérdés, amelyet régóta, még karthágói tartózkodásunk idejétől kezdve Nebridius szokott feladni mindnyájunk megrökönyödésére, akik csak hallottuk. A kérdés így hangzik: mit tehetne veled az a nem tudom miféle sötét hatalom, amely a manicheusok szerint ellenséges tömegként áll veled szemben - ha te nem volnál hajlandó vele mérkőzni?

Mert ha azt felelik, hogy ártana neked, akkor következnek, hogy te rontható és bontható vagy. Ha azt felelik, hogy semmit sem árthatna, akkor nem volna semmi ok a küszködésre. A küzdelem pedig az ő tanításuk szerint alapja annak, hogy belőled valamely rész, vagy tag, vagy mivoltod valamely származéka összekeveredik az ellenséges hatalmakkal s a nem tőled származott erővel. Azok aztán annyira megrontják és alsóbbbrangúvá változtatják, hogy örökboldog mivolta nyomorúságba fordul és segítségre szorul, hogy kiszabaduljon s megtisztuljon.

2. Ez volna az emberi lélek. Szennyes, romlott, szolgamivoltának tiszta, romlatlan, szabad igéd sietne segítségére.

Igen ám, csak hogy ezen igéd maga is romlandó volna, hisz az ő feltevésük szerint egyazon anyagból való. Ha tehát téged, vagyis bármi néven nevezhető mivoltodat, romlatlannak mondják, akkor egész rendszerük hamis és kárhozatos. Ha ellenben azt mondanák, hogy romlandó vagy, ugyan szörnyű és íziben elvetnivaló tévedést állítanának.

Ez az okfejtés maga elég volt arra, hogy mindenképpen kihányjam őket lelkem szorongatásából, mert eszerint nem volt semerre menekvésük, hacsak nem értelmük és nyelvük szörnyű istenkáromlása útján, ha ti. az okoskodás utolsó pontjában említettek fogadták el és hirdették rólad.

III. FEJEZET

A bűn gyökerét megtalálja a szabad akaratban.

1. Erős meggyőződéssel állítottam ugyan, hogy a mi Urunkat és igaz istenünket, nemcsak lelkünknek, hanem testünknek is, sőt minden szellemi lénynek és minden testnek teremtetőjét, semmi módon nem lehet megszenyezni, kiforgatni vagy megváltoztatni, de ezzel megoldatlan rejtély marad előttem a kérdés; honnan van a rossz?

Világos volt azonban előttem, hogy akármiben keresem, úgy kell a rossznak magyarázatát megkeresnem, hogy ne kényszerüljek Isten változatlanóságát tagadni vele, ha csak nem akarok magam is azzá válni, ami iránt érdeklődöm. Így bátorságos volt kutatásom, s abban is bizonyos voltam, hogy amazok (ti. a manicheusok), akiket igaz lelkemből kerültem, nincsenek helyes nyomon.

Okát akarták adni a rossznak s ők maguk voltak teljesek vele, mert gonoszul inkább elfogadták a te mivoltodról, hogy a rossznak hatalma van rajta mint a magukéről azt, hogy rosszat cselekszik.

Hallottam, hogy minden gonosz cselekedetünk oka szabadakaratum, szenvedésünké pedig a te igazságos ítéleted. Igen igyekeztem ezt megérteni, de nem jutottam benne világosságra. Újra és újra megpróbáltam értelmem erejét alulról a magasba irányítani, de folyton visszahanyatlottam. Egy dolog azonban feltámogatott engem világosságod felé, az, hogy szabad akaratom felől olyan bizonyos voltam, mint arról, hogy élek.

2. Mert mikor valamit akartam, vagy nem akartam, teljes biztossággal tudtam, hogy nem másvalaki, hanem én magam voltam az akaró, vagy nem akaró, s már-már rábukkantam, hogy itt van az én bűneim oka. Azt is láttam, hogy amit akaratom ellenére cselekszem, az nem (szabad) cselekvés, hanem (kényszerűség, vagyis) szenvedés, tehát nem lehet bűnöm, hanem büntetésem; s hogy ezt nem méred rám igazságtalanul, könnyen elhittem, amint rá gondoltam igazságos voltodra.

De más nehézségem támadt: ki teremtett engem? Nemde az én nemcsak jó, hanem örökjóság-Istenem? Honnan eredt tehát belém az, hogy a rosszat akarom, a jót pedig nem akarom? Talán azért van, hogy igazságosan bűnhődhessek? Ki helyezte, ki ültette belém a keserúségek eme kertjét, mikor én egészen az én jóságos Istenem kezétől származtam? Ha az ördög a szerző, ki teremtette az ördögöt? Ha pedig bűnös akarata révén jó angyalból lett ördöggé, honnan vette az ördögi gonosz akaratot, mikor egész anyagmivoltát a Teremtő Jóság alkotta?

Ilyen nehézségek szorítottak és fojtogattak megint, de azért nem bódultam bele megint abba a tévedés-örvénybe, ahol egyetlen híved sincs, s ahol inkább elhiszik, hogy a gonosznak rajtad hatalma van, mind azt, hogy az ember maga oka bűneinek.

IV. FEJEZET

Megérti, hogy Isten nem lehet romlandó.

Ugyanazon módon igyekeztem megtalálni a többi igazságot is, ahogyan megtaláltam, hogy a romolhatatlan jobb, mint a romlandó, és ez alapon megismertem, hogy te akármi vagy, mindenesetre romolhatatlan vagy. Mert soha semmiféle értelem ki nem talált, s nem is talál soha valami jobbat, mint te, ki a legfőbb és legjobb jószág vagy.

Mivel pedig megdönthetetlen igazság az, hogy a romolhatatlan előbbrevaló, mint a romlandó, s én ezt a tételt már elfogadtam, értelmem csak azon esetben találhatott rajtad túl, Istenem, valami még jobbat, ha te nem volnál romolhatatlan. Azon a ponton kellett tehát téged keresnem, amelyen megértettem, hogy a romolhatatlan magasabb rendbe tartozik, mint a romlandó, s onnan kellett széttekintennem, hol van a rossz, vagyis mi okozza a romlást, amelynek azonban a te mivoltodhoz semmi ártó köze.

A romlás ugyanis semmi ártással nem tud Istenünkhöz férközni, sem akarat, sem erőszak útján, sem véletlenül, - mert ő Isten, mert akaratának tárgya a jó, ez pedig ő maga, a jószág; - viszont a romlás semmiképpen sem jó. Belső kényszer sem hajthatja rá istent valamire, mert akarata nem nagyobb, mint hatalma. Mikor volna nagyobb? Ha Isten önmagát meghaladná, mert az isteni akarat és az isteni hatalom maga az Isten. S végül mi lephet meg téged? Mindent tudsz és ismersz, sőt ami van, éppen azért van, mert bent van teremtő ismeretedben.

De mit is magyarázatom én ennyi szóval, hogy miért nem lehet Isten mivolta romlandó? Hisz ha romlandó volna, nem volna Isten!

V. FEJEZET

Hogyan próbálta megmagyarázni a rossz eredetét?

1. Kutattam a rossz eredetét. Rosszul kutattam, de még ezt a rosszat: kutatásom hibáját sem tudtam észrevenni.

Kiteregettem lelki szemeim elé az egész mindenséget. Mindent, amit láttunk; tehát az eget, földet, tengert, levegőt, csillagokat, növényeket, s minden halandó eleven állatot. Azután mindent, amit nem láthatunk; tehát az egek erősségét s azon felül minden angyalt s minden szellemi lényt; de ezeket is helyük szerint eligazítva képzeltem, mintha testek volnának.

Azután a mindenséget egyetlen nagy tömegnek gondoltam, amelyben a testek, az igaziak is, meg a szellemi lények helyett odaképzelték is, rendjük szerint különültek el egymástól. Nagynak gondoltam e tömeget, nem igazi nagysága szerint, ezt nem ismerhettem, hanem tetszésem szerint, de azért úgy, hogy minden irányban véges legyen.

Téged pedig Uram, köréje gondoltalak, amint minden oldalról körülveszed és átjáród, de magad minden irányban végtelen vagy; úgy, mintha például mindenhol és a végtelen űrben is mindenfelől csak tenger volna, s valamely óriási, de azért véges spongya állana benne, amelynek minden részecskéje tele volna a végtelen tengerrel; azt gondoltam, hogy ilyenformán van tele véges alkotmányod a te végtelenségeddel. Azután így okoskodtam:

2. „Itt van Isten s itt van a teremtett mindenség. Az Isten jó. Hatalomban, magasságban végtelenül fölötte áll ugyan mindennek, de éppen mert jó, teremtményei is jók. S azonfelül íme, egészen körülveszi és átjárja őket. Hol van tehát a rossznak fészke? Honnan és mely úton jutott ide? Mi a gyökere, mi a csírája? Vagy alán nincs is? De miért félünk, miért óvakodunk tőle, ha nem létezik? Ha pedig oktalanul félünk, akkor maga ez a félelem, szívünknek ezen ingyen kínzó hóhéra, rossz, s annál gonoszabb rossz, hogy nincs okunk félni s mégis félünk!

Következőleg vagy tényleg megvan a rossz, s ez oka félelmünknek, vagy pedig a félelem maga a rossz.

De honnan van hát a rossz a jó Isten jó teremtményei között? A teremtő a nagyobb, sőt legfőbb jó, alkotása kisebb jó, mint ő maga, de a teremtő is, teremtmény is kétségtelenül jók mindannyian.

Honnan van tehát a rossz?

Talán Isten valami gonosz anyagból teremtette úgy, hogy az anyag nagy részét formába és rendbe igazította, egy részét pedig úgy hagyta megjavíthatatlanul? De miért tette volna? Talán ő, a Mindenható nem volt elég erős az egész anyagot átformálni és megváltoztatni úgy, hogy semmi rossz ne maradjon benne? S végül egyáltalán miért akart volna belőle valamit csinálni? Miért nem semmisítette meg inkább mindenható erejével, hogy a gonosz anyag egyáltalán ne legyen?

3. Vagy az talán meg tudott volna maradni Isten akarata ellenére is? Ha pedig felteszem, hogy öröktől fogva megvolt, miért hagyta Isten egy végtelen múlton keresztül ugyanazon állapotban, s miért jutott ennyivel későbbben eszébe csinálni belőle valamit? S ha már hirtelen akart vele valamit cselekedni, talán inkább azt tehetné volna meg a Mindenható, hogy amaz egyáltalán ne legyen, s egyedül ő maga maradjon, az Igazság és a legfőbb, végtelen Jóság? - Ha pedig nem lett volna jó, hogy a Jóság ne teremtsen vagy alakítson valami jót, talán a gonosz anyag eltüntetése és megsemmisítése után inkább a jó anyagot kellett volna létesítenie, hogy abból alkossa meg a mindenséget? Hisz nem is volna mindenható, ha nem tudna valami jót megteremteni olyan anyag közreműködése nélkül, amelyet nem ő teremtett!”

Ilyen kérdéseket hánytorgatott az én boldogtalan lelkem.

Kínos aggodalmak nyomtak: hátha meghalok, mielőtt az igazságot megtalálom! Állandóan megvolt azonban bennem a katolikus hit Krisztusban, a mi Urunk Üdvözítőnkben. Sok ponton még zavaros volt ugyan és a vallástan tételein kívül ingadozott, de lelkem nem szakadt el többé tőle, sőt napról napra mélyebben töltökezett vele.

VI. FEJEZET

Kiábrándul a csillagjósokból.

1. Már a csillagjósok csaló kiolvasásait és kárhozatos örültségeit is elvettem. Ezt is Uram, ezt is lelkem mélyéből vallom a te könyörületesség munkájának! Mert egyedül te igazítottad meg makacsságomat. Ki más támaszt fel a tévedés sírjából, ha nem a halhatatlan Élet, s az ínséges értelmeket megvilágosító Bölcsesség, amely senkitől nem kér világosságot, s maga kormányoz mindeneket le a legutolsó rezgő falevélig!

Makacsul gyözködtem Vindicianussal és Nebridiussal. Közülük az első, éles elméjű agg, leghatározottabban állította, amaz pedig, igen tehetséges fiatalember, némi óvakodással, de igen sokszor mondogatta, hogy a csillagolvasás nem tudomány; mert a közönséges találgató következtetés bizonyos eshetőségeket rejt, s aki sok ilyent mond, elég sokszor eltalálja a jövődőt, de ő maga sem tehet róla. Véletlenül sikerül neki; ha hallgatna, nem sikerülne.

2. Támasztottál ekkor mellém valaki jóbarátot, ki gyakorta szokott tanácsot kérni a csillagjósoktól. Nem sokat értett ugyan az írásaikhoz, hanem, amint említettem, csak kíváncsi volt. Valamit mégis tudott; állítása szerint atyjától hallotta s nem is sejtette, mennyire alkalmas volt a csillagjósolás tekintélyét megrontani.

Ez a férfiú, név szerint Firminus, művelt és előkelő modorú ember, engem, mint legjobb barátját megkérdezett, mi a véleményem az ő úgynevezett csillag-konstellációi szerint bizonyos ügyről, amelyhez nagyravágyó reményeket fűzött. Én akkor már e téren közel álltam Nebridius véleményéhez; kérelmét nem utasítottam el, s mondtam is neki jövődjéről egy és más határozatlan dolgot, ami éppen eszembe jutott, de értésére adtam azt is, hogy én körülbelül tisztában vagyok már e jövődölések nevetséges együgyűségével.

3. Erre ő elmondta a következő esetet.

Atyja igen érdeklődött minden asztrológikus könyv iránt. Egyik barátjával együtt egyformán hívei voltak a csillagjósolásnak. Elméletben is, gyakorlatban is valóságos szenvedéllyel nyargaltak ezen az ostobaságon. Otthon még az oktalan állatoknál is pontosan megfigyelték az ellés időpontját s egybevetették a csillagok állásával, hogy eme műkedvelő tudományban így is gyakorolják magukat.

Atyjától hallotta, hogy amikor anyja ő vele, Firminussal, állapotos volt, ugyanakkor atyja jó barátjának egyik cselédje ugyancsak szülés előtt állott. Nem került el ez a körülmény a gazda figyelmét, hisz még a kutyáinak ellését is pontos figyelemmel iparkodott kísérni.

Történt, hogy míg az egyik feleségénél, a másik cselédjénél a napokat, órákat, sőt az órák apró részeit is rendkívül gondosan figyelte és számlálta, mindkét asszony egyszerre szült, s ők kénytelenek voltak mindkét újszülött részére hajszálig azonos csillagképletet megállapítani - az egyik fiának, a másik a rabszolagyereknek.

Az asszonyok órája közeledtével ugyanis kölcsönösen értesítették egymást az otthon készülő eseményről; mindkettőnél készen állt a hírvivő, hogy a csecsemő megszületéséről azonnal hírt adjon a másiknak, amit a saját hatáskörében mindegyik késedelem nélkül megtehetett. Így aztán egymás küldöttei a háztól annyira tökéletesen egyenlő távolságban találkoztak, hogy egyikük sem jegyezhetett meg mást, mint teljesen azonos csillagképletet és időpontot. S mégis Firminus, mint előkelő család gyermeke, fényes életutakon járt, vagyonban, tisztégekben bővelkedett; az a rabszolagyermek pedig a rászületett igát szüntelen hurcolva urak szolgája maradt. - Ezt Firminus maga is bizonyította, mert személyesen ismerte ama rabszolgát.

4. Végighallgattam az esetet, s ilyen ember ajkáról el is hittem, de ezzel aztán minden ellenállás tökéletesen összeomlott bennem.

Legelőször is magát Firminust igyekeztem a babonától elfordítani. Eléje tártam, hogy az ő csillagképletéből való igazmondáshoz okvetlen szükséges lett volna onnan kitalálnom, hogy szülői saját társadalmi osztályuk legelőkelőbbjei közé tartoznak, hogy családja a saját fészékben igen tekintélyes, hogy ő maga nemes születésű, jólnevelt és magas műveltségű ember; - viszont, ha ama rabszolga kérné véleményemet ugyanazon csillagképlet alapján - hisz ugyanaz volt az övé is -, hogy neki is az igazat mondhassam, látnom kellene képletében családjának igen alacsony helyzetét, szolgamivoltát, és egyebeket, amik ég és föld módjára különböznek az előbb említettektől.

Következőleg ugyanazon képletből mást és mást kellene kiolvasni tudnom, hogy a tényeknek megfelelően beszélhessek, mert nyilván hamisat mondanék, ha mindkettőnek ugyanazt mondanám.

Kézzelfogható tehát, hogy a csillagképletek alapján mondott találó vélemény nem tudás eredménye, hanem a véletlen játéka; viszont a hamis vélemény oka nem a jóstudományban való járatlanság, hanem a találgatás értéktelensége.

5. Ez volt a kezdet. Meghánytam-vetettem magamban a dolgot. Nagy kedvem lett volna e mesterség eszelős üzletembereit megtámadni és nyilvános gúny tárgyává tenni. Nehogy azonban valamelyikük azzal védekezzen, hogy Firminus nekem, vagy édesatyja őneki nem tényt mondott, hanem mesét, elkezdtem foglalkozni azok esetével, akik mint ikrek születnek.

Az ilyenek rendesen annyira együtt hagyják el az anyaméhet, hogy napvilágra jövésük rövid időkülönbsége, akárminő jelentőséget tulajdonítanak is neki a valóságban, emberileg alig megfigyelhető, azon adatok közé pedig egyáltalán lehetetlen besorozni, amelyeket a csillagjósoknak fontolóra kell vennie, hogy találó véleményt adhasson.

Egészen biztos, hogy a vélemény nem lesz helyes. Mert ugyanazon adatokból ugyanazt kellene Ézsaura is, Jákobra is ráolvasnia, pedig sorsuk nem volt egyforma. Hamis véleményt kellene tehát mondania, vagy, ha jól jósolna, ugyanazon adatokból különböző sorsokat kellene kikövetkeztetnie. Következőleg ha igazat mondana, nem adatszerű tudás alapján mondaná, hanem véletlenül.

Mert te, Uram, a világmindenség igazságos kormányzója, a véleménykérők és adók tudtán kívül titkos sejtéseket igazgatsz, hogy, aki kérdez, olyan választ kapjon, aminő jár neki a te mélységes és igazságos ítéleted szerint, amellyel a lelkeket értékeled. S ne is zúgolódjék az ember: hát ez mire való? Ne, ne zúgolódjék, mert ő csak ember!

VII. FEJEZET

Leírja kutató lelke szörnyű vívódásait.

1. Kioldottál tehát e bilincsekből engem, én Segítóm, de a rossz eredetét még mindig siker nélkül kutattam. Megóvtál, hogy vergődő értelmem semmi módon el ne szakítson vallásos meggyőződésemtől, amellyel hittem benned és lényem változatlanságában; gondviselésedben; az utolsó ítéletedben. Hittem, hogy Fiadban, Krisztus Urunkban és Szentírásodban, melyet katolikus Egyházad tekintélye ad kezünkbe, üdvösségünk útját szerezted a földi halál után következő életre.

Mindez sérthetetlen és igen biztos erőssége volt lelkemnek, a rossz eredetét pedig lázasan kutattam. Istenem, mennyit szenvedett, mennyit sóhajtozott az én vajúdó lelkem.

Figyelmed rajtam volt, csak én nem tudtam. S magányom csöndjében, lankadatlan kutatásomban lelkem minden néma vergődése egy-egy hatalmas kiáltás volt irgalmasságodhoz.

Senki emberfia nem, csak te tudtad, mit szenvedtem!

Mily kevés volt az, amit ebből legjobb barátaim lelkébe szavakkal átönthettem! S a szavakból kihangzott-e lelkem forrongása, amelynek elmondására sem időm, sem nyelvem nem lett volna elegendő! Te azonban mindent meghallottál, amit „jajgattam szívem fohászokodása miatt, mert előtted volt minden kívánságom s szemem világa sem volt velem” (Zsolt 37,9-11).

2. Mert az a világosság bennem rejtekezett, én meg csak a külső dolgokat néztem. Nem volt az helyhez kötve, én meg csak az iránt érdeklődtem, aminek kiterjedése van, de pihenőhelyet sehol sem találtam. Nem ölelt engem ez a külső világ magához, hogy azt mondhattam volna: elég immár a bolyongás, itt jó lesz megállapodnom, - de önmagamhoz visszatérni sem engedett, ahol mindenesetre megtalálhattam volna nyugodalmamat. Több voltam, mint az anyagi világ, kevesebb, mint te. Meg kellett volna tehát hódolnom előtted, hogy igazi boldogságomat megtaláljam, - úgy amint te alám rendelted mindazt, amit nálam kisebbséggel teremtettél. S ez lett volna boldogulásom igazi feltétele és helyes iránya: megmaradni a te képed és hasonlatosságod mellett s neked szolgálva ura lenni a külső világnak. De mivel vakmerő lázadással, „pajzsos erős nyilakkal” (Jób 15,26) Uram ellen támadtam, ezen hitvány dolgok is fölém kerekedtek s nem volt többé sem könnyebbségem, sem pihenésem. Seregesen, tömegesen tolokodtak szemem elé, ha meg gondolkodni akartam, képeik akadályozták elmélyedésemet, mintha azt süvöltötték volna: hova, hova te szennyes, te alávaló?

Sebes lelkemből termett mindez, mert „megaláztad a kevélyt, mint valamely sebesültet” (Zsolt 88,11). Felfuvalkodottságom elszakított téled, s gőgösen felfújt ábrázatom betemette szemeimet.

VIII. FEJEZET

Az Úr irgalmassága megkönyörült rajta.

Te pedig, Uram, örökké megmaradsz, de nem haragszol ránk örökké. Rajtam is megkönyörültél, por-hamu-emberen, s tetszést nyert színed előtt rendbe hozni torz mivoltomat. Rejtett töviseid folyton hajszoltak, hogy ne legyen nyugvásom, amíg csak lelkem tekintete meg nem állapodik rajtad. Titokban gyógyító kezed érintésére gőgöm tünedezni kezdett s a fájdalom csípős, de üdvös balzsama értelmem megzavarodott és elsötétedett szemeit is napról napra közelebb hozta a gyógyuláshoz.

IX. FEJEZET

A Platón-féle bölcselők könyveiben az Igére vonatkozó gondolatokat talál.

1. Először azt akartad nekem megmutatni, mennyire ellenállsz a büszkéknél s az alázatosoknak adsz kegyelmet, - s azt is, milyen nagy volt irgalmasságod, mikor az alázatosság útját úgy mutattad meg a világnak, hogy az Ige testté lőn és az emberek között lakozék. A te igazlátásod volt, hogy valamely, a felfuvalkodottságától szinte repedező ember útján a platonikusok

néhány görögből latinra fordított könyvét juttattad kezembe. Ezekben olvastam, sok mindenféle bizonyossággal megtámogatva, nem így szó szerint, de értelem szerint a következőket:

- „1. Kezdetben vala az Ige, és az Ige Istennél vala és Isten vala az Ige.
2. Ez vala kezdetben az Istennél.
3. Mindenek általa lettek, és nála nélkül semmi sem lett, ami lett.
4. Őbenne vala az élet és az élet vala az emberek világossága,
5. s a világosság a sötétségben világosodik, de a sötétség azt föl nem fogta.”

Továbbá, hogy az ember lelke, ámbár bizonyosságot tesz a világosságról, mégis nem maga a világosság, hanem az Ige, az Isten.

- „9. az igaz világosság, mely megvilágosít minden e világra jövő embert.
10. E világon vala és a világ ő általa lett és a világ őt meg nem ismeré.”

De azt már nem olvastam ott, hogy:

- „11. Tulajdonába jöve, de övéi be nem fogadták őt.
12. Valamennyien pedig befogadták őt, hatalmat ada nekik, hogy Isten fiává legyenek, - azoknak, akik az ő nevében hisznek” (Jn 1,1-12).

2. Azt is olvastam, hogy az Ige, az Isten, nem húsból, nem vérből, nem férfi akaratából, nem a test ösztönéből, hanem Istenből született. Hogy az Ige testté lőn és mibennünk lakozék, nem olvastam ott, de rátaláltam ama könyvekben különféle kifejezések alatt és sok változatban, hogy a Fiú.

- „6. Isten alakjában lévén, nem tartotta ragadománynak, hogy Istennel egyenlő” - éppen, mert természeténél fogva az.

De, hogy:

- „7. kiüresítette önmagát szolgálai alakot vevén föl, hasonlóvá lett az emberekhez, és külsejében úgy találtatott, mint az ember.
8. Megalázta magát engedelmes lévén mindhalálig és pedig a keresztnek haláláig.
9. Annak okáért az Isten is felmagasztalta őt, és oly nevet ajándékozott neki, mely minden név fölött vagon;
10. hogy Jézus nevére minden térd meghajoljon, a mennyieiké, a földieké és a földalattiaké,
11. és minden nyelv vallást tegyen, hogy az Úr Jézus Krisztus az Atya Istennek dicsőségében vagon” (Fil 2,6-11);

- ez már nincs meg ama könyvekben. Az megvan bennük, hogy Egyszülött Fiad idők előtt és idők fölött változatlanul veled egyörökkévaló. Az is, hogy a lelkek az ő bőségéből részesednek s így lehetnek boldogok; továbbá, hogy a változatlan bölcsességben való részesedés megújítja őket a bölcsességre. Nincs meg, hogy „az elrendelt idő szerint meghalt az istentelenekért” (Róm 5,6), „tulajdon Fiadnak nem kedveltél, hanem mindnyájunkért odaadtad” (Róm 8,32).

Mert elrejtetted ezeket a bölcsék elől és kijelentetted a kisdedeknek; hogy őhöz menjenek a fáradozók és terheltek megüdülésért, mert szelíd ő és alázatos szívű, az engedelmeseket vezérli az ítéletben s a szelídeket megtanítja útjaira. Látja megaláztatásunkat, látja küszködésünket, s megbocsátja minden bűnünket.

3. Minden pedig, aki az úgynevezett felsőbb tudomány magassarkú csizmájában lépked, bizony nem hallja meg az Ige felszólalását:

„Tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű, és nyugodalmat találtok lelkeiteknek” (Mt 12,29), - s ha ismerik is az ilyenek Istent, „nem úgy dicsőítik, mint Istent és nem adnak neki hálát, hanem hiúkká válnak gondolataikban, esztelen szívük meghomályosodik s magukat bölcseknek mondván, bolondokká válnak” (Róm 1,21-22).

Ezért olvastam ott, hogy romolhatatlan dicsőségedet bálványokká és különböző képekké, a romlandó emberek, madarak, négy lábúak, kígyók hasonlatosságává átváltoztatták. Ez volt az egyiptomi mód, téged eledellel becserélni, ahogyan Ézsau is elveszítette elsőszülöttségi jogait, s ahogyan elsőszülött néped is négy lábú állat fejét tisztelte helyetted, mert lelke Egyiptomra veszett, s megalázta lelkét - a te képedet - a fűevő borjú szobra előtt!

Megtaláltam ezt az eledelt ama könyvekben, de nem ettem belőle. Mert tetszett neked Uram, levenni Jákobról az elnyomatás gyalázatát; az idősebb szolgált az ifjabbnak s a pogányokat is meghívtad örökségbe.

Én is a pogányok közül jöttem hozzád. Figyelmem az aranyon volt, amelyet népednek akaratod szerint Egyiptomból ki és el kellett vinnie, mert a tied volt, akárhol volt. Megmondottad az athénieknek Apostolod ajkaival, hogy benned élünk, mozgunk és vagyunk, amint néhányan közülünk is vélekedtek s ama könyvek is onnan valók voltak. Ügyet sem vettem az egyiptomi bálványistenekre. A te aranyodból áldoztak nekik azok, „akik Isten igazságát hazugsággal cserélték föl és inkább tisztelték és szolgálták a teremtményt, mint a teremtőt” (Róm 1, 25).

X. FEJEZET

Kezdi megérteni Isten igazi mivoltát.

1. Intés volt ez nekem, hogy térjek magamba. Igyekeztem tehát vezetésed szerint bensőmben hatolni. Sikerült, mert segítóm voltál.

Behatoltam s lelkem tétova pillantása észrevett önmaga fölött, értelmem fölött valami örökké változatlan világosságot. Nem olyan volt, mint a testi szemmel is meglátható közönséges fény, még ha a szokottnál nagyobb, sőt akármennyire vakító és mindent betöltő nagynak próbálnám is elképzelni. Nem olyan volt, hanem más, minden földi fénytől igen különböző.

Nem is úgy borult értelmem fölé, mint olaj a vízre, vagy ég a földre - hanem sokkal magasabbról -, hisz ő az én teremtőm; - s én sokkal mélyebben álltam, hisz teremtménye vagyok! Akik az igazságot megismerték, ismerik ezt; s akik ezt ismerik, megismerték az örökkévalóságot. A szeretet is ismerős velem.

2. Oh örök Igazság! Oh igaz Szeretet! Oh kívánatos örökkévalóság! Istenem vagy; - hozzád száll sóhajtasom éjjel-nappal.

Mikor először megláttalak, felkaroltál, hogy megértsem, mennyire valóság az, amit megláttam, s mennyire méltatlan vagyok én arra, hogy rád tekintsek. Rám estek hatalmas sugaraid, s le kellett sütnöm gyöngye szemeimet. A szeretet és borzalom remegése futott végig rajtam, mert megértettem, mily roppant messze estem hasonlatosságodtól!

De azért, mintha hallottalak volna a magasból: Én a felnőttek eledele vagyok! Növekedjél bennem s részed lesz bennem. Nem te változtatsz át engem magaddá, mint valami testi eledelt, hanem én változtatlak át téged magammá! - Azt is megértettem, hogy „a gonoszságért

dorgáls az embert és elepszted lelkét, mint a pókot” (Zsolt 38, 12). S mikor tépelődtem, hogy talán nem is létezik az Igazság, mert sem a véges, sem a végtelen térségekben nincs kiterjedése, - messziről kiáltottad felém: Én vagyok, aki vagyok!

Meghallottam, de úgy, hogy a szívemmel hallottam meg, s többé nyoma sem volt bennem a kétkedésnek; sőt könnyebben kétségbe vontam volna saját eleven létezőmet, mint az Igazságét, aki mellett az egész teremtett világ tanúskodik.

XI. FEJEZET

Isten a létezés tökéletessége és forrása.

Azután végigvizsgáltam a dolgokat, amik alattad vannak s azt találtam, hogy nem lehet róluk mondani sem azt, hogy teljesen léteznek, sem azt, hogy teljességgel nem léteznek. Mondhatom, hogy vannak, de csak azért, mert tőled eredtek; azt is mondhatom, hogy nincsenek, mert nem azok, ami te vagy. Csak az létezik ugyanis igazán, ami változatlanul megmarad.

Jó nekem ragaszkodnom Istenhez, mert, hacsak benne nem maradok, önmagamban megmaradni nem tudok. Ő pedig „önmagában maradván mindeneket megújít” (Bölcs 7,27), - „ő az én uram, mert javaimra nincs szüksége” (Zsolt 15,2).

XII. FEJEZET

A rossz nem valami különálló valóság.

1. Világosan megértettem azt is, hogy a romlás mindig valami véges jóban történik. Sem a végtelenül jó, sem a jóságban teljesen szükölködő dolgok nem romolhatnak. A végtelenül jó azért nem, mert romolhatatlan; ami egyáltalában nem jó, az meg azért nem, mert nincs ami je romlásnak induljon. Minden romlás ugyanis árt, viszont ártani csak a meglevő jó csökkenésével lehet. Vagy azt kell tehát mondani, hogy a romlás nem árt - ami lehetetlen -, vagy azt, hogy minden romlás a meglevő jóból való kifosztást okoz; - ami kézzelfogható igazság.

Ha minden jóból egészen kifogy az, ami romlani kezdett, meg kell teljesen szünnie. Tegyük fel ugyanis, hogy nem szünnék meg. Mi következne ebből? Az, hogy teljesen elromolván jobb lett! Mert immár romolhatatlan lévén, örökké megmaradna. S nem volna-e szörnyű ostobaság azt állítani, hogy az, amiből teljesen kiromlik a jó, ezúton jobba válik?

2. Világos tehát, hogy amiből teljesen hiányzik a jó, az egyáltalában nem létezhet tovább; következésképpen ameddig nem létezik, addig van benne valami jó, tehát minden, ami van, jó; s az a rossz, aminek eredetét annyira kerestem, nem valami különálló lényeg, mert ha az volna, jónak kellene lennie. Mint külön lényeg ugyanis vagy romolhatatlan volna, tehát igen nagy jó, - vagy romlandó, tehát bizonyos fokig jó, mert egyébként nem lehetne romlandó.

Így tárult fel szemeim előtt e teljes igazság arról, hogy minden jó tőled ered és hogy semmi-féle olyan lény nincsen, amit nem te teremtettél volna. Nem mindent teremtettél egyformán jónak, de mivel valamiképpen minden dolog jó, azért az egész mindenség együttvéve igen jó. - Az Írás szerint Isten mindent megteremtett, és „igen jók valának” (Ter 1,31).

XIII. FEJEZET

Minden teremtmény jó, s az egész világ Isten dicséretét énekli.

Reád nézve szó sem lehet akármiféle (ellenséges) rosszról. Nemcsak, hanem teremtett világodra nézve sem, mert nincs olyan valami rajtad kívül, ami beleronthatna és felforgathatná téled kapott rendjét. Igaz, hogy rész szerint tekintve nem mindig egybevágnak a világ dolgai. Az ilyenekre könnyen rámondhatja az ember, hogy rosszak; pedig nem rosszak, hanem más-
valamihez tartoznak s azzal együtt jók s önmagukban is jók. A magasabb renden egymással ellenkező dolgok ugyanis beleillenek szépen a világegyetem alsóbb rendjébe, amelyet földnek nevezünk; amint ennek is megfelel az égboltozat minden szelével és felhőjével.

Isten mentsen tehát ilyen kifakadástól: „Bár ne volna ez a rongyos világ!” Ha ugyanis semmi más alkotásodról nem tudnék, lehet, hogy a földi világ helyett jobbat kívánnék, de csupán ebből is dicséretedet kellene zengenem, mert íme dicsőségedet hirdetik;

„7. a föld szörnyetegei és minden örvények.

8. Tűz, köeső, hó, jég, forgószél, melyek igédet cselekszik.

9. Hegyek és minden halmok, gyümölcsfák és minden cédrusok.

10. Vadállatok és minden barmok, kígyók és szárnyas állatok.

11. Föld királyai és minden népek, fejedelmek és a föld minden bírái.

12. Ifjak és szüzek, vének az ifjakkal dicsérvétek nevedet” (Zsolt 148,7-12).

S mivel az egek is hirdetnek téged, énekeljétek Uram, dicséretedet:

„2. Minden angyalaid a magasságban, dicsérvétek minden seregeid.

3. Nap és hold és minden ragyogó csillagok,

4. az egek egei és minden vizek, amelyek az egeken fölül vannak,

6. dicsérvétek nevedet” (Zsolt 148,1-6).

Immár nem kívántam, hogy bár ez, vagy az jobb lenne, mert az egészet vettem fontolóra, s higgadtabb ítélettel mértem meg, hogy a magasabb rangú lények jobbak ugyan, mint az alsóbb rangúak, viszont azonban az egész mindenség több érték, mint a magasabb rangúak egyedül.

XIV. FEJEZET

Isten végtelen, de nem a mi testi fogalmaink szerint.

Nem józan azok észjárása, akiknek valami a te munkádban nem tetszik. Ilyen volt az enyém is, mert sok minden dolgotat kifogásoltam, de mivel lelkem nem merészelt téged, Istenem, nemtetszésével sújtani, nem volt hajlandó kezed munkájának elismerni azt, ami nem tetszett neki. Ezért tévedt rá arra a nézetre, hogy két ősanagy van, ezért volt a beszéde nyugtalan és zavaros.

Ebből kikeveredve olyan Istent alkotott magának, aki az egész végtelen úrt betölti. Azt hitte a lelkem, hogy ez Te vagy. Behelyezte szíve oltárára s megint a saját bálványa temploma lett s a te utálatod tárgya.

Mikor aztán tudtomon kívül gyógyítani kezdted szegény fejemet s eltakartad szememet, hogy „ne lássam e hiábavalóságokat” (vö. Zsolt 118,37), elszaladtam lassankint magamtól és esztelenségem megcsillapodott. Azután ráébredtem s megismertem, hogy egészen más módon vagy végtelen, mint én képzeltem.

E megismerés azonban immár nem testi volt.

XV. FEJEZET

Ami van, azért van, mert Isten akarja (vagy engedi).

Végigvizsgáltam a többi dolgokat is. Láttam, hogy a létezés okán minden a tied, s minden véges teremtmény benned van, nem mintha te volnál a helyük, hanem azért, mert a te valóságod tartja össze az egész mindenséget. Létező mivolta szerint minden dolog igaz és valódi, csak annyi hamisság lehet valamelyikben, hogy másnak tartják, mint ami valójában. Beláttam, hogy minden teremtmény a maga helyén van, s minden a maga idején történik; s hogy te, egyedül örökkévaló Urunk, nem végtelen idők múltán kezdted teremteni. Minden múltnak és minden jövőnek ugyanis az az alapja, hogy örök mivoltod kifelé működik.

XVI. FEJEZET

A bűn az akaratnak Istentől való elfordulása.

Magam okulásából beszélek: Nem csuda, hogy beteg szájnak gyötrelmem a kenyér, az egészségesnek meg gyönyörűség, s a nyavalyás szem irtózik a fénytől, az egészséges meg szereti. A gonoszok utálják igazságodat inkább, mint a viperát és férget; pedig ezek is jó teremtményeid s bölcsen beletartoznak a mindenség alkotó rendjébe, amint a gonosz is, minél jobban elfejlődik tőled, annál alacsonyabb rendbe illik, s annál magasabba, minél nagyobb hasonlóságodra tér meg.

Kerestem, mi a gonoszság? Azt találtam, hogy nem valami külön önálló dolog, hanem a tőled, legfőbb lénytől elvetemedett emberi akarat alacsony megtévelyedése, önmagából kifordulása, s kifelé kívánczása.

XVII. FEJEZET

Megmutatja, hogyan találja meg az emberi értelem Istent.

1. Meglepett, hogy téged szerettelek már, s nem valami agyrémet helyetted s mégis nem voltam kitartó melletted. Alighogy szépséged odavonzott hozzád, máris leszakadtam onnét s terhem miatt fájó szívvel ide visszahanyatlottam.

Ez a teher szokássá fajult érzékiségem volt.

Emlékezeted így is megmaradt velem; immár biztosan tudtam, hogy van kihez ragaszkodnom, de azt is, hogy még nem tudok állhatatosan melletted maradni, mert „a test, amely romlandó, elnehezíti a lelket és a földi lakás lenyomja a sokat gondolkodó elmét” (Bölcs 9,15). Abban is

bizonyos voltam, hogy „ami benned láthatatlan, úgymint örökkévaló erőd és istenséged, a világ teremtésétől fogva munkáidból megérthető” (Róm 1,20).

Mikor az iránt érdeklődtem, honnan tudom én akár a földi tárgyakat akár az égitesteket szépségük felől megítélni, s minek erejében tudom olyan kereken megmondani a változékony dolgokról: ezt így kellene, azt meg nem így, - mikor tehát ítélőképességem eredetét kerestem, azt találtam, hogy ingatag értelmem fölött ott van az örök és változatlan Igazság.

2. Megpróbáltam tehát fokról fokra fölfelé tapogatózni. Először a testtől, a test útján érző lélekhez, innen a lélek saját belső tehetségéhez, amelynek a test érzékei a külső világról jelentést adnak. Eddig a fokig terjed az állatok képessége. Innen megint följebb mentem az értelmi tehetséghez, amely az érzékek útján összehordott anyagból ítéletet alkot.

Értelmem azután, tapasztalásból ismerve saját változandóságát, nekifogott a legnagyobb értelmi munkának.

Elvonatkozott minden megszokott felfogástól, otthagya összes egymással ellenkező képzelődéseit s kereste, micsoda fényforrásból kapja világosságát, amikor teljes bizonyossággal állítja, hogy a változatlan több, mint a változandó? Honnét van egyáltalán fogalma a változatlanról? Kell fogalmának lenni róla, egyébként nem helyezhetné olyan biztosan a változandó elé! Ezen az úton jutott el ahhoz, amit a remegő lélek csak egy pillanatilag szemlélhet.

Ekkor értette ki lelkem láthatatlan mivoltodat, Uram, a teremtett világból, de értelmemet nem tudtam sokáig e magasságokban tartani; erőtlenül visszahanyatlottam onnan, vissza a hétköznapi gondolataimhoz. Csak az emlékezést hoztam ide magammal, tele szeretettel és vágyakozással amaz eledel után, amelynek illatát éreztem, de még nem részesedhettem belőle.

XVIII. FEJEZET

Krisztus a mi lelkünk üdvössége.

Utát-módot kerestem, hogyan juthatnék hozzá azon erőhöz, amellyel alkalmasan élvezhetnék.

Nem találtam, míg csak örökké és mindenk fölött áldott Istenünkkel, az Istenemberrel, Jézus Krisztussal nem egyesültem, a nagy közbenjáróval Isten és az emberek között. Vele, kinek hívogató igéje ez: „én vagyok az út, igazság és az élet!” Vele „aki testté lőn”, s így az örök eledelt gyengeségünkhöz alkalmazta, mert egyébként nem tudtuk volna elviselni: gyermekvöltünkhoz mért tej lett a világteremtő Bölcsesség.

Még nem voltam elég alázatos arra, hogy Uramat, alázatos Istenemet magamnál tarthassam, s még nem tudtam, mire tanít minket az ő gyengesége. Igéd ugyanis Örök Igazság, végtelen magasságban trónol angyalteremtényeid fölött s magához emel oda mindeneket, akik hívei akarnak lenni; itt lent minálunk pedig sármivoltunkról szerzett magának szerény kis hajlékot, hogy akiket híveinek kiválasztott, saját példájával nagyra tartásuk polcáról leszállítsa, s a gögből kigyógyítva, szeretettel feltáplálva saját körébe vonja őket. Hogy nagy magabizásuk túlságba ne vigye őket, hanem tanuljanak megalázkodni a lábaiknál heverő isteni gyermek példáján.

Ő erőtlen lett; mert felvette gyarló embervoltunkat, hogy tehetetlenségünkben lábaihoz boruljunk, s várjuk, míg felkel s felemel bennünket.

XIX. FEJEZET

Nem volt tisztában az Ige megtestesülésével.

1. Én azonban akkor még egészen másként gondolkodtam Uramról Krisztusomról. Páratlan jellemű, igen bölcs férfiúnak tartottam, semmi másnak. Szűztől való csudálatos születését, meg nagy tanító tekintéllyel felruházását érdeklünkben történt isteni intézkedésnek tartottam, hogy példában lássuk, hogyan kell az örök élet kedvéért földi javakról lemondani. De nem is sejtettem, mi titkok rejlenek amögött, hogy „az Ige testté lön”.

A Szentírás feljegyzéseiből, hogy ti. evett és ivott, aludt, járt, örömet, szomorúságot érzett s az emberekkel érintkezett, csak annyit értettem ki, hogy nem egyszerűen csak emberi testtel, hanem az egész lelkes, értelmes emberi természettel egyesült. Mindenki érti ezt, akinek fogalma van örök Igéd változatlanóságáról.

Valamennyire ezzel én is tisztában voltam s e ponton nem is volt semmi kétségem. Mert a test tagjait az akarat indítása szerint mozgatni vagy pihentetni, hol egy, hol más érzelemben elfogódni, egyszer bölcs véleményt nyilvánítani, máskor hallgatni, ezek mind a lelki és értelmi állapot folytonos változásainak csalhatatlan bizonyosságai. S lehetetlen, hogy tévesen írta volna meg róla mindezt az Evangélium, mert akkor minden másban is a hazugság gyanúja fenyegetné, s ama könyvek az emberiségnek többé semmi hitbéli támasztékot nem adhatnának.

2. Mivel tehát egy szálig igaz az Evangélium minden jelentése, beláttam, hogy Krisztusban az egész emberi természet megvan, nemcsak a test, esetleg csak az érzéki képességekkel együtt, hanem (a testből és értő lélekből álló) egész ember. S úgy vélekedtem, hogy Krisztus Urunk ember-voltát (mint embert) nem állítja minden más ember fölé, hogy az Örök Igazsággal egy személyben egyesült, hanem emberi természetének kiváló nemessége és bölcsességben tökéletesebb részessége.

Alypius véleménye szerint a katolikusok úgy hitték a Fiúisten megtestesülését, hogy Krisztusban csak Isten és az emberi szervezet van, emberi lélek nincs, sem emberi értelmet nem fogad el benne tanításuk. S mivel másrészt bölcsen tudta, hogy azok, amiket az Írás emlékezet okáért följegyzett (az Úr Jézusról), csak eleven és értelmes teremtmény cselekedetei lehettek, meglehetősen húzódozott a katolikus hittől. Nagy örömmel simult azonban bele, mikor értesült, hogy az a nézet az Apollinaris-féle heretikusok tévedése.

Megvallom, hogy én csak későbbben igazodtam el, mi különbség van az Ige megtestesülése értésében a katolikus igazság és Photinus tévedése között. Mert rendesen úgy van, hogy az újtók tagadása teszi még világosabbá Egyházad felfogását és az üdvösség tanításának tartalmát. „Mert szükség meghasonlásoknak is lenni, hogy akik állhatatosak, nyilvánosak legyenek a gyengék előtt” (1Kor 9,19).

XX. FEJEZET

A bölcselők írásaiban megokosodott, de jobb nem lett.

1. A Platón-féle bölcsészeti iskola könyveinek hatása alatt később már az anyagi világon felül kerestem az igazságot s értelmem teremtményeidben meg is találta rejtett mivoltod nyomait, de itt megakadva csak sejteni tudtam, mi mindennek látásától rekeszt el engem lelkem sötétsége.

Abban bizonyos voltam, hogy Isten van s hogy végtelen; de nincs kiterjedése a véges vagy végtelen űrben; hogy az ő létezése a legigazibb valóság, mert örökugyanaz s nem változik sem rész, sem mozgás szerint, s mert minden őbelőle van, aminek legerősebb bizonyysága az, hogy a mindenség van.

Mondom, bizonyos voltam ezekben, de jaj igen gyarló voltam még s nem tudtalak élvezni. Járt a szám, mintha a dolgok mélyeire láttam volna, pedig ha meg nem keresem a hozzád vezető utat Megváltó Krisztusunkban, bizony tönkrementem volna. Mert tele voltam még bűneim nyomorúságával, de azért kiütközött rajtam az igyekezet, hogy tudóst lássanak bennem; nem bűneimet gyászoltam, hanem a tudás gögje feszegetett.

2. Hol volt bennem az a szeretet, amely az alázatosság fundamentomára, az Úr Jézus Krisztusra épít? Hogyan taníthattak volna rá engem a bölcselők írásai?

Azt hiszem, azért botlottam bele akaratod szerint ezekbe még Szentírásod tanulmányozása előtt, hogy emlékezetemben megmaradjon, milyen nagy hatást tettek rám, s később, Szentírásodtól immár lehiggadtan s gyógyító kezed nyomán beheggedt sebekkel, világos különbséget tehessek, mennyire más sejteni az irányt, de nem tudni az utat, - mint maga az ösvény, amely nemcsak mutatja a hazát, hanem el is vezet bele örök lakásra.

Ha úgy történt volna, hogy először Szent Könyveidből megokosodom, s hozzájuk szokván édességedet megízlelem, s csak azután akadok amaz írásokra, meglehet, hogy leingatnak a jámborság alapjáról, vagy, ha esetleg meg is maradok szerzett üdvös meggyőződésemben, talán az a gyanúm marad, hogy ugyanazt egyedül ama könyvek tanulmányozása révén is meg lehetne szerezni!

XXI. FEJEZET

Megtalálja a Szentírásban az életet igazító igazságokat.

1. Mohó érdeklődéssel forgattam immár a te lelkedből eredett ama tiszteletreméltó Írást, s valamennyinél jobban Szent Pálét. Nem bántott engem már egy sem azon kérdések közül, melyekben korábbi vélekedésem szerint fejtegetései során önmagával ellenkezésbe keveredett s az Ószövetségi Szentírás bizonyyságaival sem egyezett. Megismertem, hogy a Szentírás minden fölséges mondása egy ugyanazon képnek egy-egy vonása, s megtanultam „rettegve örvendezni” (Zsolt 2,11).

Ami igazat a platonikusoknál olvastam, azt itt mind megtaláltam, de együtt a te kegyelmedre való hivatkozással, hogy aki lát, ne magának tulajdonítsa sem azt, amit lát, sem azt, hogy lát, mintha bizony semmit sem kapott volna, - „mid van, amit nem úgy kaptál?” S nemcsak intelmet kapunk ott, hogy örökkévalóságodon legyen tekintetünk, hanem tisztulást is, hogy téged meg tudjunk tartani; - aki pedig olyan messze szakadt, hogy már nem is láthat téged, haladjon csak előre azon az úton, amelyen megláthat s meg is foghat téged.

2. „Mert ugyan gyönyörködik az ember a törvényben a belső ember szerint, de mit csináljon, ha a másik törvény, amely tagjaiban van, ellenkezik értelme törvényével s rabságba ejti a bűn törvénye szerint, amely tagjaiban vagyon?” (Róm 7,22-23).

Igazságos vagy Uram, mi pedig vétkezünk, gonoszat cselekszünk, rosszul viselkedünk, ezért nehezedik ránk kezed s igazságos, hogy ős-bűnös hatalmába, a halál fejedelme kezébe kerülünk, mert engedtünk csábításának, az ő akarata szerint igazítottuk a mienket, az ő akarata pedig elszakadt igazságodtól.

Mit tehetünk mi szegény emberek? Ki szabadít meg a halál testéből, hacsak nem kegyelmed a mi Urunkban, Jézus Krisztusban? Aki örök-egyidős Fiad, akit megteremtettél utaid kezdetén, akiben a világ fejedelme semmi halálraméltót nem lelt s mégis halálra ítélte, s így lett érvénytelen a minket igen terhelő adóslevél.

3. Ama bölcselők könyveiben mindennek nyoma sincs. Semmi sincs bennük a Szentírás jámborságának arculatából; ott nincs szó töredelmes megvallásról, a gyötrődő lélek áldozatáról, alázatos és töredelmes szívről, néped üdvösségéről, jegyes-városodról, a Szentlélek zálogáról, megváltásunk kelyhéről.

Ott nem zúg az ének: „Bizony engedelmes lesz lelkem az Istennek, mert tőle vagyok szabadulásom, ő az én istenem, Szabadítóm, támaszom, soha többé nem ingadozom” (Zsolt 61,2).

Ott nem lehet a hívogató szót hallani: „Jöjjetek hozzám, kik fáradoztatok” (Mt 9,28); azok restellnek tanulni tőle, merthogy ő szelíd és alázatos szívű. Igen. Mert elrejtetted, Uram, ezeket a bölcséktől és okosaktól s kinyilatkoztattad a kisdedeknek.

Egészen más dolog erdős magaslatról meglátni ugyan a békesség országát, de az odavezető utat meg nem találni s hiába törtetni feléje úttalan utakon szökevény útonállók s vezetőjük, az oroslán és sárkány támadásai és cselvetései között, - s egészen más haladni az odavezető úton, amelyet veszélytelenné tesz az égi király gondoskodása, s ahol nem kell az egek seregeiből kiszakaszkodott latroktól tartani, mert úgyis kerülük azt az utat, mint a vesztőhelyet.

Mindez csudálatos módon szüremkezett belém, mikor „legkisebb Apostolodat” (1Kor 15,9) olvastam. Át- és átelmélkedtem cselekedeteidet és - megrendültem.

Nyolcadik könyv

A nyolcadik könyv tartalma (386)

Úgy érezzük, mintha valamely dráma végső kifejlése felé ragadna bennünket Ágoston elbeszélése. Lelki feszültsége gyorsan elérte a legutolsó fokot; - el kellett immár következnie ama krízisnek, amelyet Mónika két év óta várt (VI. könyv I. fejezet).

A katolikus igazság egészen bevonul Ágoston lelkébe. Értelmi nehézségei megoldódtak, vagy eltűntek; érezte, hogy csak le kell vonnia a végső következtetést: abbahagyni bűnös életmódját s új életet kezdeni az Úrban!

Késlekedik. Határozatlan. Szinte utálni kezdi magát habozó gyámoltalanságáért. Folyton boncoló, folyton megfigyelő elméje még e kínos időben sem tagadja meg magát: saját lelkén elemzi az akarat viselkedését; - ámbár valószínű, hogy a manicheus felfogás ellen irányuló bizonyítást nem a megtérés nehézségeivel vesződő Ágoston gondolta végig, hanem a manicheusokkal harcoló püspök Ágoston szötte bele a Vallomások menetébe.

S mikor értelme mindennel tisztában volt, mikor nem volt már érv, amit fontolóra ne vett volna, az elhatározás gyakorlati nehézségein azok a ragyogó példák segítettek keresztül, amelyek kézzelfoghatóan megmutatták neki, hogy csak egyetlen hősies akarás szükséges, a többit elvégzi Isten kegyelme.

Ekkor csendül fülébe a titokzatos felhívás: Vedd, olvasd! - Felveszi Szent Pál leveleinek könyvét, elolvassa a szemébe ötlő legelső mondatokat és - megtalálja lelke nyugalját. Ez 386 augusztusában történt vele, harminchárom éves korában.

I. FEJEZET

Elégedetlensége folyton növekszik. Elmegy Simplicianushoz tanácsért.

1. Uram, engedd, hogy hálaadással emlékezzek meg rólad és nyilván megvalljam irántam való sok irgalmasságodat. Hadd járjon át szereteted ízig-vérig, s egy szavam legyen csak: Uram, ki hasonlatos hozzád? Széttépted bilincseimet, íme, dicséretem áldozatát mutatom be neked érte. El akarom mondani kiszabadításom történetét, hogy annak hallatára minden híved felkiáltson: Áldott legyen az Úr égen és földön, mert nagy és csodálatos az ő neve.

Igéid Uram, át meg átjárták lelkemet, s minden oldalról ostromod alatt állottam. Örök életedet csak képben s mintegy tükörben láttam ugyan, de azért bizonyos voltam felőle, az irányban pedig, hogy mivoltod romolhatatlan s hogy minden önálló lényeg (szubsztancia) tőled ered, a kétkedésnek nyoma sem maradt bennem. Nem is még nagyobb bizonyosság kellett nekem, hanem a benned való megszilárdulás.

Életem jövő alakulásáról egyelőre semmi biztosat nem tudtam; a legelső tennivaló az lett volna, hogy szívem kitisztálkodjék a régi kovászból. Tetszett volna nekem, hogy az Üdvözítő legyen az én utam, de jaj, még rest voltam a szűk ösvényen járni.

2. Ekkor eszembe juttattad, s magam is úgy láttam, hogy jó volna elmennem Simplicianushoz, akit jó szolgáltnak tartottam, s kegyelmed világosodott benne. Hallottam hogy ifjúságától fogva neked szentelte jámbor életét; akkor persze már aggastyán volt, de éppen azért, mert

nagy időt töltött ösvényednek ilyen jámbor követésében, igen tapasztalt és sokban járatos embernek látszott - s valóban ilyen is volt.

Azt gondoltam, hogy megtárgyalom vele nyughatatlan állapotomat, s tanácsát veszem, mi módon lehetne jelen állapotomban életemet a te ösvényedre igazítanom.

Láttam ugyanis, hogy tele az Egyház, s egyik ilyen, a másik olyan hivatás szerint él. Nekem azonban semmi kedvem nem volt világi dolgokkal vesződni. Csak terhüket érzem, mert vágyak nem fűtöttek immár, mint azelőtt, s az előmenetel és vagyon reménye sem könnyítette e nehéz teher hordozását. Íztelelné tette mindezt édességed és házad dicsősége, amelyet megszerettem, de az asszonybilincsek erősen tartóztattak.

3. Szent Pál szerint ugyan nősülhettem volna, bár ő a tökéletesebbet ajánlotta, mert igen óhajtotta, vajha Krisztus minden követője olyan állapotban volna, mint ő volt. Gyengeségem a könnyebbet kereste, s ez az egy dolog minden más irányban is megbénított. Kínos elégedetlenség is gyötört azért, hogy a házasséttel együtt sok mindenféle kelletlen gondot magamra kell majd szednem, de szenvedélyem igen hozzákötözött a házasság gondolatához. Isten igéjéből tudom, hogy vannak olyanok, akik megférfiatlanították magukat a mennyek országa kedvéért, de az is ott van, hogy aki érti, értse.

„Hívságosak bizony az emberek, akikben Isten tudománya nincsen és a látható jókból nem ismerhették meg azt, aki vagyok” (Mt 19,12). Én akkor már nem voltam ilyen gyarló állásponton. Túl voltam rajta, mert a teremtett világ bizonyosságából megismertem, hogy te vagy Teremtőnk, hogy nálad és veled egyazon Isten az Ige, aki által mindenekezt alkottál.

Másfajta gonoszok is vannak; azok, akik megismerték ugyan Istent, de nem mint Istent tisztelik, sem hálát nem adnak néki. Ezek közé is lesüllyedtem, de jobbod felkarolt, elvitt és olyan helyre tett, hogy meggyógyultam; te mondtad ugyanis az embernek: „a jámborság az igazi bölcsesség”, és: „ne légy bölcs tenmagad előtt, mert a bölcsességükkel hivalkodók bolondokká lettek” (Róm 1,22).

Megtaláltam az értékes gyöngyöt. Mindenemet eladva meg kellett volna vennem. Én azonban késlekedtem.

II. FEJEZET

Victorinus rétor megtérése.

1. Elmentem Simplicianushoz, Ambrus püspök lelki atyjához, kit amaz úgy szeretett, mintha igazán atyja lett volna. Elmondtam neki, miféle téves utakon bolyongtam s mikor szót ejtettem arról, hogy olvastam a Platón-féle irány egynémely könyvét a néhai római rétor Victorinus latin fordításában, ki, amint hallom, keresztény módon halt meg; - szerencsésnek mondott, hogy nem más bölcselők megtévesztő és a világ alkotóelemeiről szóló ostobaságokkal tele írásai jutottak kezembe, hanem ezek, mert ezek mindenképpen Isten és az ő igéje felé irányítanak.

A tudós gögnek ismeretlen, a gyermekben pedig nyilván meglevő krisztusi alázatos lelkültre akart buzdítani, mikor ugyanezen Victorinusról megemlékezett, akit Rómában tartózkodása alatt igen közletről ismert. Nem hallgatom el, amit mondott róla, mert esete nagy dicsérete kegyelmednek, s egyben a te magasztalásod.

Elmondta, hogy Victorinus rendkívül művelt és minden tudományban járatos aggastyán volt, ki a bölceleti irodalomból igen sok művet olvasott és bírálattal kísért. Mivel a leghatalmasabb szenátorok közül akárhány az ő tanítványa volt, kiváló tanítóműködése emlékéül e világ fiai szerint igen nagy kitüntetéset: szobrot érdemelt és kapott a római fórumon. Egész öreg koráig a pogány isteneket tisztelte s részese volt annak az ocsmány vallási iránynak, amellyel majdnem az egész római előkelő világ töltekezett s a népet is mindenféle istenszörnyetegek, sőt az Uगतó Anubis tiszteletére csábította. Ezek a bálványok valamikor fegyverrel támadtak Neptunus, Vénus és Minerva ellen; Róma legyőzte őket s most mégis azokhoz imádkozott.

2. Az agg Victorinus sok éven át az egész világot telekiabálta védelmükben, de aztán nem szégyenlett kezdő tanítvány lenni Krisztus Urunknál, nem restelt forrásodban újjászületni s vadságát a kereszt gyalázatához lefékezve az alázatos Krisztus igájába belesimulni.

Uram, Uram, ki az eget lehajlítottad s leszálltál, a hegyeket megérintetted, s füstölögtek, mi úton-módon jutottál bele ebbe a lélekbe?

Simplicianus mondja, hogy sokat forgatta a Szentírást s nagy igyekezettel tanulmányozta az egész keresztény irodalmat. Egyszer azután, nem ugyan nyilván, hanem négy szemközt s bizalmasan azt mondta Simplicianusnak:

- Vedd eszedbe, hogy én már keresztény vagyok.

Ő meg: - Sem nem hiszem - felelte -, sem nem számítlak a keresztényekhez, míg nem látlak a templomba járni!

Mosolygott Victorinus.

- Hát - úgymond - falak teszik a keresztényt kereszténnyé?

S gyakran emlegette keresztény mivoltát, Simplicianus mindannyiszor ugyanazt felelte neki, ő meg mindig a falak miatt gúnyolódott. Tartott attól, hogy meg találja sérteni bálványimádó barátait, s nyakába szakad a pogány hatalmuk egész haragja olyan magasból, akárcsak a libanoni cédruserdőkből jönne, amelyeket még össze nem tört az Úr!

3. Mikor azonban olvasmányai és vágyakozása megerősítették; mikor elkezdett félni, hogy Krisztus megtagadja a szent angyalok előtt, ha nem meri megvallani őt az emberek előtt; mikor tisztán látta maga előtt a nagy bűnt, hogy mélységes tanításod egyszerűségét restellte, de nem restellte a nagy ravagyó sátán bűnös tiszteletét, amelynek csupa nagyralátásból behódolt, mert az volt a divat, - akkor végre szégyenkezve ismerte meg a maga hiábavalóságát, szégyenkezett igazságod előtt s egyszer csak egészen váratlanul azt mondta Simplicianusnak: „gyerünk a templomba, keresztény akarok lenni”.

Az meg örömeiben helyét is alig találva elment vele.

Nem sokkal utóbb, az alapvető igazságokban való oktatás után, jelentkezett, hogy keresztelkedni akar. Az Egyház örült, Róma csodálkozott. A büszke pogányok haraggal vettek róla tudomást, fogukat csikorgatták és sápadoztak, szolgádnak pedig Ura Istene lett reménysége s nem törődött a hiú hazug örültségekkel.

4. Végre elérkezett a hit megvallásának ideje. Rómában ez előre megfogalmazott nyilatkozatban szokott történni, amelyet a megkeresztelendők valamely emelvénnyről a hívek gyülekezete előtt mondtak el emlékezet után.

A presbiterek (papok) azt tanácsolták Victorinusnak, hogy szűkebb körben tegye le a hitvallást. Ezt a módot ugyanis fel szokták ajánlani azoknak, akiknél félni lehetett, hogy szégyenlős természetük megzavarja őket.

Ő azonban határozottan az egész jámbor gyülekezet előtt akarta nyilvánossá tenni megtérését. Hisz a retorikát is nyilvánosan tanította, pedig annak ugyan semmi köze az üdvösséghez! S ha nem félt a makacs pogány hallgatóságtól, amikor előadásait tartotta, mi félnivalója lehetett most, mikor a te igédet kellett szelíd híveid előtt hirdetnie?

Fellépett az emelvényre letenni a hitvallást. Akik csak ismerték - pedig mindenki ismerte -, örömszűgés között hangoztatták nevét, s mint a közlekedés elfojtott kiáltása hangzott mindnyájuk ajkáról: Victorinus, Victorinus!

Rögtönös volt örömük kitörése, mikor megpillantották, de gyorsan el is csendesedtek, hogy meghallhassák. Fölséges bizakodással vallotta meg Victorinus az igaz hitet, hogy szinte valamennyien szerették volna keblükre ölelni s szívükbe zárni. Majdnem szétszedték örömeikben és szeretetükben: az öröm és szeretet kezeivel.

III. FEJEZET

Elmélkedik az öröm természetéről.

1. Édes Istenem, mi az bennünk, hogy nagyobb az örömünk valamely immár veszendő lélek gyógyulásán és súlyos veszedelméből szabadulásán, mintha állapotát nem látjuk reménytelennek s veszedelme is kisebb?

Ez nálad is megvan, irgalmas Atyánk.

Több az öröme egy megtérő bűnösön, mint kilencvenkilenc igazon, akiknek nincs szükségük bűnbánatra. Gyönyörűség hallanunk, micsoda örömmel viszi a pásztor saját vállain vissza az eltévedt juhok, s hogy a megtalált drachma a vesztés asszony szomszédainak nagy öröme kincseid közé visszakerül. Könnyekig elfogódik a lelkünk, mikor a templomban azt a történetet olvassák előttünk, hogy házadnak örömepe volt, mert kisebbik fiad meghalt és föléledt, elveszett és megtaláltatott. Bizonyos, hogy miattunk és angyalaid miatt örülsz, akik szentek megszentelő szeretettedtől, - magad ugyanis örök ugyanaz vagy, s még azt is, ami idő és mód szerint nem mindig ugyanaz, mind egyazon örök módodon ismered.

Mi az tehát, hogy a léleknek több öröme van, amikor megtalálja, vagy visszakapja azt, amit szeret, mint akkor, ha soha meg nem fosztódik tőle?

2. Van erre más téren is elég bizonyosság, s az élet dús tapasztalatokkal igazolja, hogy így van.

A császár diadalünnepével ünnepli győzelmét. Nem győz, ha ütközetbe nem ereszkedik, sőt annál nagyobb a diadal öröme, minél veszedelmesebb volt az ütközet. Vihar ragadja és hajótöréssel fenyegeti a hajósokat. Valamennyi sápadtan gondol a halálra. A vihar elül, a tenger megcsendesedik, s íme, nagy az öröm, mert nagy volt a rettegés. - Valaki kedveseink közül megbetegszik s ütőere rosszat jósol. Akik egészségéért aggódnak, lélekben együtt szenvednek vele. Amint talpra áll, ha nem is a régi erővel, nagy az öröm, nagyobb, mint volt erős, egészséges korában.

Sőt a mindennapi élvezetek dolgában is úgy van az ember, hogy áldozatokkal, és pedig nemcsak váratlan és kényszerű, hanem a maga akaratával szerzett áldozatokkal ad nekik alapot. Mi gyönyörűség van például evésben, ivásban, ha éhség, szomjúság baja nem jár előtte? Sőt az iszákos sós eledelt eszik, kegyetlen szomjúságot szerez, s az a gyönyörűsége, hogy itallal oltogatja. S szinte törvény már az a szokás, hogy a mátkát nem adják oda rögtön az eljegyzés után, nehogy kevesebb becsülete legyen azért, mert a férj nem várt rá bizonyos ideig.

3. Így van ez az aljas és bűnös élvezeteknél; így ott is, ahol az élvezet nem tilos, hanem szabad; így van az igazán őszinte baráti viszonynál, sőt annak esetében is, aki „meghalt vala és föléledt, elveszett vala és megtaláltatott” (Lk 15,32): a nagyobb örömet mindig nagyobb baj előzi.

Mi ez, Uram, Istenem, mi ez? Hisz te magad vagy önmagad örök öröme s világod lakói is örökké benned örvendeznek! Mi az, hogy a világmindenség eme részében fogyatkozás, növekedés, ellenkezés és megbékélés változtatják egymást?

Vagy talán éppen ez a törvénye? Ezt szabta ki neki, mikor az egek sarkaitól a föld fenekéig, az első perctől időtlen időközön keresztül, az angyaltól le a férgekig, a világ első megmozdulásától utolsó vonaglásáig jótéteményed minden fajtáját a maga helyére tetted s igazságodat is a maga idején keresed műveidben?

Oh Istenem, fölséges a te magasságod, s igen mély titkaid mélysége! Mindenhol vagy, mégis jaj de nehezen botorkálunk vissza hozzád!

IV. FEJEZET

Miért nagyobb az öröm, ha kiváló emberek térnek meg?

1. Uram, gerjessz, kérlek és hívogass bennünket! Gyűjtsd ki tüzedet és áraszd el bensőnket édes illatoddal, hadd ragadja el lelkünket szereteted. Hiszen akárhány lélek még a Victorianusénál is szörnyűbb elvakultságból visszatalált már tehozzád s látó lett világosságodtól, amelynek erejében minden, aki részesedik benne, Isten gyermekévé válik!

Nem mind nyilvánosak ezek az esetek; azért azok öröme is rejtettebb, akik tudnak róluk. Az öröm ugyanis, minél általánosabb, annál nagyobb külön-külön mindenkiben, mert egyik a másikat gerjeszti, táplálja. Azonkívül a nyilvános megtérés nyilvános, igen üdvös példabeszéd és útmutatás az utána következőknek; azért nagy tehát az öröm, mert nemcsak a követőkre, hanem a példaadókra is vonatkozik.

Mert arról szó sem lehet, hogy országodba a gazdagnak és előkelőnek több becsülete volna, mint a szegénynek és közembernek; hisz éppen ellenkezőleg, „a világ erőtleneit választottad, hogy megszégyenítsd az erőseket, és a világ nemteleneit és megvetetteit választottad, és azt, ami semmi, hogy lerontsa azt, ami valami” (1Kor 1,27).

2. S mégis maga a „legkisebb Apostol”, kinek ajkain keresztül a most említett igéket kihirdetted, mikor Sergius Paulussal viaskodva annak kemény nyakát beletörte Krisztus szelíd igájába s a pogány konzult a Nagy Király alattvalójává tette, előbb volt nevét: Saulust, szívesen cserélte Paulusra - e nagyszerű győzelme emlékezetére. Mert az ilyen emberben, akit a Sátán erősen karmaiban tartott s akin keresztül egész tömegeken Uralkodott, nagyobb a Sátán veresége. Úgy szokott ugyanis lenni, hogy az ördög a büszkéket mindig erősebben markolja az előkelőség köpenye alatt s ezeknek tekintélye útján ismét sok más embert tart karmai között.

Minél inkább fontolgatta néped, hogy Victorinus lelke az ördög ostromálló erőssége volt, nyelve pedig súlyos, éles nyílvesző sokak veszedelmére, annál nagyobb hálával kellett örvenednie, látván, hogy királyunk bilincsekbe verte az erőset, elzsákmányolta, megszentelte és szolgálatra hasznosította kincseit s alkalmassá tette őket az Úr kezében minden jó cselekedetre.

V. FEJEZET

A bűnös szakadás rettentő hatalma.

1. Szolgádnak, Simplicianusnak Victorinus esetéről való ezen elbeszélése a példa követésére ösztökélt engem.

Neki sem volt más célja az elbeszéléssel.

Mikor pedig azt is hozzáadta, hogy Julianus császár idejébe a keresztényeket törvény tiltotta el az irodalom és szónoklat tanításától, s hogy Victorinus ama törvény előtt meghajolt s inkább otthagya a fecsegő iskolát, mintsem, hogy ígédől elszakadjon, amellyel a „gyermek nyelvévé ékesen szólóvá teszed” (Bölcs 10,21). - nem annyira lelkierejét csudáltam, mint inkább szerencsáját, hogy azon események következtében módjában állt neked szolgálni. Erre vágyódott az én lelkem, de bilincsekben senyvedett, nem más kezétől, hanem a magam merev akaratából.

Akaratom az ördög hatalmában volt. Gúzszt csavart belőle kezemre-lábamra. Akaratom ugyanis gonosz irányt vett; így szabadult el bennem a szenvedély; azután engedtem a szenvedélynek, s az szokássá erősödött, s mivel nem próbáltam ellenállni a szokásnak, igámmá vált. Így kapcsolódtak egymásba a láncszemek, amelyekkel - valóságos bilincsláncnak nevezhetem őket -, kegyetlen rabság tartott fogva engemet.

Akaratomnak immár gerjedező új iránya pedig, hogy neked ingyen szolgáljak s benned, egyetlen igaz gyönyörűségünk, leljem örömemet, nem volt még elég erős, nem tudta legyűrni a réginek megszokásból eredő hatalmát. Ilyenformán két akarat volt bennem, a régi és az új, az testi, ez lelki; - küszködtek egymással s ellenkezésük valósággal szétszaggatta lelkemet.

2. Saját tapasztalatomból értettem meg ilyenformán azt, amit olvastam, hogy „a test a lélek ellen kíván, a lélek pedig a test ellen” (Gal 5,17); - én mind a két kíváncsban bent voltam, de inkább abban, amit helyeseltem, mint abban, amit kárhoztattam. Ezen utóbbiban már nem is annyira én voltam, mert ezt nagy részben inkább akaratom ellen türtem, mint akarattal cselekedtem. A szokásnak azonban magam adtam támadó erőt önmagam ellen, mert akarattal jutottam el abba a helyzetbe, amelybe tulajdonképpen nem akartam volna belesodróni.

Emelhet-e szót valaki jogosan a bűnös igazságos bűnhődése ellen?

Immár a mentegetődzést sem használhattam, amellyel pedig áltatni szoktam magamat, hogy tudniillik azért nem szakadok el a világtól, s azért nem szolgálok neked, mert még nem vagyok az igazság biztos birtokában.

Az igazság biztos volt előttem. Csakhogy a földi bilincsek miatt még mindig vonakodtam nálad katonáskodni; rettegtem, hogy megszabadulok az összes akadályoktól, - annyira, mint amennyire rettegnem kellett volna attól, hogy utamba torlódnak.

A világi élet terhe - mint az álom terhe az alvónak - édes volt nekem, s feléd törekvő gondolataim olyan valami voltak, mint az álomból való kiszakaszzkodás próbálgatásai: nem bírnak az álom mélységével s visszahanyatlanak bele. Valamint ha nincs is ember, aki mindig aludni akarna, s az ébrenlét a közvélemény igazmondása szerint többet ér, mint az alvás, de azért az ember gyakran ugyancsak késedelmes az alvás megszakításában, különösen, ha nehéz kábultság fekszi meg a testet, s szívesen folytatja az alvást, pedig már magának sem tetszik, s a felkelés ideje is elérkezett, - éppen úgy én is biztos voltam ugyan abban, hogy okosabb volna átpártolnom szeretetedhez, mint engedni szenvedélyemnek; de - míg amazt beláttam és helyeseltem, ez érzéseimnek kedvezett és bilincsekben tartott.

3. Semmit sem tudtam volna válaszolni, ha rám szólsz vala: „kelj fel, alvó, támadj fel a halálodból és megvilágosít téged Krisztus” (Ef 5,14). - Mindenfelől bizonyítottad ellenem, hogy az igaz, amit te mondasz, de győztes igazságodnak semmi egyebet nem tudtam válaszolni, mint az álmos dadogást: „mindjárt, rögtön; várj egy keveset!” De a sok mindjártnak nem volt vége, és a kevés várakozás igen hosszúra nyúlt.

Hiába „gyönyörködtem törvényeidben a belső ember szerint, mikor tagjaimban más törvény ellenkezett elmém törvényével és rabbá ejtett engem a bűn törvénye alá, amely tagjaimba vagy” (Róm 7,22-25).

A megszokás ereje a bűn törvénye, ez tartja és viszi a lelket még akarata ellenére is, - de értelme szerint, mert akarattal sodródott bele a megszokásba. Ki is szabadíthatott volna meg engem, szerencsétlen embert, e halálnak testéből, hacsak nem a te malasztod, a mi Urunk Jézus Krisztus által?

VI. FEJEZET

Ponticianus nevezetes látogatása és elbeszélése.

1. Elmondom, Uram, hogyan szabadítottál ki engem érzéki vágyaim szörnyű-kemény rabságából, továbbá a világi élet ügyes-bajos szolgaságából. Elmondom, és hálát adok nevednek, én segítóm és szabadító Istenem.

A megszokott módon éltem. Nyugtalanságom folyton növekedett. Naponkint szoktam hozzád fohászolni; eljártam templomodba, hacsak szabadulhattam dolgaimtól, amelyeknek terhe alatt nyögtem.

Alypius nálam volt. Harmadízben múlt le róla a tanácsosi tisztség, s most egyelőre nem volt jogi foglalkozása, hanem várta a feleket, hogy jogi tanácsát eladhassa nekik, amint én árultam a szónoki készséget, ha tanítás útján ezt egyáltalán el lehet adni valakinek.

Nebridius ellenben, mivel Verecundus, milánói polgár és nyelvmester, valamennyiünk kebelbéli barátja, éppen a barátság jogán sürgetve kérte és szinte követelte közülünk valakinek megbízható segítségét. Nebridius, mondom, engedett baráti rábeszéléseinek s beállt hozzá kíséret tanítónak, amire annak igazán nagy szüksége volt. Nebridius tehát nem haszon vágya vitte oda, hisz a tudományok terén, ha akarja vala, sokkal többre mehet, hanem igen kedves barátunk lévén, jóságos szíve nem tagadhatta meg ezt a baráti szívességet, amelyre mi is kértük. Ott azonban rendkívül okosan viselkedett. Kerülte a közélet hatalmasainak ismeretségét, lelke nyugalalmát megőrizte foglalatosságai között, mert belső szabadságot akart a lelkének s lehető sok szabad időt a bölcsesség keresésére, s a reá vonatkozó dolgok olvasására vagy meghallgatására.

2. Mikor egyszer Nebridius, nem tudom mi okon, távol volt, kettőnkhez, Alypiushoz és hozzám eljött Ponticianus nevezetű előkelő császári udvari ember; földink, mert ő is afrikai volt. Már nem tudom, mit akart nálunk.

Összeültünk beszélgetni.

Előttünk játékasztalka állt, rajta könyv. Figyelme véletlenül ráterelődött. Fölveszi, kinyitja: - Szent Pál Apostol Levelei! Nyilván meglepődött, mert azt gondolta, hogy napi terhes foglalkozáshoz tartozó valamelyik könyvemet találja az asztalon. Azután mosolyogva rám nézett, s szerencsét kívánt ahhoz, amin egyébként csodálkozott, hogy éppen ezt a könyvet, s csakis ezt látta előttem.

Hú keresztény volt ugyanis, s gyakran borult le eléd, Istenünk, a templomban kitartó imádsággal.

Megmondtam neki, hogy igen sokat foglalkozom a Szentírással. Erre a társalgást áterrelte Antonius egyiptomi szerzetesre, kinek neve ékesen fényeskedett híveid előtt, nekünk azonban az ideig ismeretlen volt. Amint ezt Ponticianus észrevette, többet időzött e tárgynál, s eloszlatta tudatlanságunkat e nagy emberről - csodálkozva, hogy eleddig semmit sem tudtunk róla.

3. Elbámultunk, mikor hallottuk, hogy a közelmúltban, jóformán saját korunkban ilyen minden kétségen felülálló csudák történtek a katolikus Egyházban az igaz hit követői között. Csodálkozásunk kölcsönös volt. Mi a nagy dolgokat bámultuk, ő meg azt, hogy semmit sem tudunk róluk.

Beszéde ezen a ponton átfordult a kolostorok lakóira, édes illatoddal ékes életmódjukra, s a puszták termékeny elhagyatottságára, - ami mindenből mi semmit sem tudtunk. Azt sem tudtuk, hogy itt Milánóban, a város falain kívül is volt kolostor, tele kiváló testvérekkel, Ambrus püspök gondos védelme alatt. Ponticianus a tárgynál maradt, tovább beszélt, mi meg érdeklődve hallgattuk.

Előadása folyamán azt is elmondta, hogy - már nem emlékszem, mikor - Trierben három társával, míg a császár a délutáni cirkuszjátékon volt, - kiment sétálni a város falaival határos kertekbe. Kettenkint, ahogy éppen összeakadtak, egy övele, a másik kettő együtt, sétálgattak, mindegyik pár más irányban.

4. Amazok bolyongás közben valami kis kunyhóra akadtak, ahol néhány szolgád lakott: lélekkel szegények, de a mennyország birtokosai. Könyvet találtak ott, Antal életének leírását. Egyikük olvasni kezdte. Csudálat és lelkesedés támadt benne, s olvasás közben azon kezdett töprengeni, hogy ő is ilyen életre szánja magát; otthagya a katonai pályát és Neked szolgál. Mindketten úgynevezett császári biztosok voltak.

Egyszer csak az, aki olvasott, tele szent buzgalommal, üdvös szégyennel és haraggal önmaga ellen, rápillantott barátjára és azt mondta:

„Felelj, kérlek, mit akarunk elérni összes törekvéseinkkel? Mi a célunk? Miért katonászkodunk? Van-e többre reménységünk az udvarnál, mint arra, hogy valamikor a császár barátai leszünk? S ha leszünk, nem lesz-e állásunk akkor is ingatag s tele veszedelemmel? Mennyi bajos küszködésen keresztül jutunk el tehát a még nagyobb veszedelembe? S ez is mikor lesz? Isten barátja azonban, amikor csak akarok, sőt ebben a pillanatban is lehetek!”

Így szólt, s új élete megszületésével vívódva újra a könyv lapjaira fordította pillantását. Olvasás közben benseje, amelyet csak te láthattál, nagy változáson ment keresztül, s lelke lerázta magáról az egész világot. Ez csakhamar kitűnt. Mert amint olvasott, s nehéz sóhajok között

lelke viharával küzdött, meglátta s akaratával meg is fogta azt, ami jobb. Már a tied volt, mikor így szólt barátjához:

„Elszakasztottam magamat mindenféle világi törekvésüktől; elhatároztam, hogy Istennek szolgállok s ezt most rögtön ezen a helyen el is kezdem. Ha nincs kedved követni, kérlek, ne ellenkezzél velem.”

5. Amaz pedig azt mondta, hogy mellette marad ebben a fölséges szolgálatban s ő is részt akar a nagy jutalomból. Ettől fogva mindketten tieid voltak, s építgették üdvösségük épületét a legalkalmasabb módon; úgy, hogy mindenüket elhagyták és követtek téged.

Közben Ponticianus, s akik vele a kertben másfelé sétáltak, keresték ezeket. Rábukkantak ugyanazon helyre, s ott találván figyelmeztették őket, hogy jó lesz hazamenni, mert már esteledett. Azok azonban előadták elhatározásukat; azt is elmondták, hogyan gerjedt fel és erősödött meg bennük ez az akarat, s könyörögtek, hogy ne okozzanak nekik nehézséget, ha már csatlakozni nem óhajtanak.

Ők maradtak, akik voltak, de - folytatta Ponticianus - megkönnyezték barátaikat. Meghatottan szerencsét kívántak neki, imádságaikba ajánlották magukat s visszatértek röghöz kötött lelkükkel a palotába; - ezek ellenben a magasságok felé irányzott lélekkel ottmaradtak a kunyhóban.

Mindenkinek volt jegyese. Mikor a történetekről értesültek, ők is szüzességet fogadtak neked.

VII. FEJEZET

Ágoston heves küzdelme önmagával.

1. Ez volt Ponticianus elbeszélése.

Te pedig, Uram, míg ő beszélt, visszaerőszakoltál engem önmagamhoz; megfordítottál, mert háttal voltam önmagam felé, csakhogy ne kelljen látnom magamat, szembeállítottál önmagammal, hogy meglássam szörnyű rútságomat, torz, szennyes, foltos és keléses mivoltomat. Irtóztam, mikor mindezt megláttam, de nem volt hová menekülnöm önmagam elől. S ha el is akartam fordítani magamról tekintetemet, Ponticianus tovább mondta elbeszélését, s te megint csak elém állítottad önmagamat s szinte beleverted szemeimbe, hogy meglássam és meggyűlöljem gonoszságomat. Nem volt az nekem ismeretlen. De rejtegettem, visszaszorítottam és feledni próbáltam.

Viszont minél forróbb vonzalommal voltam azok iránt, akikről hallottam, hogy üdvös felbuzdulással egészen gyógyító kezeidbe adták magukat, annál gyűlöletesebbnek láttam magamat hozzájuk képest. Hisz tizenkét hosszú esztendőmet elpocsékoltam, mióta tizenkilenc éves koromban Cicero Hortensiusának olvasása a bölcsesség szeretetére gerjesztett; azóta folyton halogattam lemondani a világ élvezeteiről s a bölcsesség kutatásában serénykedni.

2. Pedig a bölcsesség, sőt csak az utána való kutatás maga is többet ért, mint minden pogány kincs és korona, mint a testi élvezeteknek minden rendelkezésre álló bősége.

Én meg már ifjú koromban igen megromolva, sőt talán ifjúságom kezdetén leginkább romlottan, kértem ugyan tőled tisztaságot, de ilyen formában: adj nekem tisztaságot és önmegtartóztatást, de - még ne!

Mert féltem, hogy hamar meg találsz hallgatni, s hamar kigyógyítasz testi beteges vágyakozásaimból, pedig nem annyira kiirtásukat kívántam, mint inkább kielégítésüket. Közben pedig a kárhuzatos tévely gonosz útjait jártam; - nem volt ugyan bizonyosságom róla, de eléje tettem az igazságnak, az igazságot pedig ellenséges érzülettel támadtam, ahelyett, hogy alázatosan kutattam volna utána.

Korábban hosszú időn keresztül azzal áltattam magamat, hogy csak azért nem szakajtom végét a világban való reménykedésemnek, s azért halogatom napról napra utadra térésemet, mert nem világosodott meg előttem semmi, ami haladásomat biztosan igazíthatná.

Eljött azonban a pillanat, amikor lemezítelenedtem önmagam előtt s lelkiismeretem föltámadt ellenem s azt kérdezte: - „Hát én most mivel védekezzem? Folyton azt hajtogattad, hogy még nem biztos előtted az igazság, s egyelőre azért nem hajítod el a hiúság batyuját. Íme, már biztosan látod az irányt, de azért még mindig teher alatt vagy. Mások nem vesződnek annyit a kutatással, mint te, tíz és egynéhány évet sem töltöttek töprengésben, s mégis szinte szárnyra kelnek már, mert vállaikat megszabadították a tehertől!”

3. Így füstölögtem magamban, s szörnyű szégyen zavart Ponticianus elbeszélése alatt.

Ő aztán befejezte mondókáját, elintézte az ügyet, ami miatt meglátogatott bennünket és eltávozott.

Szembeálltam önmagammal!

Mi mindennek el nem mondtam én magamat! Ahány bizonyosság, megannyi korbács! És ostromoztam lelkemet, hogy kövessen engem feléd vágyakozásomban. Ellenállt, megtagadta az engedelmességet, de már nem tudott védekezni. Minden okoskodását megcáfoltam, egyetlen egy se maradt, - csak néma irtózása, mert haláláig rettegett, hogy meg kell válnia meggyökeresedett szokásaitól, amelyek pedig halálra senyvesztették.

VIII. FEJEZET

Keserű szemrehányásokkal illeti magát.

1. Szörnyű volt e belső küzdelem. Elszántan vívtam lelkemmel, szívem volt közös csataterünk. Arcomon, lelkemen a küzdelem nyomaival nekimentek Alypiusnak.

„Hát lehet ezt tűrni? - kiáltom. - Mit szólsz ahhoz, amit hallottunk? Műveletlen emberek talpra állnak és elragadják a mennyországot, mi meg minden tudományunkkal együtt itt fetrengünk test-vér mivoltunkban! Talán szégyen követni őket, mert megelőztek? Nem kell-e inkább szégyenkeznünk, hogy még követni sem tudjuk őket!”

Nem tudom mi mindent mondtam még neki ilyen értelemben. Ijedten, szó nélkül nézett rám, engem meg kihajtott mellőle izgatottságom. Beszédmódom szokatlan volt neki. Igaz, hogy nekítüzesedett homlokom, arcom, szemem, hangom csengése többet elárultak neki bensőmből, mint amennyit szóval mondtam.

Kis kert volt lakásunk mellett. Használhattuk, valamint az egész házat is, mert a tulajdonos házigazda nem ott lakott. Oda ragadott lelkem vihara; ott senki sem lehetett akadék abban az elszánt viaskodásban, amelyet önmagammal kezdettem, míg csak be nem fejeződik. Milyen eredménye lesz, te tudtad, én nem. Én csak őrjögtem, halálisan, hogy üdvösségem életre keljen. Csak azt tudtam, mennyire gonosz vagyok; arra nem is gondoltam, mi jó válik röviddel utóbb belőlem.

2. Kirohantam tehát a kertbe, Alypius mindenütt nyomomban, hisz magányom azért magány maradt, ha ő ott volt is. S hogyan is hagyhatott volna el ilyen lelkiállapotban?

Leültünk, lehetőleg messze a háztól.

Lelkem mélyéig megrendültem s iszonyú haraggal támadtam magamra azért, hogy nem lépek szövetségre veled, Istenem, pedig értelmem is ezt helyesli, s minden csontom ez után kiáltozott s ezt dicsérte eget verő dicsérettel.

És e lépéshez nem volt szükséges sem hajó, sem kocsi, sem gyaloglás, még annyi sem, amennyit a háztól az ülőhelyünkig mentem. Mert ez a lépés, sőt a megérkezés is csak annyi volt, hogy akarok-e menni, akarok-e erősen és egészen? S nemcsak ide-oda kapkodni derékon tört akarattal s engedni, hogy az akarás a nemakarással esdekelve küszködjék!

Különben még e kínos határozatlanságom folyamán is nem végeztem-e testemmel temérdek olyan dolgot, amit az emberek akarnak ugyan néha, de nem tudnak végrehajtani, mert vagy tagjaik hiányoznak, vagy bilincsekben vannak, vagy betegség miatt erőtlenek, vagy bármi más akasztja őket.

Hajamat téptem, homlokon ütöttem magamat, összekulcsoltam kezeimet és átöleltem térdeimet. Mindezt azért tettem, mert akartam. Ha tagjaim mozgékonyság híján nem engedelmeskedtek volna, akarhattam, de nem cselekedhettem volna.

Sok mindent tettem tehát, amiben az akarás és a képesség nem volt egy és ugyanaz, és mégis azt, ami nekem mindenek fölött annyira tetszett, nem cselekedtem, pedig ebben az esetben az akarás után nyomban cselekedhettem volna is, mert akaratom maga lett volna a cselekvés! A cselekvés végrehajtására szükséges képesség ugyanis maga az akarat volt, következőleg az akarás annyi lett volna, mint a cselekvés végrehajtása.

És mégsem történt meg!

Testem készségesen engedelmeskedett lelkem leggyöngébb akaratának is, mikor egyik-másik tagot intése szerint mozdítani kellett, - lelkem ellenben nem engedelmeskedett a saját nagy akarásának, amely magában az akarásban lelte volna végrehajtását is.

IX. FEJEZET

A megtérést a lélek azért halogatja, mert akarata nem teljes.

1. Micsoda ellentmondás ez? S mi a magyarázata!

Add Uram, add irgalmas világosságodat, hogy kikutathassam ezt, ha netán feleletet találnék az emberi kínok örvényében, az Ádám maradékait sötétben beárnyékoló szomorúságokban.

Micsoda ellentmondás ez! S mi a magyarázata?

A lélek parancsol, s a test huzakodás nélkül engedelmeskedik.

Parancsol önmagának, s kész az ellenállás!

A lélek elrendeli, hogy például a kéz megmozduljon, s olyan gyors az eredmény, hogy alig lehet parancs és végrehajtás között határt vonni, pedig a lélek szellem, a kéz pedig anyag.

Elrendeli a lélek, hogy ezt vagy azt akarnia kell; a parancsoló ugyanaz, mint a végrehajtó, s mégsem teszi meg.

Micsoda ellentmondás ez? S mi a magyarázata?

2. Parancsolja - mondom - valaminek akarását, de a parancs maga is akará, s mégsem teszi, amit parancsol. Az a baj, hogy akarata nem teljes, azért nem teljes parancsa sem. Mert csak annyit ér parancsa, amennyi akarat hordozza, és éppen annyi hiányzik parancsa végrehajtásából, amennyi akarat hiányzik a parancsból, mert az akarat erejében akarunk valamit, s az akará nem másé, hanem az akaraté.

Világos tehát, hogy parancsa azért nem teljesedik, mert nem teljes erejével parancsol. Ha teljes ereje az ügy mellett volna, nem is parancsolná, hogy ott legyen, mert úgyis ott volna.

Nem ellentmondás tehát az, hogy a lélek akar is, meg nem is; nem ellentmondás, hanem beteges állapot, amennyiben a lélek nem áll egészen talpra, mert a megismert igazság ugyan emlegeti, gonosz szokásai azonban lefelé húzzák. Ezért van bennünk kétféle akarat; egyik sem egész, hanem ami az egyikből hiányzik, megvan a másikban.

X. FEJEZET

*Erős bizonysgot köt a manicheusok azon állítása ellen,
hogy a jónak is, rossznak is külön természete volna bennünk.*

1. Pusztuljon színed elöl, Uram, minthogy el is pusztul, minden ostobán fecsegő lélekkufár, akik, mivel a fontolgtás tényénél kétféle akarati irányt figyeltek meg, azt állítják, hogy két különböző lelkes természet van bennünk, egy jó és egy rossz. Ők maguk igazán rosszak, mikor ilyen gonoszul gondolkoznak, s ugyanők jókká válhatnak, ha helyesen gondolkoznak, s egyetértenek az igazsággal; így azután rájuk illenek Apostolod mondása „Egykor sötétség voltatok, most pedig világosság vagytok az Úrban” (Ef 5,8).

Világoskodni szeretnének ugyanis, de nem az Úrban, hanem önmagukban, mikor azt gondolják, hogy a lélek mivolta ugyanaz, mint Istené, de éppen ezzel még sűrűbb sötétséggé változnak, mert istenkáromló elbizakodottságuk messze ragadja őket a te igaz világosságotól, amely minden e világra jövő embert megvilágosít.

Vigyázzatok s legyen szerénység abban, amit beszéltek! „Járuljatok inkább őhozá, és megvilágosodtok, s orcátok nem szégyenül meg.”

Mikor azt fontolgattam, hogy régi határozatom szerint az én Uram szolgálatába szegődöm, én voltam az, aki akart is, nem is; én magam. De sem akarásom nem volt teljes, sem nem akarásom. Ez okon győzködtem magammal, ezért volt szakadás bennem. Nem akartam én ezt a szakadást sem, de ez azért nem jelentette azt, hogy még egy lélek van bennem, hanem csak azt, hogy ez az én lelkem büntetése.

Nem én idéztem elő magamban ezt az ellentétet, hanem a bűn, amely, mint az első szabad elkövetett bűn büntetése, bennem lakozott, mert én is Ádám maradéka vagyok.

Ha csakugyan annyi ellentétes természetünk volna, mint ahány akará összeütközik bennünk egymással, akkor nem kettő volna, hanem sok.

Tegyük fel, hogy valaki azon töpreng, hova menjen, a manicheusok gyülekezetébe-e, vagy a színházba. A manicheusok rögtön rámondják, hogy íme a két természet, az egyik, a jó, idehajlítja, a másik, a rossz, odafordítja; - mert hogyan is volna egyébként lehetséges az ellentétes akaratok eme működése! - Én meg azt mondom, hogy mindegyik akarat gonosz; az

is, amely őhozzájuk, az is, amely a színházba kívánkozik. Ők persze csak azt tartják jónak, amely hozzájuk tereli az embert. De mi jогon?

3. Tegyük fel, hogy testvéreink közül valaki egymással ellenkező két kívánkozása között ingadozva azt latolgatja, hova menjen, színházba-e, vagy a mi templomunkba. Nem ingadoznak-e a manicheusok, hogy ehhez mit szóljanak? Vagy azt kell ugyanis - nyilván akaratuk ellenére - mondaniok, hogy a templomunkba menést sürgető akarat jó, amint jót cselekszik mindenki, aki az Egyház titkainak birtokában kötelessége szerint templomba jár; - vagy el kell fogadniok, hogy két rossz természet, két rossz lélek küszködik minden egyes emberben. Igen, de akkor nem igaz az ő szokásos tanításuk, hogy a két akarat közül egyik jó, másik rossz. Vagy pedig rátérnek az igazságra s nem tagadják többé, hogy a fontolgtatás tulajdonképpen csak ingadozás egy és ugyanazon lélek különböző irányú akarata között.

Mikor tehát azt észlelik, hogy az emberben két akarat ellenkezik egymással, ne hánytorgassák többé, hogy két ellenkező állományból és két ellenkező erőből eredő ellentétes, egy jó és egy rossz lélek viaskodik benne. Mert te magad, Istenem, örök Igazság, szégyenbe hagyod, lecáfolod és meggyőződ őket temérdek esettel, amelyekben az akarat mindkét irányban nyilván gonosz.

4. Például mikor azt latolgatja valaki, hogy fegyverrel, vagy méreggel gyilkoljon-e; hogy ezt vagy azt az idegen tulajdont ragadja-e el, mert mindkettőt el nem ragadhatja; hogy élvezetekre pazarolja-e pénzét, vagy zsugori módon takarékoskodjék; cirkuszba menjen-e vagy színházba, ha ugyanazon időre esik mindegyikben az előadás. Hozzáfűzhetem a harmadik lehetőséget is: vagy, alkalom adódván lopni menjen-e idegen házba, vagy - íme a negyedik lehetőség! - inkább házasságtörést kövessen-e el, ha erre is nyílik alkalom. Tegyük fel, hogy mindez egyazon időben történhetnék csak, s egyenlő a vágyakozás minden irányban; mivel egyszerre valamennyit nem lehet megtenni, ugyebár négy, vagy a kívánatos dolgok temérdek sokasága miatt még többféle ellenkező akarat cibálja a lelket, de azért a manicheusok mégsem tanítják, hogy ilyen sok külön-külön önálló állomány (szubsztancia) volna az emberben?

Ugyanez ráillik a jóirányú akarásokra is.

Kérdezem ugyanis tőlük, jó dolog-e az Apostol írásaiban gyönyörködni? Jó dolog-e valamely komoly zsolttárt élvezni? Jó-e az evangéliumot fejtegetni? Minden kérdésemre azt felelik: igen.

Hogyan? Hiszen ha mindez egyformán gyönyörúséges volna egy és ugyanazon időben, nemde akkor a különböző irányú akaratok széthúzzák szívünket a fontolgtatás alatt, hogy mégis melyiket válasszuk? Mind jó, s küzdenek egymással, míg a választás rá nem esik valamelyikre, ami azután egybekovácsolja az egész, több irányra szakadt akaratot.

Így van akkor is, amikor az örök boldogság gyönyörködtet felülről, itt alul meg valamely ideiglenes jó élvezete csalogat; a lélek ugyanaz, de sem azt, sem ezt nem akarja egész akaratával. Nagy kín neki ez a széthúzás; az egyiket értelme akarja, a másikat érzékisége nem hagyja.

XI. FEJEZET

Leírja nagy viaskodását testi indulataival.

1. Így nyavalyogtam és kínlódtam a szokottnál is jóval kegyetlenebb önvádak között; vergődtem, nyújtóztam bilincseimben, ha netán leszakadnának egészen rólam. Úgy is alig tartottak már, de mégis tartottak. Azonfelül te is kavartad bensőmet, Uram. Könyörületed a félelem és szégyen kettős korbácsával szigorkodott ellenem, nehogy ellanyhuljak megint, nehogy

tépetlen maradjon rajtam bilincseim vékony és gyenge maradéka; nehogy megerősödjék s engem ismét és még erősebben megkötözzön.

Folyton biztatgattam magamat: Megteszem, most mindjárt megteszem! S e szavakkal már kész is volt elhatározásom; már majdnem végre is hajtottam, és - semmit sem tettem. Nem hanyatlottam ugyan vissza az előbbi állapotomba, hanem ott állottam az elhatározó ponton s mintegy megpihentem. Azután nekilendültem. Már majdnem ott voltam, már csak egy hajszal hiányzott, már szinte elértem és megfogtam, - s nem voltam ott, nem értem el, nem fogtam meg, mert halogattam meghalni a halálnak és élni az életnek, s több ereje volt bennem a gonosz réGINEK, mint az új JÓNAK. Sőt maga a perc, melyben más emberré kellett lennem, minél jobban közeledett, annál nagyobb réMÜLETTel töltött el; de azért nem riasztott vissza, el sem fordított, hanem függőben tartott.

2. Mik tartóztattak?

Értéktelen csecsebecsék, páváskodó hiábavalóságok: régi barátnőim. Rángatták testemet, mint a köpenyt, s fülembé súgdostak: Igazán elküldesz minket? Attól a perctől fogva soha többé nem lehetünk együtt veled! Soha! És attól a perctől kezdve egy és más soha többé nem lesz szabad neked!

S mit súgdostak, Uram, s mi volt az az egy és más, amit emlegettek! Könyörülj, Uram, s fordítsd el azt mind szolgád lelkéről! Micsoda piszkot súgdostak! Micsoda szégyenletes dolgokat!

Alig fülhegygel hallgattam csak rájuk, ők sem beszéltek úgy, mintha nyílt ellenkezéssel szemközt álltak volna velem, hanem szinte mintha hátam mögött súgdoloztak s lopva ingerkedtek volna velem, hogy távoztomban visszanézzek. De azért ezek is késleltettek abban, hogy lerázzam őket s elszakadva tőlük átlendüljek hivatásom terére; késleltettek, mert megrögzött szokásom is azt hajtogatta; azt hiszed, hogy kibírod ezek nélkül?

De ez a hang már erőtlen volt.

3. Onnan ugyanis, amerre arcomat fordítottam, s ahova féltem átpártolni, elém tűnt az önmegtartóztatás tiszta fönsége. Derült volt egyetlen vidámság nélkül. Kedves mosollyal hívogatott, hogy csak menjek, ne kételkedjek. Felém nyújtotta szent kezeit, hogy elfogadjon és magához vonjon.

Oh, a gyönyörű példának micsoda teljességét mutatta nekem! Temérdek fiú és leánygyermek, a nagyszámú ifjúsággal együtt minden kor, tisztos özvegyek, pártás aggok valamennyien a szent tisztasággal ékesen, amely semmiképpen sem volt gyümölcstelen bennük, mert termékeny méhéből s töled, jegyesétől Uram, gazdagon fakadtak örömeik.

Rám mosolygott, s mosolya buzdítás volt, mintha mondta volna: S te nem tudnád megtenni, amit ezek a férfiak és nők megtettek? Azt hiszed talán, hogy ezek maguktól erősek, és nem Uruk Istenüktől? Támaszkodjál egészen az Úrra! Ne félj, nem tér ki előled, nem enged elesni! Tedd bizalommal s meglátod, felkarol és meggyógyít.

Én meg véghetetlenül szégyenlettem magamat, mert még mindig fülemben voltak ama hiábavaló sugdosások, s határozatlanul tétováztam. Ő meg ismét mintha beszélni kezdett volna:

- Zárd el lelkedet tested minden tisztátalan vágyakozása elől, s elvész hatalma. Élvezetekről fecseg neked, de az mind semmi a te Urad Istened törvényéhez képest.

Így győzködtem magam magammal.

Alypius szakadatlanul mellettem volt s szó nélkül várta, mi lesz az én szokatlan nagy felindulásom eredménye.

XII. FEJEZET

Titkos szót hall és megtér.

1. Gondolataim mindig mélyebbre hatoltak. Mikor aztán lelkem titokzatos mélységeit felkutatták és nyomorúságomat a maga egész mivoltában szemeim elé összehordták, rettentő vihar támadt bennem, amelynek nyomában eleredt könnyeim zivataros áradata. Úgy éreztem, hogy egyedül jobb lesz elsírnom könnyeimet.

Hogy tehát szabadon kiszakadhasson belőlem minden könny és minden sóhajtás, felugrottam Alypius mellől és elmentem olyan messze, hogy jelenléte immár nem lehetett terhemre. Úgyis észrevett már valamit rajtam; azt hiszem ugyanis, hogy mondtam neki valamit, s hangom rezgése megmutatta neki, hogy tele vagyok könnyekkel. Eltávoztam tehát mellőle, ő meg ottmaradt ülőhelyünkön s mérték nélkül csudálkozott.

Leroskadtam, azt sem tudom, hogyan, az egyik fügefafa alá s szabadon eresztettem könnyeimet. Patakként omlottak szemeimből kedves áldozatul neked, s talán nem ezen szavakkal, de ebben az értelemben szakadatlanul panaszkodtam előtted: „És te Uram, meddig, óh meddig haragszol egészen? Ne emlékezzél régi gonoszságainkra!” (Zsolt 6,4; Zsolt 78,5. 8).

Mert éreztem, hogy bűneim rabja vagyok, és panaszos szóval kiáltoztam: Mikor lesz vége ennek az örökös holnapra hagyatkozásnak? Miért nem most mindjárt? Miért nem szakajtja meg ez az óra életem gyalázatosságát?

Így sóhajtoztam s szívem a legkeserűbb bánat könnyeit sírta.

2. Egyszer csak fiú- vagy leányhangot hallok a szomszéd házból. Énekelt s ezt ismételte:

Tolle, lege!

Tolle, lege!

Vedd, olvasd!

Vedd, olvasd!

Arcom pillanat alatt megváltozott, s lázasan kutattam emlékezetemben, van-e valami olyan játékfajta, amelyben a gyermekek ehhez hasonló éneket szoktak énekelni, de nem emlékeztem, hogy bármikor hallottam volna.

Visszanyomtam könnyeim áradatát s felugrottam, mert semmi mást, égi parancsot láttam e jelben, hogy nyissam ki a Szentírást s olvassam el a szemembe ötlő legelső fejezetet. Antoniusról is beszéltek, hogy az Evangélium-olvasásra érkezve, neki szóló intelemnek vette az éppen felolvasott szavakat. „Menj, add el, amid vagyon és oszd a szegényeknek és kincsed leszen a mennyben. Azután jöjj, és kövess engem” (Mt 19,21). S e csudálatos szózatra tüstént hozzád pártolt.

E gondolat hatása alatt visszasiettem oda, ahol Alypius ült, mert odatettem az Apostol könyvét, mikor fölkeltem onnan. Fölkaptam, kinyitottam s egyetlen hang nélkül olvastam azt, amire tekintetem legelőször esett:

„Nem tobzódásokban és részegeskedésekben, nem ágyasházakban és szemtelenségekben, nem versengésben és irigykedésben, - hanem öltözzetek az Úr Jézus Krisztusba, és a testet ne ápoljátok a kívánságok szerint” (Róm 13,13).

3. Nem akartam továbbolvasni. Nem is volt szükséges. Amint ugyanis a mondat végére értem, mintha a biztos megnyugvás fénye árasztotta volna el szívemet, a kételkedésnek utolsó árnyéka is eloszlott belőlem.

Ujjamat vagy egyéb valami jelet odatéve betettem a könyvet s immár egész nyugodtan mindent elmondtam Alypiusnak. Azt, hogy őbenne mi ment végbe - nekem sejtelmem sem volt róla -, a következő módon közölte velem. Először is látni akarta, mit olvastam. Megmutattam. Elolvasta, de tovább, mint én. Nem is tudtam, mi a mondat folytatása. Ez volt:

„A hitben erőtlent pedig karoljátok fel.”

Ő meg ezt a mondást vonatkoztatta magára, s ezt meg is mondta nekem. Az intelem őt csak megerősítette; ő ugyanis minden késedelem és vergődés nélkül érlelte meg elhatározását s életmódjával egyébként is teljesen egybevágó jószándékát. Erkölcsök dolgában úgymint régóta magasan állott fölöttem.

Onnan anyámhoz siettünk.

Jelentjük a dolgot. Örül. Elmondjuk, hogyan történt. Ujjong örömeiben, győzelmet emleget s áldást mond Neked, ki „mindent megtehetsz bőven azon túl is, amit kérünk, vagy értünk” (Ef 3,20). Mert látta, hogy sokkal többet megadtál bennem, mint amennyit panaszos könnyeivel és sóhajtásaival kérni szokott tőled részemre.

Magadhoz fordítottál ugyanis egészen. Már nem kíváncsoztam feleség után, már nem voltak földi reményeim, hanem együtt álltam anyámmal a hit irányzóján, ahol engem sok-sok évvel ezelőtt neki megmutattál. Sírását örömmel fordítottad bővebben, mint reménylette és sokkal tisztábbra és bensőbbre, mint aminőt érezhetett volna régi vágya teljesülésén: a tőlem származó unokák látásán!

Kilencedik könyv

A kilencedik könyv tartalma

Megtörtént a nagy esemény: Ágoston lelke kiszakaszkozott a bűnös élet bilincseiből. Égi világosság önti el szívét. A világi élet gondjaitól, reményeitől, élvezeteitől való elszakadásnak nemrég még a gondolata is rémületbe ejtette, most ellenben alig várja, hogy teljesen szakíthasson mindennel. Mert nem akar félúton megállni!

Tekintélyes rétor volt; a milánói előkelő családok bizalmának birtokosa; anyagi helyzete nem volt ugyan fényes, de nevét tisztelték mindenfelé, ahol megismerhették műveltségét és tudományát.

Nem akar azonban feltűnést kelteni. Megvárja a szüreti szünetet, s akkor értesíti a hatóságot és a szülőket távozásáról. Anyjával, fiával s néhány barátjával Cassiciacumba vonul s imádság, elmélkedés, munka között készül a szentkereszttség felvételére.

A 386. esztendőben, április 24-25. között éjjel keresztelte meg Ambrus püspök Milánóban.

Cassiciacumból Afrikába akarnak költözni. Útközben édesanyja meghalt (387).

A könyv többi részét Ágoston anyja emlékezetének szenteli. Szeretet és óvatosság vezetik tollát; nem is toll az, hanem véső, amely a világ egyik legnagyobb emberének kezében fölséges plaszticitással vési ki az emlékezet kövén a tűrésben kitartó, a szenvedésben okos, a szeretetben hős, az állapota minden erényével ékes nagy édesanya alakját.

Lehetetlen azokat a sorokat megindulás nélkül olvasni, s lehetetlen a világirodalom ezen egyik legremekebb nekrológiájában bámulva meg nem ismerni írójának tüneményes lelki nagyságát. Ágoston - immár püspök - tizenhárom évvel anyja halála után írja e könyvét. Szíve akkor már meghiggadt, fájdalma elszelídült, emlékezése mégis annyira eleven, színei annyira üdék, szeretete és gyöngéd bámulata annyira új, hogy szinte keressük a könnyek nyomait, amelyek írás közben bizonyára bőven hullottak a könyv lapjaira a szent püspök szeméből.

I. FEJEZET

Hálálkodik Isten irgalmasságáért.

„Oh Uram, én a te szolgád, a te szolgád, és szolgálód fia vagyok. Szétszakasztottad bilincseimet: dicsérő áldozatot áldozok neked. Szívem is, nyelvem is téged dicsérjen, s minden csontom ezt kiáltsa: Uram, ki hasonló hozzád? Szóljanak, te pedig felelj és mondd, kérlek, lelkemnek: Én vagyok üdvösséged” (Zsolt 115,7).

Mi voltam és jaj, milyen voltam én?

Van-e bűn, amit cselekedettel, vagy he nem, beszéddel, vagy ha ezzel sem, gondolattal, vagy legalább szándékkal el nem követtem? Te azonban Uram, jó voltál hozzám, megkönyörültél rajtam. Megmérted halálig leromlásomat, s jobbod fenéig kiürítette szívemből örvénylő gonoszságomat.

S mi volt e változás?

Az, hogy immár teljességgel elszakadtam mindentől, amihez azelőtt ragaszkodtam, s arra igazítottam akaratomat, amit te akartál! Jaj, hol volt annyi időn keresztül akaratom szabadsága? Micsoda mély és titkos rejtekből került most egy pillanat alatt elő, hogy behajtsa nyakamat szelíd igádba, s hátamra rakja könnyű terhedet, én Krisztus Jézusom, segítóm és megváltóm?!

Milyen édesen elvagyok én immár hiábavaló élvezetek nélkül, s akiktől félttem elszakadni, azokat íme, öröm volt szétbocsájtanom, mert kiszórtad őket bensőmből, igazi és legfőbb gyönyörűségünk; kiszórtad s beléptél helyükbe. Minden élvezetnél édesebb vagy, nem ugyan test és vér szerint; minden fénynél ragyogóbb, minden titoknál bensőségebb, minden dicsőségnél magasabb vagy az emberi léleknek, kivéve azokat, akik önmagukkal töltekeznek.

Szabad volt immár a lelkem, ment a nagyravágyás, vagyon, a kéjelgés és bűnös vágyakozás maró gondjaitól, s már szálltak első hangjaim feléd, Uram, Istenem, fényességem, kincsem és üdvösségem.

II. FEJEZET

Elhatározza, hogy rövid ideig még megmarad tanító székén.

1. Azt határoztam színed előtt, hogy nem ütök lármát dolgom megszakításával, hanem egész csöndben visszavonulok rétor-mesterségemmel a szószaporítások vásárából, nehogy az ifjak tovább is az én ajkamról fegyverezék fel veszekedő kedvüket; s mivel eszüket nem a te törvényeden jártatják, békéd helyett ravasz fogásokra és peres mérkőzésekre való készséget ne szerezzenek tovább is tőlem a tandíj fejében.

Igen alkalmasan esett, hogy csak néhány nap volt még a szüreti vakációig. Elhatároztam, hogy addig még maradok, azután annak rendje és módja szerint elvonulok, s mivel Te, Uram, visszavásároltál, többé nem adom piacra magamat.

Ez volt tervünk. Te ismerted, az emberek közül senki, csak a hozzád tartozók. Megfogadtuk egymásnak, hogy senkinek sem ejtünk szót felőle, jóllehet arra az időre, míg siralmunk völgyéből kiemelkedtünk, s a lépcsőjáró éneket énekeljük, éles nyilakkal és égő parazsakkal láttál el bennünket az alattomos nyelvek ellen, amelyek jótanács formájában szoktak ellenkezni, s csupa szeretetből meg is szokták emészteni az embert, mint valami eledelt.

2. Szereteted nyila átjárta szívünket, igéid mélyen bensőnkbe hatoltak, ott hordoztuk őket a szolgálóidról vett példákkal együtt. E példákat azokról, akiket a szennyből ragyogókká, halottaikból elevenekké tettél, gondolkodásunk középpontjába gyűjtöttük össze, ott izzottak, s felengesztelték makacs merevségünket, nehogy megint lefelé csuszamodjunk; s olyan heves tüzet gyújtottak bennünk, hogy bármi gonosz nyelv ellenkezése immár csak magasabbra szíthatta lángjait, de ki nem olthatta.

Mivel azonban fogadalmunk és szándékunk neved miatt, melyet már megszenteltél e földön, kétség kívül helyeslésre is találhatott, dicsekvésfélének látszhatott volna meg nem várni a küszöbön álló vakációt, hanem mindjárt otthagyni nyilvános, és mindenki előtt ismeretes tanítószéket. Minden érdeklődő szeme az én esetemet kutatná, s temérdek szóbeszéd esnék arról, mi okon vágtam elibe a közeli szüreti vakációnak; olyan színezete volna a dolognak, mintha nevezetes ember akarnék lenni! Mi hasznom lett volna abból, hogy szándékomat pórézik s fecsegők veszik nyelvükre szerencsénket?

3. Éppen ezen a nyáron történt, hogy tudóm kezdte nem bírni a túlságos sok előadás terhét. Nehezen lélegzettem, mellemben fájdalmak jelentették, hogy baj van; tudóm tiltakozott az erősebb és hosszabb beszéd ellen. Először megijedtem, mert szinte kényszerített már, hogy tehetetlenségem miatt mondjak le a fáradságos tanításról, vagy mindenesetre szakítsam félbe, hogy ha még lehet, orvosi kezeléssel meggyógyulhassak.

Mikor azonban fölgerjedt és meg is erősödött bennem az akarat, hogy félreteszek mindent és csak azt vizsgálom, hogy te vagy a mi Urunk, tudom Uram, mennyire kezdtem örülni, hogy kezem ügyében volt ez a semmiképpen sem hazug mentség a méltatlankodó szülők lecsillapítására, akik gyermekeik érdekében nekem ugyan soha szabadságot nem engedtek volna.

Tele örömmel vártam én így amaz időköz elmúlását, mindössze talán húsz nap ha lehetett, de azért erő kellett a várakozáshoz! Eltűnt ugyanis hivatásos buzgalmam, amely máskor a tennivalók terhét hordozni segítette; ott maradtam s talán össze is rogytam volna a teher alatt, ha a türelem nem sietett volna helyette segítségemre.

Talán azt véli majd valaki, szolgálád, az én testvéreim közül, hogy vétkeztem, mert türtem, hogy akár csak egyetlen óráig is üljek még a hazugság tanítószekén, mikor már szívem tele volt a te szolgálatod gondolatával. Nem vitatkozom velük. De úgy-e, én igen irgalmas Uram, minden más szörnyű gyászos bűnömmel együtt ezt is megbocsájtottad és elengedted nekem a szent keresztség vizében?!

III. FEJEZET

Kedvesen emlékezik Verecundusra és Nebridusra.

1. Szerencsénk nagybajos aggodalmat okozott Verecundusnak. Őt erős kötelékek tartóztatták, látta tehát, hogy el kell szakadnia társaságunktól. Még nem volt keresztény. Felesége az volt, s ugyancsak felesége volt a bilincs rajta, amely minden másnál erősebben visszatartotta a mi megkezdett utunktól. Ez az akadály is gátolta, de meg azt mondogatta, hogy csak bizonyos feltétel mellett akar keresztény lenni, s a feltétel lehetetlen volt.

Jóságosan felajánlotta, hogy legyünk nála, amíg ott időzünk. Jutalmazd meg Uram, az igazak jutalmazásának nagy napján, mert tőkét már megkapta tőled. Távolságban vagyunk - mi akkor már Rómában voltunk -, testi baj fogta elő; betegsége alatt hű keresztény lett s így távozott az életből. Így könyörültél meg nemcsak őrajta, hanem mirajtunk is, mert egyetlen fájdalom kínozott volna bennünket, valahányszor megemlékezve barátunk tapasztalt nagy szívességéről nem számíthattuk volna őt nyájad közé.

Hála neked Istenünk! Tied vagyunk, bizonyítják ezt buzdításaid is, vigasztalásaid is. Verecundus falusi birtokát, Cassiciacumot ajánlotta nekünk, ott pihentük ki benned a világ nyugtalanságait, te meg ígéretszavadhoz hűen Verecundusnak paradicsomod örök tavaszi szépségeit adtad, kövér hegyeden, erős hegyeden, termékeny hegyeden (Zsolt 67,16), mert megbocsájtottad neki a világban elkövetett bűneit.

2. Verecundust tehát kedvetlen gondok nyomták, Nebridus ellenben velünk örült. Ő sem volt még keresztény, ő is belebukott ama veszedelmes tévedés árkába, hogy Fiadnak, az Igének megtestesülését nem tartotta igaz valóságnak. Ebből később kikászálódott és félreállt. Egyházzad egyetlen titkába sem volt beavatva, az igazságot azonban tüzes buzgósággal kereste. Nem sokkal a mi megtérésünk és keresztségben újraszületésünk után magadhoz vetted őt Uram, de

akkor már makulátlan életű, hű katolikus és fegyelmezett szolgád volt Afrikában a saját házinépe körében, amelyet egészen a keresztény hitre térített. Most ott él Ábrahám kebelében.

Akármi is a valóságban az, amit e kifejezés jelent, Nebridiusom, kedves barátom, a te pogányságból felfogadott fiad ott él. Mindenesetre ott van, mert mi más hely volna méltó az ő lelkéhez? Azon a helyen él, amely felől annyit kérdezősködött nálam, mikor még tapasztalatlan gyerekember voltam. Füle immár nem az én ajkam beszédére figyel; lelke szomját immár nálad, a forrásnál csillapítja. Ahogy mindig kívánta, ott töltekezik most bölcsességgel és boldog örökké. De azért azt hiszem, nem telik el annyira forrásodból, hogy rám semmi emlékezés ne maradjon benne; hiszen te is Uram, az ő itala, megemlékezel rólunk.

Ilyen állapotban voltunk tehát. Vigasztalgattuk Verecundust, ki megtérésünkön és tervünkön a barátság sérelme nélkül szomorkodott; vigasztaltuk és buzdítottuk a helyzetének, vagyis nős állapotának megfelelő keresztény életre; - Nebridiusra pedig vártunk, hogy ő is csatlakozhassék hozzánk. Megtehetette, közel volt hozzánk s tényleg sokszor volt azon a ponton, hogy megteszi, míg végre az ő ideje is elérkezett.

Milyen terhes-hosszú volt nekünk ez a várakozás! Mert szabadulni vágyakoztunk a világi gondoktól, hogy tele szívvel énekelhessük:

„Ezt mondja neked szívem: Orcádat kerestem uram, orcádat akarom keresni” (Zsolt 26,8).

IV. FEJEZET

Cassiacumban végzett munkája. Hogyan töltekezett Dávid zsoltáraival.

1. Végre elérkezett az idő, amikor valóságban megválhattam a rétori széktől. Gondolatban már régen elszakadtam tőle.

Megtörtént.

Ahonnán már korábban kiemelted szívemet, most nyelvemet is kiszabadítottad. Vidám hálaadások között mentem ki a hozzám tartozókkal együtt Verecundus villájába. Mivel foglalkoztam ott? Tudományos dolgokkal. Már a te szolgálatodban, de azért rajtuk volt az elhagyott iskola felfuvalkodottságának lehelete, olyanformán mintha csak félbeszakítottam volna azt, amit végképp elhagytam. Tanúságot tesznek munkásságomról azon könyvek, amelyeket ott volt barátaimmal s önmagammal folytatott eszmecserék alapján írtam. Nebridiussal is, bár távol volt, érintkeztem, erről a levelek tesznek bizonyosságot.

Mennyi idő kellene, hogy akkor nekünk adott minden nagy jótéteményedet elszámlálhassam, különösen, mikor még nagyobbak felé ragad emlékezetem! Az emlékezet szemével ugyanis újra látom magamat, s oly igen jól esik most hálát adnom neked, hogy akkor teljesen megfekteztél engem titkos ösztökéléseiddel, a hegyeket, dombokat, kiegyenlítetted felfogásomban s engem lesimítottál; ami görbe volt bennem, kiegyenesítetted, ami durva, megszelídítetted. S módot találtál, arra is, hogy lelkem testvérét, Alypiust meghódoltasd Egyszülötted, a mi Urunk Megváltónk, Jézus Krisztus neve előtt, amelyet pedig be sem akart eddig venni írásainkba. Mert arra törekedett, hogy írásaink inkább a pogány cédrus-nagyságok illatával ékeskedjék, mint az Egyház gyógyító növényeivel. Pedig ezek igen jók a kígyók ellen, amazokat meg már összetörte az Úr.

2. Oh, hogy kiáltottam hozzád, Uram, mikor Dávid zsoltárait olvastam, e hittel teljes és jámbor énekeket, amelyekben nyoma sincs az emberi felfuvalkodottságnak! Kezdő voltam a Hozzád való igaz szeretetben, kezdő a hitben, éppen úgy Alypius is. Vele töltöttem szabad időnket a villában. Anyám is velünk volt; külsejére nő, hitben férfi; kora szilárdá tette, anyamivolta gyengéddé, mindenekfölött pedig keresztény jámborság ékesítette.

Hogyan kiáltottam, mennyire gerjedeztem utánad Uram, a zsoltárok olvasásakor! Annyira felgerjedtem, hogy szerettem volna belekiáltani őket az egész világ fülébe s így szembeállítani az emberiség rút göggyével! De hát van-e hely a világon, ahol nem éneklik őket? S van-e ember, aki elrejtekezhetne tüzed elől?

Éles, nagy fájdalom és keserűség töltött el a manicheusok ellen; másrészt meg sajnáltam őket, hogy e titokzatos erejű gyógyító szereket elmellőzik s éppen azon méregirtó orvosság ellen gyűlölködnek, amely rendbehozhatná lelküket. Szerettem volna, ha ott vannak valahol közel, de úgy, hogy én ne tudjak jelenlétükről, s láthatnák arcomat, hallanák szavaimat, mikor gondmentes nyugalomban a negyedik zsoltárt olvasom! Láthatnák, micsoda hatást tettek rám e szavak:

„Mikor segítségül hívtalak, meghallgattál engem, igazságom Istene.

A szorongatásban tágítottál rajtam.

Könyörülj rajtam, Uram, s hallgasd meg imádságomat.”

Ha hallhatták volna, mit mondtam én e szavak olvasása közben! Persze úgy, hogy én ne tudjam, hogy hallgatónak, nehogy gyanakodjanak, hogy csak miattuk beszélek. Mert bizonyos, hogy egyáltalán nem, vagy legalábbis nem úgy nyilatkoztam volna, ha tudom, hogy látnak és kihallgatnak. De nem is fogadták volna szavaimat ez esetben úgy, mint ahogyan én magam magamnak a te színed előtt lelkem legbensőbb érzelmével beszéltem.

3. A rémület iszonya szaladt végig rajtam, azután meg reménység és öröm gyulladt ki bennem irgalmad fontolgatása közben. Kiült a szemembe, átjárta hangomat, mikor hozzánk leereszkedő Szentlelked szavait olvastam:

„- Emberek fiai! Meddig lesztek nehéz szívvel?

Miért szeretitek a hiúságot és keresitek a hazugságot?”

Mert én is, én is szerettem a hiúságot; én is kerestem a hazugságot. És te Uram, annyira csudálatossá tetted Szentedet, feltámasztván őt halottaiból és jobboldra ültetvén, hogy onnan a magasságból küldhette el ígérete szerint a Vigasztalás és Igazság lelkét. Elküldötte, de én nem tudtam róla. Elküldötte, mert immár felmagasztaltatott: feltámadt halottaiból és fölment a mennyekbe. Előbb nem kaphattuk meg a Lelket, mert akkor még nem dicsőült meg az Úr Jézus.

És zúg a próféta hangja:

„Meddig lesztek nehéz szívvel?

Mert szeretitek a hiúságot s keresitek a hazugságot?

Tudjátok meg, hogy az Úr csudálatossá tette az Ő Szentjét!”

Azt kiáltja: „meddig”? Azt kiáltja: „tudjátok meg!” Jaj, milyen sokáig szerettem én tudatlan fejjel a hiúságot, s kerestem a hazugságot! Elborzadtam, mikor ezeket hallottam, mert az intés olyanoknak szól, amilyen én is voltam emlékezésem tanúsága szerint. Hisz az a sok képzelődés, amit én igazságszámba vettem, mind hiábavaló hazugság volt!

4. Egyetlen nagy, nehéz panasz volt nekem ez az egész fájdalmas visszaemlékezés! Bár meghallhatták volna mindannyian a hiúságkergetők, hazugságszeretők; talán megrendültek volna, talán kihányták volna magukból, s most meghallgatnád őket, ha hozzád kiáltanának, hisz valóságos testi halállal meghalt immár értünk a mi közbenjárónk Tenálad.

Olvastam az intést: „haragudván ne vétkezzetek”, - s mélységesen megindultam, Uram, Istenem; mert immár megtanítottál haragudni magamra múltamért, hogy többé ne vétkezzem. S méltán haragudtam! Hisz nem valamiféle, a sötétség országából kiszakadt idegen természet követte el bennem a vétkeket, - amint azok tanítják, akik önmagukra nem haragusznak, hanem halomra gyűjtik maguk ellen „a haragot a harag napjára, amelyen igaz ítéleted majd kijelenttetik” (Róm 2,5).

Az én kincseim már nem ott kint voltak, nem földi szemmel, s nem ezen a világon kerestem őket. Minden, aki a kintvalókban keresi örömét, ugyan hamar megüresedik, szétömlik a szemmel látható világ gyarló dolgain, s betöltetlen vágyai végre is üres emlékeken rágódnak. S bár megunnák a koplalást s mondanák: „Ki ad szemünk elé jókat?” - mi meg odakiáltanók nekik, hogy meghallják: „Ránk van jegyezve, Uram, orcád világossága!”

Nem mi vagyunk az a világosság ugyanis, amely „minden embert megvilágosít”, hanem tőled vettük világosságunkat úgy, hogy immár világosság vagyunk tebenned, kik valamikor sötétség voltunk önmagunkban.

5. Oh, ha lelki szemeinkkel fel tudnák kutatni magunkban a rejtett, örök világosságot! Nekem volt részem benne, s valóságos győtrelem nekem, hogy nem tudnám nekik megmutatni, ha tőled elfordult szívüket a könnyörgő szemükben hoznák is elém e kéréssel: „Ki láttat velünk jókat?” Mert amikor fölgerjedtem magam ellen, ott, lelkem legbensejében; mikor megtörtem, mikor múltamat elpusztítottam és neked áldoztam, mikor megújulásomon gondolkozva reménykedni kezdtem benned, ott és akkor éreztem legegyszerűbben édességedet, akkor „adtál örömet szívembe”.

Ujjongtam, mikor olvastam ezeket a könyvben, s rájuk ismertem önmagamban. Már nem kívántam földi javakban gyarapodni, ami úgyis csak hajsza az idővel és elkopás az időben, mert örök egyszerűségemben volt nekem immár egészen más „gabonám, borom és olajam!”

Szívem mélyéből szakadt kiáltással kiáltottam az utána következő zsoltárverssel: „Oh igen, békében, az ő békéjében!” - Hogyan mondja a zsoltár? - „Alszom és megnyugszom?” - Ki akaszthat meg minket, ha majd beteljesedik az Írás ígéje: „Elnyeletett a halál a győzelem által” (Kor 15,54). Te magad vagy az teljességgel, aki változatlanul midig vagy, benned van minden bajunkat felejtő pihenésünk, és senkit veled együtt és semmit rajtad kívül nem kívánhatunk, egyedül te „erősítettél meg Uram, engem kiváltképp - a reménységben”.

6. Olvastam, gerjedeztem s nem találtam módot rá, hogyan segítsek e halálosan siketeken, akik közé valamikor magam is tartoztam. Dögvész voltam, veszett eb voltam; vak voltam az ég mézével édes, az ég fényével ékes Írásokkal szemben. S most győtrődtem amiatt, hogy ezen Írásoknak ellenségei vannak. Lehetetlen ama boldog napok egész történetét vissza-idéznem emlékezetembe. De azt sem el nem felejtettem, sem el nem hallgatom, milyen keményen ostromoztál s milyen csudálatos gyorsan könnyörültél.

Kínzó fogfájást eresztettél rám. Mikor annyira elmérgesedett, hogy már beszélni sem tudtam, eszembe jutott, hogy meg kellene egész házanépemet kérnem: imádkozzanak értem hozzád, a minden gyógyulás Istenéhez. Viasztáblára írtam ezt s odaadtam nekik, hogy olvassák el. S íme, alig hogy szívünk egyszerűségében letérdeltünk, eltűnt a fájdalom. Pedig micsoda kín volt! S milyen gyorsan megszűnt! Megborzadtam, Uram, mert ilyen valami egész életemben soha még nem történt velem. Lelkem mélyén megértettem intéseidet. Vidám bizalommal

köszöntöttem nevedet, de éppen hitem nem engedte, hogy múltam bűnei felől biztosnak érezzem magamat: a szent keresztség még nem töltötte le őket rólam.

V. FEJEZET

Ambrus püspöktől megkérdezi, mit olvasson a Szentírásból?

A szüreti vakáció végén megüzentem a milánóiaknak, hogy keressenek más szókereskedőt iskolásaiknak, mert hogy én tenálad vállaltam szolgálatot, s azonkívül úgysem tudtam volna ama mesterségnek eleget tenni nehéz lélegzésem és mellbajom miatt. Levél útján hírt adtam püspöködnek, a szent férfiúnak, Ambrusnak múltam tévedéseiről, s jelen elhatározásomról. Kértem, okosítson meg, mit kell a Szentírásból leginkább olvasnom, hogy a rám váró nagy kegyelmedre méltóképpen előkészülhessek. - Izajás prófétát ajánlotta. Valószínűleg azért, mert az Evangéliumnak és a pogányok meghívásának a többiek között ő a legnyíltabb szavú hirdetője. Én azonban mindjárt az első fejezetet nem értettem, s mivel azt hittem, hogy az egész könyv olyan, elhalasztottam olvasását arra az időre, amikor majd többet értek az Úr igéjéhez.

VI. FEJEZET

Alypiussal és Adeodatussal együtt megkeresztelkedik.

Mikor elérkezett jelentkezésünk ideje, a villából visszaköltöztünk Milánóba. Alypius is elhatározta, hogy velem együtt újrászületik a keresztségben. Meg volt már benne a titkaidhoz illő alázatosság s testének is annyira erősekedő ura volt, hogy szinte példátlan bátorsággal, mezítláb járt Észak-Itália jeges földjén!

Teste szerint bűnömből született fiamat, Adeodatust is magunkkal vittük. A te kezded tette őt kiválóvá. Mindössze tizenöt éves lehetett, szellemével azonban meghaladt akárhány megállapodott, tudós férfiút. Ami a te ajándékod, Uram, Istenem, világ teremtője, torz dolgaink sok jóra fordítója, - ami a te ajándékod, mindazért téged dicsérlek; mert ama gyermekben semmi részem nem volt, csak bűnöm. Az is a te sugalmazásod volt, senki másé, hogy feltápláltuk őt a te törvényedben. Hála neked, Uram, minden ajándékodért. De Magistro című könyvemben ő beszélget velem; tudod, Uram, hogy amit ott a velem társalkodónak ajkára adtam, az mind valóságosan az ő gondolata. Pedig akkor csak tizenhat éves volt. Más, sokkal csudálatosabb dolgokat is tapasztaltam nála. Valósággal megijedtem tehetségétől. Ki is lehetne kívüled mestere ilyen csudának?

Korán elszakasztottad földi életét; éppen azért nyugodtabban gondolok reá vissza; mert sem gyermekora, sem ifjúsága miatt, sem általában ömiatta nincs semmi félnivalóm.

Kegyelmedben velünk egyidős társul fogadtuk, hogy megneveljük törvényedben. Aztán megkeresztelkedtünk s elrepült minden aggodalmunk elmúlt életünk felől. Nem tudtam ama napokban eléggé töltekezni csodálatos édességeddel, valahányszor végiggondoltam az emberi nem üdvösségére vonatkozó mélységes tervedet. Mennyi könnyem elfolyt akkor himnuszok és zsoltárok éneklése közben! Mélyen meghatottak a templomban édesen csengő énekek. Beözönlöttek a hangok füleimbe, szívemre rászállt az igazság harmata, kigyulladtak bennem a jámbor érzések, megeredtek könnyeim - s a könnyek igen jól estek nekem.

VII. FEJEZET

Egyházi ének a milánói templomban. Szent Gervasius és Protasius ereklyéi.

1. Nem nagy ideje, hogy elkezdték a milánói templomban ezt a vigasztalással és lelkesedéssel tele istentiszteleti módot s a testvérek máris különös buzgalommal vettek részt szívvel is, hanggal is a közös éneklésben. Alig több, mint egy éve lehetett annak, hogy Justina, Valentinianus gyermekcsászár anyja, kit az arianusok saját eretnek hitükre csábítottak, hite miatt üldözni kezdte szolgádat, Ambrust.

A hívek jámbor serege éjjel-nappal a templomban virrasztott, készen arra, hogy meghaljon, ha kell, püspökével, a te szolgálóddal együtt. Anyám a legelsők között volt az aggodalmas virrasztásban, jóformán imádságból élt s így szolgált neked. Mi akkor még elég közönyösek voltunk lelkes öntudat híján, de minket is elkapott az egész város rémülete és megdöbbenése. Ebben az időben kezdtek az Egyház keleti részeinek példája szerint himnuszokat és zsoltárokat énekeltetni a néppel, nehogy gyászába belefáradjon és belefásuljon. Ez a szokás a mai napig is gyakorlatban maradt, s immár igen sok, majdnem valamennyi gyülekezet - még más országokban is - hasonlóképpen cselekszik.

Ugyanakkor Ambrusnak látomás útján kinyilvánítottad, hol rejtekeznek Gervasinus és Protasius vértanúk földi maradványai, amelyeket annyi időn keresztül romlás nélkül megőriztél titkos kincsházadban, hogy alkalmas időben elővedd és megfékezd velük a császárnő asszonyi dühét.

2. Kiásták és napfényre hozták a szent ereklyéket. Midőn illő pompával Ambrus templomába vitték őket, az ördögöktől megszállottak meggyógyultak, s a távozó gonosz lelkek vallomást tettek hatalmadról. Sőt az egyik városszerte ismeretes polgár, több év óta vak, mikor a nép örömrivalgását hallotta s megértette, miről van szó, felugrott s kérte vezetőjét, vezesse oda. Odaigazították. Könyörgött, hadd menjen közel, szeretné kendőjével a koporsót megérinteni, „mert drágalátos a te színed előtt szentjeid halála” (Zsolt 115,1). - Megtette, aztán szemekre borította a kendőt, s rögtön visszanyerte szeme világát.

Nagy híre lett ennek, harsogva szállt dicséreted, s a császárnő gyűlölködő lelke, ha az igaz hit egészségét befogadni nem lett is alkalmas, az üldözés dühösségében megcsillapodott.

Hála neked, Istenem! Milyen utakon vezeted emlékezetemet, hogy most figyelmeztetted ezen események megvállására, amelyeket, akármilyen jelesek is, már korábban felemlíteni elfeledtem! Jaj, akkor, mikor így szállt, szállt balzsamod illata, nem iparkodtunk utánad. Azért is folyt több könnyem himnusaid éneklése közben. Valamikor sóhajaim kerestek téged, - most végre szabadon szívom levegődet, amennyi csak be tud belőle hatolni testem szalmakunyhójába.

VIII. FEJEZET

Ágoston elmondja anyja élettörténetét.

1. „Ki békés lakást adsz a házban az egyértelműeknek” (Zsolt 67,7), közénk társítottad a szülővárosunkból való fiatal Evodiust. Mint császári megbízott katonáskodott egy ideig, aztán hozzád tért, előbb, mint mi; megkeresztelkedett s otthagyta a világi katonai szolgálatot, mert immár a tiedre fegyverkezett.

Azon törtük a fejünket, hol szolgálhatnánk neked leghasznosabban. Megegyeztünk, hogy visszamegyünk Afrikába.

Útközben, Ostia Tiberiánál anyám meghalt.

Sok mindent elmellőzök, mert igen sietek. Fogadd el, Uram, néma hálámat és köszönetemet temérdek jótéteményedért, amikről nem szólok. De egyetlen vonást sem hagyok el, amit emlékezetem csak előadhat ama szolgálódról, aki megszült engem test szerint is, az ideig tartó, - lélek szerint is, az örök világosság számára. Amit dicsérek benne, az mind nem sajátja, az mind a te ajándékod volt.

Először is az, hogy világra jött és felnevelődött, nem az ő munkája volt; te adtál neki életet, atyja, anyja azt sem tudhatták, mi lesz majd belőle. Krisztus fegyelme alatt nevelődött a te félelmedben, olyan házban, ahol hit és Egyszülött Fiad Uralkodtak, amint Egyházad hűséges tagjához illik.

Sokat emlegette egyik öreg cselédjüket, aki még anyjánál is több gondot fordított nevelésére, s aki már anyám atyját is hátán hordozgatta, mint a nagyobbacska leányok szokták. Ezért aztán, de meg agg kora és kiváló jelleme miatt ama keresztény család uránál, asszonyánál nagy volt a becsülete. Rábízták a család leánygyermekreit.

2. Szorgalmasan gondjukat viselte. Ha kellett, szent szigorúsággal, keményen fegyelmezte, egyébként pedig józanul, okosan taníttatta őket. Például a szülői asztalon végzett szerény étkezések idején kívül nem engedte őket, akárminő szomjasak voltak, még vizet sem inni. Így akadályozta meg, hogy az italozás gonosz szokássá ne fejlődjen bennük. S hozzátette mindig az okos intelmet: „Most vizet innátok, mert bor nincs a kezetek ügyében. Később férjhez mentek, uralkodtok kamrán, pincén; majd akkor nem ízlik a víz, hanem mindig jobban rákaptok a boritalra.” - Ilyen bölcs oktatással, valamint szavának súlyával fegyelemre szoktatta a fejletlen kor mohóságát s a leánykákban még a szomjúságnak is tisztos mértéket szabott, hogy ne is kívánkozzanak az után, ami nem illik.

Azt beszélte azonban a te szolgálód nekem, gyermekének, hogy öbeléje mégis belopakodott valahogyan a bor szeretete.

Szerény leányka volt, s szülei őt szokták a bortartó kádhoz odaküldeni borért. Mikor a merítő-poharat felülről a borba buktatta, tartalmát nem öntötte mindjárt az üvegbe, hanem jóformán csak ajkai szélével szüröcsölt belőle; igen keveset; a több ellen már szervezete is tiltakozott volna. Ezt sem iszákos hajlandóságból tette; egyszerű gyermekes pajkosság volt, amely a fiatal évek folyamán mindenféle csintalanságban forr ki, hacsak a felnőttek tekintélye el nem fojtja.

Igen, csakhogy a napi kevéshez mindennap más kevés járult, s mivel „elesik lassankint, aki a kevéssel nem gondol” (Sir 19,1), annyira belemerült ebbe a szokásba hogy később már a majdnem tele poharakat is mohón ürítette. Hol volt a bölcs öreg cseléd s hol a szigorú tilalom? Ért volna-e csak valamit is e bujkáló baj ellen a te gyógyító kezéd nélkül, Uram, amely folyton őrsegen van felettünk?

Mikor apa, anya, nevelő nincsenek jelen, jelen vagy te, a Teremtő, intéseiddel, aki még oktalan emberek útján is tudsz használni lelkünk üdvösségének.

3. Mi volt akkor eljárásod, Uram? Hogyan kezdted s hogyan fejezted be gyógyítását? Bizony úgy, hogy titokzatos igazítással egy másik lélek kemény és kegyetlen szidalmát használtad orvosi késül, s egyetlen vágással kimetszted ezt a rothadást!

A szolgáló leány ugyanis, aki vele együtt szokott a boros edényhez odamenni, négy szem között szóváltásba keveredett fiatal úrnőjével, amint ez sokszor megtörténik, és szemére lobbantva bűnös szokását, igen keserű sértéssel elnevezte részegesnek! A szó szíven találta. Magába szállt, megismerte és kárhoztatta csúf szokását, s rögtön abba is hagyta.

Íme, amint a barátok hízelgése rontani szokott, az ellenfél szidalma igen gyakran javulást okoz. De azért nem azt a jót fizeted vissza neki, amit általa te cselekedtél, hanem a rosszat, amit ő akart. A szolgáló nem meggyógyítani, hanem dühében bosszantani akarta fiatal úrnőjét. Titokban nyelvelt, talán, mert perpatvaruk percébe éppen valahol egyedül voltak, de talán maga is büntetéstől félt, ha csak ilyen későn árulná el a bűnt.

Te azonban, Uram, égiek, földiek kormányzója, ki az idők zavaros hömpölygését igazítod s az események rejtett hullámain is céljaid szolgálatára kényszeríted, a másíknak megvadult lelke útján gyógyítottad meg ezét. - Vegye szívére ezt mindenki s ne önmagának tulajdonítsa, ha intései nyomán jó útra tér az, akit meg akart javítani.

IX. FEJEZET

Mónika szelíd okossága.

1. Ilyen tiszta és józan nevelésben serdült fel. S mivel te sokkal jobban szülei hatalma alá igazítottad, mint azok a tied alá, amint a férjhez menendő kort elérte, férjhez adták.

Férjének úgy szolgált, mint urának, s minden törekvése az volt, hogy neked megnyerje. Erkölcssei tégedet hirdettek neki, mert egyéniségét annyira vonzóvá tetted, hogy férje szerette is, tisztelte is, csudálta is. Még férje hűtlenségét is úgy eltúrte, hogy soha emiatt nem perlekedett vele; várta, várta, hogy irgalmad majd csak reá száll, és a benned való hit erejében tisztává rendezi életét.

Igen jószándékú ember volt egyébként, de hirtelen haragú. Anyám azonban igen okosan nemcsak tettel, de még szóval sem ellenkezett vele, mikor haragos volt. Csak később, haragja multával magyarázta meg neki egész nyugodtan, miért tette ezt, vagy azt, ha célszerűnek ítélte megérttetni vele, hogy ok nélkül dühösködött.

Más asszonyok, jóllehet valamennyiük férje szelídebb természetű volt, akárhányszor még arcukat is elrútító verések nyomát hordozták. Mikor aztán a barátnők beszélgetés közben férjük durvaságai miatt panaszkodtak, anyám nyelvükre figyelmeztette, s mintha tréfált volna, komolyan megintette őket. - Attól a perctől kezdve - mondotta nekik -, amikor az úgynevezett házassági szerződés felolvasását végighallgatták, eszükbe kellett volna venniük, hogy a szerződés eszköz volt, amely őket uraik szolgálóivá tette; következőleg tartsák szem előtt helyzetüket, s ne ágaskodjanak férjük ellen.

Csudálkoztak az asszonyok, tudták ugyanis, hogy az ő férje hirtelen természetű, s mégse hallotta soha senki, és semmi jel sem mutatta, hogy Patricius megverte volna feleségét, vagy hogy csak egyetlen napig is házi perpatvar miatt haragban lettek volna egymással. S mikor titkát bizalmasan ki akarták tőle tudni, kioktatta őket eljárása módjáról, amint már előbb elmondtam. Akik követték a példát, rövid tapasztalat után hálálkodtak neki, akik nem követték, tovább kínlódtak megalázó helyzetükben.

2. Anyósa rosszlelkű cselédek sűgása-bűgása következtében eleinte nem volt jó szívvel hozzá. Őt is ugyanígy nyerte meg. Figyelmes volt iránta, mindig türelmes és mindig szelíd, úgy, hogy az maga jószántából tett fiának jelentést a szolgálók pletykáiról, amelyek közte és menyé között a családi egyetértést megrontani iparkodtak, s megtorlást követelt.

Patricius eleget akart tenni anyja kívánságának, de tekintettel volt háza rendjére, s környezete békességére is; a bűnösöket tehát anyja véleménye szerint megkorbácsoltatta, az anyós pedig kijelentette, hogy ezt a jutalmat várhatja tőle mindenki, aki úgy akarja az ő kedvét keresni, hogy menyéről gonoszul pletykáz előtte. Egyik cseléd sem vetemedett többé ilyenre, anyós és menyé pedig ezentűl a lehető legkedvesebb egyetértésben éltek egymással.

Hűséges szolgálód, könyörűlő Istenem, kinek méhében engem teremtettél, még egy nagy kegyelmet nyert tőled, azt, hogy ahol csak tehetted, békét szerzett az elidegenedett és haragos szívek között. Végighallgatta ugyan a felek egymás ellen irányuló sok keserű beszédét, már ahogy a veszekedők első dűhűkben barátñűjűk előtt tajtékozni szoktak, ha haragosuk háta mögűtt metsző megjegyzésekkel szabadon eresztetik gyűlűlkűdésűket; - de semmi mást egyikről a másiknak el nem árult, mint ami alkalmas volt űket összebékíteni.

Nem becsűlném sokra ezt a tulajdonságát, ha szomorűan nem tapasztalnám, hogy számtalan sok ember, mintha a bűnnek valami szűrnyen terjedű nyavalyája fertűznű űket, nemcsak besűgja az egyik dűhűngű félnek, mit mondott a másik, hanem meg is toldja olyannal, amit amaz nem is mondott. Pedig emberséges embernek nem volna szabad azzal megelégednie, hogy gonosz pletykával sem nem szerez, sem nem gyarapít ellenkezést, hanem arra kellene törekednie, hogy okos szóval a meglévűt is eloszlassa. Amint anyám is szokta, mert így tanulta tőled, mesterétűl szűve iskolájában.

3. Nagy sokára férjűt is megnyerte neked, de csak élete legvégén, s így nem kellett többé siratnia benne, immár keresztényben azt, amit túrt tőle, míg pogány volt.

Azonkűvűl igazi szolgálója volt szolgálidnak. Aki csak ismerte űt közűlűnk, dicsűrt, tisztelt és szeretett téged űbenne, mert jámbor életének gyűműlcsei tettek tanúságot arról hogy szűvében otthon vagy.

„Egy férfinak volt felesége” (1Tim 5,9), „viszontszolgálattal volt szűleihez” (1Tim 5,4), „házát jámborul gondozta”, s „jó cselekedeteirűl bizonyága volt” (5,10). Gyermekeket nevelt, de úgy, hogy mindig újra átélte velűk szűlési fájdalmaikat, valahányszor tőled elszakadásukat látta.

Végűl nekűnk is Uram, szolgálidnak, ha kegyelmed engedi így nevezűnk magunkat, míg csak a kereszttség kegyelmének elnyerése után benned összeforrva egyűtt élűnk, haláláig úgy gondunkat viselte, mintha mindannyian gyermekei lettűnk volna, s úgy szűgált, mintha mi lettűnk volna szűlei.

X. FEJEZET

Beszűlgetése anyjával az űrűk boldogságrűl (386 november 13.)

1. Nem messze volt már e világbűl távozásának ideje. Csak te tudtad, Uram, azt a napot előre, mi nem.

Tűrtént, hogy ű meg én magányosan ott állűnk az egyik ablaknál. Tudom, Uram, hogy ez is a te kezűd titkos igazítása volt. Az ablak annak a háznak belsű kertjére nézett, amelyben laktűnk, közel az Ostia Tiberina kikűtűhűz. Távul a tűmegtűl ott pihentűk ki hosszú szárazfűldi utazásűnk fűradalmaikat s ott készűlűdtűnk a tengerre.

Magánosan, édes-kedvesen beszélgettünk.

Megfeledezve a múltakról, csak a jövő felé szálltunk s a te jelenlétedben, Uram, Örök Igazság, arról tárgyalgattunk, milyen lesz majd valamikor a szentek örök boldogsága, amelyet „szem nem látott, fül nem hallott, sem emberi szívbe föl nem hatott” (1Kor 2,9). Lelkünk ajka szomjasan kívánczozott a te forrásodnak, a benned levő élet forrásának mennyei hullámai után, hogy hulló cseppjeiből amennyit csak lehet, felfogva, azok erejében e fölséges kérdésről elmélkedhessünk.

Beszélgésünk első szakaszán láttuk, hogy az érzéki örömeket, akármilyen nagyok és akármilyen magas földi szempontból értékeljük is őket, az örök élet örömeivel nemcsak összehasonlíthatni, hanem egy napon még említeni sem lehet. Mikor ideértünk, még tüzebb vágyakozás szárnyán az Örök Létező felé szálltunk.

2. Áthaladtunk fokozatosan az egész földi világon, át az égboltozaton, ahonnan a nap, hold és csillagok küldik földünk felé fényességüket. Aztán még följebb szálltunk. Végig elemeztük, beszélgettünk, csudáltuk magunkban alkotásaidat, s elértünk lelkünkhöz. Ezt is meghaladtuk, hogy elérjük a fogyatkozhatatlan bőség birodalmát, ahol Izraelt örökké tápláld az igazság kenyérével, s ahol maga az Ige az Élet; ő általa lett minden, ami volt, van és lesz; csak ő maga nem változik soha, ő most is ugyanaz, aki volt és lesz örökkön-örökké. Sőt inkább az igaz, hogy múltja, jövője nincs is, ő egyszerűen van, mert örökkévaló; aminek múltja, jövője van, az nem lehet örökkévaló.

S mikor így elmélkedtünk róla, vágyakozó szívünk roppant erőfeszítése íme, mintha egy szempillantásra megérintette volna. Mély sóhaj szakadt ki belőlünk. Ott hagytuk, odakötöttük „lelkünk e zsengeit” (Róm 8,23) s visszatértünk a hangos beszédhez, amelyben kél és vész az ige. Oh Uram, semmi sem hasonlatos a te Igédhez. Örök az önmagában, nem vénhedik s tőle van minden megújulás!

3. Azt mondtuk: Tegyük fel, hogy valakiben elcsendesedik a test nyugtalansága, el a képzelet minden nyoma a földről, tengerről, levegőről. Tegyük fel, hogy nem gondol az égboltozatra, sőt maga a lélek is hallgat önmagáról s a maga gondolata nélkül maga fölé emelkedik. Tegyük fel, hogy üres csend vált fel minden álmot, minden képzelődést, minden beszédet és jelet, egyszóval mindent, aminek el kell tűnnie, hogy a csendesség tökéletes legyen. Ha most ez az ember behallgat a csendbe, megérti a mindenség szavát:

„Nem mi alkottuk magunkat, hanem ő alkotott minket, aki megmarad örökké” (Zsolt 99,3-5).

Tegyük fel, hogy e kijelentés után elnémul a mindenség, mert ő maga is várja a teremtő hangját.

Tegyük fel, hogy a Teremtő beszélni kezdene. Egyedül. Nem a mindenség hangjával, hanem ő maga, úgy, hogy szavát megértenők. Nem földi szóval, nem angyal hangjával, nem mennydörgéssel, nem figyelmeztető jelekkel, hanem ő maga, amit mindezekben szeretünk. Ha mindezek nélkül hallhatnók őt, amint most feléje szárnyalunk és a gondolat villámával felhatolni iparkodunk a mindeneket meghaladó örök Bölcsességhez; s ha ezen helyzetben megöröködnénk, s minden más, sokkal tökéletlenebb látásunk megszűnnék, ez az egy pedig elragadná, fölemészténé s az örök mélységébe rejténé a látót, nem ilyen valami volna-e az örök élet, hasonló a legfőbb megismerés ama pillanatához, amely után előbb az a mély sóhaj szakadt ki belőlünk? Nem ezt jelenti-e a mondás: „Menj be Urad örömébe?” (Mt 25,21). S mikor lesz ez? Akkor, amikor majd „mindnyájan feltámadunk ugyan, de nem mindnyájan változunk el!” (1Kor 15,1).

4. Ilyen gondolatokat fejtegettem, ha nem is éppen ebben a formában és ezen szavakkal. Te vagy a tanúm, Uram, hogy azon a napon, mikor ilyen dolgokról elméltünk, ez az egész világ minden gyönyörűségével együtt igen hitvánná zsugorodott össze előttünk.

Anyám pedig így szólt:

„Fiam! Ami engem illet, immár semmi gyönyörűségem nincs ebben az életben. Mi a tennivalóm, miért vagyok még mindig itt, nem tudom. E világ többé nekem semmit sem adhat. Egyetlen dolog miatt kívántam a földön időzni, hogy katolikus kereszténynek lássalak, mielőtt meghalok. Az Úr sokkal többet adott, megadta megérnem, hogy lemondta a földi boldogságról, s most szolgálid között láthatlak. Mi keresnivalóm immár e világon?”

XI. FEJEZET

Szent Mónika halála.

1. Nem emlékszem tisztán, mit válaszoltam neki.

Közben, alig négy-öt nap múlva, vagy nem sokkal később, a láz ágyba döntötte. Betegsége valamelyik napján elájult s rövid időre elvesztette eszméjét. Ágyához rohantunk, de gyorsan magához tért. Végignézett rajtunk - testvérem és én állottunk ott -, s mintha kérdezett volna, suttozta: Hol voltam?

Azután látva mélységes fájalmunkat, így szólt:

- Temessétek el itt anyátokat!

Hallgattam s visszafojtottam zokogásomat.

Testvérem mondott valamit, olyanfélét, hogy sokkal jobban szeretné, ha anyánk nem idegenben, hanem haza földjén végezhetné be életét.

Amint e szavakat hallotta, ijedelem ült ki arcára s tekintetével fejezte ki rosszaságát, hogy testvérem így gondolkozik. Azután rám nézett:

- Nézd csak - mondotta -, miket beszél!

Kevéssel utóbb mindkettőnkhez szólt:

- Temessétek el testemet akárhová. Semmi gondotok ne legyen miattam. Csak azt az egyet kérem tőletek, hogy az Úr oltáránál, akárhol lesztek is, emlékezzetek meg rólam.

Alig, hogy e szavakat nagy nehezen ki tudta mondani. Azután néma csöndben tűrte egyre növekvő baját.

2. Én meg elgondolkoztam azon, titkos kezű Uram, mennyi mindenféle ajándék van a hűséges lelkek számára s minő csudálatos eredményeket tudsz belőlük kitermelni. Elfogott az öröm és hála érzete, mikor földidéztem emlékezetemben azt, amit régen tudtam felőle, hogy ti. milyen sok gondja, figyelme volt jövő sírjára. Előre kiválasztotta és elkészítette férje teste mellé.

Ilyen az emberi lélek: nehezen hatol be Isten gondolataiba!

Az volt a vágya, hogy szép egyetértésben eltöltött közös életünkhöz csatolódják még az a boldogság is, s az emberek, tengerjáró bolyongásai után rá emlékezve, tegyék meg neki azt, hogy mindketten közös földben pihenhessenek.

Nem tudtam, mikor kezdtek ezen értéktelen vágyakozások mindent betöltő jószágod elől szívéből kiszorulni, csak csudálkoztam és örültem, hogy most ilyennek láttam. Igaz, hogy az ablaknál folytatott beszélgetésünkben, mikor azt mondotta: mi keresnivalóm van a világon? Nem vettem észre, hogy hazájában vágyakozott volna meghalni. Azt is később tudtam meg, hogy egyszer már ostiai tartózkodásunk idején néhány barátom előtt az édesanya közvetlenségével beszélt a világi élet megvetéséről és a halál értékéről. Én nem voltam ott. Azok csudáltak, hogy asszony ennyire erőslelkű lehet - te adtad neki, Uram! -, s megkérdezték tőle, nem fél-e ilyen messze a hazától sírba kerülni? - „Semmi sincs messze Istennek - felelte. - Nem kell tehát félnem, hogy nem tudja majd a világ végét, honnan támasszon fel engem!”

Betegsége kilencedik napján, ötvenhat éves korában, mikor én harminchárom éves voltam, istenfélő és jámbor lelke kiszakadt testéből.

XII. FEJEZET

Ágoston nagy fájdalma.

1. Befogtam szemeit.

Kimondhatatlan fájdalom gyűlt össze bennem. Könnyekben akart kitörni, de roppant erőfeszítéssel visszatartottam a könnyek árját; szemeim szárazak maradtak, s én e vergődésben igen nyomorultul éreztem magamat.

Mikor anyám utolsó sóhajtott, fiam Adeodatus, hangosan elsírta magát, azután elhallgatott, mert valamennyien rászóltunk. Szívszaggató gyermeki sikoltása megfélemezte és elhallgattatta bennem is a már-már zokogásba átmenő gyermeki érzést. Azt gondoltam, nem illik ezt a gyász esetet panaszos könnyekkel és zokogással hangosítani; mert olyan az effajta siránkozás a legtöbb esetben, mintha az elhunytnak valami veszedelmet, vagy teljes megsemmisülését gyászolná. Anyám halála nem volt szerencsétlen s nem volt teljes halál. Biztosak voltunk ebben; ezt bizonyította egész élete, a mi igaz hitünk s értelmünk okfejtése.

S honnan volt mégis bennem a mélységes fájdalom?

Oh, igen megszoktam s igen kedves volt mellette élnem, s e gyöngéd viszony hirtelen megszakadása súlyos sebet ütött rajtam!

Mennyire örültem most ama szavának, hogy betegsége utolsó idején szorgoskodásaim közben kedveskedve édes gyermekének nevezett s igen nagy szeretettel azt is megemlítette, hogy soha tőlem egyetlen durva vagy sértő kifakadást sem hallott.

De mit ért ez, Teremtő Istenem? Össze lehetett-e csak hasonlítani is a tiszteletet, amellyel én körülvettem őt, a szolgálatokkal, amelyeket ő tett nekem? Hiányzott nekem immár az ő nagy vigasztalása, ezért vérzett a szívem, s ezért éreztem, mintha szakadás esett volna életemen, amely eddig az övével egybeforrott.

2. A zokogó Adeodatus lecsillapítása után Evodius elővette a zsoltárkönyvet és énekelni kezdett. Az egész háznépkel közösen felelgettünk neki:

„Irgalmasságot és ítéletet éneklek neked Uram” (Zsolt 100,1).

Alighogy a gyászos esetnek híre szaladt, a testvérek s a jámbor asszonyok közül sokan egybegyűltek hozzánk. A hivatásos temetésrendezők a szokásos intézkedéseket tették, én meg félrevonultam néhány barátommal, akik most gyöngéden nem akartak magamra hagyni, s a

helyzetnek megfelelő kérdéseket fejtegettünk. Így próbáltam az igazság balzsamával enyhíteni fájdalmamat. Csak te tudtál róla, uram, azok nem. Figyelmesen hallgatták beszédemet, s azt vélték, hogy érzéketlen vagyok a fájdalom iránt.

Pedig titokban, csak a te füled hallatára, megkorholtam szívem lágyságát, s erővel fojtottam el sajnó fájdalmamat. Néha egy keveset engedett; azután új erővel megint csak elborított. Nem ragadott el egészen a könnyhullatásig, arcomat sem változtatta el, de én tudtam, micsoda nehézség fogta el szívemet. S mivel igen nem tetszett, hogy ennyi hatalma van rajtam az ilyen esetnek, amely pedig az élet berendezéséből s emberi természetünkből egyenesen következik, ez a második keserűség növelte fájdalmamat s immár két szomorúság epesztett.

3. Kivitték a holttestet.

Elkísértem, vissza is tértem egyetlen könny nélkül. Mikor letették az ott dívó szokás szerint a sír mellé, és bemutatták lelkéért az üdvösség áldozatát, imádkoztunk érte, de még ezen imádság alatt sem könnyeztem. Egész nap hordoztam rejtett, mély bánatomat, s lelkem nyughatatlanságában könnyörögtem, ahogy tudtam, hogy gyógyítsd meg fájdalmamat. Nem tetted meg. Azt hiszem azért, hogy ezen az egy eseten is emlékezetembe vésd, milyen erősen köti a szokás hatalma még azt a lelket is, amely már nem hamis igével táplálkozik.

Eszembe jutott, hogy elmegyek fürdeni. Hallottam ugyanis, hogy a fürdőt azért jelölik a balneae szóval, mert az eredeti balaneion görög jelentése az, hogy elűz a lélekből minden nyugtalanságot. Megvallom ezt is neked, árvák könnyörülő atyja; megfürödtem, de maradtam, amilyen voltam; a bánat keserve nem tudott szívemből elpárologni.

Azután aludni mentem.

Mikor fölébredtem, éreztem, hogy bánatom jórészt megenyhült.

Magányomban úgy, amint az ágyon feküdtem, rágondoltam, mennyire igaz Ambrus költeménye:

*Te vagy az Úr, Világ-teremtő,
Te méred csillagok futását,
Te adsz a napnak fény sugárt
S az éjnek édes álomárnyat.
Kifáradt testünk így pihenve
Vidám erővel tette kél
Feléled hervadó szívünk is,
Aggálya, gyásza, könnye tűn.*

4. Azután újra éledő fájdalommal lassankint visszaidéztem szolgálód emlékét. Rágondoltam, milyen jámborul szolgált neked; mennyi szent gyöngédséggel, milyen engedékenyen bánt velünk, - s hogy én ezt mind egyszerre elvesztettem. Böven kezdtek most omlani könnyeim miatta és érte, miattam és értem. Szabadon eresztettem az eddig visszafojtott könnyeket, ömölhettek immár tetszésük szerint; hullámaikra vették szívemet, s íme, ott megnyugodott, mert csak te figyelmeztél rá és senki más, aki emberi göggel félremagyarázhatta volna zokogásomat.

Íme, Uram, írásban tárom ki előtted szívemet. Az emberek tetszés szerint olvashatják, tetszés szerint magyarázhatják. S ha valaki bűnömül rója fel, hogy egy kis ideig sírtam anyám után, aki szemem láttára halt meg; aki annyi éven keresztül siratott engem, hogy a te színed előtt életre keljek, - ne mosolyogjon rajtam, hanem, ha tudja, mi a mélységes szeretet, ejtsen könnyet bűneimért hozzád, ki édesatyja vagy Szent Fiad minden testvérenek.

XIII. FEJEZET

Imádkozik anyja lelki üdvösségéért.

1. Begyógyult immár a seb szívemen, amely oka volt, hogy később a test és vérhez való ragaszkodás miatt korholnom kellett magamat. Most is könnyeket ontok szolgálóddért Uram, de a könnyeknek egészen más fajtáját; azt, amely akkor szakad ki a lelkemből, mikor rettegve fontolgtatom az Ádámban elköltözött lelkek sorsát.

Anyám lelke Krisztusban nyert új életet, s földi vándorlása hitben, erkölcsben dicsérete volt nevednek, de azért jaj, nem merem állítani, hogy egyetlen szó sem esett volna ajkáról törvényed ellen, mióta szent keresztségben újjászületett. Pedig Fiad, az Igazság mondta: Aki azt mondja atyafiának: „bolond, méltó a gyehenna tüzére” (Mt 5,22). És jaj volna még a tisztas életű embernek is, ha, mikor ítéled, félretennéd irgalmadat. Csak az okon bizakodunk, reménykedünk, hogy helyünk lesz nálad, mert nem követed nyomon kérlelhetetlenül minden eltévelyedésünket. Ha pedig valaki eléd számlálja érdemeit, oda számlálhat-e csak egyet is, amit nem tőled kapott? Oh, ha az ember szem előtt tartaná ember voltát, s ha dicsekszik, az Úrban dicsekednék!

Én is, Uram, dicsőségem, szívem Istene, elmellőzöm egy kissé anyám jócselekedeteit. Ezekért örömmel hálálkodom neked, de most bűnei miatt könnyögek hozzád.

2. Hallgass meg engem.

Sebeink orvosára kérlek.

Ő érettünk függött a kereszten; s most jobboldon ülve ő a mi közbenjárónk nálad.

Tudom, hogy anyám könyörületes volt cselekedeteiben, tudom, hogy igaz szívből megbocsájtott minden ellene vétkezőnek; bocsásd meg te is vétkeid, amit elkövetett annyi éven keresztül az üdvösség vize után.

Bocsáss meg, Uram, könnyögek, bocsáss meg neki! „Ne szállj ítéletre szolgálóddal!” (Zsolt 142,2) „Haladj felül az irgalmasság az ítéletet!” (Jak 2,13). Hiszen minden ígéd igazság, s te irgalmasságot ígértél az irgalmas szívűeknek. S te adtad nekik, hogy ilyenek lehessenek, mert „könyörülsz, akin könyörülni akarsz, s irgalmasságot tész azzal, akin megkönyörülsz” (Róm 9,15).

Hiszem, hogy már meg is tetted, amire kérlek, de azért „vedd kedvesen Uram, ajkaim önkéntes áldozatait” (Zsolt 118,108). Hisz halálos órája közeledtekor nem törődött sem pompás temetéssel, sem balzsamozással, sem előkelő sírrel, nem gondolt a kész hazai sírra; semmi ilyen parancsot nem adott nekünk. Csak egy óhaja volt: hogy megemlékezzünk róla az oltárodnál.

Az oltárnál, amely előtt egy napot sem mulasztott szolgálatodban. Az oltárnál, mert tudta, hogy ott mutatják be Neked a szent áldozatot, az „ellenünk bizonyító kézirat eltörlőjét” (Kol 2,14).

Az ellenség összeszámlálta e kézírásban bűneinket s azt hitte, győzött. Azóta hiába keres ellenünk bizonyítást, semmit sem talál abban, akiben mi győzünk: az Úr Jézus Krisztusban. Vissza lehet-e Neki szolgálni ártatlanul kiontott vérét? Vissza lehet-e fizetni a váltságot, amellyel visszavásárolt és kiragadott minket a Sátán hatalmából?

3. Szolgáló, Uram, hite bilincseivel megváltásunk eme titkához kötötte lelke sorsát. Oh vedd oltalmadba, hogy senki onnan el ne szakíthassa. Soha az alvilág fenevadjai oda ne férközzenek közéd és közéje, sem erőszakkal, sem ravaszsággal. Hiszen ő nem mondhatná, hogy

semmi bűne sincs, ami miatt alattomos vádlója felülkerekedve hatalmába ne vehetné, csak egy felelete volna, az, hogy megbocsájtotta bűneit az Úr Jézus, akinek soha senki meg nem fizetheti ártatlanul érettünk hozott áldozatát.

Nyugodjék békében férjével együtt. Előtte és utána más férjet nem ismert, ez egynek szolgált s türelemmel meghozta neked a gyümölcsöt, hogy férjét is megnyerte országodnak.

S te, én Uram és Istenem, juttasd eszébe minden szolgádnak, akik nekem testvéreim, neked fiaid, akik az én uraim, mert szívemmel, szavammal, tollammal egyaránt nekik szolgállok, juttasd eszükbe, hogy valahányan ezeket olvassák, emlékezzenek meg oltárodnál szolgálódról, Mónikáról s néhai férjéről, Patriciusról. Az ő testükön keresztül vezettél be engem titokzatos úton ebbe az életbe.

Emlékezzenek meg ájtatos lélekkel róluk.

Szüleim ők e mulandó világ szerint, testvéreim a te Atyaságod alatt közös Anyánkban, a katolikus Egyházban; - polgártársaim az örök Jeruzsálemben, ahova zarándoknéped, mióta csak elindult, hazaérkeztéig szünet nélkül vágyakozik.

Így aztán, ha sokan megemlékeznek róluk, több eredménye lesz anyám legutolsó kérésének e Vallomások révén, mintha csak egyedül imádkoznám szüleimért.

Tizedik könyv

A tizedik könyv tartalma

Ágoston lelki fejlődése, küzdelmei, tévelygései, botlásai és erőfeszítései, szóval: megtéré-
sének és a megtérést eszközlő nagy kegyelemnek története a kilencedik könyvvel befejezést
nyert. Amit az első kilenc könyvben leírt, emlékezetből írta; - ami most következik, az már az
ő jelene.

A négy századik év körül írta a könyvet már mint hippói püspök, s csudálatos őszintesége és
alázatossága múltján keresztül jelenébe vezeti át tollát; - meg akarja azt is vallani, mi és
milyen ő most, mikor a Vallomásokat írja.

A tizedik könyv tartalma szerint három részre oszlik.

Az első részben felveti a kérdést, mi célja van annak, hogy tovább ismerteti önmagát. - Nyil-
ván nem dicsekedni akart, hiszen tizenhárom év (387-400) dicsőséges történeteiről egyetlen
szóval sem emlékezik meg; - püspöki voltát sem említi világosan; személyéből azt, ami a
történelemé, gondosan elrejtí s csak lelkét tárja ki a világirodalom terén páratlan, szent
őszinteséggel, hogy testvérei imádkozzanak érte, hogy a jók örüljenek, a bűnösök pedig az ő
példáján reményre kapjanak (I-V. fej.).

A második rész (VI-XXVI. fej.) mélyen járó bölcséleti fejtegetés arról a kérdéstről (amelyet
néhány szóval az I. könyv I. fejezetében is érintett), hogyan jutunk el a teremtett világ szem-
lélete alapján Istenhez; hogyan keletkezik bennünk ismeret Istenről s mi ennek hordozója.
Először megállapítja, hogy a világ nem Isten, s a lélek sem Isten (manicheizmus, pantheiz-
mus). Fejtegetése az okság elvén indul, mert a teremtmény és teremtő viszonyát folyton
hangsúlyozza.

Azután az érzéki és értelmi megismerés folyamatát boncolja, s megállapítja a későbbi iskola
nagy ismeretelméleti alapelvét: nihil est in intellectu, nisi quod fuerit prius in sensu = minden
értelmi ismeretnek érzéki megismerés az alapja; - de egyben azt is megmutatja, hogy az így
nyert ismeretek nem tartalmazzák Isten fogalmi képét (species impressa sensibilis - imago
expressa verbo mentis). Azt, hogy Isten van, a teremtményekből tudjuk, - s ha megfele-
kezünk is róla, újra megtalálhatjuk.

Innen más gondolatcsoportra megy át: szemlélni kezdi az emberi természet fundamentális
vágyakozását a boldogság után. A boldogság fogalmát az öröm ismeretéből vezeti le, de mivel
minden öröm egyúttal boldogság is, - segítségül veszi lelkünknek egy másik alapvető
sajátosságát; az igazság után való vágyakozást, s így vezet át Istenhez, mint az igazi örömök
és az örök igazság forrásához.

Vezető gondolata tehát ez: Isten létét az ész természetes világánál is megismerhetjük; az
Istenre vonatkozó kinyilatkoztatás ismeretadatait emlékezetünk őrzi. A bűnök hatása alatt
mindkét fajtájú ismeret elhomályosodhatik bennünk, de az igazság és boldogság őszinte
keresése mindenkit visszavezet az igaz örömök és az igazság forrásához: Istenhez.

A harmadik részben újra visszatér saját lelki állapotához. Végigmegy a kísértések különböző
fajtáin és kíméletlenül megvallja, melyik ponton mekkora gyarlóság lakozik lelkében. Nem
szépít, nem takargat semmit. Végül zsoldárszerű emelkedettséggel az Úr Jézus Krisztusba
helyezi minden reménységét.

I. FEJEZET

Isten a lélek erőssége.

Ismerni szeretnék, ismerni, úgy, amint Te, én ismeröm, ismersz engem. Te vagy lelkem erőssége. Menj be lelkembe, igazítsd magadhoz, hogy szeplőtelenül, redőtlenül a tied lehessen. Ebben reménykedem, ezért beszélek, ez a remény az én egyetlen igazi örömöm. Ami az élet egyéb dolgait illeti, az a szabály, hogy rendesen egy könnyet sem érdemel amit keservesen megsíratnak, s keservesen siratni kellene, ami után könnyet sem ejtenek.

Te Uram az igazságot szereted. „Aki cselekszi az igazságot, világosságra jön” (Róm 3,21). Én cselekedni akarom Uram az igazságot e vallomásban. Szívem rejtekében is színed előtt, meg írásomban is mindennek szeme láttára.

II. FEJEZET

Azért tesz vallomást, hogy még jobban elforduljon bűneitől.

Uram, ha nem akarnám is kitárni szívemet, ugyan mi dolgom maradna titokban előtted? Hisz az emberi lélek örvényei nyitva álnak szemeid előtt! Nem tudnék előled elrejtőzni, legföljebb téged veszítenélek szem elől. Most azonban, mikor sóhajaim mutatják, mennyire nem tetszem önmagamnak, fölragyog előttem szeretetreméltóságod kedves és kívánatos világa, hogy szégyenkezzen és elforduljak magamtól, hogy téged válasszalak, s csak benned iparkodjam tetszeni neked is, magamnak is.

Uram, te ismersz, tudod mi vagyok. S hogy mégis vallomást teszek magamról, mondtam már, mi eredményt akarok veled elérni. És nem az eleven beszéd, a hang a fő benne, hanem lelkem suttogása, szívem kiáltása, amit csak te tudsz meghallani. Ha ugyanis rossz vagyok, s bánom gonoszságomat, íme, ez maga vallomás színed előtt; ha jó vagyok, s nem magamnak tulajdonítom, íme, ez megint vallomás színed előtt; mert tőled kap áldást az igaz, miután tőled kapta a megigazulást gonoszságából.

Vallomásom tehát neked szól, Uram, akár néma vagyok színed előtt, akár nem. Mert amikor hangom hallgat, szívem beszél. S nem is tudok semmi jót olvasóimnak mondani, amit már előbb meg nem hallottál volna tőlem, sem neked nem tudok olyant mondani, amit már előbb nem tőled hallottam volna.

III. FEJEZET

Felteszi a kérdést, miért tárja fel lelke jelen mivoltát?

1. Az a kérdés, mi a céloom, hogy az emberek füle hallatára vallok, mintha csak azt várnám, hogy nekiállanak meggyógyítani minden gyarlóságomat?

Más ember élete titkaira, óh arra kíváncsiak az emberek, de a magukét megjavítani ugyan húzódoznak. Mit kívánkozik az olyan ember kitudni tőlem, hogy mi vagyok, aki nem akarja meghallani tőled, hogy ő micsoda! S különben is honnan tudják, igazat vallok-e magamról? Hiszen senki emberfia nem tudja, „mi van az emberekben, hanem csak az ember lelke, aki őbenne vagyon” (1Kor 2,11). Ellenben ha tőled hallanak magukról, nem mondhatják: az Úr

hazudik. Mert tőled hallani magunkról, mi más, mint megismerni magunkat? S ha valaki az ilyen megismerést hazugnak mondja, nem hazudik-e ő maga?

Mivel „a szeretet mindent elhisz” (1Kor 13,7) - természetesen csak azoktól, akiket összeköt, és egybeforraszt -, én is úgy tárom ki lelkemet Uram, előtted, hogy az emberek is meghallhassák. Nem tudom ugyan bizonyítani nekik, hogy igazat vallok, de azok bizonyosan elhiszik, akiknek figyelmét a szeretet hajlítja felém.

Te azonban, lelkem bizalmas orvosa, közöld velem kérlek, mi haszna cselekedetemnek? Ami régi bűneimet illeti, amelyeket bocsánatoddal befödöttél, s lelkemet is megváltoztattad hitben és szentségben, hogy önmagaddal boldogíthass engem, ami tehát régi bűneim megvallását illeti, meglesz az a hatásuk, hogy aki olvassa vagy hallja, szíve fölgerjed és nem fásul el kétségbeesésben s nem mondhatja: nem tudom megtenni, hanem irgalmadban gyöngéd kegyelmedben bizakodva talpra áll; mert kegyelmed minden erőtlent megerősít, aki megismeri általa nyavalyás mivoltát. Viszont a jók örömmel hallgatják azoknak régi bűneit, akik immár büntelenek; nem ugyan a bűn gyönyörködteti őket, hanem az, hogy a bűnök voltak s nincsenek többé.

2. Uram, lelkiismeretem mindennap vallomásra tárul elibéd, mert könyörületed nagyobb erőssége neki, mint büntelensége. Mondd, kérlek, mi haszna lesz annak, hogy e könyvben előtted és az emberek előtt múltamon kívül jelen mivoltomat is feltárom? Azt, hogy mi haszna volt múltam elbeszélésének, láttam, s megemlékeztem róla.

Ki vagyok én most, mikor e vallomásokat teszem? Ez az, amit sokan tudni szeretnének, mert ismernek is, nem is; mert tőlem vagy felőlem hallottak ugyan egyet-mást, de szívemet ki nem hallgathatták, pedig ott vagyok igazán az, aki vagyok. Tőlem, az én vallomásomból szeretnék tehát benső mivoltomat megismerni, azt, amit szemmel, füllel, okoskodással nem tudtak kifürkészni. Szívesen elhiszik, amit mondok. S vajon megismernek-e engem igazán? Igen. Jóságos szeretetük biztosítja őket, hogy nem vallok magamról hazugságot; e bennük lakozó szeretet hisz nekem!

IV. FEJEZET

Reméli, hogy a jók imádkoznak érte.

1. De ugyan mi haszonért akarnak engem megismerni?

Talán szerencsét akarnak kívánni, ha hallják, mennyire megtértem hozzád kegyelmed erejében? Vagy imádkozni akarnak értem, ha viszont azt hallják, mennyire megakasztanak gyarlóságaim?

Az ilyeneknek szívesen megmutatom magamat.

Nem kis eredmény ugyanis, ha sokan hálálkodnak neked, Uram Istenem, énmiattam, s ha sokan könyörögnek hozzád érettem. Testvéreim lelke csak hadd szeresse meg bennem, amit szeretnivalónak mutatsz, és sajnálkozzék mindenemen, amit sajnálatosnak ítélsz. Testvér-lélek tegye ezt; ne a hozzánk nem tartozó, ne „az idegen fiaké, kiknek szája hiúságot beszél és jobb kezük a gonoszság jobbja” (Zsolt 143,7-8); az a testvér-lélek tegye, amely örül, ha jót talál bennem, s szomorkodik értem, amikor hibámat látja, mert akár dicsér, akár gáncsol, szeret.

Feltárom magamat nekik, hadd lelkendezzenek javaimon, hadd sóhajtozzanak bűneimen. Ami jó bennem, a te szerzeményed, a te ajándékok; ami rossz, a magam bűne s a te ítéleted. Azokon örüljenek, ezeken szomorkodjanak, s szálljon, szálljon színed elé az ének is, a könny is, mint tömjén illata a testvér-szívek szent templomából. Fogadd Uram, kedvesen az illatot, s könyörülj rajtam - szent Nevedre kérlek - nagy irgalmasságod szerint. Ne, ne hagyj abba, amit kezdettél bennem. Járj végére minden gyarlóságomnak.

2. Ez legyen Vallomásaim gyümölcse.

Ezért tárom fel múltamon kívül jelen mivoltomat is, nemcsak előttem - aggódó örömmel és fájdalmas reménykedéssel, hanem azok füle hallatára is, akik híveid az emberek fiai közül, akik osztályosai örömömnek, s társak, polgárok, zarándokok velem e halandó sorsban, akár előttem vannak, akár utánam jönnek, akár velem együtt ballagnak.

Szolgáid ezek, Uram, nekem meg testvéreim; fiaid, nekem meg akaratod szerint uraim; parancsod köt, hogy szolgáljak nekik, ha veled és benned élni akarok. Talán keveselném, ha Igéd csak szóval parancsolta volna, íme azonban példával járt előttem. Követni akarom szóval is, tettel is, követtem szárnyaid védelme alatt, mert szörnyű veszedelem származhatnék belőle, ha lelkem nem volna védelmed alá rejtőzött jobbjagod s ha gyöngeségem ismeretes volna előttem!

Gyermek vagyok, de Atyám örökké él, s engem alkalmasan gyámolít. Ő az, aki teremtett és védelmez engem; Mindenható Uram, te magad vagy minden kincsem; velem vagy s voltál, mikor még nem is tértem hozzád.

Akiknek tehát parancsod értelmében szolgállok, azoknak bemutatom magamat. Nem múltamat, hanem azt, hogy mi vagyok már s mi vagyok még mindig; de „enmagamat semmiképpen sem akarom megítélni” (1Kor 4,3).

Így vegyétek beszédemet.

V. FEJEZET

Csak Isten ismeri egészen az emberi lelket.

Te vagy Uram ítélőbírád. Igaz ugyan, hogy „senki emberfia nem tudja, amik az emberben vannak, hanem csak az ember lelke, aki őbenne vagyon” (1Kor 2,11), de azért van valami az emberben, amiről még benne lakó lelke sem tud. Te azonban Uram végtől-végig ismered, mert teremtetted. Viszont én meg akármennyire pornak, hamunak tartom-szólom is hozzád képest magamat, tudok valamit rólad, amit magamról nem tudok.

Igaz, hogy most csak „tükör által, homályban látunk” (1Kor 13,12) téged, még nem színről színre; s azért tőled távol zarándoklásom idején magamról erősebb tudatom van, mint rólad, de azt tudom rólad, hogy semminek sincs rajtad ereje; magamról meg azt sem tudom, milyen kísértéseknek állhatok ellen, minőknek nem. Csak abban reménykedem, hogy szótartó vagy, s nem engedsz erőnkön fölül kísértésbe esni bennünket, hanem erőt is adsz hozzá, hogy elbírjuk.

Meg akarom mondani, amit tudok, magamról, s azt is megmondom, mit nem tudok. Mert valamint a te világosságodból tudom, amit tudok, éppen úgy afelől, amit nem tudok, tudatlanságban maradok mindaddig, míg sötétségem napfényé nem változik színed előtt.

VI. FEJEZET

Mit szeretünk Istenben? Hol találjuk meg az Urat?

1. Szeretlek Uram.

Nem kételkedve, hanem biztos öntudattal. Igéd átjárta szívemet s megszerettelek. Ég és föld és a bennük levő mindenség is minden oldalról azt kiáltják, hogy szeresselek. Mindenkinek ezt kiáltják, szünet nélkül, úgy, hogy senki sem mentegetheti magát. Leghangosabban beszél azonban irgalmad ahhoz, akin megkönyörülsz, s akin irgalmasságot gyakorolsz, mert megkönyörültél rajta; ha ez nem volna, ég és föld siket füleknek hirdetnék dicséretedet.

Mit szeretek, mikor Téged szeretlek?

Testi szépséget? Múló báj? Ezt a barátságosan szemembe ragyogó fényt? Sokféle hangnak összesimuló édes zengezetét? Virágok, kenetek, fűszerek illatát? Mannát? Mézet? Ölelésre hívogató tagokat? Nem. Nem ezeket szeretem, mikor Istenemet szeretem. De mégis valami fényt hangot, illatot, valami eledelt és valami ölelést szeretek, mikor Istent szeretem, mert ő fény, hang, illat, eledel és ölelés az én belső világomnak. Ott olyan fény ragyog rá lelkekre, amelyet semmi hely be nem fogadhat. Van ott hang olyan, hogy idő szárnyán el nem száll; van illat, de azt szellő el nem ragadja, van íz, amelyet semmi fálánkság meg nem ront; van ragaszkodás, amelyet megúnás szét nem tép. Ez az, amit szeretek, mikor Istenemet szeretem.

2. De mi ez?

Megkérdeztem a földet. Azt mondta: nem én vagyok!

Megkérdeztem mindent, ami a föld hátán van. Ugyanazt vallották.

Megkérdeztem a tengert és örvényeit s minden eleven lakóját, s azt felelték: nem mi vagyunk a te Istened. Följebb keresd!

Megkérdeztem a rohanó szeleket, s a lég birodalma minden lakójával együtt azt mondotta: Anaximenész téved: nem vagyok Isten!

Megkérdeztem az eget, a napot, holdat, csillagokat: Mi sem vagyunk az Isten, akit keressz - felelték.

Végül bekiáltottam az érzéseimet körülvevő mindenségbe: Beszéljetek az én Istenemről. Nem ti vagytok, de mondjatok róla valamit!

S felzúgtak hatalmas hangon: Ő a mi teremtőnk!

Kérdőösködésem világszemlélet volt, szépségük volt a felelet.

Ekkor magamhoz fordultam s kérdeztem önmagamat: Hát te ki vagy? Feleltem: Ember vagyok. - S íme, szemembe ötlük magamon a test és a lélek, az kívül, ez belül. Ezek közül melyikben keressem Istenemet? Hiszen az anyagi világot a földtől az égig, ameddig szemem hírhozó pillantását kiküldhettem, már végigkutatam.

Nemesebb az a részem, amely belül van.

Minden hírhordó érzék ugyanis ezt az ítélkező felsőbbtséget értesítette az ég és föld, s minden bennünkvalónak azon feltételéről, hogy ők nem istenek, hanem Isten teremtményei. A külső ember szolgálata révén jutott ez a belsőnek tudomására; én a belső ember, vettem hírül ezeket; én, én, a lélek, testem érzékelése útján.

3. Megkérdeztem tehát a világmindenséget Istenem felől s azt felelte: „én nem vagyok Isten, hanem Ő teremtettem engem”.

Ugye, a világ szépsége eléje tárul minden érzékű embernek? Miért nem beszél hát mindenkihez egyformán?

Az apróbb, nagyobb állatok látják ugyan, de nem tudják megkérdezni, mert hírvivő érzékeik fölött nem vezérkedik az ítélő értelem. Az ember azonban megkérdezheti, s értelmével a láthatatlan Istent kiismerhetné a teremtményekből, de baj, hogy ragaszkodása a teremtmény alattvalójává teszi, s az alattvaló immár nem tud ítélni.

Sőt nem is felel a teremtmény, hanem csak annak, aki kérdez is, ítél is. Szava, szépsége nem változik, nem mutat mást és mást aszerint, hogy az egyik ember csak nézegeti, a másik nézi és kérdezi. Egyazon módon mutatkozik mindkettőnek, de az egyik előtt hallgat, a másik nézi és kérdezi. Egyazon módon mutatkozik mindkettőnek, de az egyik előtt hallgat, a másiknak beszél; illetőleg mindenkihez beszél, de csak azok értik, akik kívülről vett beszédét belül az igazsággal egybevetik.

Az igazság pedig azt mondja nekem: ég és föld és bármely anyag nem lehet a te Istened! Saját természetünk is ezt magyarázza; akinek szeme van, láthatja, hogy az anyag mindig kisebb a részben, mint az egészben!

Azt mondom neked, lelkem: magad is több vagy te ezeknél! Mert a hozzád tartozó test tömegét te tartod fönn azzal, hogy életed, ugyanezt test a testtel meg nem teheti. Az Isten pedig neked is élet-éltető!

VII. FEJEZET

Miután végigkérdezte az egész világot, önmagát veszi vizsgálat alá.

Mit szeretnék tehát, mikor Istent szeretem? Ki az ott lelkem magassága fölött? Megpróbálok tulajdon lelkemen keresztül felszállni hozzá.

Túlmegek azon a bennem rejlő erőn, amellyel testemhez kapcsolódom s egész szervezetét éltetve átjárom. Ebben az erőben nem találom Istent; - mert akkor az értelmetlen ló és öszvér is megtalálná: ti. az ő testüket is ugyanazon erő élteti.

Más erő is van, amellyel nemcsak éltetem, hanem érzővé is teszem testemet. Az Úr alkotta e testet; ő parancsolta a szemnek, nem hogy halljon, a fülnek, nem hogy lásson, hanem annak azt, hogy általa lássak, ennek meg, hogy rajta keresztül halljak, s így megrendelte minden egyes érzéknek saját külön helyét és kötelességét. Mind e különböző cselekvéseket egy és ugyanaz: az én lelkem végzi általuk.

Túlmegek ezen az erőmön is. Ez is megvan lóban és öszvérben, azok is éreznek testükön keresztül.

VIII. FEJEZET

Megállapodik az emlékezőtehetségnél s fejtegeti annak hatalmas terjedelmét.

1. Természetem ezen képességén túl fokozatosan felhaladva a Teremtő felé, útban találom az emlékezet síkjait és tágas csarnokait, ahol azon megszámlálhatatlan képek kincstára van, amelyek a sok mindenféle dolog érzékelése útján keletkeztek. Ott van gondolkozó munkánk eredménye, amennyiben ti. nagyítjuk, kicsinyítjük, vagy bárhogyan változtatjuk azt, amit

érzékeink elértek. Ott van az is, amit esetleg megőrzésre odahelyeztünk, ha a feledés még el nem nyelte, be nem temette.

Mikor emlékezetemhez fordulok s elrendelem, hogy ezt vagy azt parancsom szerint adja el, egynémely dolgok tüstént előjönnek, másokat csak hosszas keresés után, mintegy rejtettebb fiókokból szed elő. Vannak, amik seregestül tódulnak s mikor az ember más valamit akar vagy keres, mindenuntalan odaugranak, mintha kérdeznék: nem mi vagyunk? Ilyenkor elhessegetem őket emlékezetem arcáról lelkem egy kézlegyintésével, míg csak ki nem tisztul és elém nem jön rejtékéből az, amit keresek. Ismét mások készségesen, sorrendben jelentkeznek kívánságom szerint. Az előbb jövők helyet adnak az utánuk következőknek, s azzal, hogy helyüket átadják, máris elrejtőztek, de amikor akarom, megint előtűnnek. Ez az egész akkor történik, amikor valamit emlékezetből elmondok.

2. Az emlékezet őriz külön-külön és neme szerint mindent, ami a megfelelő úton oda bejutott. Például a fény, a színek, a testek alakja a szemek útján, a különböző hangok a fülön, a szagfélék az orrüregen keresztül; ami kemény vagy lágy, meleg vagy hideg, sima vagy érdes, nehéz vagy könnyű, akár a testen belül, akár kívül, az mind az egész test érzékelése útján jut be az emlékezetbe.

Az emlékezet nagyszerű birodalma mindent befogad rejtett, titokzatos öbleibe, hogy előszedje és használatra adja, mikor szükséges. Ami belép hozzá, mind a maga külön ajtaján megy keresztül, s megkapja helyét; természetesen nem maguk a tárgyak mennek oda, hanem érzékelés útján szerzett képek s készen várják, hogy a lélek rájuk emlékezzék.

Meg tudja-e valaki magyarázni, hogyan keletkeztek e képek? Hogy melyik milyen érzék szerzeménye, s hogy a lélek bensejében rejtekeznek, világosan látom. Mert amikor sötétben és csendben vagyok is, tetszés szerint előszedhetem emlékezetemből például a színeket, különbséget tudok tenni fehér és fekete vagy akármi más szín között; hangok azonban nem keverednek oda, s nem zavarnak engem a látás útján szerzett képek szemléletében; pedig azok is ott vannak, de valamiképpen különrekesztve rejtekeznek.

3. A hangokat is előidézhetem, ha tetszik, s meg is jelennek rögtön, sőt énekelhetnek is, amennyi jól esik, pedig nyelvem sem mozdul, gégém sem rezdül, s amellet a színek emlékezeti képei is ott vannak, de nem akadékoskodnak s a hallás útján szerzett kincs szemléletében nem zavarnak. Ugyanígy tetszés szerint visszaemlékezhetnek a többi érzékek munkája eredményére is; szaglás nélkül különbséget tudok tenni a liliom és ibolya illata között, s nem szaglással, nem tapintással, hanem tisztán emlékezetből meg tudom állapítani, hogy a méz jobb, mint a gyümölcsle, a sima kellemesebb, mint az érdes.

Ezt mind bent cselekszem, emlékezetem óriási csarnokában. Ég, föld, tenger s minden, amit bennük érzékeimmel megfoghattam, megvan ott nekem, csak az nincs, amit már elfeledtem. Magammal is találkozom ott, s újra előszedhetem, mit, hol, mikor cselekedtem s cselekvés közben mi milyen hatással volt rám. Megvan ott minden, amire csak emlékezem, akár magam tapasztaltam, akár másoktól hallottam. Ugyanezen készletből a dolgoknak tapasztalat útján szerzett, vagy tapasztalat útján hihetőnek talált képeit, hol ezt, hol amazt összekötöm még korábbi képekkel s ezekből következtetek arra, mi a tennivaló, milyen eredményt várhatok; s az egészet úgy mérlegelem, mintha máris a jelen tárgya volna.

És ott lelkem tág ölén annyi temérdek és nagy dolog képe között csöndesen tervezgetek magamban: ezt vagy azt cselekszem, s ez vagy az lesz az eredmény. Bár így volna, bár úgy volna! Isten mentsen ettől, vagy attól! - Magamban mondogatom ezt, s míg mondom, az emlékezet tárházából elém áll mindannak képe, amit emlétek. Ami ott nincs meg, azt egyáltalán szóba sem hozhatom.

4. Nagy hatalom az emlékezet, Uram, igen nagy; meddig terjed s van-e határa rejtekének? Ki ért valamikor feneket benne? Erő, amely lelkemé, hozzátartozik természetemhez; bizony-bizony magam sem tudom egészen átérteni azt, ami én vagyok. Szűk talán a lélek önmaga bírására, hogy van valahol valamije, amit nem tud felfogni? Hol ez a valami? Nem lehet kívülről, hanem csak benne! De akkor miért nem fogja fel? Egyik csudálmódból a másikba esem emiatt, s bámulat fog el.

Az ember szalad hegycsúcsot, öreg tengert, szélesen hullámzó folyamat, végtelen Óceánt, csillagjárást bámolni, s önmagával nem törődik s nem csudálkozik azon, hogy én ezt mind el tudom emlegetni, pedig beszéd közben egyiket sem látom testi szemeimmel; - s hogy nem emlegetném, hacsak a hegyet, hullámot, folyamat, csillagot, amiket tényleg láttam már, s a nagy Óceánt, amelyről csak hallomásból tudok, nem látnám belül emlékezetemben olyan hatalmas méretekben, mintha csak a külső valóságban szemlélném őket. Pedig mikor tulajdon szemeimmel láttam, nem szedtem magamba őket, s nincsenek is meg bennem ők maguk, hanem csak képek. S azt is tudom, melyik micsoda testi érzéken keresztül nyomódott belém.

IX. FEJEZET

Nemcsak érzéki, hanem értelmi ismereteinket is az emlékezet őrzi.

Emlékezetem mérhetetlen befogadó képessége nemcsak ezeket hordozza. Az is mind ott van, amit a szabad tudományok tételeiből megtanultam s eddig el nem felejtettem. - Valami mélyebb helyen fekehetnek - persze, az nem igazi hely -, de ezeknek már nem a képeit, hanem magukat a dolgokat hordozom.

Mert az, hogy mi a nyelvtudomány, hogyan kell vitatkozni, s ahány fajta más kérdés még van, s amit tudok belőlük, az mind nem úgy van bent emlékezetemben, hogy képét megtartva, a dolgot magát kívül hagytam volna; mintha megcsendült és elhangzott volna; amint például a fülbe hatoló hangnak nyoma marad, amelynek segítségével úgy vissza lehet idézni, mintha csak most hangzanék, amikor már tényleg nem hangzik; vagy amint a terjengő és illanó illat a szagló érzékre hat, s azon keresztül az emlékezetbe juttatja képét, amelyet előidézhetünk, ha rágondolunk; vagy mint az étel íze emlékezet szerint jóformán a szánkban van, pedig a gyomorban biztosan nincs íze többé; vagy amint a testi érintés érzését emlékezetünkben újra elképzeljük, mikor már a tárgytól elszakadtunk.

Ezeket a dolgokat ugyanis nem lehet az emlékezetbe bevinni, csak képeiket szedjük össze csudálatos gyorsan; azután mintha csudálatos kamrácskákba tennők, emlékezetünk csudás módon elő tudja venni őket.

X. FEJEZET

Az elvont fogalmak nem érzékelés eredményei.

Mikor ellenben ezt hallom: Az alapvető kérdéseknek három faja van: első a létezés, második a lényeg, harmadik a milyenség - a szavakat alkotó hangok képeit megtartom ugyan, s tudom, hogy a hangok maguk a levegőn keresztül elzajlottak s immár nincsenek többé, a hangokkal kifejezett dolgokat azonban testem egyik érzékével sem fogtam meg, sőt nem is láthattam máshol, mint lelkemben, s azért emlékezetemben nem is képeiket, hanem őket magukat helyeztem el.

Honnan származtak belém, mondják meg ők maguk, ha tudják!

Hiába szedem rendre testem összes érzékkapuit, nem találom, melyiken hatoltak be.

A szem azt mondja: Ha színük van, én adtam hírt róluk.

A fül azt mondja: Ha hang az, amit keressz, én jelentettem be.

Az orr azt mondja: Ha szaguk van, rajtam mentek keresztül.

Beleszól az ízlés érzéke: Ha ízük nem volt, ne is kérdezősködjél nálam.

A tapintás azt mondja: Ha nem anyag, nem tapintottam, ha nem tapintottam, nem jelenthettem.

Honnan és mi úton jutottak tehát be emlékezetembe?

Nem tudom.

Mikor tanultam e kérdéseket, nem más eszének hittem, hanem a magaméval ismertem rájuk és találtam igazaknak s magam adtam át őket lelkemnek megőrzésre, hogy elővehessem, amikor akarom. Megvoltak tehát értelmemben tanulásom előtt is, de nem voltak bent az emlékezetemben. Hol voltak hát s miből ismertem rájuk, mikor említés esett róluk? Hogyan mondhatom: úgy van, igaz; hacsak mégis bent nem voltak emlékezetemben, de annyira félreeső, rejtett és szinte titkos fiókban, hogy talán gondolni sem tudtam volna rájuk, hacsak valami külső ok sürgetése elő nem ásta volna őket?!

XI. FEJEZET

Megmagyarázza a tanulás és tudás folyamatát.

Megfigyelésünk ez értelemben a következő: Az a fajta tanulás, mikor nem érzéki képeket szerzünk, hanem lelkünk a dolgot közvetítő képek nélkül úgy, amint van, önmagában vizsgálja, mondom ez a fajta tanulás úgy történik, hogy gondolkozásunk az emlékezetnek szétszórt, rendetlen adatait mintegy egybegyűjti és figyelmesen gondozza, hogy magában az emlékezetben úgyszólván keze ügyében legyenek, s ami előbb elszórva, elhagyatottan rejtekezett, az immár ismerős figyelem hívására könnyen előigazodjék.

Emlékezetem tömérdek ilyen adatot őriz, amelyeket megtaláltam és - amint említettem - kezem ügyébe raktam. Ezekről szoktuk mondani, hogy megtanultuk és tudjuk, de hacsak elég rövid időközökben föl nem újítom őket, ismét annyira elhanyagotlanak és szétesnek a távolabb fekvő kamrákba, hogy új gondolati munkával megint össze kell terelnem őket ugyanonnan; más otthonuk nincs! Így azután ismét tudatossá válnak bennünk.

Tudni tehát annyit jelent, mint az adatokat bizonyos szétszórtságból együtt tartani. Latinul a tudatos gondolkodást a cogito igével jelzik, nyilván azért, mert a cogo (összeterelek) igéből származik éppúgy, mint ago-agito, facio-factito.

A cogito igét azonban a lélek foglalta le magának, mert nem az egyebünnen, hanem a lélekben szedett adatok gyűjtésére, illetőleg gondolati rendezésére lehet csak vonatkoztatni.

XII. FEJEZET

A matematikai fogalmakról.

Emlékezetem tárházában megvan a számok és kiterjedések fogalma és temérdek törvénye is. Ezek közül egyetlen egy sem érzékelés útján jutott beléje, mert színről, hangról, szagról, ízről, tapintásról ezeknél sem lehet szó. A fogalmakat kifejező szavak hangját hallottam ugyan, mikor tárgyaltunk róluk, de más a szó hangja, és más a szó jelentése. A szó másként hangzik görögül, másként latinul, a fogalom ellenben nem görög és nem latin és nem tartozik semmiféle nyelvhez.

Láttam olyan művészi vékony fonalat, mint a pókháló szála, de a kiterjedés fogalma nem ilyen, mert nem azonos ama képekkel, amelyeket a látás érzékével felfogok; tudja ezt mindenki, aki anélkül, hogy testre csak gondolna is, a kiterjedést fogalmilag ismeri.

A számlálásnál használatos számmennyiségeket testünk minden egyes érzékével érzékelhetjük, de a szám-fogalom, amivel számlálás közben az értelem dolgozik, egészen másvalami, nem képe a megszámlált mennyiségnek, s éppen azért saját külön módja szerint létezik. Aki nem járatos e téren, talán kineveti fejtegetéseimet; - én meg őt sajnálom, - azért, mert nevet.

XIII. FEJEZET

Az emlékezet a saját működésére is emlékezik.

Ezt mind emlékezetemben tartom, s megtanulásuk módjára emlékezem. Temérdek ezekkel ellenkező nézetet hallottam, igen nagy tévedések, de azokat is emlékezetemben tartom, mert, ha tévedések is, rájuk vonatkozó emlékezésem igaz valóság. Emlékezem, hogy a helyes felfogás és az ellene felhozott tévedések között különbséget tettem; de látom, hogy más dolog most szétkülönböztetnem őket, és ismét más arra emlékezmem, hogy a múltban gyakran különbséget tettem köztük, mikor értelmem e kérdésekkel foglalkozott.

Emlékezetem a tanú tehát, hogy nem egyszer megértettem már e dolgokat; amit meg most megértek és meghatározok, azt elraktározom emlékezetembe; így tudok majd később arra emlékezni, hogy e dolgokat most megértettem. Arról is szól emlékezetem, hogy emlékeztem; amint később majd annak emlékezetét, hogy most vissza tudok emlékezni, szintén emlékező tehetségem erejének tulajdonítom.

XIV. FEJEZET

Érzelmek emléké az emlékezet megőrzi, de nem örül, vagy szomorkodik miattuk.

1. Lelkem érzéseit is emlékezetem őrzi. Nem úgy, ahogy a lélek maga érzi őket, mikor meghalnak, hanem egészen más módon: az emlékező erő saját természete szerint.

Például emlékezem, hogy örültem, anélkül, hogy most örülnék. Emlékezem valami régen volt szomorúságomra, anélkül, hogy most szomorkodnám. Emlékezem, hogy félttem - anélkül, hogy most félnék; emlékezem valami régi kívánságomra, anélkül, hogy a kívánság most megvolna bennem.

Fordítva is megtörténik; néha örömmel emlékezem a múlt szomorúságára, s szomorúan az öröme. Tekintetbe véve azt, hogy testem is van, nincs ebben semmi különös. Más a lélek, más a test, érthető tehát, hogy például testemnek valami immár elmúlt nyavalyájáról örömmel emlékezem.

Lélek és emlékezet egy és ugyanaz. Hogyan szoktunk valakinek valamit emlékezetébe ajánlani? Azt mondjuk neki: Jól eszedbe vedd! S ha elfelejtünk valamit: nem jut eszembe, - kiesett az eszemből. - Az emlékezetet magát tehát léleknek (szellemnek, értelemnek, észnek) szoktuk nevezni. De ha ez így van, micsoda jelenség az, hogy amikor régi szomorúságomra örömmel visszaemlékezem, lelkemben öröm van, emlékezetemben meg szomorúság? És mi az, hogy lelkem örül a benne levő öröm miatt, emlékezetem pedig nem szomorkodik a benne levő szomorúság miatt? Talán nem tartozik hozzá a lélekhez? Ki merné ezt állítani?

Ennek a magyarázata az, hogy az emlékezet - hasonlatot mondok - a lélek gyomra, szomorúság és öröm pedig - az egyik keserű, a másik édes - eledel. Mikor az emlékezetbe belekerülnek, mintha gyomorba kerülnének. A gyomor tud elrejteni, de nem tud ízlelni. Nevetséges volna azt gondolni, hogy ez a hasonlat igazán hasonlóság, de azt sem lehet mondani, hogy egyáltalán nem hasonlat.

2. Érdekes, hogy amikor a léleknek négy fő hullámzási irányát megállapítom, az emlékezetből szedem elő őket: a vágyakozást, az örömet, a félelmet és a szomorúságot, s az ezekre vonatkozó összes fejtegetéseimet is, már ami mindegyiknek nem és faj szerint való szétosztását és meghatározását illeti. Minden mondanivalómat az emlékezetben találok s onnan szedem; de azért az érzelmeknek semmiféle vihara engem nem zavar, mikor emlékezetemből foglalkozom velük. Pedig bizonyos, hogy mielőtt rájuk gondoltam s elővettem őket, ott voltak, csakis ezért voltak a rájuk emlékezés útján elővehetőek.

Talán amint a gyomorból az eledel kérődzéssel, ezek az emlékezetből emlékezéssel kerülnek elő. De akkor hogyan van, hogy az, aki e dolgról értekezik, tehát: emlékezik rájuk, kérődző gondolkodása közben nem érzi meg az öröm mézét, a szomorúság keserűségét? Vagy talán éppen ezen a ponton nem jó az én hasonlatom, amely egyébként sem volt egészen találó?

Ugyan kinek volna kedve ilyen dolgokról tárgyalni, ha, valahányszor a szomorúságot, félelmet említi, mindig tényleg szomorkodnia és félnie kellene? Pedig mégis tény, hogy nem beszélhetünk róluk, hacsak emlékezetünkben a név hangjainak testünk érzékein keresztül megszerzett képein kívül meg nem találnók maguknak e dolgoknak fogalmát is; ezt pedig nem érzékeink kapuján keresztül szereztük, hanem maga a lélek, miután e szenvedélyeket végigtapasztalta és érezte, ő maga bízta rá az emlékezetre; vagy esetleg az emlékezet maga, külön parancs nélkül is, megtartotta.

XV. FEJEZET

Kutatja az ismeretek emlékezeti alapját.

Képek útján történt-e ez, vagy nem, igen nehéz eldönteni.

Kimondom e neveket: kő, nap. Sem egyik, sem a másik a maga valóságában nincs itt érzékeim előtt, de képük kétség kívül megvan emlékezetemben. Azt mondom: testi fájdalom. Ez sincs itt, mert nekem semmim sem fáj, de ha képe bent nem volna emlékezetemben, nem tudnám, mit mondtam, s beszélgetés közben nem tudnám megkülönböztetni a fájdalmat a gyönyörködéstől.

Azt mondom: testi egészség, s tényleg egészséges vagyok, mikor mondom, tehát a névnek megfelelő valóság meg van bennem. S mégis, ha képe meg nem volna emlékezetemben, semmiképpen nem tudnék ráeszmélni, mit is jelent ez a két kimondott szó? Sőt a betegek az „egészség” szó hallatára nem tudnák, mit mondtak nekik, ha emlékezőtehetségüknek birtokában nem volna a valóság képe, míg a valóság maga hiányzik szervezetükből.

Mondok számokat, ahogy számolni szoktunk, s íme ezek megvannak emlékezetemben; nem helyettesítő képek, hanem ők maguk.

Azt mondom: nap képe, s ez is megvan emlékezetemben a maga valósága szerint, mert, ha rá gondolkodom, nem a kép képe, hanem maga a kép jelenik meg idézésemre.

Azt mondom: emlékezet, s értem, amit mondok. De miből értem, hacsak nem magából az emlékezetből? Vajon talán ez is valami képben áll előttem s nem a maga valóságában?

XVI. FEJEZET

Mi alapja van a feledés fogalmának?

1. Menjünk tovább.

Azt mondom: feledés. Értem, mit mondok, de hogyan érthetném, ha nem emlékezném magára a dologra? Nem a szóra, nem a hangra, hanem a szóval jelzett valóságra! Ha ezt elfeledtem volna, nyilván nem tudnám megérteni a szó jelentését. Mikor az emlékezetéről emlékezem, az emlékezet ott áll a maga valóságában önmaga előtt, mikor pedig a feledésről emlékezem, az emlékezet is a feledés is előttem áll, az első, mert belőle emlékezem, a másik, mert róla emlékezem.

De más-e a feledés, mint az emlékezés hiánya?

Hogyan lehet tehát tárgya emlékezésemnek? Hiszen ha a feledés tényleg megvan bennem, nem tudok emlékezni! Azonban, ha igaz, hogy csak arra tudunk emlékezni, amit emlékezetünkben megtartunk, s ha igaz, hogy a feledésről van emlékezetünk - hisz ellenkező esetben meg sem értenők a feledés szóval jelölt dolgot -, akkor el kell ismernünk, hogy emlékezetünkben bent kell lennie a feledésnek is. Bent van tehát, hogy meg ne feledkezzünk róla, bent van az, ami, mikor megvan, éppen az emlékezést teszi lehetetlenné! Vagy talán éppen ebből következik, hogy a feledés, mikor emlékezünk rá, nem a maga valósága, hanem csak képe szerint van meg az emlékezetben? Mert úgy-e, ha valóság szerint volna ott, nem emlékezést, hanem feledést okozna? Van-e ember, aki ennek végére jár? Ki találja meg e rejtély nyitját?

2. Nekem, Uram, megvallom, nehéz ez a kérdés. Önmagammal vesződöm; magam vagyok a saját fáradozásom nehéz talaja.

Ugyanis nem az égboltozat térségeit kutatom, nem csillagtávolságokat mérek, nem a föld nehézkedési viszonyai iránt érdeklődöm. Én vagyok kutatásaim tárgya, mert én vagyok az emlékező, én a lélek.

Nincs abban semmi, ha nem igen érdeklődöm az iránt, ami nem én vagyok, de viszont érdekelhet-e valami közvetlenebbül, mint saját magam? S íme, emlékező erőmet nem tudom megérteni, pedig ugyancsak nem mondhatom, hogy kívül esem rajta.

Mit szóljak ugyanis ahhoz a tényhez, hogy én a feledésre tudok emlékezni? Azt mondom talán, hogy nincs bent emlékezetemben az, amire emlékezem? Vagy azt, hogy azért van benne a feledés, hogy ne feledjek?

Mindegyik állítás igen oktalan volna.

De mi van a harmadik lehetőséggel? Micsoda alapon állítsam, hogy mikor a feledésre emlékezem, nem a feledés maga, hanem képe van meg emlékezetemben? Mi jogon mondom ezt, hiszen ahhoz, hogy valaminek képe az emlékezetembe benyomulhasson, szükséges, hogy előbb ott legyen a dolog maga, s csak arról lehet a képet megszerezni! Így például emlékezem Karthágóra s egyéb helyekre, ahol mindenütt voltam, emlékezem emberi arcokra, amelyeket láttam, emlékezem sok egyébre, amit érzékeim jelentettek nekem, sőt saját testem beteg vagy egészséges mivoltára, de emlékezetem ezekről akkor szerzett képeket, mikor jelen voltak. Most képeik vannak jelen, azokat szemlélem, azokat szedi elő lelkem, mikor ezen távollevő dolgokról megemlékezem.

Ha tehát a feledés nem valósága, hanem képe szerint van meg emlékezetemben, valamikor valóság szerint is itt kellett lennie, mert csak így lehetett róla képet szerezni! Viszont amikor jelen volt, hogy írta bele képét az emlékezetbe? Hiszen a feledés, amikor van, még azt az írást is kitörli, amit ott talál!

Már pedig akárhogy van, akármennyire rejtélyes és megfoghatatlan is ez a kérdéses mód, tény, hogy emlékezem a feledésre, amely pedig sírja minden emlékezésnek.

XVII. FEJEZET

Túlmehet-e az emlékezetben, mikor Istent keresi?

Nagy tehetség az emlékezet, Uram. Ismeretlen, ijesztő rejtély, feneketlen örvénye temérdek. S mégis egy ugyanaz az én lelkemmel, s én vagyok az.

Mi vagyok tehát én, Uram Istenem? Miféle természet? Bizony változatokban igen gazdag, sokmódú, mérhetetlen élet vagyok.

Íme, emlékezetem temérdek térségbe, barlangja, rejteke minden számot meghaladó módon tele van rengeteg sokféle dologgal; részint képeik helyettesítik őket, ilyenek az összes testek, részint maguk vannak jelen, ilyenek a tudományok, részint nem tudom miféle fogalmak és jelek vannak ott helyettük, ilyenek a lélek érzelmei, amelyeket az emlékezet révén akkor is megtart a lélek, amikor őt már nem nyugtalanítják, mert hisz ami az emlékezetben van, a lélekben van.

S mindezen keresztül-kasul járok, repülök; leszálok, amennyire csak tudok, a mélységekbe és sehol nem látok határt! Ilyen szörnyű nagy erő az emlékezet, ilyen nagy életerő van a halandó életű emberben!

Mit kell immár tennem, én Istenem, igazi életem?

Túlmegek ezen az emlékezet nevű erőn is, túlmegek rajta, és feléd tartok, én édes világosságom. Mit szólsz hozzá, Uram? Lelkem segítségével túlmegek ezen tehetségemem is. Feléd tartok, ki állandóan fölöttem vagy, mert hozzád akarok férközni, és onnan akarok beléd-kapcsolódni, ahonnan csak lehet.

Emlékezet a négylábú állatban s a madárban is van, egyébként nem találnának vissza almukhoz, fészükhöz, és sok más megszokott dolgukhoz; s nem is tudnának semmihez hozzászokni, hacsak nem emlékezetük segélyével. Túlmegyek tehát az emlékezeten is, hogy közelebb érjek ahhoz, aki különválasztott engem a négylábú állatoktól, s okosabbá tett az ég madarainál.

Túlmegyek az emlékezeten, de aztán merre, hol talállak meg téged, én igazán jóságos és biztos gyönyörűségem? Ha emlékezetemen kívül talállak, nem tudok rád emlékezni! De hogyan is találnálak meg, ha nem emlékezném rád?

XVIII. FEJEZET

Amit elvesztettünk, az emlékezet segélyével találjuk meg.

A bibliai asszony elvesztette drachmáját s lámpával kereste. Ha nem emlékezett volna rá, nem tudta volna megtalálni. Megtalálásakor ugyanis hogyan tudta volna, hogy az övé, ha nem emlékezett volna rá? Emlékezem, hogy sok dolgomat elveszítettem s aztán megtaláltam. Ezért tudom, hogy mikor valamelyiket kerestem, s azt mondták: nem ez az? vagy talán ez? mindaddig tagadó választ adtam, míg csak azt nem mutatták, amit elveszítettem. De ha nem emlékeztem volna rá, akármi volt is, hiába mutatták volna akár ezt, akár azt, nem találtam volna meg, mert nem tudtam volna fölismerni.

Így van ez mindig, valahányszor elveszett dolgot keresünk és megtaláljuk. Amikor ugyanis valami véletlenül eltűnik szem elől, de az emlékezetből nem, például valami látható tárgy, addig keressük bent meglévő képe segítségével, amíg csak megint szemünk elé nem kerül. S ha megtaláljuk, a belső kép segítségével ráismerünk. Azért nem is szokás mondani, hogy megtaláltuk az elveszett dolgot, ha rá nem ismerünk s nem tudunk ráismerni, ha nem emlékezünk rá. Elveszett, de csak a szemünk elől, az emlékezet megtartotta.

XIX. FEJEZET

Hogyan emlékszik vissza az emlékezet arra, amit elfelejtett?

Igen ám, de ha maga az emlékezet veszít el valamit - amint megtörténik, amikor elfelejtünk valamit s erőlködünk, hogy eszünkbe jusson -, végre is hol kutassunk utána, ha nem az emlékezetben? S ha a keresett dolog helyett más tolul elénk, mindaddig visszautasítjuk, míg az elő nem kerül, amit keresünk. És amikor elénk bukkantik, rögtön rámondjuk; ez az! Nem mondhatnók, ha rá nem ismernénk, s ugyan rá nem ismernénk, hacsak rá nem emlékeznénk!

De hiszen bizonyos, hogy elfelejtettük!

Vagy talán nem egészen felejtettük el, s most megmaradt részéhez keressük a hiányzó másikat? Mert az emlékezet megérezte, hogy nincs mind együtt benne, amit együtt szokott forgatni, s a megszokott résztől megfosztva sántikál és visszaköveteli azt, ami hiányzik neki? Olyanformán, mint amikor ismerős embert látunk vagy rá gondolunk, de neve nem jut eszünkbe? Keressük, s ha más nevek vetődnek elénk, nem kapcsoljuk össze vele, mert sohasem szoktuk vele együtt gondolni. Visszautasítjuk, míg az igazi név eszünkbe nem jut; s mivel immár a megszokott név együtt van tulajdonosával, az emlékezet kiegészülve belenyugszik.

S honnan jut eszünkbe, ha nem az emlékezetből? Mert ha más valaki juttatja eszünkbe, s ráismerünk, akkor is onnan kapjuk. Mikor ugyanis az illető mondja, nem mint valami új dolgot hisszük el neki, hanem emlékezésünk segítségével fogadjuk el igazinak. Ha ellenben a lélekből teljesen nyoma veszett, hiába mondja, nem tudunk ráemlékezni. Ha ugyanis legalább arra emlékezünk, hogy valamit elfeledtünk, az a dolog nem tűnt el nyomtalanul emlékezetünkől. Amit azonban teljesen elfeledtünk, azt hiába is keresnők eltűnése után.

XX. FEJEZET

A boldogságot ismerni kell, hogy vágyódhassunk utána.

1. Hogyan keresselek téged, Uram?

Mikor téged, Uramat, Istenemet kereslek, tulajdonképpen a boldogságot keresem. Kereslek, hogy lelkem éljen.

Testemet ugyanis lelkem élteti, lelkemet pedig te. Hogyan keressem tehát a boldogságot? Mert mindaddig nincs birtokomban, míg csak azt nem mondom: elég, megvan! Mindenek előtt azonban tudnom kellene, hogyan keressem? Emlékezetem segítségével? Úgy, mintha elfeledtem volna, de azt tudnám, hogy elfeledtem? Vagy az ismeretlen tudására vágyakozó értelemmel? Úgy, mintha soha nem tudtam volna róla, vagy annyira elfeledtem volna, hogy még erre az elfelejtésre sem emlékezem többé?

Bizonyos, hogy a boldogság az emberiség vágyakozásának tárgya, s nincs ember, aki valami módon ne kívánná. Kérdés: honnan ismeri a vágyakozó emberiség? Láta talán valahol és belészeretett?

Bizonyos továbbá, hogy a boldogság valami ismeretlen módon meg is van bennünk. Egészen másképp van meg persze azokban, akiket, ha megvan, boldogít; vannak továbbá olyanok is, akiket a boldogságban való reménykedés tesz boldogokká. Ezekben tökéletlenebb módon van, mint azokban, akik a valóság révén boldogok, - de még mindig jobban járnak, mint akikben sem a valóság, sem a remény nincs meg. Kell azonban, hogy ezekben is meglegyen valami módon, egyébként nem vágyakozhatnak utána, mert az, hogy vágyakoznak, megdönthetetlen igazság.

2. A módot szeretném tudni, ahogyan az emberiség megismerte, s a fogalmat, amellyel tudomása van róla. Azt kutatom, emlékezetünkben van-e ez a fogalom, mert, ha ott volna, következnek, hogy valamikor boldogok voltunk. Mindnyájan külön-külön-e, vagy az első emberben-e, aki aztán az első vétkét elkövette, s akitől valamennyien siralmas életre és halálra születünk, - ezzel most nem törődöm; csak azt keresem, van-e nyoma emlékezetünkben a boldogságnak?

Mindenesetre tudjuk, mi az, másként nem szeretnők. Amint valaki e nevet kiejti, bevalljuk, hogy a szó mögött rejtőző valóságot mindannyian igen kívánjuk. A szó maga ugyan nem okozhat semmi gyönyörűséget. Ha ugyanis görög nyelvű ember latinul hallja, nem izgul, mert nem tudja, mi a jelentése; mi ellenben gyönyörködünk bennük, valamint a görög nyelvű is, ha görögül hallja. Az ugyanis, amit jelent, sem nem görög, sem nem latin, de görögök, latinok s bárminő emberek egyformán vágyakoznak utána. Következőleg az egész emberiség ismeri, s ha valami közös nyelven meg lehetne kérdezni, akar-e boldog lenni, késedelem nélkül igennel felelni; - ami viszont csak úgy lehetséges, hogy a szó mögött rejtőző valóság bent van emlékezetében.

XXI. FEJEZET

Keresi a boldogság ismereteinek alapjait.

1. Úgy van-e ott, mint ahogyan Karthágóra emlékezem, mert láttam?

Nem.

A boldogságot nem lehet látni, mert nem test. Úgy talán, ahogyan a számokra emlékezünk?

Nem.

Mert akinek a számokról fogalma van, az immár nem vesződik megszerzésükkel; a boldogságról ellenben tudunk, vonzódunk hozzá, de azon felül el is akarjuk nyerni, hogy igazán boldogok lehessünk. Vagy ahogyan a szónoklás tudományára emlékszünk? Nem. Mikor ugyanis e szót hallják, jelentésére azok is rágondolnak, akik nem szónokok, bár sokan szeretnének lenni; amiből kitűnik, hogy a dolgot ismerik. De ezek testi érzékeik útján hallottak másokat szónokolni, gyönyörködnek bennük s azért szeretnének maguk is szónokolni tudni; ámbár nem tudtak volna gyönyörködni belső ismeret nélkül, s gyönyörködés híján vágy sem támadt volna bennük. A boldogságot azonban semmiféle testi érzéssel másokon nem tapasztalhatjuk.

Vagy talán ahogyan az örömeire emlékezünk?

Talán ez a megoldás.

Mert ha szomorú vagyok is, vissza tudok emlékezni örömeimre, s ha szerencsétlen vagyok, a boldogságra, pedig az örömet nem testi érzéssel tapasztaltam meg, sem nem láttam, sem nem hallottam, sem nem szagoltam, sem nem ízleltem, sem nem tapintottam, - hanem mikor örültem, lelkemben éreztem az örömet, így maradt róla valami ismeret emlékezetemben. Ezen ismeret segítségével tudok rá visszaemlékezni, - talán utálattal, talán vágyakozással, mert sokféle dolog okozhatta az örömet, amire most visszagondolok.

2. Volt idő, mikor szennyes öröme árja borított el, - most utálok és kárhoztatom valamennyit; - s volt, mikor tisztos és szép dolgokon örültem; az ilyen örömeire most vágyakozva gondolok vissza, s éppen mivel immár nincs többé részem bennük, szomorúan gondolok arra, ami elmúlt.

De hát hol és hogyan szereztem tapasztalatot a boldogságról, hogy most emlékezni tudok rá, szeretem és vágyódom utána? S nemcsak én, kevesedmagammal, hanem egytől egyig boldogok akarunk lenni. Lehetetlen volna azonban akaratumk szilárdsága, ha nem volna a boldogságról biztos ismeretünk.

S ugyan mi a veleje ezen ismereteknek?

Megkérdezek két embert, akarnak-e katonáskodni? Lehet, hogy az egyik igennel felel, a másik nemmel. Megkérdezem őket, akarnak-e boldogok lenni? Rögtön kételkedés nélkül ráfeleli mindegyik, hogy igen. S katonáskodni is egyedül azért akarna az egyik, a másik meg azért nem, mert mindegyik boldog szeretne lenni. Azért van ez talán, mert egyik ezen, másik azon a téren találja örömét?

Minden ember egy akarattal boldog szeretne tehát lenni, s ugyanígy egy akaraton vannak ama kérdés dolgában is, akarnak-e örülni. A közfelfogás szerint tehát maga az öröm a boldogság. Hogy ilyen vagy olyan úton keresik-e az mindegy, lényegben mindenki ugyanazt akarja elérni; az örömet. S mivel senki sem mondhatja, hogy örömet soha nem érzett volna, azért találja mindenki ezen emlékezet segítségével ismerősnek a boldogságot, ha említik előtte.

XXII. FEJEZET

Az igazi boldogság a lélek öröme Istenben.

Távol legyen Uram, távol legyen előtted ím vallomást tevő szolgáló szívetől, hogy akármilyen öröm birtokában mindjárt boldognak tartsam magamat. Van ugyanis öröm, ami sohasem a gonoszok része, hanem a te ingyen szolgáló szolgálóidé: te magad vagy örömünk. S ez az igazi boldogság: rajtad, nálad és miattad örvendezni.

Ez a boldogság s nincs más ezen kívül. Ha ki más valaminek tudja, az más öröm után szalad, nem az igazi után. Az akarat azonban az örömnek valamilyen formájától soha el nem szakadhat.

XXIII. FEJEZET

*Az ember természetes vágyódással szereti az örömet is,
az igazságot is, de mindegyiket gyakran rossz helyen keresi.*

1. Eszerint tehát mégsem bizonyos, hogy minden ember boldog akar lenni, amennyiben azok, akik nem tebenned, az egyetlen igazi boldogságban keresik örömüket, nem a boldogságot keresik. Illetőleg akarják, keresik, de mivel „a test a lélek ellen, a lélek pedig a test ellen, hogy ne cselekedjék, amit akarnak” (Gal 5,17), - annál az örömnél állapotodnak meg, ameddig erejük futotta, s meg is elégednek vele, mert azt, amihez gyengék, nem akarják akkora erővel, amekkora elég volna, hogy el is ériék.

Ha ugyanis azt kérdezem, igazság, vagy hamisság okán akarnak-e inkább örülni, éppúgy késedelem nélkül ráfelelik, hogy az igazság okán, mint ahogy kételkedés nélkül megmondják, hogy szeretnének boldogok lenni. A boldogság ugyanis öröm, mely az igazságból fakad; azaz öröm tebenned Uram, ki igazság vagy, világosságom és orcám üdvössége, én Istenem!

Ezt a boldogságot, ezt az egyedül igazán boldog életet mindenki szeretné, az igazság örömét mindenki akarná. Olyan embert sokat ismertem, akik másokat szívesen félrevezettek, olyant egyet sem, aki szerette volna, hogy őt félrevezessék. A boldogságot az emberek onnan ismerik, ahonnan az igazságot. Szeretik az igazságot, mert senki sem akar becsapódni, s mikor a boldogságot keresik, ami lényegében az igazság megnyugtató öröme, vele az igazságot is szeretik, de nem szerethetnék, ha emlékezetükben nem volna felőle ismeretük.

2. Mi oka annak tehát, hogy nem örülnek az igazságon és nem boldogok?

Az, hogy igen sokan vesződnek más dolgokkal, s alig-alig emlékeznek meg az igazságról. Ama más dolgok aztán több nyomorúságot döntenek rájuk, mint amennyi boldogságot a gyengén megismert igazság hordozhatna.

Az emberekben jaj, kevés még a világosság!

Siessenek, iparkodjanak, nehogy rájuk omoljon a sötétség!

Miért igaz a mondás, hogy az igazságnak gyűlölet a magzatja? Miért látott a világ a te követekben ellenséget. Hisz igazságot hirdetett! Hiszen a világ keresi a boldogságot, s a boldogság az igazságon alapuló öröm!?

Azért, mert az emberek szeretik ugyan az igazságot, de úgy, hogy aki másvalamihez ragaszkodik, azt akarja, hogy az legyen az igazság; s mivel senki sem akar tévedni, mindenki húzódozik annak bizonyításától, hogy tévedésben leledzik! Amiatt gyűlölik tehát az emberek az igazságot, amihez mint igazsághoz ragaszkodnak!

Az emberek szeretik az igazság fényét, gyűlölik ellenük bizonyító erejét! Becsapódni nem akarnak, becsapni inkább; - szeretik tehát az igazságot, mikor önmagát eléjük tárja, gyűlölik, mikor leleplezi őket. Pedig bosszút áll rajtuk: ujjal mutat azokra, kik mindenképpen húzódnak a leleplezés elől, önmagát meg nem tárja fel nekik!

Igen, igen, ilyen az emberi lélek!

Vak és nehézkes, szennyes és illetlen mivoltát rejtegetni szeretné, de nem akarja túrni, hogy valami őelőtte rejtekben maradjon! Ennek éppen fordítottja történik vele: ő nem marad ugyan az igazság előtt rejtekben, az igazság azonban elrejtőzik őelőle. De még ilyen nyomorult állapotában is inkább köti örömét igazságához, mint hamissághoz.

Igazán boldog csak az, aki ellenkező nehézségek nélkül örülhet az Igazságnak, a minden igazság fundamentumának.

XXIV. FEJEZET

Isten ismerete bent van az emlékezetben.

Íme Uram, mekkora utakat bejártam emlékezetem térségein. Téged kerestelek, s emlékezetem nélkül nem tudtalak volna megtalálni. Bármidre bukkanok, mind bent van emlékezetemben, abból az időből, amikor ismerni tanultalak, - ettől fogva ugyanis soha többé el nem feledtelek. S ahol valami igazságot találtam, ott találtam mindig az én Istenemet, az igazság forrását, akit, mióta csak ismerem, el nem feledtem. Mióta csak ismerlek tehát, bent vagy emlékezetemben, ott talállak, ha rád gondolok s gyönyörködöm benned. Szent örömök ezek nekem, irgalmad ajándékai, mert megtekintetted szegény voltomat.

XXV. FEJEZET

Hogyan van Isten az emlékezetben?

Szeretném tudni, Uram, hol, ugyan hol vagy emlékezetemben? Lakást készítettél magadnak? Milyent? Szentélyt állítottál? Milyent? Otlakásoddal nagy tisztesség érte emlékezetemet, s most azt fontolgatom, merre lakol benne.

Mikor kereslek, túlmentem megismerő képességeimnek az állatokéval közös szintáján, mert a testi világ képei között nem leltelek.

Fölértem benne arra a magaslatra, ahova lelkem érzelmeit szoktam behelyezni, s ott sem találalak. Behatoltam oda, ahol lelkem székel emlékezetemben - mert a léleknek is van emlékezete magáról -, ott sem voltál. Amint ugyanis nem vagy sem tárgyi kép, sem olyanforma emberi érzés, aminő az öröm, szomorúság, vágyakozás, félelem, emlékezés, feledés s más efféle, éppen úgy emberi lélek sem vagy; te a lélek Ura, Istene vagy. S különben is ez mind csupa változás, te pedig mindenek fölött örök változatlan vagy, s mégis méltóztatol emlékezetemben lakni, mióta csak ismerlek.

De mit keresem benne lakóhelyedet? Hisz ott nincs hely! Az az egy bizonyos, hogy benne lakol - mert emlékezem rád, mióta ismerlek, s valahányszor rád gondolok, mindig ott talállok meg.

XXVI. FEJEZET

Az igazság gyökerén találja meg Istent.

Miben, hol találtam tehát rád, mikor ismerni tanultalak?

Mert e megismerésem előtt nem voltál bent emlékezetemben. Hol találtam rád, miben ismertelek meg?

Fölöttem trónoló önmagadban!

Ezt nem hely szerint kell érteni. Mert sem hozzád közeledésünkhöz, sem tőled távolodásunkhoz helynek nincs semmi köze.

Oh, Igazság! Mindenütt vezére vagy a hozzád fordulóknak, s egyszerre megfelelsz minden tanácskérő temérdek kérdésére! Válaszod világos, de jaj, nem mindenki érti világosan!

Mindenki téged kérdez, de nem mindenki kapja azt a választ, ami után kívánczik. Az a te lelkes szolgád, aki nem mindenképpen a maga gondolatát akarja tőled meghallani, hanem inkább ahhoz igazítja akaratát, amit tőled hallott.

XXVII. FEJEZET

Isten a legfőbb szépség.

Örök-új Szépség, későn, jaj későn kezdtelek szeretni! Bennem voltál, én meg künn! Künn kerestelek s torz mivoltommal berohantam ékes teremtett világodba. Velem voltál s én nem voltam veled. Teremtmények szakítottak el messze tőled, amik nélküled egyáltalán nem is volnának.

Azután fölharsant hívó szózatod; megtörted lelkem siket csendjét, kigyulladt bennem ragyogó világosságod, s elűzted rólam a vakoskodó homályt. Illatod kiáradt, beszívtam s most utánad lelkendezek. Ízleltelek, éhezlek, szomjazlak; megérintettél s íme, áttüzesedtem a vágyakozástól békéd után!

XXVIII. FEJEZET

Nyomorúság a földi élet.

Majd, ha egészen belédolvadok, s nem bánt engem többé sem fájdalom, sem fáradság; egész életemet azon túl teljességed élteti. Akit te betöltesz, szárnyakat kap tőled; én meg jaj, nehézkes vagyok, mert még nem vagyok tele teveled!

Gonosz örömök küszködnek bennem tisztos szomorúságokkal; melyik fél győz majd, nem tudom. Uram, jaj, kérlek, könyörülj rajtam.

Jaj nekem! Íme sebeim! Nem rejtegetem őket. Orvos vagy, beteg vagyok. Könyörületes vagy, nyomorult vagyok.

Nem igaz-e, hogy kísértés az ember élete a földön? Bajt és nehézséget ki szeret? De nem is kívánod, hogy szeressük, hanem, hogy tűrjük. Amit tűrök, azt nem szeretem, ha talán kész akarattal tűröm is. Mert akinek öröme van is a hosszú tűrésben, jobban szeretné, ha nem volna túrnivalója.

Bajomban a jobbat várom, jósorsomban bajtól félek. Van-e e kettő között valahol középben olyan pont, ahol az ember élete nem volna kísértés?

Jaj, és újra jaj nekünk a sors kedvezései miatt, mert elrettentenek a megpróbáltatásoktól s romlás jár örömeik nyomában!

Jaj, újra és harmadszor is jaj a sors megpróbáltatásai miatt, mert nehéz a baj igája, s jobb után vágyakozásunk, jaj, könnyen végét szakajtja türelmünknek.

Nem szakadatlan kísértés-e az ember élete a földön?

XXIX. FEJEZET

Isten ad erőt a kísértések ellen.

Nincs nekem másban reményem, mint nagy irgalmasságodban. Add meg Uram, amit parancsolsz s követelj tőlem, amit csak akarsz!

Megtartóztatást parancsolsz nekünk.

- „És megtudván - mondja a bölcs -, hogy különben magamat meg nem tartóztathatom, hanem ha Isten adja, már az is bölcsesség volt tudni, ki ajándéka az” (Bölcs 8,21).

A megtartóztatás összeszed és egységbe igazít bennünket, mert egységünkből könnyen temérdek sokfelé szétszakadunk. S bizonyos, hogy kevésbé szeret téged, aki melletted másvalamit is szeret, ha nem kedvéért szereti.

Óh, öröktüzes, soha ki nem alvó Szeretet-Istenem, gyúlassz föl engem!

Megtartóztatást parancsolsz: add meg nekem, amit parancsolsz, s követelj tőlem, amit csak akarsz!

XXX. FEJEZET

Megvallja állapotát az érzéki kísértésekkel szemben.

1. Parancsod világos: meg kell tartóztatnom magamat a test kívánczóságától, a szemek kívánczóságától és az élet kevélységétől. Tílalom alá tetted a bujálkodást; a házasságot megengedted, de annál is nemesebb valamire figyelmeztettél, s mivel meg is adtad, valóra vált rajtam, még mielőtt szent titkod szolgája lettem.

Ez igaz. De az én sokat emlegetett emlékezetemben még mindig él bizonyos dolgok emléke, amelyeket a megszokás rögzített belém. Körülrajznak; éber állapotomban nincs rajtam erejük, de mikor alszom, a beleegyezésig, sőt majdnem a cselekedetig gyönyörködöm bennük.

És akkora hatalmas van az ilyen csaló álmképnek testemen, lelkemen, hogy az üres látomás rá tud venni álomban arra, amire a valóság szemlélete nem tud rávenni éber állapotomban!

Nem én vagyok-e akkor is én, uram, Istenem? S mégis milyen nagy különbség szakajt el magamat önmagamtól abban a pillanatban, amikor az álomba átszenderedem, vagy onnan ide visszaébredek!

2. Hol marad az értelem, amely éber állapotban az ilyen képzelődéseknek ellenáll, sőt rendíthetetlen marad, még ha maga a csábító valóság kerül is eléje? Becsukódik, mint a szem? Elszenderül, mint a test érzékei? De akkor hogyan van az, hogy akárhányszor álomban is ellenállunk, és semmi ilyen csábítgatásba bele nem egyezünk, mert emlékezünk ébren tett fogadásunkra s nagy tisztán meg is maradunk mellette? Mert tényleg olyan nagy a különbség ébrenlét és álom között, hogy ha alvás közben megesik valami rajtunk, felébredéskor lelkiismeretünk megnyugszik. Éppen e különbség révén győződünk meg ugyanis arról, hogy nem akaratumkkal történt, ámbár sajnáljuk, hogy valamiképpen mégis megesett rajtunk.

Nem volna-e elég erős a te kezed, Mindenható Uram, lelkem összes nyavalyáit meggyógyítani, s kegyelmed bőségesebb áradatával még álmaim rendetlen kívánczóságait is elfojtani? Szaporítsd Uram, sokasítsd bennem ajándékaidat, hogy lelkem testi kívánczóság béklyóiból kiszabaduljon s kövessen engem a feléd vezető úton; hogy ne lázadozzék önmaga ellen, s nemcsak hogy az érzéki képek hatása alatt ilyen undok romlottságokba egészen a test fertőzéséig bele ne keveredjék, de hogy még gondolataiban se adja beleegyezését.

Nem nagy dolog az a te Mindenhatóságodnak, ki mindent bőven megtehetsz azon fölül is, amit kérünk vagy értünk; - nem nagy dolog megtened, hogy nemcsak valamikor majd életemben, hanem most ennyi idős fejjel is az ilyenfélében annyi tetszésem se legyen, amennyit a tiszta érzés alvás közben egyetlen akarati intéssel eltávolíthat magától.

Íme elmondottam neked, jó Uramnak, hogyan vagyok én most e régi bűnömmel. Rettegés között örülök annak, amit adtál, gyászolom azt, amiben tökéletlen vagyok. Biztosra veszem, hogy teljessé teszed bennem irgalmasságodat egészen a tökéletes békéig, amelyben örökké veled marad testem is, lelkem is, ha majd beteljesedik a mondás, amely írva vagyon: „Elnyeletett a halál a győzedelem által” (1Kor 15,53).

XXXI. FEJEZET

Megvallja állapotát a mértékesség dolgában.

1. Van a „napnak” más nyomorúsága is, bár beérné vele. Testünk naponkint kimerül, s naponkint újítjuk étellel, itallal, míg majd ételt is, gyomrot is megszüntetsz s csudálatos teljességbe fojtasz bele minden megfoghatkozást s rothatag mivoltunkat örök rothatatlanságba öltözteted.

Most kellemes nekem testem e sürgetése. Küszködöm ellene, hogy rabul ne ejtsen. Böjtökkel háborúskodom ellene mindennap; gyakran „vetem szolgálat alá testemet” (1Kor 9,27), de nyugoskodását mégis csak élvezet szüntetheti. Az éhség és szomjúság ugyanis a test fájdalmas nyúge, égetnek és láz módjára elhervasztának, ha a gyógyító szer: az eledel nem segítene. S mivel az eledel megvan, mert jóságos bőkezűséged révén föld, víz és levegő a mi gyarlóságunk szolgálói, élvezetnek hívják azt, ami tulajdonképpen szorongatásunk.

Arra oktattál, Uram, hogy úgy fogjak az evéshez, mintha orvosságot akarnék bevenni. Míg azonban a nyugós kívánczóság állapotából átérek a kielégítő jóllakásig, átmenés közben leselkedik rám kelepccéjével az érzékiség. Maga ez az átmenés élvezet, s oda, ahova el kell jutnunk, nem lehet más úton átérni, csak ezen.

Jóllehet az evés-ivásnak csak egy oka van: a test megtartása, alattomos csatlós: az élvezet jár nyomában, sőt igen gyakran elibe törekszik, hogy az ő kedvéért történjék az, ami szóm vagy szándékom szerint testem megüdítése okából történik. Mértékük sem egyforma; mert ami elég volna a test fölerősítésére, az kevés az élvezetnek, s akárhányszor nehéz megmondani, a test szükségletére való tekintetből akarunk-e tovább enni, vagy inkább az élvezet kívánczása csapott be bennünket s immár annak szolgálunk.

Alacsony felfogásunknak e bizonytalanság fölötte kellemes. Védelmet kovácsol belőle; szívesen hánytorgatja, hogy nem tudjuk, mennyi az, ami az egészség óvására szükséges; így aztán az egészség köpenyébe takarja bele az élvezet ügyét.

Mindennap igyekszem gátat szabni e kísértéseknek. Jobbod segítségét kérem s hozzád megyek lelkifurdalásaimmal, mert ebben a dologban mind ez ideig nem tudtam bizonyos regulát állítani magamnak.

2. Hallom az én Istenem parancsoló hangját: „El ne nehezedjék szívetek mámorában és részegségében” (Lk 21,34).

Részegséghez semmi közöm: könyörülj rajtam, hogy ne is legyen. Mértéktelenség azonban néha már megesett szolgáladdal; könyörülj rajtam, hogy ezután távol legyen tőlem, mert „senki meg nem tartóztathatja magát, hanem ha te adod neki” (Bölcs 8,21). Imádságunkra sokmindent megadsz nekünk; azt is tőled kapjuk, amiben részünk van, mielőtt imádkoznánk érte, s hogy ezt utólag eszünkbe vesszük, az is a te ajándékom.

Részeges sohase voltam, de ismertem olyanokat, akiket részeges mivoltukból józanokká változtattál. Tőled van tehát azok józansága, akik sohasem részegeskedtek; tőled van, hogy akik részegeskedők voltak, immár nem azok, s ugyancsak tőled van, hogy azok is, ezek is tudják, kitől van az is, ez is.

Hallom másik igédet is: „Kívánságod után ne indulj és térj el akaratodtól” (Sir 18,30).

Te adtad fülembe s igen szeretem ezt is: „ha eszünk, azzal nem nyerünk, ha nem eszünk, azzal nem veszünk” (1Kor 8,8) (Isten előtt) - azaz: az egyik nem tesz engem gazdaggá, a másik nem szolgál gyalázatoma.

Ismerem ezt is: „Én megtanultam, hogy amim van, azzal megelégedjem. Tudok szűkölködni is, tudok bővelkedni is. Mert mindent megtehetek *azáltal*, aki engem megerősít (Fil 4,11-13). Aki így beszél, az már az égi tábor katonája, nem por, mint én vagyok. Ne felejtse el Uram, hogy por vagyok. Porból alkottad az embert, s „elveszett és megtaláltatott” (Lk 15,24). Sőt ő, akit annyira megszerettem eme lelkeből lelkezett mondásáért: „Mindent megtehetek *azáltal*, aki engem megerősít” - ő sem a maga erejéből volt erős, mert ő is ugyanilyen por volt.

Erősíts, Uram, hogy én is megtehessem. Add meg, amit parancsolsz, s követelj tőlem, amit csak akarsz! Az Apostol is megvallja, hogy úgy kapta, s „amivel dicsekszik, az Úrban dicsekszik” (1Kor 1,31).

3. Fülembe hangzik másnak szava is, az is azért könyörgött, hogy megkapja: „Vedd el tőlem - mondja - a mértékletlenség kívánczóságát” (Sir 23,6).

Mindezekből világos, megszentelődésünk Istene, hogy ha parancsodat beteljesítjük, azt a te adományod erejében cselekedszük.

Megtanítottál engem, jóságos atyám, hogy „minden tiszta ugyan (a tisztáknak), de ártalmas azon embereknek, aki botránkoztatva eszik” (Róm 14,20) - és hogy „minden teremtményed jó, és semmit sem kell megvetni, ami hálaadással vétetik” (1Kor 8,8), mert „az eledel ugyan minket nem ajánl az Isten előtt, - senki se ítéljen meg tehát minket az ételben és italban” (Kol 2,16), - és „aki eszik, a nem evőt ne ítélje meg” (Róm 14,3).

Mindezt megtanultam. Hála és dicséret érte neked, Istenem, Mesterem, figyelmem ébresztője s szívem megvilágosítója; kérlek, végy ki engem minden kísértésből.

Nem az eledel tisztátalanságától félek én, hanem a rendetlen vágyakozástól. Tudom, hogy Noé engedelmet kapott minden ennivaló húsfajta megevésére; - tudom, hogy Éliást húseledel üdítette; hogy a csudálatos önmegtartóztatással ékes Jánost nem szennyezték meg az állatok, tudniillik a sáskák, amelyek eledelül szolgáltak; de azt is tudom, hogy Ézsaut a lencse megkívánása csapta be; Dávid pedig megkorholta önmagát azért, mert víz után epedett; s végül hogy Urunk Királyunk kísértése nem hússal, hanem kenyérral történt. Ez okon a zsidó nép is nem azért bűnhődött, mert húst követelt, hanem azért, mert gyomra gondjában az Úr ellen nyelvelt.

Ilyen kísértések közepette napról napra harcolok az étel-ital vágya ellen; itt ugyanis nem határozhatom azt, hogy egyszer s mindenkorra abbahagyom s többé nem nyúlok hozzá, - ahogy megtettem a paráznasággal; - a falánkság gyeplőit tehát sem szorosán, sem tágan, de folyton kézben kell tartanom. S van-e ember, Uram, aki túl nem lendül valami keveset a szükség határán? Ha van, akár kicsoda, nagy ember, s van miért magasztalnia nevedet.

Én nem vagyok ilyen, mert én bűnös ember vagyok. De azért magasztalom nevedet, bűneimért pedig az jár közben nálad, aki legyőzte a világot s engem is felvett testének tagjai közé; csak az erőtlének közé ugyan, - de hisz az ő „tökéletlenségét is látták szemeid, s könyvedben mindenek be vannak írva!” (Zsolt 138,16).

XXXII. FEJEZET

Szól az illatok élvezetéről.

Ami az illatok csábítását illeti, nemigen törődöm velük. Ha nincs illat, nem kereskedem utána; ha van, nem vetem meg, kész vagyok arra is, hogy örökre lemondjak róla. Gondolom, hogy meg tudnám tenni; lehet, hogy tévedek. Mert igazán siratnivaló a sötétség, amely elrejti előlünk a bennünk levő képességet, úgy, hogy lelkünk önmagának sem igen hihet, mikor saját ereje dolgában önmagát megkérdezi, mert ami erő igazán megvan bennünk, legtöbbször rejtekben marad, hacsak valami tapasztalás világosságot nem vet rája. S bizony senki se bizakodjék el ebben a nevezet szerint is elejétől végig kísértés-életben, mert aki rosszaságból jóra fordult, nem tudhatja, nem változik-e jóságból vissza a gonoszságba.

Egy a remény, egy a bizakodás, egy a biztos ígélet: a te irgalmasságod!

XXXIII. FEJEZET

Hogyan viselkedik a hallás élvezetei dolgában?

1. A hallás útján szerzett élvezetek terén bonyolódottabb volt a helyzetem, mert ez az élvezet igen megfogott, de kezved feloldozott és megszabadított engem.

Megvallom, hogy most is könnyen ráfelejtkezem az énekekre, ha igéd élteti, s ha az énekes hangja kedves és gyakorlott; - de nem köt le egészen, mert otthagynom, amikor akarom. Igéd élteti ezen énekeket, s ezért bocsájtom őket magamhoz; igéd révén azonban szívemben valami kis méltó helyet kérnek s bizony alig-alig szabom ki a nekik megfelelőt!

Néha ugyanis úgy látom, mintha jobban kitüntetném őket, mint illenék. Megfigyeltem, hogy a szent igék ének formájában bensőbbben és igazabban lendítik, tűzdelik lelkemet jámborságra, mint ének nélkül; - továbbá, hogy lelkünk különféle érzéseinek más-más kifejező módja van hangban és énekben, s ez a mód valami titkos rokonság erejében az érzelmeket elő tudja idézni.

Baj azonban, hogy az érzékek élvezete, amelynek pedig nem üdvös a lelket kiszolgáltatni, mert elgyengíti, - gyakran rászéd engem. Nem akar ugyanis türelmesen egy fokkal hátrább a gondolat után következni, hanem előre igyekszik és ő akar vezetni, pedig csak a gondolat kedvéért kapott bebocsájtást.

Így aztán hibázok. Nem veszem észre mindjárt, csak azután látom.

2. Máskor meg éppen ettől a kelepcétől való mértéktelen óvakodásomban a túlságos szigorúság hibájába esem, és pedig annyira, hogy néha még a Dávid-féle zsoltár megszokott kedves éneklési módjait is egytől egyig száműzni szeretném fülemből - sőt az Egyházból is -, s biztosabbnak látom azt, amit az alexandriai püspöktől Athanasiusról - emlékszem - gyakran emlegettek előttem; ő ugyanis a zsoltárokat olyan kevés hangváltozattal énekelte, hogy az ének inkább volt olvasás, mint ének.

Mindazonáltal ha eszembe jut, hogyan omlottak az egyházi énekek hallatára könnyeim hitem visszanyerésének első idejében, s ha meggondolom, hogy most nem az ének maga, hanem a csengő hangon, s egészen megfelelő hangváltozattal énekelt igék indítják meg lelkemet, - megint csak megismerem, hogy nem kis haszna vagyon ezen szokásoknak.

Ilyen az én ingadozásom az élvezet veszedelme s lelkem haszna között; lassankint azonban mégis ahhoz a véleményhez közeledem, hogy helyeselni kell a templomban immár szokásos éneklést, mert a gyengébb lelkek jámbor áhítatra indulnak, mikor kedves éneket hallanak. Nem akarok azonban véglegesen dönteni ebben a kérdésben.

Mikor mégis megesik velem, hogy lelkemet inkább elfoglalja az ének, mint az, amit énekelnek, azonnal látom, hogy vétkezem, s büntetést érdemlek, s olyankor jobb szeretném az énekest egyáltalán nem is hallgatni.

Íme, ilyen az én lelkem állapota.

Sírjatok velem, sirassatok engem, ti, akik valami jóban töritek fejeteket, de úgy, hogy cselekedet is következik utána. Mert az olyant, akinek nincs része hasonló vívódásban, úgy sem indítják meg az én gondjaim.

Te pedig Uram, Istenem, hallgass meg engem. Fordítsd rám figyelmedet; könyörülj rajtam, s gyógyítsd meg, mert íme, az a bajom, hogy a te szemedhez mérve minden dolgom felől aggódom.

XXXIV. FEJEZET

A szemek kívánczósága.

1. Az van még hátra, hogy vallomást tegyek testi szemeim kívánczóságáról is. Hadd jusson el ez is Egyházad fülébe, testvéreim jámbor fülébe, s hadd rekesszem be a szót vágyakozó testem kísértéseiről, amelyek még mindig szorongatnak, én meg fohászkodom, és ugyan óhajtok átöltözni mennyei lakóházunkba (2Kor 5,2).

A szem szép és váltakozó formákat, ragyogó, kedves színeket akar látni. Ne legyen lelkem ezek rabja; Isten rabja legyen, az ő jó, sőt igen jó alkotásai ezek, de nem ezekben van az én üdvösségem, hanem őbenne.

Éber állapotomban szüntelen érintkezésben vannak velem; soha sincs olyan nyugtom tőlük, mint aminő tökéletesen elhallgat néha minden hang, minden zaj. A színek királynője ugyanis, a fény, szétömlik mindenben, amit látok, s akárhol vagyok napközben, ezerféle módon hozzám suhan s körülsimogat, pedig nem is figyelek rá egyéb dolgom miatt. Hízeltedése annyira hatalmába kerít bennünket, hogy ha hirtelen eltűnik, vágyakozva visszakívánjuk, sőt beleszomorodik a lelkünk, ha sokáig késik.

Oh, van más fény is!

Azt látták Tóbiás vak szemei, mikor fiának az élet ösvényét magyarázgatta s előtte járt a szeretet lépéseivel anélkül, hogy botlott volna (Tób 4).

Azt látták Izsák kortól elnehezedett és elborult testi szemei (Ter 27). Megkapta azt a kegyelmet, hogy nem szeme, mert az nem tudta, hanem áldása különböztette meg fiait egymástól.

Azt látta Jákob. Agg kora az ő szemevilágát is elvette, de szíve fénye bevilágította jövő népe nemzetségeit, amelyek fiaiban kijelentettek, - s felrakta titkos értelem szerint keresztbe tett kezeit Józseftől származó unokáira, de nem olyan külső sorrendben, mint atyjuk igazítani szerette volna, hanem úgy, amint lelkében ő különbséget tett közöttük (Ter 48-49).

2. Az az igazi fény, Egyetlen, és egyek azok is, akik látják és szeretik.

Az az anyagi fény pedig, amelyről előbb megemlékeztem, csalfa és veszedelmes bajjal szövi át elvakult híveinek földi életét. Vannak, akik abból is dicséretet tudnak neked, a mindenek Teremtő Urának mondani: beleveszik a fényt a neked szóló himnuszba, de azért nem botlanak bele a fényről szóló manicheus álmodozásba. Ilyen felfogást kívánok magamnak is.

Ellenállok a szemek csábításának, hogy meg ne botoljanak a te ösvényeden lépegető lábaim. Hozzad emelem lelki szemeimet, hogy megszabadítsd lábamat a kelepcéből. Sokszor van szükségem szabadító kezre, mert sokszor kelepcébe esem. Jaj, de sok tört vetnek elem mindenfelé, jaj de sokszor lépre megyek, te azonban nem késlekedel kiszabadítani, mert nem szunnyadozol, s nem alszol, ki Izraelt őrzöd (Zsolt 120,4).

A szükséges és mértékes igényeken, sőt a tárgyak jámbor rendeltetésén is jóval túl a sokféle művészet és mesterség milyen temérdek módon meggyarapította ruhák, lábbelik, edények, mindennemű cikkek, festmények és változatos ábrázatok dolgában a szemek kísértéseit! S az ember a világban szalad azok után, amiket készített, lelkében meg elhanyagolja azt, aki teremtette, és így tönkre teszi azt, amivé Isten teremtette.

3. Én azonban, Istenem és ékességem, ebből is éneket mondok neked, s dicséretem áldozatát hozom megszentelőmnek! Minden szépség ugyanis, ami a művész lelkéből átmegy kezei alkotásába, abból a minden lelkek fölött ragyogó szépségből ered, amely után szívem éjjelnappal fohászodik. - Baj, hogy a szép alkotások művészei és pártolói az örök szépségtől kölcsönzik ugyan a bírálat alapelveit, de nem tőle tanulják a használat módját. Pedig az is ott van, csak ők nem veszik észre; ott van, nem kellene tovább menniök, erejüket beléd helyezhetnék s nem tékozolnák a puhálkodó kényelem tárgyaira.

Mondom, mondom, bírálgatva mondom ezeket, s íme, saját lábam is ugyanezen szépségekbe akad. Mentsd ki onnét, Uram, mentsd ki, „mert a te irgalmasságod szemeim előtt vagyon” (Zsolt 25,3). Rabságukba esem nyomorúságosan, te pedig kegyelmesen kimentesz; néha úgy,

hogy észre sem veszem, mert véletlenül buktam el; néha meg fájdalmas a mentés, mert immár ragaszkodni kezdtem hozzájuk.

XXXV. FEJEZET

A kíváncsiság kísértései.

1. Van a kísértésnek más, sok okon veszedelmesebb fajtája is.

A testi kívánczóságon kívül ugyanis, amely minden érzéki élvezetnek és gyönyörködésnek alapja, - jaj tönkre megy ennek minden tőled elragaszkodott szolgája, - a léleknek is van kívánczósága: az orrát mindenbe beleütő, hiábavaló kíváncsiság, amely a test érzékei segítségével, nem ugyan testileg élvezni, hanem a testen keresztül tapasztalni igyekszik s ilyen mivoltát a tudomány és kutatás köntösébe szereti bujtatni.

Igazában a tudás vágyához tartozik, s mivel a szem megismerés dolgában valóságos király a többi érzék között, a Szentírás a szemek kíváncsóságának nevezi. A látás tényleg a szem dolga, de ezt a szót szoktuk a többi érzékre is alkalmazni, mikor valamit meg akarunk ismerni. Senki se mondja: hallgasd, hogy fénylik! - vagy: szagold csak, hogy ragyog! - vagy: ízleld csak, milyen fényes! - vagy: tapintsd meg, hogy villámlik! - mert minden ilyenről azt mondjuk, hogy megnézzük, megszemléljük, meglátjuk.

Viszont nemcsak azt mondjuk: nézd meg, mi világít? - amit egyedül a szem vehet észre -, hanem így is beszélünk: nézd csak, mi zörög, mi szaglik, mi ízlik, mi érdes? - Ez az oka annak, hogy az érzékek tapasztalati munkáját - amint már említettük - a Szentírás általában a „szemek kíváncsóságának” nevezi; az érzékek ugyanis, mikor valamit meg akarnak ismerni, a hasonlatosság alapján a látás munkáját tulajdonítják maguknak, az pedig elsősorban a szem dolga.

2. Így aztán világosabban megkülönböztetjük, mikor működnek érzékeink élvezet, s mikor kíváncsiság okából; mert az élvezet egy nyomon jár azzal, ami szép, ami zengzetes, ami kellemes, ízes és gyöngéd; a kíváncsiság pedig ezek ellenkezője iránt is érdeklődik, nem azért, hogy kellemetlenségünket magára vegye, hanem azért, mert tapasztalni, ismerkedni akar.

Micsoda élvezet lehet például valamely szétroncsolt holttestet szemlélni, amely egyébként borzadást gerjeszt bennünk? S mégis odasereglenek az emberek, ahol a holttest hever, - jaj-veszékelni és rémüldözni. Még álmunkban sem szeretnének ilyent látni, s mikor ébren vannak, mégis odarohannak, pedig senki sem készíti őket, hogy nézzék meg, sem a látvány szépségének híre ugyan nem csábítja őket.

Ugyanígy vagyunk többi érzékünkkel is, - sok volna külön-külön végigrostálni valamennyit.

E beteges kíváncsiság kedvéért raknak ki ritka, csodálatos dolgokat közbámulatra. Ezért iparkodik egynémely ember a külső természetnek még olyan műveit is felkutatni, amelyek ismerete nem hasznos nekünk; de nem is akar a kutató egyebet, mint tudást. Ebből lehet azt is megérteni, ha valaki a tudás vágyától egészen meggabalyodva még bűbajos fortélyokat is használ kutatás közben. Sőt ez az oka a vallásos istenkísértésnek is, mikor jeleket és csudákat követelnek nem ugyan valami üdvös célra, hanem csak tapasztalás okából.

3. Veszedelmes kelepccékkel teljes szörnyű erdő az élet!

Sok mindent tövig nyestem már, sok mindent kivettem szívemből, ahogyan tennem adtad, üdvösségem Istene, de mikor szakadatlanul temérdek ilyenfajta dolog zúgja körül minden oldalról életemet, hogyan mondhatnám bátorságosan, hogy hiábavaló megnézés és ostoba kíváncsiság okából soha semmi ilyenre rá nem felejtkezem?

Igaz, a színház nem vonz már. A csillagok állásával nem törődöm; soha eszembe sem jutott a halottak lelkét tanácsba idézni; utálok mindenféle istentelen bűbájosságot.

Mennyi fortélyos sugdosással ösztökél azonban a gonosz, hogy jelet kérjek tőled! Tőled, Uram és Istenem, kivel szemben alázatos és egyenes szívű szolgálat a kötelességem! Királyunkra, az úr Jézusra, s örök hazánkra, tiszta, egyszerű Jeruzsálemre kérlek, Uram; hogy amint most távol van tőlem az ilyen hajlandóság, azonképpen maradjon is mindig távol, sőt még messzebb tőlem!

Mikor valakinek javáért kérlek, más a szándékom, és céloim is igen különbözik a gonosz akaratától; cselekedjél Uram, ilyenkor tetszésed szerint, nekem pedig add, hogy szívesen kövesselek.

Meg tudná-e azonban valaki szám szerint mondani, mennyi haszontalan apróság izgatja kíváncsiságunkat, s hányszor megbotlunk mindennap? Hányszor megesik, hogy hígvelejű fecsegőket meghallgatunk, eleinte elnézésből, hogy meg ne sértsük a tökéletleneket, utóbb meg már nagy szívesen lessük szavaikat?

4. Ha a cirkuszban azt adják elő, hogyan üldözi a kutya a nyulat, oda sem megyek megnézni; bezzeg kint a mezőn, ha éppen arra ballagok, megragadja a figyelmemet az ilyen vadászat s kizavar még valami nagy dolgon való elmélkedésemből is; sőt annyira leköt, hogy ha nem változtatja is meg lovam irányát, figyelmemet biztosan eltéríti. S ha csak te Uram, rámulván gyarlóságomat, hamarosan föl nem rázasz, hogy vagy a látottak alapján valamely alkalmas gondolattal hozzád emelkedjek, vagy az egészet közömbösen hagyjam ott, - bizony bambán odabámulok.

Hát mikor otthon ülök, s akárhányszor az köti le figyelmemet, hogyan nyelegeti a gyík vagy hogyan fogja meg a pók a hálójába került legyeket! Vagy ez talán nem kíváncsiság, mert apró állatokról van szó? Igaz, hogy csak egy lépés innen, s máris téged dicsérlek, mindezen teremtmények csudálatos mesterét és rendezőjét, de hozzád emelkedésem eleje mégis csak kíváncsiság volt; mert más: gyorsan fölkelni, és más: egyáltalán el sem esni!

Életem tele van ilyenekkel; csak egy az én igen nagy reménységem: irgalmasságod!

Mikor ugyanis lelkünk az effajta dolgok valóságos gyűjtőhelyévé válik és seregestül cipeli magában a temérdek hiábavalóságot, imádságunk bizony sokszor szakadozik, sokszor zavarodik, s míg lelkünk imádkozó hangjával téged keresünk, megsilányítják színed előtt e nagyszerű cselekedetünket a ki tudja honnan előugráló szórakoztató gondolatok.

XXXVI. FEJEZET

A büszkeség kísértései.

1. Van-e jogom, Uram, mindezt csekélységnek tekinteni?

Van-e okom másban reménykedni, mint tapasztalt könyörületességében; most, amikor már el is kezdted újjá alakításomat?

Tudod, Uram, mekkorát változtattál rajtam.

Mindenekelőtt kigyógyítottál örökös magam igazáért veszekedésemből, hogy aztán egyéb minden bűnömön is megkönyörülj, meggyógyítsd gyarlóságaimat, s megvédj az eleven elpusztulástól; irgalmas kegyelmed koronájával ékesíts és jókkal töltsd be kívánságaimat. Kevélységemet félelmeddel reguláztad, s beletörted igádba nyakamat.

Hordom, hordom az igát és könnyűnek találom, mert ilyennek ígérted és ilyenre tetted. Ilyen volt igazában akkor is - csak én nem tudtam -, mikor még ugyancsak félted nyakamra venni.

Uram, csak te tudsz felfuvalkodás nélkül uralkodni, mert csak te vagy igazán független úr, - mondhatom-e, hogy elhagyott, vagy ebben az életben elhagy valamikor engem a kísértések harmadik fajtája, ti. az a kívánczóság, hogy féljenek tőlem és szeressenek az emberek csak annak okából, mert ez nekem örömet okoz? Örömet, ami nem is öröm, hanem eleven nyomorúság, undok hetvenkedés!

Ez a kívánczóság okozza legtöbbször, hogy az ember nem szeret téged s nem tiszta szívvel fél tőled. Ezért van, hogy a kevélyeknek ellenállsz, s az alázasoknak adod kegyelmedet. Ezért dördül meg szavad a világ hiúságai ellen olyan erővel, hogy a hegyek alapjai is megindulnak tőle.

2. Mivel nekünk, akik a társadalomban valamilyen hivatalt viselünk, tekintélyre is szükségünk van, meg az emberek szeretetére is, igaz boldogságunk ellensége folyton agyarkodik, mindenüvé kelepécét rak örökös uszításával.

Számít rá, hogy mohó kapkodásunk egy óvatlan pillanatban törbe ejt bennünket. Arra számít, hogy elszakaszkodunk az Igazságtól, s a közvélemény ingatag talajára helyezve át életünk örömét, immár nem azt akarjuk, hogy a nép érted és miattad, hanem hogy helyetted szeressen és tiszteljen bennünket. Akiket a Sátán így a maga képére alakít, azokat meg is akarja tartani, nem ugyan a szeretet egyezségében, hanem kárhozata megosztására, hogy sötét és dermedt szívű szolgáljai legyenek. Neki szolgáljanak, aki Isten fényességétől elrugaszkodva északon ütötte föl trónusát, s pokoli útjain torz utánzásodra törekszik.

Mi azonban Uram, íme, gyöngéd nyájad vagyunk, légy te a mi gazdánk. Terjeszd ki szárnyaidat, hadd meneküljünk oda. Légy dicsőségünk; miattad szeressenek, miattad tiszteljenek közöttünk mindenkit.

Jaj, aki emberdicséretet keres, mikor te korholod, - nem talál embervédelmet, mikor ítéleted alá veszed, sem menekvést, mikor elkárhoztatod. Mert „nem dicsekedhetik a bűnös lelke kívánságaiban, sem a gonosz nem áldhatja magát” (Zsolt 10,3), hanem az ember dicsőségének alapja mindig valamely adományod.

Aki pedig jobban örül a dicséretnek, mint magának a dicséretét alapozó adománynak, az ugyan megkapja a dicséretet, de avval együtt a korholásodat is. S bizony magasztalója jobb ember, mint ő maga, akit amaz magasztal. Mert annak Isten ajándéka tetszett meg ember-társában, ennek meg jobban tetszett az ember ajándéka, mint Istené.

XXXVII. FEJEZET

Hogyan viselkedik dicsérettel, ócsárlással szemben?

1. Mindennap szorongatnak, Uram, e kísértések; szakadatlanul szorongatnak.

Az emberek nyelve a mi mindennapi égető kemencénk.

E nemben is önmegtartóztatást követelsz tőlünk, add meg Uram, amit parancsolsz, s követelj tőlünk, amit csak akarsz.

Szívem mélyén fohászkoztam hozzád ez ügyben, s tudod, Uram, mennyi könny ömlött már szememből. Mert nem könnyű arról megbizonyosodnom, mennyire tisztultam ki e nyavalyából, s igen aggódom lappangó bűneim miatt, amelyeket te látsz, én meg nem. Másfajta kísértések tekintetéből valahogyan csak módját tudom ejteni a magam megkutatásának, itt azt is alig tehetem; - mert azt, hogy testi gyönyörűségtől s a fölösleges tudás után zörgető kíváncsiságtól mennyi erővel tudom immár magamat visszatartóztatni, megítélhetem akkor, mikor nyugton vagyok tőlük, akár azért, mert akaratom elzavarta őket, akár azért mert távol maradtak. Ilyenkor ugyanis kikérdezem magamat, mennyire esik nehezemre az, hogy nincsenek.

A gazdagság azért kívánatos, mert a már említett három kívánczóság közül az egyiket, vagy kettőt, vagy valamennyit ki lehet vele elégíteni. Ha a lélek nem tudja kitapogatni, megveti-e gazdagságát, kipróbálhatja magát azzal, hogy túlad kincsein.

De mi módon próbáljuk ki azt, hogy a dicséret hiányát el tudjuk-e túrni? Kezdjünk talán valami olyan gonosz és mérték nélkül elvetemedett életet, hogy mindenki megutáljon, aki csak ismer bennünket? Lehet-e ennél nagyobb örülséget mondani, vagy csak kigondolni is?

Mert ha dicséret a jó élet és jó cselekedetek szokásos és szükséges kísérője, ezt a kíséretet éppen úgy nem szabad elhanyagolni, mint magát a jó életet. Viszont azt meg, hogy valamit egykedvűen vagy csak zúgolódva tudok-e nélkülözni, csak akkor érzem igazán, ha az a valami nincs meg.

2. Mi lesz hát, Uram, az én vallomásom a kísértések ezen fajtájáról? Mi más, mint az, hogy a dicséret nekem igen jól esik. Az igazság azonban még több örömet okoz, mint a dicséret. Mert ha rám bíznák a választást, mi akarok inkább lenni: szenvedélyes, minden dolgomban balkezű, de a közvéleménytől dédelgetett ember-e, vagy szilárd, az igazságban megingathatatlan, de minden szidalommal elhalmozott ember-e, tudnám melyiket válasszam.

Igen szeretném, hogy akármi jó dolgom külső elismerése egyáltalán ne növelné örömömet. Megvallom, hogy növeli, sőt az is igaz, hogy az ócsárlás kisebbiti. S mikor egy gyarlóságom miatt aggódom, azonnal ott terem a mentegetődzés. Te, Istenem, tudod, ér-e valamit; engem nem tud megnyugtatni.

Nemcsak megtartóztatást szabtal ránk, vagyis azt, hogy bizonyos dolgoktól elvonjuk ragaszkodásunkat, hanem igazságosságot is, vagyis azt, hogy bizonyos dolgokhoz ragaszkodjunk. Azonkívül akarsz, hogy ne csak téged, hanem felebarátunkat is szeressük.

Már most gyakran azt hiszem, hogy felebarátom előhaladásának, vagy várható fejlődésének örülök, amikor pedig örömöm oka az, hogy felebarátom, jól megértvén fejtegetésemet, megdicsér engem; viszont azt képelem, hogy bajos értetlensége miatt szomorkodom, amikor hallom, hogy leszól valamit, amihez nem ért, s ami nem érdemli meg az ócsárlást.

Néha el is szomorodom a dicsérgetések miatt; mikor vagy olyant dicsérnek bennem, ami miatt önmagamnak sem tetszem, vagy pedig apró és jelentéktelen értékemet többre becsülik, mint kellene.

De megint itt a kérdés: honnan tudom, mi az igazi oka ezen érzésemnek? Nem akarom, hogy magasztalóm más véleményen legyen felőlem, mint én magam. De miért? Azért-e, mert a jó, ami magamnak is tetszik bennem, kedvesebb nekem, ha más is örül neki? S valahogyan tényleg úgy van, hogy nem dicséret az nekem, ami nem egybehangzó magamról alkotott véleményemmel; akár azt dicsérik, ami magamnak sem tetszik bennem, akár többre becsülik azt, ami nekem kevésbé tetszik.

3. Oh, hát e téren egyáltalán nem ismerem jól magamat?

Benned, én Istenem, Igazságom, világosan látom, hogy nem magam miatt kell a rám hányt dicséreteken megindulnom, hanem felebarátom haszna miatt. De hogy ilyen vagyok-e, nem tudom. Erről az oldalról jobban ismerlek téged, mint magamat. Kérlek, Uram, mutass meg engem magamnak, hogy értem imádkozó testvéreim előtt megvallhassam, ami sebet találok magamban. Még egyszer még szorgalmasabb vizsgálatot tartok magamon. Ha tényleg felebarátom haszna miatt indulok meg a dicséreteken, miért hat reám a mást ok nélkül érő ócsárlás kevésbé, mint ha engemet ér? Miért bánt engem az ellenem szórt gyalázkodás súlyosabban, mint az, amely ugyanúgy apadatlanul fülem hallatára felebarátomat éri? Vagy erre sem tudok felelni? Csak az van még talán hátra, hogy magam csapjam be magamat, s szívvel, nyelvvel ne legyek többé őszinte te előtted?! (Zsolt 140,5).

Oh Uram, távoztasd el tőlem az ilyen örülségeket, ne engedd, hogy ajkam a bűn olajával kenje fejemet.

XXXVIII. FEJEZET

A büszkeség még az erényt is felhasználja kísértésre.

Nyomorult és szegény vagyok, uram. Még jó, hogy nem tetszem magamnak. Titokban nyögöm állapotomat, s irgalmasságod után vágyakozom, míg csak meg nem igazítod hibámat és tökéletességgel föl nem cseréled abban a nagy békében, amelyet semmi gögös szem meg nem láthat.

Addig azonban ajkam minden beszéde, minden cselekedetem, amit emberi szem lát, tele van igen veszedelmes kísértéssel, mert bennem van a dicsőség szeretete, amely összekoldult dicséretekből valami egyéni kiválóságot gyárt nekem és megkísért vele. Ha megkorholom, ezen korholás maga újabb dicsekedés alapja, sőt a hiú dicsőség megvetését is még hívságosabb dicsekvésre használja. Így aztán már nem is a hiú dicsőség megvetése miatt örül, sőt meg sem veti, mert egy lélegzettel dicsekszik is!

XXXIX. FEJEZET

Milyen nagy veszedelem az elbizakodottság?

Mélyen bennünk rejtekezik a kísértések ugyanezen fajtájából más bajos gyarlóságunk. Azoknak megölő betűje ez, akik önmaguknak szörnyen tetszenek, pedig az emberek vagy nem értékelik, vagy éppen kevésre becsülik őket, ők azonban nem is törik magukat mások tetszése után.

Az ilyen magabecsülőknek egyáltalán nincs becsülete előtted. Nemcsak azért, mert gyarlóságaikat erénynek tartják, hanem azért is, mert ajándékaidat egészen sajátjuknak tekintik; vagy ha elismerik is tőled származóknak, érdemeikkel hozakodnak elő; végül, ha elismerik is, hogy ingyen kegyelmed adta javaikat, nem tudnak testvéri közös érzéssel örülni, mert sajnálnák, ha más is megkapná ugyanazon kegyelmet.

Nézd, Uram, mennyi mindenféle bajos veszedelem tölti el rettegéssel szívemet. Bizony sokkal inkább érzem, hogy sebeimet folyton gyógyítgatod, mint azt, hogy kapok-e újakat, vagy nem!

XL. FEJEZET

Újra végigjártatja elméjét azon az úton, amelyen az értelem eljut Istenhez.

1. Uram, én Igazságom, velem voltál ezen egész vándorlásomban. Oktattál, mit kerüljek, mit keressek, mikor bensőmet átvizsgáltam és tanácsod okából eléd tártam.

Végig kutattam, amennyire tudtam, érzékeimmel a külső világot. Megfigyeltem saját eleven testemet s magukat érzékeimet is. Azután bejártam emlékezetem rejtekhelyeit, sok tágas csarnokát, amelyek színig tele vannak bámulatos módon szerzett temérdek emlékekkel.

Láttam és megrendültem.

Ha te nem vagy, mindez értelmetlen nekem; de megértettem, hogy azok közül egyik sem te vagy.

És én magam, a keresgélő vándor?

Én jártam végig az egészet. Én igyekeztem mindent különválasztva a maga értéke szerint megbecsülni. Én vagyok az, aki részint az érzékek jelentéseit átveszem és vizsgálat alá vetem, részint a már belém hatolt benyomásokat érzem s magukat az érzékeket, az én előőrseimet ismerem és számba veszem. Én veszek az emlékezet rengeteg kincsesházába már elhelyezett dolgokból egynémelyeket tárgyalás alá, másokat oda visszarejtek, ismét másokat a feledésből kiasok.

2. Én azonban, mindezek végrehajtója, erőm, amellyel mindezeket cselekszem, én sem vagyok Isten.

Mert te vagy a megfogyatkozhatatlan világosság.

Tőled kértem tanácsot minden kérdésben; hogy van-e egyáltalán, mi, és mit ér a dolgok ezen rendje; s a te oktató és parancsoló szavadat hallgattam.

Gyakran elmélkedtem így. Öröm ez nekem, s amikor csak szabadulhatok kötelel dolgaimtól, az üdülésnek ehhez a módjához menekülök.

Mikor végigelmélkedek mindent s téged kérdezgetlek, megértem, hogy lelkem sehol sem talál bátorságos helyet, csak tenálad. Csak ott gyűjtheti egybe nagy megosztottságát, csak ott nem szakad el semmije tetőled.

Néha-néha igen szokatlan érzésbe, valami ismeretlen édességbe merítetd lelkemet. Mikor az ilyen állapot teljes bennem, igazán nem tudom, van-e fölségesebb valami, mint azok a pillanatok?

Azután megint csak visszahanyatlom ide nyomorúságom súlya miatt. Elnyel ismét a mindennapiság áradata és én sokat sírok, mert nagy a rabságom. Ennyibe kerül nekünk a teher, amelyet szokásainkkal magunkra veszünk! Itt lehetek, de nem akarok. Ott szeretnék lenni, de nem tudok. Így itt is, ott is boldogtalan vagyok.

XLI. FEJEZET

Miért szakadt el a lélek Istentől?

Ezért elmélkedtem végig bűnös gyarlóságaimat a háromféle kívánczóság szerint, ezért kiáltottam szabadító jobbod után.

Tört szívem látta fényességedet, s remegve kérdezte, eljuthat-e oda valaki? „Elvettettem szemeid elől” (Zsolt 30,23).

Te vagy a világ igazító igazsága.

Én meg kapzsiságomban nem akartalak ugyan téged elveszíteni, hanem veled és melletted a hazugságot is szerettem volna megtartani, olyanförmán, mint ahogy senki sem akar akkorákat hazudni, hogy a végén maga sem tudja, mi igaz belőle.

Elvesztettelek, mert méltatlan volna hozzád hazugsággal lakni egy lakásban.

XLII. FEJEZET

Azokról, akik az ördöggel cimboráskodnak.

Kit találhattam békítő közbenjárót hozzád? Talán az angyalokat kellett volna megnyernem? Miféle könyörgéssel? Mi titkos szerekkel?

Hallottam, hogy a hozzád visszaiparkodók, de maguk erejében tehetetlenek között sokan megpróbálkoztak ezzel a móddal. Elfogta őket a vágyakozás túlvilági látomások után s mi lett a jutalmuk?

Becsapódtak!

Felfuvalkodott lélekkel kerestek téged; tudományos gögjükben hetvenkedtek, ahelyett, hogy mellüket verték volna. Büszkeségük cinkostársaiul szívbeli rokonaikat, a „levegő” fejedelmeit (Ef 2,2) szerezték meg. Ezek aztán alaposan becsapták őket szemfényvesztő mesterkedéseikkel. Közbenjárót kerestek, hogy megtisztuljanak általa, s nem találtak, mert az ördög volt a játékban, „aki átalakult a világosság angyalává” (2Kor 11,14). Az a körülmény csavarta el fölötte igen a büszke porlakók fejét, hogy a Gonosznak nincs testi mivolta.

Halandó bűnösök voltak, te meg Uram, akivel békülni akartak, sem halált, sem bünt nem ismersz. Annak pedig, aki közbenjáró akart lenni Isten és emberek között, valamijével Istenhez, valamijével pedig az emberekhez kellett hasonlítania; mert ha mindenben az emberhez hasonlít, messze esik Istentől, s ha mindenben Istenhez hasonlít, messze esik az embertől s így közbenjáró egyáltalán nem lehet.

Az a hazug közbenjáró tehát, aki csak arra jó, hogy titkos ítéleted értelmében a felfuvalkodott embereket érdemük szerint becsapja, csak egyben hasonló az emberekhez; a bűnben. A másikat, vagyis Istennel való közösségét pedig azon a réven szeretné elhíttetni, hogy nem lévén halandó teste, halhatatlanságát hánytorgatja. Mivel azonban halál a bűn zsoldja, abban egyezik meg az emberrel, hogy vele együtt örök halálra kárhozik.

XLIII. FEJEZET

Az Úr Jézus a mi egyetlen szabadítónk, benne van minden reménységünk.

1. Az igazi közbenjáró pedig, akit titokzatos könyörületed szerint az emberiségnek előre megígértél és elküldöttél, hogy példájából magát az alázatosságot is megtanulhassák, az igazi közbenjáró Isten és emberek között az Istenember, az Úr Jézus Krisztus.

Ő állt oda a halandó bűnösök és az Örök Igazság közé. Halandó, mint az emberek, igaz, mint az Isten. S mivel igazságunk jutalma élet és békeség, eljött, hogy isteni igaz-volta erejében elvegye a megigazult bűnösök fejéről a halált, amelynek közösségét velünk megosztotta.

Ezt a Megváltót látták előre az ószövetség szentjei. Az ő jövő kínszenvedésében reménykedtek, ebben a hitben üdvözültek, mint ahogy mi is ugyanazon, immár megtörtént szenvedés hitében üdvözülünk, mert amennyiben ember, annyiban közbenjáró, amennyiben pedig Ige, nem közepen áll, hanem Isten egyenlőségében, Isten Istennél s együtt egy igaz Isten.

Mennyire szeretted minket, jóságos Atyánk! Nem kegyelmeztél egyetlen Fiadnak, hanem általad értünk.

Mennyire szeretted minket, akikért Fiad „nem tartotta ragadománynak, hogy veled egyenlő, hanem engedelmes volt egészen a kereszt haláláig” (Fil 2,6-8). Ő volt az egyetlen szabad a holtak között, mert „hatalma volt letenni életét, és hatalma volt újra fölvenni” (Jn 10,18).

Értünk győzött, értünk lett színed előtt bárány, sőt azért győző, mert bárány!

Értünk lett színed előtt főpapunk, értünk áldozat; azért főpap, mert áldozat is egyúttal.

Tőled született, neked szolgált, így tett minket szolgálókból fiaiddá.

Okkal vagy erős reménységem benne, hogy általa meggyógyítod minden nyavalyámat; mert jobbodon ül s szót emel értünk.

Kétségbe kellene esnem nélküle. Mert íme, sok és nagy nyavalyám van nékem, jaj sok és nagy, de gyógyító erőd még nagyobb.

Ha Igéd nem ölt vala testet és nem lakozik bennünk, valóban azt hittük volna, hogy messze van tőlünk, s nem törődik velünk. Ez lett volna kétségbeesésünk.

2. Bűneim és temérdek nyomorúságom igen megrémítettek. Azt forgattam sok-sok fontolgatással eszemben, hogy reménységbe menekülök. Visszatartóztattál s új erőt adtál e szavakkal: „Annak okából halt meg Krisztus mindnyájunkért, hogy akik élnek, már ne maguknak éljenek, hanem annak, aki értük meghalt” (2Kor 5,15).

Íme, Uram, rád vetem tehát gondomat, hogy éljek és „szemlélhessem a csudákat törvényedben” (Zsolt 118,18). Ismered tudatlan és gyarló voltomat, taníts, gyógyíts engem. Hisz Egyszülött Fiad, kiben a bölcsesség és tudomány minden kincsei rejtekeznek, tulajdon vérén vett meg engem.

Semmi fölfuvalkodott ne rágódjék rajtam azért, hogy váltságom Áldozatát ím, eszemben tartom, hogy eszem és iszom és kiosztok belőle. Most még szegény vagyok; de be akarok telleni vele mindazokkal egyetemben, „akik esznek és megelégessenek és dicsérik az Urat, kik őt keresik” (Zsolt 21,27).

Tizenegyedik könyv

A tizenegyedik könyv tartalma

A vallomások három utolsó könyve folytatólagos felelet arra a kérdésre, amelyet Szent Ágoston a X. könyv III. fejezetében felvetett: „quis adhuc sim ecce in ipso tempore confessio-num mearum?” A X. könyv egyenes választ adott, mert azt tárgyalta, minő hibák, kísértések, hajlandóságok, küzdelmek, erőfeszítések tarkítják, jellemzik a nagy szerző legbensőbb lelki életét; - a tizenegyedik könyvtől kezdve pedig úgy kapunk választ ugyanazon kérdésre, hogy Szent Ágoston feltárja előttünk kutató szellemének nagyszerű birodalmát s jóformán kézenfogva vezet keresztül minket a Szentírás legelső szavaival kapcsolatos magyarázatok és nehézségek roppant magaslatain.

„Quis adhuc sim?”

A felelet önként kínálkozik. Fejedelme a gondolatnak, megfigyelésnek, előadóművészetnek; - fejedelme a keresztény filozófiának, írásmagyarázatnak; - s egyúttal alázatos, hittel és reménységgel teljes gyermek az Örök Mindenható színe előtt. Ahogyan megvilágosításért könyörög; - ahogyan erőtlenségét megvallja; - ahogyan Isten kezeibe ajánlja egész mivoltát, az mind ékes bizonyága folyton Isten felé áradó mély lelkiségének.

Régi vágyakozása szerint a Szentírás magyarázatába kezd, s fölveti a kérdést, hogyan kell érteni a világ teremtéséről szóló jelentés első szakaszait.

Először megállapítja, hogy a teremtő igék nem emberi módon hangzó igék voltak s nem is időt jelent ez a szó: kezdetben. Következik tehát, hogy Isten a vele Egy Örök Igében teremtett, s az idő maga is a teremtés eredménye. Ezzel kapcsolatban megoldja azt a nehézséget, hogy mit művelt Isten a világ teremtése előtt, s megmagyarázván, hogy az örökkévalóság és az idő fogalma kölcsönösen kirekesztik egymást, átmegy az idő problémájának boncolására.

Itt három fokozaton halad keresztül.

Először az időre vonatkozó kifejezéseket mind visszavezeti a jelenre, mint egyetlen lényeges alapra.

Másodszor megmutatja, hogy az idő mérése a jelennek valami folyamatosságában történik, s hogy az idő eszerint valamiféle tartam.

Harmadszor keresi a tényleges idő lényegét. Nem fogadja el azt az elméletet, hogy az idő mozgás, ellenben megállapítja, hogy az idő alapja és hordozója a mindenség mozgása, vagyis a teremtett világ változandósága; az idő fogalmának, vagy szemléletének velejét pedig abban a hatásban találja, amelyet a testek változása a lélekre gyakorol; e hatást a lélek figyelme (praesens intentio) a várakozás és emlékezés segítségével múlt, jelen és jövő folyamatossággá alakítja át.

Magyarázatát végül kibővíti és alkalmazza a történelmi időkre s az egész világ időbeli létezésére.

I. FEJEZET

*Istennek nincs szüksége vallomásunkra, mert ismeri minden gerjedelmünket.
Mégis kitárja szívét - szeretetből, - alázatosságból.*

Uram, tied az egész örökkévalóság. Mondhatok-e neked valami újat emlékezéseim folyamán? Vagy idő szerint látod az idők eseményeit? Miért tárom hát eléd életem tarka történetét?

Nem azért, Uram, hogy tőlem végy róla tudomást, hanem az én lelkemet is, meg olvasóimét is szeretném fölgerjeszteni, hogy feléd vágyakozzanak, s velem együtt énekeljék: „Nagy az Úr és igen dicséretes!” (Zsolt 95,4).

Mondottam már, s újra hirdetem: szereteted iránt való szeretetből írom e munkát! Hiszen imádkozni is szoktunk, pedig az Igazság mondta, hogy: „a ti Atyátok tudja, mire van szükségetek, minekelőtt kérétek őt!” (Mt 6,8).

Mikor tehát megvallom előtted nyomorúságaimat és sok ajándék-irgalmadat, lelkem egész ragaszkodását akarom feltárni, hogy amit megkezdtél, teljesítsd be rajtam. Tégy egészen szabaddá. Ne legyek többé a magam nyomorúsága, hanem boldog alattvalód. Hiszen arra hívtál meg minket, hogy lélek szerint szabadok legyünk, szelídek és sírók, az igazság éhes-szomjas keresői, irgalmasok, tisztaszívűek és békességesek!

Íme, sokat elmondtam immár neked tudomásom és legjobb akaratom szerint. Az akarat azonban előbb volt a tied, mint az enyém; mert te indítottál, hogy vallomást tegyek neked, Uram-Istenem arról, mennyire jó vagy te, s „mennyire örökkévaló a te irgalmasságod!” (Zsolt 117,1).

II. FEJEZET

*Sok fogatkozása között nagy szóval kiált segedelemért Istenhez,
hogy az Írást hiba nélkül érthesse és magyarázhassa.*

1. Volna-e elég erő tollamban írott szóval elmondani minden buzdításomat és megrendülésemet, minden vigasztalásodat és eligazításomat, míg végre rávettél engem arra, hogy igéd hirdetője, szentséged osztogatója lettem népedben? Ha ezt mind a maga rendje szerint el akarnám mondani, ugyan drága lenne nekem az idő minden pillanata!

Régi-régi vágyakozásom végig elmélkedni törvényedet s elmélkedés közben megvallani neked, mit tudok, mit nem, vagyis: mennyi bennem első megvilágosításod, mennyi az én maradék sötétségem, amíg majd erőd minden fogatkozást ki nem pusztít belőlem. Most tehát nem is akarom, hogy másvalamiben teljenek szabad óráim, ha mi marad testi, lelki fáradtságom kipihenése s azon szolgálatok után, amelyekkel tartozó kötelességem szerint, vagy ingyen szívességből is, szolgálok az embereknek.

Uram, én Istenem, figyelmezz kérlek imádságomra; segítsd meg könyörületed szerint szívem ezen vágyakozását. Nemcsak a magam kedve gyulladozik benne: kedves testvéreimnek is használni szeretnék vele. A szívemben olvashatod, hogy igazán így van.

Szeretném áldozatul hozni neked értelmem és nyelvem szolgálatát; add kérlek, hogy legyen feláldoznivalóm, mert „én nyomorult vagyok és szegény” (Zsolt 85,1), te meg „gazdag mindazok iránt, akik segítségül hívnak” (Róm 10,12); - s örök nyugalmad honából gondunkat viseled.

2. Nyess le rólam Uram, kívül is, belül is minden vakmerősködést, minden hazugságot, - különösen ajkaimról. Írásod legyen az én tiszta gyönyörűségem, - bár ne tévednék benne, bár senkit meg ne tévesztenék vele! - Figyelmezz rám, kérlek, légy irgalmas hozzám, Uram, Istenem, vakok világossága és gyengék ereje, ki ugyanazoknak mindjárt látók világossága és erősek ereje tudsz lenni. Figyelmezz lelkekre s vedd észre mélységből feltörő kiáltását. Mert ha nem volna figyelmed az élet mélységei részére is, hova mehetnénk, Uram, kihez kiálthatnánk?

Tied a nap, tied az éj, a pillanatok intésed szerint röppennek. Adj belőlük nekem, hogy elmém törvényed mélységeit megjárhassa, ne zárd el Írásod ajtaját azok elől, akik kopogtatnak rajta. Nem ok, nem cél nélkül íratad meg ama hatalmas könyvet. Olyan az, mint valamely mély titkú erdő; s ugye, ennek az erdőnek is megvannak a maga szarvasai, amelyek benne tanyáznak; hol pihenve kérődznek, hol legelő után járnak, hol meg nyugovóra térnek. Kérlek, Uram, erősíts engem, s avass be titkaidba. Igéd az én örömöm, igéd az én mindennél gazdagabb gyönyörűségem! Add meg, ami után szeretetem vágyakozik; mert megvan bennem ez a szeretet Uram, s ez is a te adományod. Ne vesd ki tulajdon ajándékodat figyelmes gondozásodból, s ne fordulj el szomjúhozó kicsi fűszáladtól.

Mindennel téged akarok magasztalni, amit csak találok Írásaidban, Hallgatni akarom dicséreted harsogását; tele akarok ivakodni veled, míg végigjárom elmémet törvényeid csodáin az őскеzdetől fogva, amikor az eget és a földet megteremtetted, egészen mennyországodig, amelyben veled együtt lesz örök uralkodásunk.

3. Oh Uram, essék meg rajtam a szíved, s töltsd be nagy kívánságomat. Hiszen nem földiek után sóvárgok, nem kívánok kincset, gazdagságot, drágaköveket, ékes ruhákat; nem világi tisztességet, vagy hatalmat kérek, nem is testi gyönyörűséget; sőt még azt sem, ami testünknek s ezen zárandoklásunk idején megélhetésünkhöz szükséges; - ezek mind megadatnak nekünk, ha országodat és igazságodat keressük. Figyeld meg, Uram, minő forrásból ered az én vágyakozásom. „Hiúságokat beszéltek nekem a gonoszok, de (azok) nem (olyanok), mint a te törvényed” (Zsolt 118,85), Uram. Íme innen ered az én kívánságom.

Tekints rá, Atyám, vedd szemügyre és hagyd jóvá; derüljön fölém irgalmas tekinteted beleegyezése, hogy kegyelmet találjak előtted, hogy zörgetésemre feltáruljanak előttem igéid mélységei.

Urunkra, Fiadra, Jézus Krisztusra, a jobboldon ülő Férfiúra kérlek; az Ember Fiára, kit közbenjáróvá erősítettél az emberek fölé, s általa megkerestél minket, mikor mi nem téged kerestünk, s úgy kerestél, hogy mi is feléd igazodtunk; Igédre, aki által mindeneket, köztük engemet is, teremtettél; egyetlen Fiadra, akiben a hívő népeket, s köztük engemet is, fogadott gyermekeiddé meghívtad; arra kérlek, Uram, aki jobboldon ül s közbenjár értünk, akiben a bölcsességnek és tudománynak minden kincsei rejtekeznek.

E kincseket keresem írásaidban.

Már Mózes Fiadról írt; ezt mondja ő maga, ezt bizonyítja az igazság.

III. FEJEZET

Isten a Szentírás tekintélyének erőssége.

Az első, amit hallok és megérteni akarok, hogyan teremtetted kezdetben az eget és a földet.

Mózes írta ezt a mondatot. Leírta és elment. Általment innen hozzád s immár nincs itt előttem. Ha itt volna, megfognám, kérném és nevedre könyörögnék neki, hogy magyarázza meg szavai értelmét. Hogy megnyitnám testi füleimet az ajkairól szálló szavaknak! De ha

héber nyelven beszélne, jaj, hiába zendülnének meg szavai fülemben, nem hatolhatnának be értelmembe; ha ellenben latinul beszélne, megérteném, mit mond.

Miből tudnám, hogy igazat beszél-e? S ha tudnám, tőle tudnám? Nem. Bent az én bensőmben, gondolkodásom rejtekében, nem héber, nem görög, nem latin, nem bármi más szóval, hanem nyelv és ajk szerszáma nélkül, szó nélkül bizonygatná az Igazság: igazat beszél! Erre én is nagy bizakodva rögtön azt mondanám emberednek: igazat beszélsz!

Mivel tehát vele nem lehet szóba állnom, téged, Igazság, kinek bőségéből vette minden igazságát, téged kérlek Istenem, ne tekintsd bűneimet, s ha ama szolgálodat rásegítetted ezek elmondására, segíts rá engemet értésükre.

IV. FEJEZET

A teremtett világ bizonyosságot tesz Alkotójáról.

Ég és föld itt vannak, s hangosan hirdetik, hogy teremtés útján jöttek létre; ugyanis szakadatlan változás a sorsuk. Mert abban, ami teremtés nélkül létezik, semmi sincs, ami azelőtt nem lett volna: a változásnak, különbözősnek pedig éppen ez a lényege.

Azt is hangosan hirdetik, hogy nem maguk teremtették magukat: „azért vagyunk - mondják -, mert megteremtettek bennünket; azelőtt egyáltalán nem voltunk, következésképpen nem is származhatunk önmagunktól”. És ez, amit mondanak, nyilvánvaló igazság. Te alkottad tehát őket, Uram; szép vagy, mert a világ szép; jó vagy, mert a világ jó; vagy, mert a világ van! Sem szépség, sem jószág, sem létezés dolgában nem olyan mint te, Teremtő Istene; szépsége is, jósága is, létezése is semmi hozzád képest.

Hála neked, Uram, hogy ezt tudom; ámbár az én tudásom a tiedhez képest tudatlanság.

V. FEJEZET

Isten a világot semmiből teremtette.

Kérdés, hogyan eszközölted az ég és föld teremtését? Mi volt e nagy munkád szerszáma?

Bizonyos, hogy nem földi művész módjára működöl. A művész anyagból alakít szobrot, s lelkének művészereje indítja, hogy ilyen vagy olyan formát adjon neki, aminő lelki szemei előtt lebeg; s honnan venné a művészi képességet, hacsak lelke nem a te kezéd alkotása volna? - Formát ad tehát az anyagnak, például az agyagnak, kőnek, fának, aranynak és más hasonló dolognak, amik rendelkezésére állanak s alkalmasak arra, hogy a művész alakítsa őket.

De lehetséges volna-e ez az egész eljárás a te teremtő működésed nélkül? Te teremtetted a művész testét s tőled van a lelke is, mely kezeit vezeti; te alkottad az anyagot, amelyből alakíthat valamit; te adtad képességét, amely művésszé avatja s amelynek erejében belül folyton látja azt, hogy mit kell künn cselekednie; te adtál neki érzékeket, hogy közvetítsék lelkétől az anyagba azt, amit csinálni akar, s viszont jelentést tegyenek a léleknek a végzett munkáról, hogy a lélek a benne vezérkedő igazsággal tanácsot üljön, jó-e az, ami addig történt?

Ez mind téged dicsér, a mindenek alkotóját.

De hogyan teremtessz te? Hogyan teremtetted, Istenem, az eget és a földet? Világos ugyanis, hogy nem égen vagy földön teremtetted az eget és a földet, nem is levegőben, vagy vízben, hisz ezek is odatartoznak az éghez és földhöz; nem a világegyetemben alkottad a mindenséget, hiszen mielőtt elkezdte létezését, nem volt hely, ahol teremthetnél volna. Semmi sem volt kezéd ügyében, hogy abból alakíthattad volna a világot; honnan is lett volna az a nem tőled származó anyag, amit tovább alakítottál volna? Hiszen minden létezésnek te vagy a forrása!

Az az igazság tehát, hogy szóltál és meglettek, vagyis: igéd erejében teremtetted a világot.

VI. FEJEZET

A teremtő ige nem lehetett valami időben elhangzó parancs.

Miféle ige volt az?

Olyan talán, mint amely a felhőből hallatszott: „ez az én szerelmes fiam”? Az a szó ugyanis hangzott és elhangzott, kezdődött és vége volt. A szótagok egymás után megcsendültek és elhangzottak, az elsőt követte a második, ezt a harmadik s így tovább egészen az utolsóig, amelyre csend következett. Világos, hogy azt a mondatot a teremtett világban szokásos folyamatosság hordozta, amely időleges eszköze volt örök akaratodnak.

Időben elhangzó ezen igéd csak hallás útján juthattak el az értelmes észhez, amelynek figyelme viszont a te örök igéd felé hallgatózik. S mikor értelmünk az időben megcsendülő mondást összehasonlítja néma, örök igéddel, azt kell mondania: más ez, egészen más; rangban mélyen alattam van, sőt azt sem mondhatom, hogy van, mert hangzik és elhangzik, az én Istenem igéje pedig örökké megmarad fölöttem.

Ha tehát hangzó és elhangzó szóval mondtad, hogy „legyen ég és legyen föld”, s így teremtetted a világot, akkor ég és föld előtt már volt valami anyagi teremtmény, mert csak annak időbeli mozgása szerint hangozhatott el teremtő parancsod. Az ég és föld előtt azonban nem volt semmiféle anyag. Vagy, ha volt, azt biztosan nem folyamatos szavakkal teremtetted, hogy aztán hordozója legyen eget, földet teremtő időleges parancsodnak. Akárminek képzelem ugyanis azt a teremtést megelőző valamit, ami hordozója lett volna parancsodnak, biztosan nem volt, hacsak azt is meg nem teremtetted volna.

A kérdés tehát ugyanaz marad: Miféle igéddel teremtetted meg az anyagvilágot, amely az időleges beszédet is hordozza?

VII. FEJEZET

Elmélkedik az Örök Igéről.

Arra indítasz tehát, hogy értelmünket a veled Egy-Isten-Igére fordítsuk. Örök annak kimondása, s örök benne a mindenség kimondása. Benne nem végződik a mondott szó, s nem követi másik, hogy teljes legyen a mondat, mert örök módon minden együtt van benne; - egyébként idő és változás szegné igaz, halhatatlan örökkévalóságát.

Értem ezt Uram, s hálát adok érte. Értem, s köszönöm neked, Uram, Istenem, s velem együtt érte és hálálkodik érte minden, aki nem hálátlan a bizonyos igazságért. Értjük, Uram, tudjuk, hogy amennyiben valami nem az immár, ami volt, vagy az lett, ami nem volt, annyiban van halála illetőleg születése. Igédben tehát semmi sem múlik vagy következik mert lényege szerint halhatatlan és örökkévaló; - következőleg veled-egy-örök Igédben együtt és örök módon mondasz mindent, amit mondasz; benne történik meg minden, amit azért mondasz, hogy meglegyen; - nem másként, hanem igéd útján cselekszel, de nem egyszerre és nem örök módon válik valósággá, amit igédben cselekszel.

VIII. FEJEZET

Az Ige, a mi égi Tanítómesterünk.

Miért, Uram, Istenem?

Valahogyan látom ugyan az okot, de nem tudom megmagyarázni, hacsak nem a következő módon. Minden, aminek kezdete és vége van, akkor kezdődik s akkor szűnik meg, amikor örök értelmű látása szerint kezdődnie vagy végződnie kell; örök értelműben azonban semmi sem kezdődik, semmi sem végződik. A te Igéd ez, - az őskézdet, akinek hozzánk is van szava. Ő beszélt hozzánk testi mivolta szerint az Evangéliumban, - az ő beszéde csendült bele kívülről az emberek fülébe, hogy higgyenek neki, s azután belül keressék, az örök igazságban megtalálják, ő annak egyetlen kegyes tanítója minden halandó lélek számára. Belül hallom szavadat Uram; ott bizonyítod, hogy csakugyan Igéd szól hozzánk, hogy ő tanít minket; - mert aki nem tanít, ha beszélsz is, nem nekünk beszél.

Különben is ki oktat minket, ha nem az állandó igazság? Még e mulandó világ intése is az örök igazság felé igazít bennünket; ott igazán tanulunk, ha állhatatosan ráhallgatunk; ha „örömmel örvendezünk a völegény szaván” (Jn 3,29), s visszaszánjuk magunkat annak, akitől lettünk. Azért ő a „kezdet”, mert, ha örök-állandó nem volna, nem tudnánk hova megtérni eltévelyedésünkből. S mi úton térünk meg tévedésünkből, ha nem az igazság megismerése útján; s hogyan ismernők ezt meg, ha ő, a kezdet, kinek szava szól hozzánk, nem tanítgatna minket?

IX. FEJEZET

Az Úr bölcsessége szívünk titkos látogatója.

Ebben a kezdetben teremtetted, Istenem, az eget és a földet; Igédben, Fiadban, Erődben, Bölcsességedben, Igazságodban. Csudálatos volt parancsod, csudálatos cselekvésed is.

Megérti-e ezt emberi ész?

Kimondja-e emberi nyelv?

Mi az, ami fel-fellobbanik előttem s megrázza, de nem sebzi szívemet? Rémség fojtogat, s tűz emészt nyomában; rémség, hogy mennyire különbözöm tőle, lángadozás, amennyiben hasonlítok hozzá.

A bölcsesség, igen, maga a bölcsesség lobbanik fel előttem; az szaggatja szét a ködöt, amely sötétben betereget engem és elborít, nyomorúságom terhével, valahányszor amattól elszakadok.

Mert „úgy elgyengült erőm az ínségben” (Zsolt 30,11), hogy nem tudom legfőbb javamat elhordozni, míg csak te Uram, megkönyörülve minden bűnömön egytől egyig meg nem gyógyítod nyavalyáimat is. Te váltod ki életemet a romlásból, te koronázol meg engem irgalmassággal és könyörülettel; betöltöd jóval kívánságomat és megint ifjúvá újhodom, mint a sas. „Mert reménység által tartattunk meg” (Róm 8,24) s türelmesen várjuk ígéreteidet.

Figyeljen, aki tud, szívünkben megzendülő beszédedre, én meg nagy bizakodással kiáltom prófétáddal: „Mely igen fölségesek a te műveid, Uram: mindeneket bölcsességgel cselekedtél; Bölcsesség a kezdet, s e kezdetben teremtetted az eget és földet!”

X. FEJEZET

Működött-e Isten a világ teremtése előtt?

Nincsenek-e telis-tele ósdi nézetekkel, akik azt feszegetik: mit művelt Isten, mielőtt a világot teremtette? Ha semmit - mondják -, ha nem működött semmiféle irányban, miért nem maradt azután is örökké munka nélkül? Ha Istenben új mozzanat, új akarat keletkezett, hogy alkosson valamit, amit azelőtt sohasem cselekedett; - igazi-e immár örökkévalósága, amelyben új, azelőtt ismeretlen akarat kelhetett?

Isten akarata nem teremtmény, hanem megelőz minden teremtményt, - hisz semmi sem jöhetne létre a teremtő akarata nélkül. Isten akarata tehát Isten lényegéhez tartozik. Már most ha azt mondjuk, hogy keletkezett valami Isten lényegében, ami előbb nem volt, bizonyára nem lehet azt a lényegét igazság szerint örökkévalónak hirdetni; ha viszont örök volt Istenben a teremtő akarat, miért nem örök a teremtmény?

XI. FEJEZET

Isten örökkévalóságához nincs köze időnek.

Oh isteni Bölcsesség, oh emberi értelmek világossága, mennyire nem értenek téged, akik így okoskodnak! Fogalmuk sincs még arról, hogyan történik benned és általad a cselekvés. Örök dolgokat feszegetnek, s értelmük hiábavaló munkát végez, mert most még együtt repül e mulandó világnak múltba, jövőbe rohanásával. Meg lehet-e állítani, lehet-e tartóztatni, hogy kis időre mozdulatlan legyen s elkapjon valamit a mindig változatlan örökkévalóság ragyogásából, - hogy egybevethetné a nyugovástalan idővel s megértené, hogy nincs köztük semmi hasonlatosság!

Az idő hosszúságát ugyanis kizárólag a témérdek egymásután következő mozzanat okozza, de e mozzanatok nem lehet együtt tartani s időterjedelemmé kiszélesíteni; az örökkévalóságban pedig semmi sem múlik el, ott csak jelenről beszélhetünk. Viszont az idő soha sem lehet a maga egészében *jelen*, mert látnivaló, hogy az időben a múltat mindig a jövő hajszolja, minden jövő a múltból folyik, s a jövőt is, a múltat is az Örök-Jelen-Isten teremti és indítja!

Meg lehet-e fogni az emberi szívet, meg lehet-e állítani és megállíttatni vele, hogy a sem nem jelen, sem nem jövő, hanem örökmozdulatlan örökkévalóság hogyan igazítja a jelenek és jövők futását? Gyenge az én kezem ereje, jaj, nem elég az én szavam szerszáma ekkora munka végzésére!

XII. FEJEZET

A teremtés előtt Isten kifelé, vagyis teremtő módon semmit nem cselekedett.

Felelek immár arra a kérdésre: mit cselekedett Isten, mielőtt az eget és földet megteremtette. Felelek, de nem úgy, mint valakiről beszélnek, hogy a kérdésben rejlő nehézséget kikerülve tréfásan azt mondotta: „poklot gyártott a titkait feszegetők részére!”

Így nem felelek, mert más az értés, más a sértés! Inkább megmondanám, hogy amihez nem értek, azt nem értem, - mint olyasvalamit feleljek, amiből gúny háramlik a nagy kérdés megpendítőjére, arra meg, aki ostobán felel, dicséret.

Az én válaszom ez.

Te vagy, Istenem, minden teremtett dolog teremtője. S azon az alapon, hogy az ég és föld elnevezéssel minden teremtményt felölelek, nagy bátran kimondom: az ég és föld megteremtése előtt Isten semmit nem teremtő módon nem cselekedett. Ha cselekedett, csak teremtményt alkothatott. Sok hasznos dolgot szeretnék tudni; bár mind úgy tudnám, mint azt, hogy egyetlen teremtmény sem jött létre az első teremtmény megalkotása előtt.

XIII. FEJEZET

A teremtés előtt nem volt idő, mert ez maga a teremtmény.

1. Lehet, hogy valaki felületes felfogással időtlen múlt idők elképzelésén nyargal s azon csudálkozik, hogy te, mindenható Istenem, mindenek alkotója és megtartója, építőmestere az egész világnak, óriási műved megalkotása előtt megszámlálhatatlan korszakokon keresztül tétlen voltál. Ébredjen fel az ilyen elme álmódosításából és értse meg, hogy csudálkozásának nincs alapja.

Mert hogyan múlhattak volna el azok a bizonyos korszakok, ha nem teremtetted meg őket? Végre is te vagy minden időknél szerzője és alkotója! Azután meg miféle idők lettek volna azok, ha nem tőled származtak? Hogyan múlhattak, ha soha nem is voltak? Tény, hogy minden idő a te kezűd *munkája*. De ha lett volna valami idő, mielőtt az eget és földet teremtetted, hogyan lehetne mondani, hogy tartózkodtál a *munkától*? Hiszen magát az időt is te teremtetted, következésképpen nem múlhattak el egész korszakok az idő megteremtése előtt! Viszont ha az ég és föld előtt egyáltalán nem volt idő, mi értelme van annak a kérdésnek, hogy mit cselekedtél *akkor*? Nem lehet ott *akkorról* és *mikorról* beszélni, ahol egyáltalán idő sincs!

2. Meg kell ugyanis érteni, hogy te nem idővel és időben előződsz meg az időt. Ha így előznéd, nem tudnál minden időt megelőzni; hanem örökkévalóságod magas jelene előz meg minden múltat, az áll fölötté minden jövőnek; mert ami jövő, beteljesedésekor múlttá válik; „te pedig ugyanaz vagy és esztendeid nem fogynak el” (Zsolt 101,28).

Benned az évek nem jönnek és mennek, a mi éveink ellenben jönnek és mennek, míg egyszer csak elfogynak. Éveid együtt vannak, mert mozdulatlanok; az érkező nem szorítja ki a távozót, mert nincs elmúlásuk; a mieink pedig akkor lesznek teljesek, mikor immár egyetlen sem lesz belőlük.

A te éveid, Uram, egyetlen napot számítanak; de napodban nincs tegnap, hanem csak ma, mert a te mádat nem váltja fel a holnap, s nem következett a tegnap után. Napod az örökkévalóság; azért nemzted öröktől fogva azt, akinek mondottad: „Ma szültelek téged!” (Zsolt 2,7).

Minden idő a te alkotásod. Minden időt megelőz örök jelened, s időtlen idő nem volt sohasem.

XIV. FEJEZET

Az idő alapja a változandóság.

Tévedés tehát feltenni, hogy bizonyos időben tétlen voltál, mert az idő maga is a te munkád. Tévedés feltenni, hogy az idő veled egy-örök, mert te örök-ugyanaz maradsz, az idő pedig ha megmaradna, nem volna idő.

Kérdés immár, mi hát az idő?

Van-e könnyű és rövid megfejtése? Micsoda értelem tud annyira behatolni, hogy alkalmas szót ejthet róla? S mégis van-e megszokottabb, ismertebb szavunk a mindennapi beszédben, mint az idő? Értjük, ha beszélünk róla, értjük, ha más beszédében halljuk.

Mi hát az idő?

Ha senki sem kérdezi, tudom; ha kérdik tőlem, s meg akarom magyarázni, nem tudom. Merem állítani, hogy egyet tudok; azt tudniillik, hogy nem volna múlt idő, ha nem volna mulandóság; nem volna jövő idő, ha nem volna jövődő történés; nem volna jelen idő, ha egyáltalán semmi sem volna. De hogyan van meg az időnek két fajtája, a múlt és a jövő, ha a múlt már nincs, és a jövő még nincs? A jelen pedig, ha mindig jelen maradna, s nem menne át a múltba, nem idő volna, hanem örökkévalóság. Ha tehát a jelen csak úgy lehet idő, ha át tud menni a múltba, hogyan mondhatjuk róla, hogy van; hisz az ok, amelynek erejében van, éppen az, hogy majd nem lesz, - következésképp csak azért nevezhetjük valóságos időnek, mert arra törekszik, hogy ne legyen?!

XV. FEJEZET

Kutatni kezdi az idő mivoltát és mértékét.

1. Beszéljünk hosszú és rövid időről s e kifejezések mindenestre vagy a múltra, vagy a jövőre vonatkoznak. Hosszú időt jelent a múltból, ha példának okáért mondom: száz évvel ezelőtt; - ugyancsak hosszú a jövőből, ha azt mondom: száz esztendő múlva; - rövid múltat értek e szavakkal: tíz nappal ezelőtt; rövid jövőt, ha azt mondom: tíz nap múlva.

Mi okon hosszú vagy rövid az, ami nincs? A múlt ugyanis nincs többé, a jövő pedig még nincs. Talán ne azt mondjuk, hogy: hosszú idő, hanem a múlttól azt, hogy hosszú *volt*, a jövőről pedig, hogy: hosszú *lesz*. Oh Uram, én világosságom, ugye, a te igazságod így is megmosolyogja az embert? Hogyan volt ugyanis hosszú a múlt idő? Akkor-e, mikor már múlt volt, vagy megelőzőleg, mikor még jelen volt? Csak akkor lehetett ugyanis hosszú, amikor tényleg megvolt az, ami hosszú lehetett; mikor ellenben elmúlt, nem lehetett hosszú, mert egyáltalán nem volt!

Ne mondjuk tehát a múlttól, hogy hosszú volt; semmit sem találunk ugyanis, ami ezt a nevet viselhetné, mert a múlt éppen múlt voltánál fogva nincs többé. Mondjuk inkább azt, hogy hosszú volt a jelen idő, mert valóban sokáig tartott, míg jelen idő volt. Akkor még nem múlt el, nem semmisült meg, hanem volt, tehát hosszú is lehetett; később pedig, mikor elmúlt, hosszúsága is megszűnt, mert ő maga sem volt többé.

2. Lássuk már most, oh emberi lélek, vajon van-e hosszúsága a jelen időnek; te alkalmas vagy arra, hogy az idő mennyiségét tapasztald és megmérđ. Hogyan vélekedel? Mondjunk száz jelen évet. Elég hosszú idő ez neked? Mielőtt felelsz, fontold meg, lehetséges-e, hogy mind a száz év jelen legyen?

Mikor ugyanis a száz közül az első év telik, az az egy jelen év, a többi kilencvenkilenc mind jövő, - következőleg még nincsenek; - mikor a második év telik, az első immár elmúlt, a második van, a többi a jövőé. Ily módon a száz közül akármelyik belső évet vesszük jelennek, a megelőzők elmúltak, a következők pedig a jövőhöz tartoznak. Világos tehát, hogy száz jelen évről nem beszélhetünk.

Vizsgáljuk meg, lehet-e legalább a most folyó évet jelennek nevezni.

Ha első hónapja folyik, akkor a többi hónap jövendő; ha a második folyik, akkor az első elmúlt, a többi pedig még nincs meg. A most folyó évnek tehát nem minden része jelen idő; már pedig ha így van, akkor az év maga sem mondható jelennek. Az év ugyanis 12 hónapból áll, közülük mindig csak az éppen folyó hónap felel meg a jelen idő fogalmának, a többi mind vagy múlt, vagy jövő. Igazában pedig a folyó hónap sem jelen idő, hanem csak valamelyik napja; vagy a legelső, s akkor a többiek mind csak eljövendők; vagy az utolsó, s akkor a többiek már elmúltak; vagy bármelyik közbenső, s az is elmúlt és jövendő napok közé ékelődik.

Az a jelen tehát, amit eddig volt fejtegetéseink szerint hosszúnak nevezhetnénk, alig egy napos terjedelemre zsugorodott össze. S ezt is fel kell osztanunk, mert az egy nap sem egészen jelen idő.

3. A nap ugyanis huszonnégy nappali és éjjeli órából áll. Ha az első órát nézem, a többi mind jövendő; ha az utolsót, a többi mind a múlté, ha valamelyik közbensőt, előtte jövő, mögötte múlt órák vannak. De maga az óra is röpké részletekben múlik; ami elröppent belőle az már múlt, ami még hátra van, az jövő. Következőleg igazán jelennek csak azt a kicsike időt nevezhetjük, amit nem lehet immár semmiféle még olyan apró részletekre sem szétkülönböztetni; ez azonban a jövőből olyan gyorsan átillanik a múltba, hogy nincsen tartalma. Ha volna, múltra és jövőre oszlanék, márpedig a jelennek (mint mondtuk) nincs folyamatossága.

Melyik tehát az az idő, amelyet hosszúnak nevezhetnénk? Talán a jövő? Nem mondjuk ugyan róla, hogy „hosszú”, mert még nincs itt az, ami hosszú lehetne, hanem azt, hogy „hosszú lesz”. De mikor lesz hosszú? Ameddig jövendő, nem mondhatjuk hosszúnak, mert nincs, ami hosszú lehetne; ha pedig azon a ponton akarnók hosszúnak nevezni, amikor a még nem létező jövőből átlép a létezők rendjébe és jelenné változik, hogy meglegyen az alap a hosszú elnevezés hordozására, - a jelennek előbb adott fejtegetése hangosan hirdeti, hogy a jelen idő hosszú nem tud lenni.

XVI. FEJEZET

Csak a jelen időt lehet mérni.

Tény azonban, Uram, hogy észlelünk időtartamokat, összehasonlítjuk őket, s egyiket hosszúnak, másikat rövidnek nevezzük. Sőt meg is mérjük, mennyivel hosszabb vagy rövidebb egyik idő, mint a másik, s azt találjuk, hogy egyik kétszerese vagy háromszorosa a másiknak, vagy hogy az egyik éppen akkora, mint a másik. Azonban csak folyó időt tudunk tapasztalati úton megmérni. A múltat és a jövőt - az *már* nincs, ez *még* nincs - senki emberfia nem méregetheti, - hacsak nem állítaná, hogy meg lehet mérni azt, ami nincs!

Amíg tehát múlik az idő, meg lehet mérni is, tapasztalni is, mikor azonban elmúlt, nem lehet, mert nincs.

XVII. FEJEZET

A háromféle időnek okvetlen van valami belső alapja.

Atyám, kérdezgetek, nem erősködöm; te, Istenem, te vezérekedjél előttem és igazíts engem.

Gyermekfejjel azt tanultuk, s a gyerekeket tanítjuk, hogy háromféle idő van, múlt, jelen és jövő. Ki merné azt mondani, hogy nincs három, hanem csak egy: jelen, - mert a másik kettő nem valóság? Vagy azok is megvannak, de úgy, hogy az idő, mikor a jövőből jelenné változik, valami rejtekhelyből előballag, mikor pedig jelen mivolta múlttá öregszik, megint visszabúvik? Hol látták a jövőt a próféták, ha az a jövő még nem volt meg? Hisz nem lehet azt látni, ami nincs! Viszont a múlt időkről nem beszélhetnének az emberek igaz valóságot, ha elméjük a múltat nem látná; már pedig nem láthatná, ha a múlt semmi volna!

Van tehát múlt és van jövő.

XVIII. FEJEZET

Múltat is, jövőt is csak a jelen rendjében lehet látni.

1. Uram, én reménységem, engedj engem tovább kutatni; add, hogy figyelmem meg ne zavarodjék.

Van múlt és van jövő, de azt szeretném tudni, hol vannak? Ha ezt egyelőre nem tudom is, - tudom, hogy akárhol vannak, nem jövő és nem múlt módjára vannak, hanem jelen módon. Mert ha a jövő ott is jövő, ha a múlt ott is múlt, akkor az egyik *még* nincs ott, a másik *már* nincs ott. Akárhol a helyük, akármilyen a valóságuk, biztos, hogy a módjuk jelen.

Hogyan beszéljük el a múlt eseményeket híven a valósághoz?

Úgy, hogy emlékezetünkben merítünk - nem ugyan elmúlt dolgokat, hanem szavakat a dolgok és események képeiből. Ezek ugyanis érzékeinken keresztülhaladva, lelkünkben állandó nyomokat hagytak. Példának okáért gyermekkorom nincs többé, csak a múltban van, amely szintén nem igaz valóság; de gyermekkorom képét, ahányszor csak rá gondolok vagy beszélek róla, jelenben szemlélem, mert még megvan emlékezetemben.

2. Megvallom, uram, hogy nem tudom, lehet-e a jövőmondást is hasonló módon magyarázni, hogy tudniillik a még nem létező dolgokat szintén jelen képeiken keresztül látjuk-e meg előre? Bölcsen tudom, hogy tervbe vett tennivalóinkat rendszeren előre meg szoktuk hánynivetni, s hogy ez a fontolgatás a jelenben történik, az eszünkben forgatott cselekvés pedig még nincs meg, mert a jövő feladata; - mikor ellenben nekiállunk és elkezdjük megvalósítani elhatározásunkat, a cselekvés valósággá válik, mert immár nem eljövendő, hanem jelenvaló.

Az az egy bizonyos, hogy csak azt lehet látni, ami valami módon van, - akárhogyan történik is a jövődök titokzatos előre meglátása. Viszont az, ami már megvan, nem jövő, hanem jelen. Mikor tehát a jövő meglátásáról van szó, nem maguk a jövő, tehát még nem lévő dolgok a látás tárgyai, hanem okaik, vagy esetleg jeleik, amelyek megvannak; - a látó szempontjából tehát nem jövődök, hanem jelenvalók, ezekből olvassa és hirdeti a lélek a jövőt. E szemlélet azonban tényleg megvan s mint jelen valóság áll a jövőmondó előtt.

3. Magyarázza meg helyettem a számtalan jelenség közül egy példa ezt a kérdést.

Tegyük fel, hogy a hajnal pirkadását szemlélem s azt mondom: mindjárt fölkel a nap. Amit látok, az a jelen tárgya, amit előre bejelentettem, a jövő eseménye; - nem a nap maga, hisz az megvan, hanem a nap felkelése, ami még nem történt meg. Ha azonban elmém a napkeletet el nem tudná képzelni úgy, amint én most, míg beszélek, elképzelem, nem tudnám előre bejelenteni. A hajnalpirkadást látom az égen, tehát jelenvaló dolog. Amit elmém a napkeltéről elképzeli, szintén jelenvaló; - sem egyik, sem a másik nem azonos a nap felkelésével, de mindegyiket a jelenben kell látnom, hogy a nap keltét előre megmondhassam.

Ami jövő, az még nincs; ami még nincs, az egyszerűen nincs; ami nincs, azt semmi módon sem lehet látni. Jövendőt tehát csak a jelen rendjéből lehet mondani, mert az van és látható.

XIX. FEJEZET

Hogyan látják a jövőt a próféták?

Uram, világ-kormányzó Istenem, hogyan oktatód meg az emberi lelket a jövő felől? Mert prófétáidat megoktattad. Hogyan tanítod meg őket a jövőre, mikor nekik a jövő tulajdonképpen semmi! Talán inkább az igaz, hogy a jövőre vonatkozó jelen dolgokra oktatód őket?

Ami ugyanis nincs, az nem lehet tárgy az oktatásnak.

Jaj, igen meghaladja értelmemet ez a mód; fölém kerekedett, nem tudok közelférközni hozzá; ha tudok, csak általam tudok, ha te, lelkem szemeinek édes világossága, tudnom engeded!

XX. FEJEZET

A háromféle idő magyarázata.

Tisztán és világosan látjuk immár, hogy sem a jövő, sem a múlt nem tényleges valóságok; szorosán véve tehát nem mondhatjuk, hogy háromféle idő van: múlt, jelen és jövő. Több igazsággal talán úgy mondhatnók, hogy háromfajta idő van: jelen a múlt, jelen a jelenre, jelen a jövőre vonatkozólag. A három idő csak a mi felfogásunkban van, máshol nem található; a léleknek van jelen emlékezete a múltakról, jelen szemlélete a jelenről és van a jövőre vonatkozó jelen várakozása.

Ha szabad a kifejezést így értelmeznünk, akkor értem, hogy háromféle idő van s el is fogadom a hármasságot. Azt sem bánom, ha tovább is így beszélnek: három idő van, múlt, jelen, jövő; - szokássá vált ez a téves beszédmód; hadd maradjon. Nem törődöm vele, nem szegek gátat neki, nem gáncsolom; az a fő, hogy értsék, amit mondanak, s ne gondolják a múltat és jövőt tényleges valóságnak.

Végre is a mindennapi nyelvben kevés kifejezést használunk igazi jelentése szerint. Igen sok szót átvitt értelemben forgatunk, de azért mindenki érti azt, amit a másik mondani akar.

XXI. FEJEZET

Hogyan mérjük az időt?

Nem sokkal előbb azt mondtam, hogy a folyó időtartamot meg szoktuk mérni, azért tudunk arról beszélni, hogy egyik idő kétszerese a másiknak, vagy éppen akkora mint az, s a mi más egyéb ilyen mérték szerint való megállapításunk van az idő részeiről. E tárgyhoz azt is megjegyeztem, hogy csak a folyó idő tartamát mérjük, s ha valaki kérdőre von, hogy honnan tudom - azt felelem neki: hogy tényleg mérjük az időt, mérni pedig olyan valamit nem lehet, ami nincs, - viszont a múlt és jövő igazában nincsenek.

Kérdés azonban, hogyan mérhetjük a jelent? Hisz nincs kiterjedése! Ez igaz. Nem is ezt, hanem folyamatosságát mérjük; ami elmúlt belőle, azt immár nem mérjük; nem mérhetjük, mert nincsen! De honnan érkezik, mely irányban és hova illanik el a méregető kéz alól?

Honnan?

A jövőből.

Merre?

A jelenen keresztül.

Hova?

A múltba.

Tehát abból, ami még nincs, azon keresztül, aminek nincs kiterjedése, abba, ami már nincs!

Az időt azonban mégis csak valamiféle kiterjedés szerint mérjük; mikor ugyanis egyszer, kétszer, háromszor akkora időről beszélünk, bizonyára időtartamot, időterjedelmet akarunk mondani. Miféle kiterjedésben mérjük tehát a haladó időt? A jövőben talán, amelyből áthalad előttünk? De hisz ami nincs, abban nem eszközölhetünk mérést! Vagy talán a jelenben, amelyen keresztülhalad? De hisz azt, ami nem kiterjedés, nem mérhetjük meg! Vagy esetleg a múltban, amelyben eltűnik? Azt sem lehet mérni, mert az meg már nincs!

XXII. FEJEZET

Istent kéri segítségül nehéz munkájában.

Valósággal ég a lelkem, hogy végére járjak ennek a bonyolult, rejtélyes kérdésnek. Kérlek Uram, Istenem, kérlek, jószágos Atyám, Krisztus nevére kérlek, ne rekeszd el vágyakozásom elől e mindennapi és annyira rejtett dolgok értését; add Uram, hogy irgalmas megvilágosításod nyomán behatolhassak és földeríthessem mélységüket. Kinél is kérdezősködhethném e dolog felől? Kinek panaszkodhatom el nagyobb haszonnal járatlanságomat, mint neked, ki nem veszed rossz néven tőlem, hogy ilyen tüzes buzgósággal kutatgatom Írásaidat?

Add meg nekem, Uram, amit szeretek, hisz e szeretetet is te adtad belém. Add meg Atyám, hiszen te igazán értesz hozzá, jó adományokat adni gyermekeidnek; add meg kérlek, - íme föltettem, hogy megismerem Írásaidat, s bizony igen nagy munka vár rám, hacsak meg nem világosítasz. Az Úr Krisztusra kérlek, az ő neve, a Szentek Szentjének neve védjen engem minden ellenkezéstől.

Azonkívül én hiszek is, Uram, azért beszélek. Ez az én reménységem; az éltet, hogy meglátom majd az Úr gyönyörűségét. Íme, „mértékre tetted az én napjaimat” (Zsolt 38,6), - elmúlnak, s azt sem tudom, hogyan.

Sokat emlegetjük az időt és időket. - Mennyi ideig beszélt? Mennyi ideig dolgozott? - Hosszú ideje nem láttam! - Ez a szótag időmérték szerint kétszer olyan hosszú, mint a másik! - Mondunk is, hallunk is ilyeneket, megértjük mi, megérti más is. Igen nyilvánvaló és közszájon forgó kifejezések ezek, - de egyszersmind rejtett értelműek is, a megoldásuk pedig eleddig ismeretlen.

XXIII. FEJEZET

Mi az idő?

1. Bizonyos tudós embertől hallottam, hogy az idő a nap, hold és csillagok mozgása. Nem fogadtam el nézetét. Miért nem inkább az összes testek mozgása? Hát ha az égi testek nem volnának, de forogna a fazekas korongja, nem volna idő? Nem idővel mérnék a korong forgását? Vagy azt mondanók, hogy minden egyes körforgását egyenlő idő alatt teszi, vagy azt, hogy egyik forgás hosszabb, a másik rövidebb ideig tart, ha esetleg a korong mozgása nem egyarányos. Sőt megjegyzésünket mi magunk is időben tennők, s lehetnének-e beszédünkben hosszabb és rövidebb szótagok, hacsak egynémelyek hosszabb, mások rövidebb ideig nem hangzanának?

Engedd, Uram, hogy az emberi értelem együgyű példákon kis és nagy dolgok ismeretére egyaránt ráokosodjék.

Tudom, hogy a nap, hold és csillagai évszakok, napok és évek dolgában tájékoztatnak bennünket. Ez igaz. Valamint azonban én nem állítom, hogy ama fakorong forgása méri a napot, éppen úgy ama tudósnek sincs joga letagadni, hogy az a forgás mégis időt jelent.

Mit akarok én megérteni? Az idő jelentőségét és belső mivoltát; az időt, amely a testek mozgásának mértéke, mikor azt mondjuk példának okáért, hogy valamely mozgás még egyszer annyi ideig tart, mint a másik. Ez a kifejezés: nap, nemcsak a nap égitestnek földünk felett való tartózkodását jelenti, ami szétkülönbözteti a nappalt az éjjeltől - hanem egész körútját kelettől keletig; ez alapon szoktuk mondani, hogy ennyi meg ennyi nap múlt el, az éjeket ugyanis nem vesszük külön, hanem odaszámítjuk a nappalokhoz. Mivel tehát a nappalnak kelettől keletig tartó körútja ad egy teljes napot, kérdezem: ez a mozgás-e a nap, vagy az egyik reggeltől a másikig tartó időköz, vagy mindkettő együtt?

2. Ha azt mondjuk, hogy a mozgás, el kellene fogadnunk egy napnak az egyórányi időtartamot is, ha a nap ennyi idő alatt végezné futását.

Ha azt mondjuk, hogy az időköz, akkor feltéve, hogy útját kelettől keletig rövid egy óra alatt megtenné, nem egy, hanem huszonnégy napkörút volna szükséges egy nap teljességéhez.

Ha azt mondjuk, hogy mindkettő, akkor sem azt a mozgást nem nevezhetnők napnak, amellyel a nap egy óra alatt egész útját megtenné; - sem azt az időt, amely a napnak reggeltől reggelig rendes körútjára szükséges, ha a nap - ennyi időre állva maradna!

De nem is az iránt érdeklődöm, hogy mi a nap. Én azt keresem, mi az idő, amellyel a nap körútját mérjük és meg tudjuk róla állapítani, hogy feleannyi idő kellene hozzá, ha tizenkét órának megfelelő tartam alatt futná meg; - s ha e két időtartamot egybevetjük, az egyiket a

másik kétszeresének mondanók még az esetben is, ha a nap kelettől keletig terjedő útját néha egyszeres, néha meg kétszeres idő alatt tenné meg.

Ne bizonykodjék tehát senki nekem, hogy az égitestek mozgása az idő. Józsue könyörgésére a nap valamikor megállott a győzelmes csata befejezéséig; - a nap állott, az idő ellenben rohant, mert a csata kifejlődéséhez szükséges idő alatt tényleg lefolyt és befejeződött.

Azt az egyet látom, hogy az idő valami tartam vagy kiterjedés. Látom igazán, vagy csak sejtem? Te majd megmutatod, én Igazságom és Világosságom.

XXIV. FEJEZET

A mozgást is idővel mérjük.

Parancsolod talán, Uram, hogy elfogadjam ezt az állítást: az idő a test mozgása? Nem. Minden testi mozgás időben történik, ezt értem, ez a te sugalmazásod; de hogy maga a testi mozgás volna az idő, - ezt nem értem, ez nem a te gondolatod. A test mozgását, míg csak tart, végtül végig idővel mérem. S ha a mozgásnak sem kezdetét nem láttam, sem végét nem látom, mert szüntelenül tart, nem tudom megmérni, - legföljebb annyit, amennyit megvagyztam belőle. Ha sokáig rávigyázok, csak azt mondhatom róla, hogy hosszú ideje tart; - mennyi ideje, nem tudom. Különb is a mennyiség meghatározása bizonyos összehasonlítás alapján történik; mert így szoktunk beszélni: ez annyi, mint az; - az kétszerese amannak.

Ha valamely test a térben, vagy saját tengelye körül mozog, s vagy az egész testnek, vagy - tengelyforgása esetén - valamely részének indulási és érkezési pontját megjelöljük, meg tudjuk mondani, mennyi idő kellett ahhoz a mozgáshoz, amelyet a test, - vagy része - egyik helytől a másikig befutott. Mivel tehát más a mozgás, más az, amivel a mozgás tartamát mérjük, ugyancsak világos, hogy a kettő közül melyiket lehet inkább időnek nevezni! Mert ha a test váltakozva egyszer mozog, máskor pedig áll, nemcsak mozgását, hanem nyugalmi állapotát is idővel mérjük s azt mondjuk róla, hogy annyit állott, amennyit mozgott, - vagy kétannyi, háromannyi ideig állt, mint mozgott, - aszerint, hogy pontosan mértünk-e, vagy mint mondani szoktuk: csak körülbelül becsültük meg a mozgásmennyiséget.

Nem a test mozgása tehát az idő!

XXV. FEJEZET

Sóhajtozik tudatlansága miatt.

Megvallom neked Uram, hogy én még mindig nem tudom, mi az idő. - Megvallom azt is, amit tudok. Tudom, hogy beszédem időben folyik; tudom, hogy immár régóta beszélek az időről, s tudom hogy ez a régóta sem egyéb, mint időbeli folyamatosság.

De hogyan tudom mindezeket, ha nem vagyok tisztában az idő mivoltával? Vagy talán csak nem tudom kimagyarázni azt, amit tudok? Jaj, szegény fejem! Hát még azt sem tudom, hogy mit nem tudok? Nézd, Uram, nyilvánvaló előtted, hogy nem hazudom, te tudod, hogy szívem a nyelvemen van. Világosítsd meg, kérlek, szövétnekemet, világosítsd meg sötétségemet! (Zsolt 17,29).

XXVI. FEJEZET

Az idő valami kiterjedés, de nem térbeli.

Nem mondok-e igazat, mikor azt vallom neked, hogy az időt mérni tudom? Mert így van ez, Uram, Istenem, mérem, mérem, de mit mérek, nem tudom.

Idővel mérem a test mozgását. De nem mérem-e magát az időt is? Megmérhetném-e a test mozgását, vagyis azt, hogy meddig tart, s mennyi idő alatt érkezik egyik pontról a másikra, hacsak az időt nem is mérném, amelyben a mozgás történik? De mivel mérem az időt magát? Talán a rövidebb idő a hosszabbnak a mértéke, ahogyan a rőf hosszúsága méri a gerendáét?

Valóban úgy látszik, hogy a rövid szótag mennyiségével mérjük a hosszú szótagot s azt mondjuk, hogy ez annak kétszerese. A költemény hosszúságát a soroké, a sorokét a lábaké, a lábakét a szótagoké, a hosszú szótagokét a rövideké méri, - persze nem a papiroson - ott csak helyt lehetne mérni, időt nem -, hanem az eleven beszéd folyamatán. Ez alapon mondjuk, hogy hosszú a költemény, mert ennyi meg ennyi sora van; hosszúak a sorok, mert ennyi láb ennyi szótag nyújtja őket; hosszú a szótag, mert kétakkora, mint a rövid szótag!

Azonban az idő biztos mértékét így sem találom meg. Meglehet ugyanis, hogy valamely rövidebb vers, ha elnyújtva olvasom, több ideig tart, mint a másik, amely hosszabb ugyan, de gyorsan lehadarom. Így van költeménnyel, verslábbal, szótaggal egyaránt.

Azért úgy vélekedem, hogy az idő mindenestre valami tartam. Minek a tartama? Nem tudom. Nagyon csudálnám, ha nem a léleké volna.

Mert végre is mit mérek, Uram, mikor csak úgy körülbelül-módon azt mondom: ez az idő hosszabb, mint a másik; vagy határozottan kijelentem: ez kétszerese a másiknak? Időt mérek. Ezt tudom. Nem a jövőt, az még nincs; nem a jelent, mert nincs kiterjedése, nem a múltat, mert az már nincs meg. Mit mérek tehát? A folyó időt, s nem az elmúltat? Előbb ezt állítottam.

XXVII. FEJEZET

Az idő folyamatosságának belső hordozója a lélek.

1. Lelkem ne engedj, s tartsd keményen szem előtt, hogy „Isten a mi segítőnk” (Zsolt 61,9); „ő alkotott minket, s nem mi magunkat” (Zsolt 99,3). - Oda vigyázz, ahol az igazság hajnalodik.

Képzeld el, hogy valamely hang megcsendül. Zúg, zeng, aztán abbamarad. Csend van; a hang elmúlt és nincs többé. Mielőtt hangzani kezdett, jövő volt; nem lehetett tehát megmérni, mert még nem volt. Most sem lehet, mert már nincs meg. Akkor lehetett volna, mikor hangzott, mert akkor mérhető valami volt.

De akkor sem állott, hanem haladt és elhaladt.

Vagy ez okon inkább mérhető volt?

Elhaladás közben tényleg valami időtartammá szélesedett, aminek alapján mérhető lett volna, - a jelennek ugyanis semmi terjedelme nincsen. Ha tehát akkor meg lehetett volna mérni, tegyük fel, hogy újra felharsanik valamely más hang s még mindig folyamatosan és egyenletesen hangzik. Mérd meg, amíg tart, mert ha elhangzik, már a múlté lesz, s többé nem lesz mit méregetned.

Mérjük hát s mondjuk meg, mekkora?

Most még hangzik. Igen ám, de csak akkor lehetne tartamát megállapítani, ha a hangzást elejétől végig megmérhetnők; s mi nem tudunk egyebet mérni belőle, mint a hangzásának egyik pontjától a másikig terjedő hangtartamot. Következően azt a hangot, amely még nem fejeződött be, nem lehet úgy megmérni, hogy megállapíthassuk, milyen hosszú, vagy milyen rövid, s azt sem mondhatjuk e mérés alapján róla, hogy egyenlő valamivel, vagy egyszerese, kétszerese stb. más valamely hangnak. Viszont ha befejeződik, nincs többé, mérni tehát nem lehet.

2. És mégis mérjük az időt.

Nem azt, ami még nincs, sem azt, ami már nincs, azt sem, melynek nincs tartamos kiterjedése, sőt azt sem, amelynek nincs végződése; vagyis sem a jövőt, sem a múltat, sem a jelent, sem a folyó időt, - időt azonban mégis mérünk!

E latin versben: Dēus crēātōr ōmnīūm („Mindennek alkotó Istene”) nyolc rövid illetőleg hosszú szótag van; közülük négy rövid: az első, harmadik, ötödik, hetedik; ezek tehát egyszerűek a négy hosszúhoz, a második, negyedik, hatodik és nyolcadikhoz képest, mert e hosszúak időtartama kétszer akkora, mint amazoké.

Ez igaz, mert akárhányszor mondom is el a verset, érzéseim világosan ezt bizonyítják. Amennyire tehát érzéseim tanúskodnak, tény, hogy a hosszú szótagot a röviddel mérem s érzem, hogy az kétszerese ennek. Mikor azonban egyik a másikat a kiejtés során nyomon követi, s a rövid az első, a hosszú a második, kérdezem, hogyan fogom le a rövidet, hogyan mérem hozzá a hosszúhoz. Hogyan találom azt az eredményt, hogy a hosszú kétakkora, hisz a második, a hosszú, nem csendül meg addig, míg az első, a rövid, el nem hangzott? S a hosszú szótagot is megmérhetem-e, míg hangzik, - mikor tény az, hogy csak befejezett mennyiséget lehet megmérni?! Befejeződése azonban elmúlását jelenti, mit mérek tehát?

Hol van a rövid szótag, amellyel mérni akarok, hol a hosszú, amelyet mérnem kellene?

Egyik is, másik is hangzott, elhangzott, elmúlt, s most nincsenek többé; én meg mérek, mérek, s nagy bizakodva - már amennyire gyakorolt érzéseimben bízhatom - mondom, hogy az egyik szótag egyszerű, a másik - természetesen időtartam dolgában - amannak kétszerese? Sőt ezt meg sem tudnám így állapítani, ha a két szótag hangzása el nem múlt és be nem fejeződött volna!

Következően nem az immár nem létező szótagokat mérem, hanem valami mást, ami benyomult és megmaradt emlékezetemben.

3. Lelkem, tebenned mérem az időt. Ne is ellenkezzél velem, illetőleg ne ellenkezzél magaddal, akármekkora is az elfogultságod! Még egyszer mondom: tebenned mérem az időt! Az előtted elvonuló dolgok hatással vannak rád, amely megmarad benned. Ezt a benned jelenlévő hatást mérem, mikor az időt mérem, nem előidézőit, az elmúlt dolgokat.

S ha ez nem idő, akkor nem tudok időt mérni!

De mi van azzal az esettel, mikor csendet mérek, s azt mondom, hogy a csend annyi ideig tartott, ameddig valamely hang? Nemde akkor is értelmem dolgozik? A hangot veszi mértékül, mintha éppen hallaná, s így állapít meg valamely időadatot a csend tartamáról!

Mikor ugyanis teljes csöndben vagyunk és gondolatunkat költeményeken, verssorokon, beszédeken végigszalajtjuk, a terjedelmet és időtartamot mindegyikről külön-külön úgy határozzuk meg, mintha eleven szóval mondanók el őket.

Ha valaki tartósabb hangot akar kiadni s hosszúságát előzetes fontolgatással megállapítja, az időtartamot mindenesetre egyetlen hang nélkül forgatja eszében s csak miután rábízta emlékezetére, akkor kezdi el kiadni azt a hangot, mely aztán hangzik, hangzik, míg el nem éri a megszabott határt; helyesebben: hangzott és hangzani fog; mert ami elmúlt belőle, az hangzott, ami még hátra van, ezután fog hangzani; a mindig jelenlevő figyelem ugyanis a jövőt múlttá változtatja benne, amennyiben a még hátralevő - tehát jövő - részt folyton fogyasztja, a bevégzettet növeli, míg csak a jövő elfogyván, az egész cselekvés múlttá nem változik.

XXVIII. FEJEZET

A lélek az idő mérője.

1. Ez azonban, ti. a még nem létező jövő fogyása, s a már nem létező múlt növekedése, lehetetlen volna, hacsak a lélekben, amely e folyamatot végrehajtja, háromféle cselekvés nem volna. A lélek ti. vár, figyel és emlékezik; így aztán az, amit vár, azon keresztül, amire figyel, áthalad abba, amire emlékezik. Ki meri tagadni, hogy a jövő még nincs meg? S a lélekben mégis megvan az eljövendők várakozása. Ki meri tagadni, hogy a múlt nincs többé? S a lélekben mégis megvan a múltnak emlékezete. Ki meri tagadni, hogy a jelen időnek nincs kiterjedése, mert hisz pillanatok szerint halad előre? A lélek figyelme azonban odaszegődik, s megmarasztja azt, ami tűnni iparkodik.

A jövőt tehát, mivel még nincs, nem nevezhetjük hosszú időnek; a hosszú jövő igazában hosszú várakozás a jövőre; az immár nem létező múltat sem mondhatom hosszúnak; a hosszú múlt igazában hosszú emlékezés az elmúltakra.

2. Ha példának okáért valamely költeményt akarok betéve elmondani, mielőtt belekezdenék, várakozásom az egészre kiterjed; a belekezdés után pedig mindazt, amit már elmondtam belőle, mint múltat az emlékezet vonja szárnyai alá. E cselekvésem folyamat, tehát két irányhoz tartozik: az emlékezéshez, mert egy részt már elmondottam, és a várakozáshoz, mert a többit még ezután mondom; - figyelmem ellenben állandóan ott őrködik; őrajta halad át a múltba az, ami jövő volt. Minél előbbre halad a cselekvés, annál inkább rövidül a várakozás, növekedik az emlékezés, míg végre a várakozás teljesen megszűnik, mert az egész cselekvés befejeződik és átmegy az emlékezetbe.

Itt egész költeményről volt szó, de ugyanez érvényes a költemény bármelyik részére és szótagjára, sőt akár hosszabb tartamú cselekvésre is, amelynek ez a költemény csak kicsi része lehetne. - Sőt érvényes az egész emberi életre is, amely számtalan rész szerint való cselekedetből tevődik össze; - érvényes a világ egyetemes életére is, amelyben csak részek az egyes emberi életek.

XXIX. FEJEZET

Már elhagyta első gonoszságait, de igen érzi e változandó élet sok nyomorúságát.

„Uram, jobb a te irgalmasságod, mint az élet!” (Zsolt 62,4). Íme, az én életem is két szakaszra oszlik; - mert jobbod felkarolt engem az én Uramban, az Ember Fiában; ő a közbenjáró egyetlen enmagad és az emberek milliói között sok dologban, temérdek módon - hogy én is ő általa megfogatván elérjem valamikor célomat. Össze kell szedelőzködnöm régi napjaimból, s

követnem az Egyet. El kell felejtenem múltamat, s immár nem hervadó jövők felé szakadozva, hanem azok felé, amik előttem vannak, megoszlás nélkül kifeszülve egységes egy akarattal haladok örök hivatásom pálmája irányában, hogy meghallhassam dicséreted szózatát s szemlélője legyek változatlan, hervadatlan gyönyörűségednek.

Most ugyan siralomban telnek éveim, és egyetlen vigasztalásom te vagy Uram. Atyám, te örök vagy, én meg idők szerint változom. Pedig az idők belső rendjét sem ismerem. Viharos háborúgásaik megszagatják gondolataimat, sőt lelkem legbenső rejtekét is, míg csak szerelmed tüzétől tisztára olvasztva beléd át nem ömlhetek.

XXX. FEJEZET

Istent az örökkévalóság szikláján az idők csapdosásai el nem érik.

Ott majd megállapodom.

Ott majd megszilárdulok benned, az én igazságra vágyakozó lelkem otthonában.

Ott majd nem bántanak emberi kérdezősködések; - jaj, nagy büntető betegség az rajtuk, hogy nagyobb a kíváncsiságuk szomja, mint az értelmük ereje, - ott majd nem feszegetnek olyanokat, hogy: mit művelt Isten a világ teremtése előtt? - Vagy: hogyan jutott eszébe teremteni valamit, mikor azelőtt soha semmit sem teremtett?

Adj nekik, Uram, helyes értelmet a beszédhez; add megérteniök, hogy nem lehet ott sohasemről beszélni, ahol egyáltalán nincsen idő. Következőleg ha azt mondom Istenről, hogy soha azelőtt nem teremtett, csak annyit mondok, hogy időben nem teremtett.

Vegyék eszükbe, hogy teremtmény híján idő sincs, s hagyják abba az ilyen hiábavaló beszédet. Lendüljenek ők is azok felé, amik előttük vannak, s értsék meg, hogy te minden időknél vagy minden idők előtt örök teremtője, s hogy semmi idő és semmi teremtmény, még ha időkön felül áll is, nem egyforma veled az örökkévalóságban.

XXXI. FEJEZET

Isten a maga örök módján ismer mindeneket.

Uram, én Istenem, milyen nagy a te titkaid mélysége, s milyen szörnyű messze elszakítottak engem onnan bűneim következményei! Oh, gyógyítsd meg szemeimet, hogy részem lehessen világosságod örömeiben!

Ha volna lélek, s benne akkora tudás és jövőbelátás, hogy minden múlt és minden jövő eseményt úgy ismerne, mint én valamelyik kedves zsoltáromat, bizony ama lélek igen csudálatos és szinte ijesztően bámulatos volna. Mert a múlt korszakait s a jövő egész birodalmát éppen úgy nem rekesztené homály előle, amint nekem ének közben nem titok, hogy a zsoltárból mennyit énekeltem már el az elejétől kezdve s mennyi van még belőle hátra.

S mégis távol legyen a gondolat, hogy te, a mindenség alkotója, minden lélek és minden test teremtője, ilyen módon ismernél múltat és jövőndőt! A te ismereted sokkal csudálatosabb, sokkal titkosabb! Aki ismert éneket énekel, s aki az ismeretes éneket hallja, annak érzelme a következő szavak várása s a már elhangzottak emlékezete szerint változik s figyelme is

megoszlik; - veled ez, Uram, elménk örök teremtője, változatlan, tehát valóban örök mivoltodnál fogva meg nem eshetik.

Amint tehát ismeretbéli változás nélkül ismerted „kezdetben az eget és a földet,” - éppen úgy nem okozott benned megoszlást a cselekvés sem, amellyel kezdetben megteremtetted az eget és a földet.

*Aki érti e titkot, dicsérjen Téged!
Aki ne érti, dicsérjen Téged!
Óh milyen nagy a te fölséged Uram,
s alázatos szívek a te hajlékaid!
Mert fölemeled a porba sújtottakat,
s többé meg nem inognak:
erős magasságuk immár te vagy.*

Tizenkettedik könyv

A tizenkettedik könyv tartalma

Az egész könyv gondolatmenete három tengely körül forog.

Az első az „egek ege”, vagyis az angyalok világa. Szent Ágoston a kiindulásnál két pontot tartott szem előtt. Az egyik a 113-dik zsoltár kijelentése, hogy ti. „az egek ege az Úré, a földet pedig az emberek fiainak adta”, - a másik a Genézis könyvének második verse: „a föld pedig pusztá (láthatatlan) és üres (rendezetlen) volt, és sötétség vala a mélység színén”. E két pontra támaszkodva azt a véleményt fejt ki, hogy a Szentírásban jelzett menny az egek ege volt, a föld pedig a mi anyag- és erőrendszer-világunk őszanyaga. Megállapítja, hogy a teremtés semmiből történt, s iparkodik az őszanyag formátlan mivoltát is érthetővé tenni.

A második tengely az a gondolat, hogy e szó „kezdetben” az Örök Igét jelenti. A megelőző könyvben előrebocsátott fejtegetések alapján kimutatja, hogy sem az egyik, sem a másik ősteremtés nem tartozott bele az idők rendjébe. Az egek ege azért nem, mert annak lakói részesek Isten örökkévalóságában, értelmük, akaratuk változatlan, s így az ő rendjükben nincs semmi, ami időt hordozhatna; - a föld pedig azért nem, mert ősmivoltában alakatlan, rendezetlen, majdnem-semmi volt, következésképp hiányzott belőle az idő lényege: a formai változandóság.

A harmadik tengely annak megvilágítása, hogy az Írás szavai sokféle, szövegmagyarázati és észbeli alapon elfogadható magyarázatot tűrnek; következésképp senki se ragaszkodik annyira a maga vélekedéséhez, hogy azt csalhatatlannak tartva, másokét teljességgel kirekessze. Hitet és alázatosságot, szíveket összekötő szeretetet kíván azoktól, akik az Írás magyarázata közben külön-különféle eredményekre jutottak.

E három tengely köré fonja a könyv anyagát, amely egyik legszebb része az egész műnek. Ismét a gondolkodás fejedelme áll előttünk, dialektikájának és boncoló készségének ragyogó fegyverzetében, aki azonban lépten-nyomon mindkét térdét alázatosan meghajtja a legfőbb Igazság előtt. Vitakozása mindvégig fordulatos, színes, eleven, lebilincselő, szinte példátlan mindazon művek között, amelyek igen nehéz filozófiai kérdéseket tárgyalnak.

Rendre szedi a „kezdetre” és az őszanyagra vonatkozó nézeteket, a míg a magáét újra hangsúlyozza, szívesen megengedi, hogy a „kezdetben” szót a világ teremtésének kezdetére is lehet érteni, sőt mindjárt segítségére is siet e véleménynek s alája csúsztatja az örök és az eredetbeli elsőbbségről szóló bölcséleti fejtegetéseket, hogy a nézet elég szilárd legyen.

A fejlődélmélet egyik - elfogadható - változatát, amely Szent Ágoston nevéhez fűződik, a Vallomásokban nem lehet megtalálni. Van ugyan itt is, ott is ilyen értelmű utalás, egy-egy elejtett gondolat, megjegyzés, - nyíltan és világosan azonban nem itt, hanem a „De Genesi ad litteram libri XII.” című munkája folyamán kinyilatkozik a simultanea creatio (össz-teremtés) alapján a fejlődésről: „A Szentírás sok erőssége arra a nézetre terelt, hogy Isten az idők kezdetén együtt mindent megteremtett, egynemely dolgokat kész természetük szerint, egynemelyeket pedig (kifejlesztő) okaik erejében” (VII. 28.).

I. FEJEZET

Az ember egymaga igen gyarló munkás a szent igazságok bányájában.

Uram, szent könyveid igéi indítják és sok törődésre gerjesztik lelkemet e fogyatékos életben, de Írásaidról szóló beszédemen, jaj, sokszor kiütközik az emberi értetlenség; - mert mindig jobban szónak ereszkedik a kutatás, mint a megtalálás; bővebb beszéde van a kérelemnek, mint az adománynak; s a kéz bizony többet fárad a kopogtatásban, mint az alamizsna elfogadásában.

Van azonban biztos ígéretünk; teljesülését senki meg nem akaszthatja: „Ha Isten velünk, ki ellenünk?” (Róm 8,31). „Kérjete, és adatik nektek; keressetek és találtok; zörgessetek, és megnyitattik nektek. Mert minden, aki kér, nyer, és aki keres, talál, és a zörgetőnek megnyitattik” (Mt 7,7-8).

A te ígéreted ez. Van-e okunk csalódástól félni, mikor az Igazság tesz ígéretet?

II. FEJEZET

Isten két eget teremtett.

Hirdeti és vallja, Uram, igénytelen nyelvem te szent Fölségedről, hogy alkotómestere vagy égnek, és földnek; annak az égnek, amelyet látok; annak a földnek, amelyen járok. Ebből való az én por-testem is, amelyet hordozok.

Te teremtetted!

De hol van az eget ege, Uram? A zsoltár szava ilyenvalamit említ: „Az eget ege az Úré, a földet pedig az emberek fiainak adta” (Zsolt 113,24 [16]). - Hol vagy te láthatatlan ég, amihez képest csak föld az egész látható világ? Ez a nagy anyag-mindenség, amelynek alja a mi földünk, nem mindenütt kapott egész terjedelmében egyenlő szépséget, különösen nem legalsó részeiben; hisz az eget egéhez képest a mi földünk ege csak föld! S ez a kétféle (föld és ég) nagy anyagrendszer igazában csak földnek nevezhető amaz ismeretlen éghez képest, amely az Úré, nem az emberek fiaié!

III. FEJEZET

Az örvénylő sötét káoszról.

Ez a föld ugyanis kezdetben „puszta és üres” (Ter 1,2), és valami mélységes örvény vala; világosság nem volt rajta, hisz még formátlan állapotban volt, azért írtad meg felőle, hogy: „sötétség vala a mélység színén”. Mi más volt ez, mint a világosság hiánya? Ha lett volna, nem máshol, hanem ott lett volna, ott tündökölt és ragyogott volna felette! Sötétség volt tehát fölötte - világosság híján, amint csend van ott, ahol nincs hang. Mi okozza a csendet, ha nem az, hogy ott hang egyáltalán nincs? Nem tőled tanulta-e lelkem mindazt, amit színed előtt hirdet? Nem te tanítottál-e arra, hogy e formátlan őanyag, mielőtt kialakítottad és rendezted volna, nem volt sem valami, sem szín, sem alak, sem test, sem lélek?

De azért nem semmi volt; alaktalanság volt minden idom nélkül.

IV. FEJEZET

A világ ős-elementumai.

Minek kellett nevezni? Csak valami közhasználatú nevet lehetett adni neki, hogy az egyszerű értelem is megfoghassa. S van-e a világon közelebb álló a teljes rendezetlenséghez, formátlansághoz, mint a föld és az örvény? Alacsony rendjénél fogva mindegyik kevésbé formás, mint a többiek: a világos és ragyogó égitestek.

Miért ne fogadjam el tehát a formátlan anyag ezen elnevezését? Alaktalannak teremtetted, hogy ékes világot alakíts belőle, - miért ne fogadjam el azt a nevet, amellyel könnyen érthetővé titted az embereknek, hogy ti. „üres és pusztá föld” volt?

S mikor elménk valami kézzelfoghatót keres rajta, és így okoskodik: ebből az anyagból alakultak ki a testek, következőleg nem lehetett valami érzéket meghaladó forma, aminő például az élet, vagy az igazságosság; - de érzékelhető sem volt, mert az üres és alaktalan ősanyagot sem látni, sem érezni nem lehetett; mondom, mikor így okoskodik, minden erőlködésének az az eredménye, hogy sem tudatlansága nem teljes, sem tudása nem igazi tudás.

V. FEJEZET

Tűnődik az ősanyag formátlan mivoltáról.

1. Uram, szóval is, tollal is mindent megvallok, amire az ősanyag dolgában engem tanítottál.

Régebben, amikor még semmit sem értettem hozzá, valahányszor tudatlan emberek locsogásából hallottam felőle, temérdek sokféle formájúnak gondoltam. Világos, hogy gondolatom meg sem közelítette. Képzeletem undok, szörnyű, zűrzavaros formákat hordott össze; de ezek mégis csak formák voltak! Az ősanyagot nem is azért neveztem formátlannak, mintha alaktalan tömegnek gondoltam volna, hanem azért, mert nézetem szerint olyan irdatlan és otromba lehetett, hogy szemünk elé tűnve undorral és ijedelemmel töltötte volna el emberi gyöngeségünket. És e felfogásom nem úgy származott, hogy az ősanyagot minden formától megfosztottnak gondoltam, hanem úgy, hogy egybevettem a már kialakult anyaggal, s igen természetes, hogy undok-alaktalannak találtam.

Értelmem ugyan - igen okosan - azt tanácsolta, hogy a formát teljesen és mindenestül vessem el, ha fogalmat akarok szerezni a formátlan ősanyagról, - ezt azonban nem tudtam megtenni. Szívesebben elhittem, hogy az, aminek nincs formája, egyszerűen semmi; mert a forma és a semmi közé nem tudtam odagondolni olyan valamit, ami még nincs kialakítva, de már nem semmi, vagyis: alaktalan majdnem - semmi!

2. Erre aztán abba is hagytam a képzelet folytonos nyaggatását; megértettem, hogy csupa olyan képekkel van tele, amelyek az anyagvilág immár kialakult tárgyairól valók, azokat keveri, változtatja játékos kedve szerint. Figyelmemet magukra a dolgokra fordítottam, s igyekeztem gyökeréről megérteni azt a jelenséget, hogy a testek változandók, vagyis (bizonyos folyamat után) nem azok többé, amik voltak s olyan valóságban kezdenek lenni, amik azelőtt nem voltak.

Sejtettem, hogy ez az átmenet egyik létezési formából a másikba valami formátlan valóságon keresztül történik, mert a semmi nem lehet közvetítő. Gyanítottam. Én azonban tudni szerettem volna, nem gyanítani.

Uram, ha szavam, tollam mindazt feltárja, amit e kérdésben nekem kibogozni segítettél, nyomon követ-e csak egy olvasóm is türelmes értéssel? Nekem azonban, Uram, neked szüntelen zengi szívem a magasztalás dicsérő énekét azokért, amiket nincs módom mind elmondani.

Az anyagvilág változandósága bizonyos alkalmatosságot jelent arra, hogy minden formát felvehessen, amivé a változó dolgok átalakulnak. De mi ez a (formafeltevő) változékonyság? Test? Szellem? Beletartozik a test vagy szellem rendjébe? Ha volna értelme, az ilyen kifejezésnek: „semmi-valami”, „van-nincs”, - bizony így nevezném; - jóllehet mégis csak valaminek kell lennie, mert magára tudta szedni ezeket a szemmel látható és rendezett formákat.

VI. FEJEZET

Isten semmiből teremtett.

Honnét lett azonban olyan valamivé, hogy magára tudta szedni ezeket a látható és rendezett formákat? Honnan, hacsak nem tőled, Uram, akitől minden van, ami bármi módon van? Minél távolabb esik azonban valami tőled, - persze nem hely szerint! - annál kevésbé hasonlít hozzád. Te tehát Uram, ki sem mivoltodban, sem módban sehol, soha nem változol, hanem Mindenható, örökugyanaz, háromszor szent Urunk Istenünk vagy, kezdetben, amely tőled van, az Örök-Bölcsesség-Igében, aki lényegedből született, semmiből teremtettél valamit.

Az eget és földet ugyanis nem önmagadból alakítottad; mert akkor Egyszülötteddel s általa veled is egyenlő volna rendben, hogy veled egy legyen az, ami nem belőled való. Rajtad kívül viszont oh Szentháromság-Egy-Istenem, rajtad kívül semmi sem volt, amiből teremthetted volna. Semmiből teremtetted tehát az eget és földet, az egyik nagy, a másik kicsi; teremtetted, mert mindenható és jó vagy, megteremthetsz minden jót, a nagy eget is, a kis földet is! Csak magad voltál. Más nem volt, másból nem alkothattad ezt a két dolgot, az eget, amely megközelít téged, és a földet, amely alig több, mint a semmi. Az egyiket, hogy fölötte trónolj, a másikat, hogy alatta már semmi se következzen!

VII. FEJEZET

Semmiből lett az őszanyag, az őszanyagból az egész világ.

Az „egék ege” Uram, a tied. A föld pedig, amelyet az emberek fiainak mint látható és kézzelfogható valóságot átadtál, nem olyan volt akkor, mint aminőnek most látjuk és tapasztaljuk. Puszta és üres volt; örvény volt; nem derült föléje világosság, vagy inkább „sötétség vala a mélység színén”, nagyobb sötétség, mint az örvény belsejében szokott lenni. A látható vizek örvényében ugyanis, még a legmélyebb részekben is van valamiféle, annak a helyzetnek megfelelő világosság, amelyet csak az ott élő halak és csúszómászók érzékelnek; az a káosz ellenben még kialakulatlan őszanyag mivoltánál fogva majdnem semmi volt. Mindenesetre megvolt, mert alkalmas volt arra, hogy kialakuljon.

A világot, Uram, e kialakulatlan anyagból készítetted. Megteremtetted az anyagot semmiből majdnem-semminek, hogy nagyszerű művet alkoss belőle, amely előtt bámulva áll az emberek fiainak nemzetsége.

VIII. FEJEZET

A mennyország előbb lett, mint ez a változandó világmindenség.

Mely igen csudálatos, Uram, ez az anyagvilágunkhoz tartozó mennyboltozat!

Megvolt már a világosság, mikor a második napon ezt az erősséget a vizek és vizek közé parancsoló „legyen” szavaddal odateremtetted. Meglett, és ezen erősséget égnek nevezted, de a mi földünk és tengerünk egének, amelyeket az idők kezdete előtt megteremtett formátlan őanyagból a harmadik napon választottál szét azzal, hogy érzékelhető alakot adtál nekik.

Teremtettél már mennyet a napok kezdete előtt, de a mi egünk egét; mert „kezdetben teremtetted a mennyet és földet”, a másik teremtett lény pedig a föld, a formátlan őanyag volt, „láthatatlan (üres) volt ugyanis és kialakítatlan (puszta), és sötétség vala a mélység színén”.

E puszta és üres őanyagból, e kialakítatlanságból, e majdnem-semmiből teremtetted e temérdek mindenséget, amelynek tömegéből áll, illetőleg nem áll ez a folyton változó világ. A világhoz nyilván hozzátartozik a változandóság, ez viszont alapja az idő ismeretének és számításának. Maga az idő ugyanis azon változások által keletkezik, amelyeken a dolgok keresztül mennek; a formák folyton hajszojják és váltogatják egymást, csak őanyaguk ugyanaz, a már említett „puszta föld”.

IX. FEJEZET

Sem a mennyország, sem az őanyag megteremtése nem időben történt.

Oka van annak, hogy szolgáltnak Mózesnek oktatója, a Lélek, nem ejt szót sem időről, sem napról, mikor azt említi, hogy kezdetben teremtetted a mennyet és a földet.

Kezdetbeli teremtményed ugyanis, az „egek ege” (a mennyország) valami szellemi teremtmény; semmiképpen sem örök-egyidős a te Három-egy-mivoltoddal, de részese örök életednek. Téged szemlél s e boldog látás gyönyörűsége igen megakasztja változandóságát; mióta csak létrehozta zavartalanul beléd kapcsolódik s magasan fölötte áll az idők minden maradhatatlan viszontagságának.

Az az alakatlan valami, a „puszta és üres föld” (az őanyag) szintén nem tartozott bele az idők rendjébe. Ahol ugyanis nincs alak és nincs elrendeződés, ott nem esik, nem múlik semmi; s ahol ez nem történik, ott nincs nap, és nincs időrendi változás.

X. FEJEZET

Istenhez esedezik megvilágosításért.

Kérlek, Igazság, én lelkem világossága, kérlek, ne engedd, hogy sötétségem hangja szóljon hozzám! Múló dolgok közé hanyatlottam, sötétség rabja lettem, de onnan is, onnan is szerettelek! Eltévedtem, de rád emlékeztem! Hallottam hívogató hangodat mögöttem, hogy térjek meg hozzád, de csak alig-alig hallottam meg szívem kegyetlen viharában. Most, Uram, most pihegve és vágyakozva visszatérek forrásodhoz. Senki többé utamba ne álljon: abból a forrásból akarok életet inni. Nem akarok immár a magam életével élni; - gonosz volt ez s önmagam halála lettem; - de tebenned új életre üdülok.

Te szólj hozzám, Uram; te légy tanítómesterem. Hiszek szent könyveidnek, de jaj, igen mélytitkúak az igék Írásodban.

XI. FEJEZET

Egynémely biztos igazságok megállapítása.

1. Erős igéd, Uram, beharsogta már lelkem fülébe, hogy te örökkévaló vagy, „kinek egyedül vagy halhatatlansága” (Tim 6,16); benned ugyanis nem esik változás sem alak, sem mozgás szerint, s akaratod sem igazodik időnkint egy vagy más irányba. Az az akarat, amely egyszer ilyen, másszor olyan, nem is lehet halhatatlan.

Ezt világosan látom színed előtt, Uram, s kérlek, engedd, hogy mindig világosabban lássam s józan-okosan meg is maradjak ezen értesben szárnyaid védelme alatt.

Erős igéd azt is belemondta lelkem fülébe, hogy minden természet és minden önálló lényeg (szubsztancia) ami csak van rajtad kívül, a te alkotásod; csak az nincs tőled, ami nincs, továbbá a teremtett akaratoknak olyan törekvése, amely tőled, a Legfőbbtől, elfordul és azokba kapcsolódik, amik kevesebbek, mint te; - az ilyen akarás ugyanis véték és bűn. Megmondtad azt is, hogy senki, sem nagy, sem kicsi, bűnnel neked nem árthat, sem világkormányzó rendedet meg nem zavarhatja.

Világosan látom ezt színed előtt, Uram; kérlek, engedd, hogy mindig világosabban lássam s józan-okosan meg is maradjak ezen értesben szárnyaid védelme alatt.

2. Továbbá azt is megértette erős igédből az én lelkem, hogy még az a teremtmény sem egy-örök teveled, amelyiknek akarata egyedül te vagy. Ezek beléjük örökölt tisztaságuk alapján veled töltekeznek és változandóság soha seholy ki nem ütközik rajtuk. Te vagy jelenük. Minden érzésük beléd kapcsolódik; nincs eljövendő várnivalójuk, nincs a múltba áttennivaló emlékezésük. Nem változnak s idők forgása őket semerre sem hajlítja.

Oh, mily boldog minden ilyen teremtmény, hogy részese lehet boldogságnak; mily boldog, hogy te vagy örök lakója és ragyogó fényessége!

Valóban úgy véltem, hogy semmit igazabban „egék egének”, az úr otthonának nem nevezhetnék, mint azon lakóházadat, amelyben az égiek boldogságodban gyönyörködnek anélkül, hogy az elszakadásnak csak a gondolata is kisebbítené örömüket; - azon tiszta lelket, akit nagy, szent egyetértés fűz az örök békeesség nyugalomában a boldog szellemekhez, égi városod polgáraihoz a mennyei honban, túl e földi egeken!

Ha pedig valamely léleknek hosszú immár a földi zarándoklás; ha szomszédhoz utána, ha „könnyhullatás lett a kenyere, mert folyton azt mondják neki: hol vagy a te istened?” (Zsolt 41,3-4), - már csak azt az egyet kéri és keresi, hogy házában lakhassék, - az a lélek értsen mindezekből! Nem te vagy-e igazi élete? S napjaid nem örökkévalók-e, épp úgy, mint éveid, amelyek ugyan meg nem fogyatkoznak, mert örökké ugyanaz maradsz?

3. Értse meg a lélek, ha tudja, milyen szörnyű magasan áll örök mivoltod az idők felett, ha már lakásod is, amely soha vándor nem volt, nem veled-egy-örök ugyan, de mivel szakadatlanul és fogyatkozás nélkül hozzá kapcsolódik, az is fölötté áll az idők minden változásának.

Ezt is világosan látom színed előtt, Uram; kérlek, engedd, hogy még világosabban lássam s józan-okosan meg is maradjak ezen értesben szárnyaid védelme alatt.

Nem értem azonban, miféle alaktalan hordozója van ama temérdek változásnak, amelyen a teremtés legkülső és legalsó rendjének tárgyai keresztülmennek. S ki más állítja, ha nem az olyan ember, aki a képzelet zabolátlan paripáján portyáz esze sivatagjain, ki más állítja, hogy a tárgyakból egyedül a formátlan őszanyag marad, ha minden formától megfosztjuk és egészen kipórézzuk őket; - s hogy ezen őszanyag a dolgok összes el- és átváltozásának hordozója, az idők különbözőségének is fundamentoma? Ez egyszerűen lehetetlen! Mert mozgásváltozás nélkül nincs idő, viszont nincs ott változás, ahol a változás alapja, a forma hiányzik!

XII. FEJEZET

A teremtés két dolgáról, amelyek nem tartoztak bele az idők rendjébe.

Megfontoltam ezeket Istenem, és amennyire értenem adtad, amennyire indítottál, hogy kopogtassak, s amennyire ajtót nyitottál zörgetésemre, - kettőt találtam, amelyek, ámbár egyikük sem egy-örök teveled, nem tartoznak bele az idők rendjébe.

Az egyiket olyanná alkottad, hogy látásod csökkenetlen birtokában és minden változásbeli szünet nélkül része legyen az örökkévalóságban és változatlanságban. Mert természeténél fogva változandó ugyan, de tényleg soha változás nem esik rajta. A másik annyira formátlan volt, hogy lehetetlen volt benne az egyik alakból a másikba való, akár átmeneti, akár állandó átváltozás, következőleg nem volt semmije, aminek révén az idő rendjébe tartozhatott volna.

Nem hagytad azonban meg e formátlan mivoltában, mert napok és idők előtt: kezdetben eget és földet teremtettél; - ez az a kettő, amiről előbb beszéltem.

„A föld pedig puszta és üres vala és sötétség vala a mélység színén.” E szavak az alaktalanságot jelzik, hogy fokról fokra azok is érteni kezdenek, akik a forma teljes hiányát nem tudják úgy elgondolni, hogy azért a hiányzó forma hordozója ne legyen egészen semmi. A „puszta és üres” őszanyagból lett ez a másik ég és a föld, immár formás és rendezett állapotban; továbbá az ékes vizek és minden egyéb, amikről, mint időbeli alkotásokról a világ ősberendezése során említés esik; ezek olyanok, hogy a mozgások és formák rendszeres változása okán az idők mozgékonyosságának is fundamentumai lettek.

XIII. FEJEZET

Kezdetben teremté Isten a mennyországot és az őszanyagot.

Így értem eddig, Istenem azt, amit Írásod a következő szavakkal ad fülembe: „kezdetben teremté Isten a mennyet és földet. A föld pedig puszta és üres vala és sötétség vala a mélység színén”. - Így értem, ha nem beszél is arról, hányadik napon végezted e munkát. Az „egek ege” (Zsolt 113,16 [24]) kifejezésre való tekintettel a mennyet én szellemi égnek tartom, amelyben a megismerés nem „rész szerint”, nem „tükör által és homályban” (1Kor 13,12) történik, hanem egyenlő a teljesen megvilágosított: a színről színre való látással. Nem hullámszik egyszer erre, egyszer arra; hanem, amint említettem, egyszerre és együtt való látás, időbeli változás nélkül.

Másodszor, mivel a „puszta és üres” föld szintén nem tartozott bele semmiféle időrendbe, - az idő ugyanis szakadatlan változás, ahol pedig még nincs forma, nem lehet változás sem, - e

kettőt tekintve, ti. az ős-alkotást, az „egek egét”, és az ős-anyagot, az alakítatlan, „puszta és üres” földet, megértem, miért mondja Írásod anélkül, hogy időt említene: „kezdetben teremté Isten a mennyet és földet”, - s mindjárt utána meg is magyarázza, miféle földet gondol. Az a körülmény pedig, hogy a firmamentum, vagyis égboltozat teremtését a második napra teszi, eléggé megmagyarázza, miféle menny az, amelyről az első versben időrendi vonatkozás nélkül szó esik.

XIV. FEJEZET

Vitába kezd perlőivel.

Csudálatos a te Írásod mélysége, Uram. Kicsi gyermekek vagyunk, s az Írás kedves-mosolygó arcot mutat nekünk, de jaj, minő csudálatos mélységek rejtekeznek arca mögött! A tisztelet titkos borzalma s remegő vágyakozás fogja el azt, aki oda betekint!

„Teljes gyűlölettel gyűlölöm ellenségeit” (Zsolt 138,22). Bár kivégeznéd őket kétélű pallsóval, hogy ne legyenek többé ellenségei Írásodnak! Mert azt szeretném, hogy önmaguknak meghalva neked éljenek!

Itt vannak azonban mások, nem gáncstevői, hanem magasztalói a teremtés Könyvének. Ezek így ellenkeznek velem:

- „Isten lelke, aki szolgálja, Mózes által e könyvet megírta, az idézett szavaknak nem azt az értelmet akarta adni, amit te fejtegetsz, hanem mást, amit mi magyarázunk.”

Mindnyájunk Ura Istene, bírói színed előtt így felelek én ezeknek.

XV. FEJEZET

Erős bizonyságokat köt a maga igaza védelmére.

1. Meritek-e hamisnak mondani azt, amit az Igazság hatalmas szava az én figyelő lelkemnek kinyilvánít, hogy ti. az ő mivolta időben nem változik, s akarata nem választható külön ugyanazon mivoltától? S hogy éppen azért nincs is benne tárgyak szerint változó akarás, hanem egyszerre, együtt és mindig akar mindent, amit akar, - új és új akarás nélkül, időrendi egymásután nélkül, anélkül, hogy később akarná, amit előbb nem akart, és megfordítva? Az ilyen akarat ugyanis változékony, örök pedig nem lehet az, ami változik, viszont a mi Istenünk örökkévaló!

Meritek-e tagadni, hogy az, ami a jövődök szempontjából várákozás, a várt események bekövetkeztekor szemléletté, elmúlásukkal pedig emlékezetté változik; - s hogy minden megismerésbeli állapot, amely ennyi fejlődési fokozatot mutat változékony; a változékony nem lehet örök, a mi Istenünk pedig örökkévaló?

Ha mindezt egybegyűjtöm és egybevetem, azt találok, hogy a mi örök Istenünk nem új akarati ténykedéssel teremtett, s hogy az ő tudásában nincs semmiféle változás.

Mit szóltok ehhez, ellenkezők? Talán hamisak e következtetések?

- Nem - felelik.

Hát talán az nem igaz, hogy minden kész természet és minden kialakításra váró ősanyag csak attól eredhet, aki a legfőbb Jóság, mert Legfőbb Lény?

- Nem - felelik -, ezt sem tagadjuk.

2. Mi van még? Tagadjátok-e, hogy van magasabbrendi teremtmény, amely az Egyetlen Örök-igaz Istennel olyan szent szeretetben egyesül, hogy, jóllehet nem egy-örök vele, az idők semmi változatos rohanása tőle el nem szakítja, el nem téríti, hanem egyedül Isten színről színre való látásában van örök pihenése, mert az Úr azoknak, akik őt parancsa értelmében (mindenek fölött) szeretik, feltárja önmagát, kielégíti őket látásával s azért sem tőle, sem önmaguktól soha el nem szakadnak?

Ez az Isten lakóháza. Nem földi, nem valamely égi test anyagából való, hanem egészen szellemi, részese örök életednek, mert büntelen örökké. Mert megalapítottad „örökre és mindörökkön örökre, parancsot adtál s az el nem múlik” (Zsolt 148,6). De azért nem egy-örök veled; kezdete volt, mert teremtmény, idő azonban nem volt előtte.

Az Írás azt mondja, hogy „mindennél előbb teremtetett a bölcsesség” (Sirák 1,4). Nem arról a Bölcsességről van itt szó, aki veled, az Örök Atyával, teljesen egy-örök és egy-mivoltú, aki által lett minden s akiben mint „kezdetben” teremtetted a mennyet és a földet. Nyilván a teremtett bölcsességet kell érteni, vagyis az értelmes természetet, amely maga is fény az Örök Fény szemlélése következtében. Jóllehet csak teremtmény, az Írásban bölcsesség a neve; amekkora azonban a különbség a fényforrás és a megvilágított tárgy között, akkora a teremtő és a teremtett bölcsesség között. Úgy különbözik ez a kettő, mint a megigazulást nyújtó és a megigazulással helyrehozott igazság. Minket is ilyen értelemben neveznek a te igazságodnak; bizonyos szolgálád ugyanis azt mondja: legyünk Isten igazsága őáltala (2Kor 5,21).

3. Mivel tehát van valamiféle bölcsesség, amely minden teremtést megelőzött, de ő maga is teremtmény, mi más az, mint a szent városodnak, a mi atyánknak értelmes szellemi-lényvilága? Ez az a „felső Jeruzsálem, szabad és örök az egekben” (Gal 4,26). Miért az egekben? Azért, mert téged magasztalnak az egek egei; azért, mert ezt jelenti az a mondás, hogy: az egek ege az Úré (Zsolt 113,16 [24]).

Jóllehet tehát nem volt előtte idő, mert a teremtményidőt is megelőzte az, ami „mindennél előbb teremtetett”, - előtte volt magának a teremtőnek örökkévalósága, amely neki létet és kezdetet adott; ez a kezdet adott; ez a kezdet azonban nem volt időrendi - idő akkor még nem volt -, hanem a saját mivoltának kezdete.

Olyan teremtményed ez tehát, Uram, hogy teljesen különbözik ugyan a te örök valóságodtól, de azért sem előtte, sem benne időt nem találunk, mert színed örök látására alkalmas s nem is szakad el tőle soha. Ez az alapja annak, hogy semmiféle változásnak nincs rajta hatalma. A változandóság azonban beletartozik természetébe; elsötétülhetne, meghidegülhetne, hacsak belédkapcsolódó nagy-nagy szeretete révén tüze általad örök verőfényben nem loboghatna.

4. Oh mely igen fényes és gyönyörűsége az én uram háza! Szeretem házad ékességét, szeretem az én Uram, a mennyek teremtője és gazdája dicsőséges lakóhelyét. Oda vágyakozik zarándoklásom. Égi hazám, mennyit könyörgök alkotódnak, hadd legyek benned én is az övé, hiszen én is teremtménye vagyok. Jaj, „eltévelyedtem, mint az elveszett juh” (Zsolt 118,176); - csak abban reménykedem, hogy alkotómestered vállain egykor majd megtérhetek beléd!

Mit feleltek immár? Nektek beszéltem. Ellenkeztek velem, pedig hittél hiszitek, hogy Mózes Isten hű szolgálója, s könyvei a Szentlélek kinyilatkoztatásai. Nem ez-e az Úr háza? Nem egy-örök ugyan az Istennel, de a maga módján örök az egekben, ahol hiába kerestek, nem találtok

semmiféle időrendi változást. Nincs-e fölötté minden időtartamnak, a korok hullámzó változásának az, akinek örök „boldogsága az Istenhez való ragaszkodás?” (Zsolt 72,28).

- De igen - felelik.

Hát akkor mit győzködtök velem, hogy hamis az, amit „szívem az én Istenemhez kiáltott” (Zsolt 17,7), - mikor lelkem meghallotta az ő dicsérete szózatát? Talán nem tetszik az őszanyag formátlanságáról szóló magyarázatom? Nem lehetett ott rend, ahol forma sem volt, s ahol elrendezés nem volt, időrend sem lehetett! Ez a majdnem-semmi azonban, éppen mert nem volt egyszerűen semmi, Isten kezéből eredt, mert tőle van minden, ami bármi módon létező valami!

- Ezt sem tagadjuk - válaszolják.

XVI. FEJEZET

Nekifordul az ellenkezők másik csoportjának.

1. Azokkal szeretnék most, Istenem, a te színed előtt egyet-mást megbeszélni, akik mindazt elfogadják, amiről Igazságod értelmemet megvilágosítja. Az ebben ellenkezők ugyanis miattam kedvükre kiabálhatnak, míg meg nem siketülnek; legföljebb arra próbálok őket rávezetni, hogy csillapodjanak meg, s nyissanak utat Igédnek. Ha ezt sem akarják, s ebben is visszautasítanak, - nem baj; csak te Uram, kérlek, csak te ne légy néma hozzám!

Beszélg bensembé igazságod szerint, - csak te tudsz így beszélni; - amazokkal nem törődöm. Csak hadd verjenek port kiabálásukkal, hadd hajtsanak porfelhőt saját szemekre! Én visszavonulok lelkem rejtekébe; ott éneklek el neked szerető szívem énekét, ott sóhajtom el zarándok mivoltom kimondhatatlan vágyakozásait, mikor Jeruzsálemre gondolok. Lelkem egész erejével fölfelé, oda vágyakozik, Jeruzsálembe, az én hazámba, Jeruzsálembe, az én anyámhoz, hozzád, kormányzójához, napjához, atyjához, védőjéhez, vőlegényéhez; a tiszta, erős gyönyörúségek, a tartós örömök honába, ahol minden kimondhatatlan jó együtt van, mert te vagy az egyetlen legfőbb Jó.

Nem fordítom el onnan orcámat, míg csak e kedves anyánk békéjének ölébe egészen be nem gyűjtesz engem e szétszakaszkodásból és rútságból s meg nem igazítasz és meg nem erősítesz engem ott örökre Istenem, én irgalmasságom. - Lelkem zsengei úgylis ott vannak már, s onnan van e dolgokról minden bizonyágom.

Azokkal tehát, akik óvakodnak az igazságok közül csak egyet is megtagadni, mert a jámbor Mózes útján szerzett Szentírásodat velünk együtt tisztelik és követésre méltó legnagyobb tekintélynek tartják, de egynémely dologban ellenkeznek velem, ezekkel - mondom - a következőkben foglalkozom. Légy Uram te igaz bíró az én vallomásaim és az ő ellenkezésük között.

XVII. FEJEZET

Mi értelme van Mózes e szavainak: „menny és föld”?

2. Okoskodásuk ez.

„Igaz, amit mondasz, de Mózesnek esze ágában sem volt az a teremtmény (a menny és az őszanyag), mikor a Lélek kinyilatkoztatása alapján azt írta: kezdetben teremtette Isten a mennyet és a földet. E szóval: menny, nem akarta azt a bizonyos, Isten látásában boldog

szellemi vagy értelmi teremtményt jelezni; másik kifejezése; a föld sem jelent formátlan ősanyagot.”

- Hát ugyan mit akart mondani?

- A mi magyarázatunk helyes - mondják -, az forgott ama férfiú eszében, s azt fejezte ki az idézett szavakban!

- Mi légyen az?

- Mózes - felelik - az ég és föld elnevezéssel ezt az egész látható világmindenséget akarta egyelőre csak röviden és általánosságban megjelölni, hogy azután a teremtés napjainak elszámolásával mintegy részenként végigtárgyalja az összes műveket, amelyeket a Szentlélek jónak látott így megnevezni. Akihez szólt ugyanis, az a nép olyan nehézfejű és anyaghoz kötődő emberekből állott, hogy Isten művei közül okos ítélettel csak az érzékelhetőket lehetett szemük elé tárni.

Arra vonatkozólag azonban megegyeznek velem, hogy a „puszta és üres földet, a sötéttséggel tele örvényt” - amiből aztán az Írás szerint az egész közönségesen ismert, látható világnak bizonyos napok alatt történt teremtése és rendezése következett - mondom -, egyetértenek velem, hogy ezeket igen alkalmasan formátlan ősanyagul lehet felfogni.

3. Mit szólnának azonban, ha másvalaki meg így okoskodnék:

Éppen ezt az alakatlan és rendezetlen ősanyagot akarja jelezni Mózes a „menny és föld” kifejezéssel. Mert ez a látható világ, minden nyilván benne levő természettel együtt abból alakult és tétetett teljessé, már pedig a mindenséget gyakran illetjük az „ég és föld” elnevezéssel. Viszont nincs abban semmi illetlenség, hogy az ég és föld névvel nevezzük el és e két szóval teljesen kifejezzük az egész láthatatlan és látható világot, tehát a teremtés összességét, amelyet Isten a „bölcseességben”, vagyis „kezdetben” létrehozott.

Isten azonban nem önmagából, hanem semmiből teremtett mindeneket; hisz a teremtmény nem egyazonos Istennel, hanem minden fajtájában bent van a változandóság; azokban is, amelyek maradnak, mint például Isten örök lakóhelye, a menny; azokban is, amelyek változnak, mint például az emberi test vagy lélek. Minden láthatatlan és látható dolog alapanyagát hirdette meg Mózes a kettős elnevezéssel abban az állapotában, mikor még formátlan, de kétségkívül annyira formálható volt, hogy a menny és a föld, vagyis a láthatatlan és látható világ, e két immár kialakult teremtmény, kiszármazhatott belőle.

4. „Puszta és üres föld”, „sötéttség az örvény fölött” - ez volt a két elnevezés, de egynémely különbség van köztük. Mert a „puszta és üres föld” a testek ősanyagát jelenti abban az állapotában, mikor még nem járult hozzá a forma milyensége; az örvény fölött lebegő sötéttség pedig - ezen felfogás szerint - a szellemi őslényeg abban az állapotában, amikor még nem kötődött meg szertelen mozgékonyasága, sem világosságát nem nyert a bölcseességtől.

Van a magyarázatnak, ha akarja az ember, más változata is. Eszerint a Szentírás szavai: „kezdetben teremté Isten az eget és földet” a „menny és föld” kifejezéssel nem az immár kialakított, kész láthatatlan és látható természeteket jelzik, hanem a dolgoknak még kezdetleges ösfejlődési kiindulását, az alakítható, a teremtő kézre váró anyagot.

Ez az anyag a magyarázkodás ezen változata szerint rendetlen állapotban, minőség és formák szerint való elkülönülés nélkül már tartalmazta ezt az egész világrendet, amelyet mennynek és földnek, szellemi és anyagi teremtménynek szoktunk nevezni.

XVIII. FEJEZET

Az Írás külön-külön magyarázatairól.

Végighallgatok és fontolóra veszek én minden véleményt, de „nem ereszkedem szóvitába, mert ez semmire sem hasznos, hanem a hallgatók vesztére van” (2Tim 2,14). Mi van épülésükre? „A törvény, ha ki azzal helyesen él. Mert a törvény végcélja a tiszta szívből, jó lelkiismeretből és tettetés nélküli hitből való szeretet” (1Tim 1,8. 5). Bölcsen tudta a Mester, micsoda két főparancsolatba kell egybegyűjteni a törvényt és a prófétákat.

Uram, szemeim világossága, én erős hittel vallom mindezeket; mi károm van tehát abból, hogy a Genézis szavait többféle igaz módon lehet értelmezni? Kár az nekem, ha én másként vélekedem, mint felebarátom, abban a kérdésben, hogy mi volt a Szent Író felfogása? Forgatjuk, forgatjuk a könyveket, s egy szálig az író tulajdon gondolatának kiderítésére és értésére törekszünk, s ugyan senkinek közülünk eszébe sem jut nyilván téves, vagy tévesnek látszó dolgot az írónak tulajdonítani, mert erős a hitünk, hogy csak igazságot mondhatott.

Nincs abban tehát semmi elvetnivaló, ha a Szentírásból valaki azt igyekszik kiérteni, amit az író írás közben gondolt; csak ahhoz ragaszkodják, amit te, minden igazmondó elme megvilágosítója, igazságnak mutatsz, még ha a szerző nem úgy gondolkodott is, mint magyarázója. Ő is igazat gondolt, de mást mint emez.

XIX. FEJEZET

Csomóra szedi a biztos igazságokat.

Mert igaz, hogy te teremtetted, Uram, az eget és földet.

Igaz, hogy a kezdet a te Bölcsességed volt, akiben mindent alkottál.

Igaz, hogy a látható mindenség két nagy részre oszlik, égre és földre, ha rövidség okából e két szóban foglalunk össze minden teremtett és kialakított dolgot.

Igaz, hogy mindenben, ami természete szerint változandó, értelmünk valami kialakítatlanságot lát. Ez teszi lehetővé, hogy egyáltalán formát kapjon, vagy egyik forma helyett másikba öltözve mivolta szerint is átváltozzék.

Igaz, hogy nincs azon hatalma az időnek, ami, jóllehet természete szerint változandó, annyira egyesült az örök formával, hogy többé tényleg nem változik.

Igaz, hogy az alaktalan ősanyag, a majdnem-semmi, idők folyásának hordozója nem lehet.

Igaz, hogy az, amiből lesz valami, bizonyos kifejezési mód szerint joggal viseli annak a nevet, ami belőle fejlődik; így például „ég és föld” névvel lehetett illetni azt az alaktalan ősanyagot, amelyből az ég és föld létrejött.

Igaz, hogy a kialakított dolgok közül semmi sem áll közelebb az alaktalanhoz, mint a föld és az örvény.

Igaz, hogy nemcsak minden teremtett és kialakított dolog az úr műve, hanem minden teremthető és alakítható is, mert tőle van, minden, ami van.

Igaz, hogy minden, ami az alaktalanból alakíttatik, először alaktalan, s csak azután nyeri alakját.

XX. FEJEZET

Mózes első szavainak többféle igaz értelmezése nagyon.

Az itt elszámolt igazságokból egyetlen egyet sem vonnak kétségbe azok, akiknek értelmi erőt adtál mindezek értésére s akik rendületlenül vallják, hogy szolgál, Mózes, csakugyan az Igazság Lelke szerint beszélt.

Van azonban, aki ezen igazságok közül valamelyiket kihalássza és így vélekedik: „Kezdetben teremté Isten a mennyet és földet” - ez azt jelenti, hogy vele egy-örök Igében megteremtette az eszes és érzéki, azaz a szellemi és anyagi világot.

Másnak ismét más a véleménye:

„Kezdetben teremté Isten a mennyet és földet” - ez azt jelenti, hogy vele egy-örök Igében megteremtette ezt az anyagi világmindenséget minden bennevaló nyilván-ismeretes berendezésével együtt.

A harmadik azt mondja:

„Kezdetben teremté Isten a mennyet és földet” - ez azt jelenti, hogy vele egy-örök Igében a szellemi és anyagi világ alaktalan őanyagát megteremtette.

A negyedik így szól:

„Kezdetben teremté Isten a mennyet és földet” - ez azt jelenti, hogy a vele egy-örök Igében az anyagi világ alaktalan őanyagát teremtette, amelyben e világmindenségnek immár szétküldött és kialakított ege-földje még csak őskaotikus állapotban volt meg.

Az ötödik véleménye ez:

„Kezdetben teremté Isten a mennyet és földet” - ez azt jelenti, hogy magának a teremtés munkájának kiindulásaképpen alaktalan őanyagot teremtett, amelyben őskaotikus módon megvolt a menny és föld, s aztán abból kialakítva lettek azzá, aminek most minden bennevalóval együtt tapasztalatilag látszanak.

XXI. FEJEZET

Mózes második mondatát is több módon lehet érteni.

1. A Genézis további szavait is különböző módon értelmezik - mindig az igazság keretei között.

Az első azt mondja:

„A föld puszta és üres vala, és sötétség vala a mélység színén” - ez azt jelenti, hogy az anyagi alkotás, melyet Isten megteremtett, egyelőre csak testi dolgok alaktalan, rendezetlen, fénytelen őanyaga volt.

A másik így vélekedik:

„A föld puszta és üres vala, és sötétség vala a mélység színén” - ez azt jelenti, hogy a menny és föld névvel összefoglalt mindenség egyelőre alaktalan, sötét őanyag volt, amelyből később kifejlődött az anyagi ég és anyagi föld minden érzékeink alá eső bennevalóval együtt.

A harmadik így szól:

„A föld puszta és üres vala, és sötétség vala a mélység színén” - ez azt jelenti, hogy az ég és föld néven összefoglalt mindenség egyelőre alakatlan, sötét őanyag volt, amelyből azután kifejlődött a szellemi menny - más helyen az Írás ezt egek egének nevezi -, és a föld, vagyis az anyagi dolgok összessége; e név alá azonban oda kell érteni a mi égboltozatunkat is. E fel-fogás szerint tehát a formátlan őanyagból lett minden természetfölötti és látható teremtmény.

2. A negyediknek ez a nézete:

„A föld puszta és üres vala és sötétség vala a mélység színén” - E szavak: „menny és föld” az Írásban nem jelentik az alakatlan őanyagot; mert az alaktalanság maga már megvolt, hisz azt nevezi az Írás „üres és puszta földnek, sötét mélységnek”, s megelőző kijelentése szerint abból teremtette Isten a mennyet és földet, vagyis a szellemi és anyagi világot.

Végül az ötödik így beszél:

„A föld puszta és üres vala, és sötétség vala a mélység színén” - ez azt jelenti, hogy maga az alaktalanság volt az anyag, amelyből Isten az Írás szerint a mennyet és földet, vagyis a világ egész anyagtömegét teremtette, két fő, alsó és felsőrészre felosztva, minden ismeretes és megszokott bennevalójával együtt.

XXII. FEJEZET

Nemcsak azokat teremtette Isten, amiket az Írás emleget.

1. Mások megint a két legutolsó nézettel ellenkeznek s így próbálnak okoskodni:

- Ha nem akarjátok elfogadni, hogy a menny és föld elnevezés az őanyag formátlan mivoltát jelenti, következik, hogy azt nem Isten teremtette, s az eget és a földet mégis abból alkotta. A Szentírás ugyanis nem említi, hogy Isten az őanyagot teremtette, ha csak el nem fogadjuk, hogy a menny és föld kifejezés, vagy legalább ez a szó: föld ebben a szövegben: „kezdetben teremté Isten a mennyet és földet” az őanyagot jelenti. Ha ezt elfogadjuk, akkor az a föld, amely az írás szerint „puszta és üres vala”, jóllehet magát az alakatlan őanyagot neveztük így, nem fogható fel másnak, mint Isten teremtményének a megelőző kifejezés alapján: „teremtette a mennyet és a földet”.

A két utolsó nézet védői e fejtegetésre esetleg így válaszolnak:

- Egy szóval sem tagadjuk, hogy azt a bizonyos alakatlan őanyagot Isten teremtette; - Isten, akitől minden fölötté jó dolog ered. Ha ugyanis állítjuk, hogy nagyobb jó az, ami Istentől létezését is, alakot is kapott, valljuk azt is, hogy kisebb jó ugyan, de még mindig jó az, amit úgy teremtett, hogy csak a lehetőség van meg benne a kialakított formában való létezésre. Igaz, hogy a Szentírás nem tesz említést arról, hogy Isten az ősalaktalanságot megteremtette; de hisz sok egyébről sem beszél. Nem szól a Cherubokról és Szeráfokról, nem a „Királyi Székekről, Fejedelemségekről, Hatalmasságokról” (Kol 1,16), amelyeket Szent Pál név szerint elszámál, pedig ezeket is nyilván mind Isten teremtette.

2. Ha azonban e szavakat „mennyet és földet teremtett”, úgy értelmezzük, hogy az egész mindenséget jelentik, mit szólnak a vizekhez, amelyek fölött „Isten lelke lebeg vala”? Odatartoznak ezek is a „föld” elnevezés alá? Hogyan mondhatjuk azonban akkor a földet formátlan őanyagának? Hisz egyetlen pillantás meggyőz arról, hogy a víz igen ékes teremtmény! S ha ily

értelemben vesszük, miért mondja azt az Írás, hogy abból készültek? Hisz a vizek csakugyan nem alaktalan és pusztá lények, ellenkezőleg, gyönyörű szépnek látjuk hullámzásukat.

Viszont ha azt mondja valaki, hogy akkor kapták jelen alakjukat, mikor Isten azt mondta, „gyűljenek egybe a vizek a firmamentum alatt” s ezen egybegyülemlés volt a vizek kialakítása, - mit szólunk a firmamentum fölött lévő vizekről? Kialakítatlan állapotban nem lettek volna méltók ilyen tisztes helyre, azt meg nem mondja meg az Írás, melyik parancs erejében kaptak alakot!

Az igazság tehát ez:

Ha a Genézis nem mondja ugyan, hogy ezt vagy azt Isten teremtette, de sem az igaz hit, sem a józan ész nem enged felőle kételkednünk, akkor egyetlen értelmes ember sem merészeli azt állítani az ilyen dolgokról - például a vizekről -, hogy öröktől fogva vannak, mint Isten, csupán azon okból, mert a teremtés könyve nem tesz róluk említést, de hallgat megteremtésük módjáról.

És miért ne higgyük el - ugyanezen regula szerint -, hogy az alaktalan őanyagot, amelyet az Írás pusztá, üres földnek, sötét örvénynek nevez, szintén Isten teremtette és pedig semmiből, következésképpen nem lehet egy-örök az Istennel, - jóllehet megteremtése körülményeiről egyet sem szól a teremtés története?

XXIII. FEJEZET

Két fő nehézség az Írás értése körül.

Meghallgattam és megértettem e vélekedéseket, - már amennyire gyöngeségemtől telik, mert ilyennek vallom magamat az én Mindenható Uram színe előtt; - meghallgattam és látom, hogy minden olyan dolog körül, amit igazajkú szolgálid képes-beszédben tudomásunkra hoztak, a nehézségek két fajtája keletkezhetik; az egyik a megjelentett dolgok igaz mivoltáról, a másik a megjelentőnek saját belső szándékáról.

Így például más dolog azt kutatni, milyenek voltak a teremtés igazi körülményei, megint más azt keresni, milyen terjedelmű felvilágosítást akart a te igéd hűségese szolgálja, Mózes, olvasóival és hallgatóival közölni?

Az első pontra vonatkozólag, szóba sem álok azokkal, akik saját téves nézeteiket akarják Mózes szavaiba belemagyarázni.

A másodikra vonatkozólag, szóba sem állok azokkal, akik Mózes szavait az igazsággal nyilván ellenkező módon értelmezik.

Azokhoz azonban szeretnék, Uram, csatlakozni s velük együtt örvendezni, akik a te igazságod és szereteted tágas mezein keresik lelkük eledelét. Azokkal együtt akarok Szent könyved igéihez közelíteni, s szolgálid szándékán keresztül megkeresni, mi volt a te akaratod, mikor írásában ezeket közölted velünk.

XXIV. FEJEZET

*Úgy vélekedik, hogy e szó „kezdetben” az Igét jelenti,
de vallja, hogy más magyarázat is lehetséges.*

1. De jaj, ama könyvben más és más értés szerint mennyi egyformán igaz magyarázat lehetséges! Ki mutatja meg a szerző valóságos szándékát? Mondhatja-e valaki olyan bizakodással, hogy Mózes ezt vagy azt akarta érteni, mint amilyen biztosan meg lehet mutatni valamely magyarázat tárgyi igazságát - függetlenül attól, vajon az volt-e Mózes véleménye?

Szolgád vagyok, Uram. Neked ajánlottam Vallomásaim eme könyvének áldozatát s folyton kérem irgalmadat, hogy be is válthassam, amit fogadtam. - Én magam is, Uram, nagy bizakodással vallom, hogy Örök Igédben alkottad az egész természetes és természetfölötti mindenséget, de merem-e ugyanakkor bizakodással állítani, hogy Mózes csak ezt tartotta szem előtt, semmi mást, mikor leírta, hogy „kezdetben teremté Isten a mennyet és földet”? Biztosan tudom, hogy állítása megfelel a te igazságodnak, de megláthatom-e ugyanilyen bizonyossággal, hogy írás közben csakugyan erre gondolt?

2. Lehet, hogy e szónál: „kezdetben” azt gondolta: a teremtő cselekvés kezdetén! Lehet, hogy e szavakkal: „menny és föld” nem immár kialakított és kész szellemi és anyagi világot gondolt, de az is lehetett a szándéka, hogy mindkét teremtményt kaotikus, kezdetleges, alakatlan állapotúnak értsük.

Látom, hogy e két nézet közül bármelyiket egyenlő igazsággal elmondhatta a Genezis írója, de hogy melyikre gondolt, mikor írt, nem látom biztosan, ámbár nem kételkedem, hogy akár ezek közül gondolta valamelyiket ama nagy férfiú, akár más, itt nem említett értelemre gondolt írás közben, mindenképpen igazságot látott s alkalmasan ki is mondotta.

XXV. FEJEZET

Többféle igaz vélemény között szeretet legyen a vitatkozás fundamentuma.

1. Ne is zavarkodjék immár rajtam senki ilyen ellenkezéssel: nem azt gondolta Mózes, amit te mondasz, hanem azt, amit én mondok.

Ha ugyanis azt kérdezné tőlem: hogyan tudod, hogy Mózes tényleg úgy gondolkodott, mint ahogyan szavait te értelmezed? - türelmesen fogadnám kérdését s megfelelnek neki előbb adott fejtegetéseim szerint, vagy valamivel még bővebben, ha makacsnak látnám.

De mikor azt mondja: nem úgy gondolkodott ám Mózes, amint te állítod, hanem úgy, amint én mondom - s egyikünk szövegmagyarázatának igazságát sem tagadja -, akkor, oh Uram, szegénységünkben is életünk, ki szabad vagy minden belső ellentmondástól, kérlek, ereszd rá lelkemre a szelídség esőjét, hogy türelmes tudjak az ilyenekhez lenni!

Mert íme, nem azért beszélnek, mintha Istentől megvilágosított értelemmel tényleg szolgád szívéből olvasnák ki azt, amit mondanak, hanem azért, mert tele vannak göggel. Nem ismerik ezek Mózes véleményét, hanem a magukéba szerelmesek, nem azért, mert igaz, hanem azért, mert az övék. Ha nem ilyenek volnának, más emberek igaz véleményét is így szeretnék, aminthogy én is szívesen fogadom az ő helyes vélekedésüket, nem ugyan azért, mert az övék, hanem mert helyes, és így tulajdonképpen már nem is az övék. Ha ugyanis valaki azért ragaszkodik véleményéhez, mert igazság, az immár nem az övé, nem az enyém, hanem közös tulajdona minden igazságra törekvő embernek.

2. Ki nem állhatom azonban, mikor azt hánytorgatják, hogy Mózes igazi véleménye nem az én magyarázatomban, hanem az övében van! Mert még ha igazuk volna is, ágaskodásuk nem tudás, hanem vakmerőség; nem látás a szülőanya, hanem góg.

Ítéleted, Uram, félelmes-kemény ezen a téren.

Igazságodat nincs jogom lefoglalni, a másoknak sincs, senkinek sincs; igazságod valamennyiünké, mert nyilván az egész emberiségnek szántad s igen komoly figyelmeztetést kapcsoltál hozzá, hogy senki az igazságot mások elől lakat alá ne tegye; ha teszi, elveszti. Ha ki ugyanis az emberiség közös épülésére szánt ajándékokat magának követeli, s a közös lelki kincset tulajdon csűrőbe gyűjti, bizony a közös asztal helyett a maga vályúját, vagyis igazság helyett a hamisságot kapja. Mert minden, aki hazugságot hirdet, a magáéból hirdet.

Uram, jóságos Bíránk, Örök Igazságunk, figyelmezz arra, mit felelek én most ezen ellenkezőmnek. Színed előtt akarok beszélni; testvéreim előtt, akik törvényeddel a legmagasabb szempont: a szeretet szempontja szerint élnek; békességes és atyafiságos szóval szólok hozzá, méltasd kérlek válaszomat figyelmedre.

3. Így felelek neki:

- Ha mindketten megértjük, hogy az is igaz, amit te mondasz, az is, amit én mondok, mit gondolsz, mi alapon van ezen értésünk? A fundamentum bizonyára nem a te személyed, nem is az enyém, hanem a változatlan igazság, amely értelmünk fölött vezérkedik. Ha már most a mi Urunknak ezen minket megvilágosító igazsága felől nincs közöttünk ellenkezés, mit huzakodunk afelől, hogy mit gondolt embertársunk, Mózes? Hiszen ezt csakugyan nem láthatjuk olyan tisztán, mint a változatlan igazságot!

Sőt ha maga Mózes élénk állana és azt mondaná: „én ezt így gondoltam”, akkor sem *láthatnánk* az igazságot, hanem hinnünk kellene! Következőleg azontúl, „ami meg vagyon írva, egyik a másik ellen fel ne fuvalkodjék valakiért” (1Kor 4,6). Szeressük Urunk-Istenünket „teljes szívünkől, teljes lelkünkől, teljes erőnkől, felebarátunkat pedig, mint önmagunkat” (MTörv 6,5).

S bizony ha el nem hisszük, hogy Mózes teljesen a szeretet eme kettős törvénye szellemében írta meg végtől-végig könyveit, hazugságba hagyjuk az Urat, mert azt véljük, hogy más volt testvérünk felfogása, mint tanítása.

Értsd meg tehát, micsoda ostobaság volna a Genézis szavaira vonatkozó temérdek igaz magyarázat közepette vakmerően egy magyarázathoz kötődni s állítani, hogy az volt Mózes felfogása! Veszedelmesek az ilyen civakodások! Sértik a szeretetet, pedig a szeretet szellemében írt a szerző, kinek szavai értelmét hüvelyezgetjük.

XXVI. FEJEZET

Fölséges mű a Szentírás, mert nagyokhoz is, kicsinyekhez is tud beszélni.

1. Uram, szegény mivoltom ékessége s minden törekvésemben édes nyugalmam; ki figyelemmel kíséred vallomásaim menetét s megbocsájtod bűneimet, - én, Uram, parancsolatod szerint szeretni próbálom embertársaimat, mint önmagam, s éppen ezért nem hihetem, hogy kevesebb tehetséget adtál igen hűséges szolgáltnak, Mózesnek, mint magamnak vártam és kértem volna, ha én születek vala abban az időben, s engem hívsz vala meg ama nagy feladat végzésére, hogy tudniillik az én szívem s az én szavam legyen könyveid megírásának

szerszáma; azon könyveké, amelyeknek az volt a célja, hogy kiváltságos tekintélyük magasságában beláthatatlan időközön keresztül az emberiség javát szolgálják és diadalmasan meghaladjanak minden hamis és büszke emberi vélekedést az egész világon.

2. Mit kértem volna magamnak Mózes helyében? Mert utóvégre egyazon fából faragnak mindannyiunkat, s ér-e valamit az ember, hacsak te meg nem emlékezel róla? Az ő helyében, s ha nekem jutott volna a feladat, megírni a Világteremtés történetét, a beszédnek olyan kifejezésbeli erejét és olyan előadási képességet kértem volna, hogy egyrészt azok, akik az „Isten teremtő ténykedésének mivoltát ésszel fölérni nem tudják, az írást, mint értelmi erejüket meghaladó dolgot félre ne tegyék, másrészt azok, akik hozzáértő vizsgálódás alapján bármely helyes véleményre jutottak, megismerjék, hogy szolgáló kevés szavú előadása azt is felöleli, sőt ha mások az igazság erejében még más magyarázatot találnak, az is kikövetkeztethető legyen az Írás szövegéből.

XXVII. FEJEZET

Az Írás nagy alázatossága az emberi ész dajkáló bölcséje.

1. Kis helyen van a forrás, de belőle kiszakadó patakok révén nagy területet öntöz, következőleg már ott, ahol kezdődik, dúsabb, mint patakjai közül bármelyik, akármilyen hosszú utat jár is be a forrásból történt kiszakadása után. - Éppen így szolgáló előadása is kevés szóban a tiszta igazság egész folyamait tartalmazza, hogy hasznosan szolgáljon sok jövőző hirdetőnek, akik közül egyik ezt, a másik azt az igazságot - már amint a dolog természete engedi - vezet le belőle hosszú-tekervényes következtetésekkel.

Egynémelyek ugyanis a Genezis szavainak hallatára vagy olvasása közben Istent emberformájúnak, vagy korlátlan hatalmú emberi lénynek gondolják, amely új és váratlan szeszéllyel valahol az űrben messze önmagától eget és földet teremtett, két nagy testet tehát, egyet fönt, egyet lent, s e kettő hordozza a világegyetem mindenségét.

2. Ugyanők, mikor hallják, hogy: „mondá Isten: legyen ez vagy az, és meglett”, - azt képzelik, hogy Isten e parancsszavai valóságos kimondott szavak voltak, amelyek bizonyos időben felhangzottak, harsogtak és elmúltak, s elhangzásuk után mindjárt meg is lett minden, amit a parancs rendelt. - S valószínűleg több más dologról is ilyen testi mivoltunknak megfelelő módon vélekednek. Ők még kicsi fiókák; gyöngeségüket az Írás nagyszerű alázatossága anyanyelvben hordozza, de a hit így is üdvösen épül bennük. Mert mi a dolog veleje? Az a bizonyosság, hogy Isten teremtett mindent, amit csak érzékeinkkel a világ tarka változatosságából felfoghatunk.

Ha azonban valamelyikük az Írás egyszerűségét megvetve gyámoltalan büszkeséggel túlságosan kihajol dajkáló bölcsője széléről, jaj, könnyen kipottyanhatik a nyavalyás! Istenem, Uram, könyörülj meg rajta, hogy az arrajárók össze ne tiporják azt a kis tollatlan jószágot; küldd el angyalodat, hogy megint visszategye a fészekbe, s ott éldegéljen, míg szárnyra nem erősödik!

XXVIII. FEJEZET

Tudósok magyarázkodásai erről a szóról: „kezdetben”.

1. Másoknak az Írás igéje immár nem fészek, hanem árnyas kert. Itt is, ott is gyümölcsöt látnak a lombok között, vidáman barangolnak mindenfelé, s fecsegve szedik a gyümölcsöt. Ők ugyanis, mikor az Írás igéit olvassák vagy hallják, látják, hogy a te változatlan örökkévalóságod, Uram, minden múltat és minden jövőt meghalad, de azért az időleges teremtmények világában semmi sincs, ami nem a te alkotásod volna. Akaratod, amellyel teremtettél, minthogy veled egyugyanaz, nem változott s nem is támadt semmi olyan új lendülete, amely azelőtt meg nem lett volna. Látják, hogy nem a te mivoltodból vett hasonlatosság lett a világ formája, hanem semmiből teremtettél hozzád semmiben sem hasonló alaktalan őanyagot, s azt alakítottad meg saját képedre úgy, ahogy a teremtmények a neki adott hasonlóság fokozata szerint mind reád, az Egyre vonatkoznak, és így „nagyon jók” legyenek, akár az lett hivatásuk, hogy körülötted maradjanak, akár az, hogy tőled fokozatosan eltávolodva, időben és helyben messze, a világegyetem változatos, ékes rendjét alkossák vagy beleilleszkedjenek.

Mondom, megértik mindezeket s vigadoznak, hogy igazságod, már amennyire itt a földön lehetséges, megvilágosította őket.

Van köztük olyan, aki a Szentírás szavait: „kezdetben teremté Isten” - mérlegelve, a kezdetet a te Bölcsességedre érti, arra, aki szólott is hozzánk. A másik ugyanazon igéket forgatja elméjében s úgy vélekedik, hogy a kezdet a teremtett dolgok kezdődését jelenti; az ő értelmezése szerint „kezdetben teremté” annyi, mint: először teremté.

2. Azok közül viszont, akik a kezdet szót úgy értik, hogy Isten a bölcsességben teremté a mennyet és földet, egyik azt hiszi, hogy „menny és föld” anyagot jelent, amelyből a menny és föld alkottatott; - a másik azt véli, hogy az immár kialakított és megkülönböztetett dolgokat jelenti; - a harmadik azt, hogy a „menny és föld” két anyagot jelez, az egyik szellemi és kialakított, ez felel meg a „menny” szónak, a másik, a „föld”, anyagi és még formátlan test.

Akik pedig ama szók mögött az alaktalan őanyagot sejtik, amelyből aztán a menny és föld alkottatott, szintén nem egy csapában járnak. Van, aki azt gondolja, hogy az őanyagból fejlődött az egész értelmes és oktalan világ; van, aki úgy érti, hogy az őanyagból ez az érzékelhető nagy anyagtömeg fejlődött, amely roppant ölen az egész nekünk ismeretes, kész világberendezést hordozza. Azok között is van különbség, akik egy véleményen vannak az iránt, hogy a „menny és föld” kifejezés ezen a helyen az immár kialakult és rendeződött teremtményeket jelenti, - mert egy részük a látható és láthatatlan, más részük csak a látható világot akarja érteni, amelybe fönt a csillagos eget, lent pedig a sötét földet látjuk minden bennevalójukkal együtt.

XXIX. FEJEZET

Az elsőbbség külön-különféle módjairól.

1. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy annak, aki e kifejezést: „kezdetben teremté” egészen így értelmezi: „először teremté”, - a „menny és föld” igazság szerint nem jelenthet egyebet, mint a világegyetemnek, tehát a szellemi és anyagi világnak őanyagát. Ha ugyanis az immár kialakított mindenséget akarná érteni, egész joggal lehetne kérdezni tőle: ha *először* Isten készre megteremtette a világot, mit teremtett *azután*? S mivel a mindenségen túl hiába keresi

Istennek valamely más teremtményét, igen alkalmatlan neki ez a kérdés: hogyan mondhatod, hogy a mindenséget *először* teremtette, ha *másodszor* nem teremtett?

Ha azt feleli, hogy *először* megteremtette az alaktalan világot, *azután* meg kialakította, - nem mond oktalanságot, csak különbséget tudjon tenni az örök, az időbeli, továbbá az erő és az eredet elsőbbsége között. Örök elsőbbsége van Istennek; ez mindenre vonatkozik. Időbeli elsőbbség van a virág és gyümölcs, erőbeli a gyümölcs és virág, eredetbeli a hang és ének között.

E négy elsőbbség közül az első és negyedik igen nehezen, a második és harmadik igen könnyen érthető.

Mert ritkán sikerül roppant gondolati magasságokra felemelkedve megértenünk Uram, hogy örök mivoltod változása nélkül teremtesz mulandó világokat, s hogy éppen ez a te örökkévalóságod elsőbbsége.

2. Ahhoz is igen éles értelem kell, hogy valaki sok vesződség nélkül meglássa, mi módon előzi meg a hang az éneket. Az ének ti. formába öltöztetett hang; az meglehet, hogy megvan - forma nélkül, de egészen bizonyos, hogy csak azt lehet formába öltöztetni, ami már megvan. Következésképpen az anyag előbb van, mint az, ami kialakul belőle. Nem időbeli ez az elsőbbség, s nem az az alapja, mintha az anyag volna a ható ok, hisz a formába öltözéssel ő maga is változik.

Az ének nem úgy készül, hogy először ének-forma nélkül való hangokat adunk, s csak azután igazítjuk bele őket az ének formájába; nem is faragjuk őket, mint a fát vagy ércet, amelyekből szekrényt vagy serleget készítünk; - az ilyen anyagok ugyanis időrendben is megelőzik azon tárgyak formáját, amelyek belőlük készülnek.

Az éneknél nem így van.

Ének közben a hang hallatszik, de nem úgy, hogy először nincs énekformája, s csak azután kapja. A hang, akármilyen is, felhangzása után elmúlik, semmi sem marad belőle, amire valami alakot lehetne ráemesterkedni; éppen azért az ének a saját hangjaiban ömlik, s a hang az ő őszanyaga, mert az kap énekformát. Amint tehát említettem, előbb van a zúgó hanganyag, mint az éneklési forma; - nem ugyan azon a réven, hogy alakító erő volna benne, hisz nem a hang az ének alkotóművésze, hanem azért, mert az anyagi hang az énektudós léleknek rendelkezésére áll, s az alakít belőle éneket.

3. Időbeli elsőbbségről nem lehet szó, mert a hang és ének egy időben hangzik.

Erőbeli elsőbbség sincs; mert a hang nem erősebb, mint az ének, hisz az ének tulajdonképpen hang, és pedig ékes hang.

Az elsőbbség eredetbeli, mert nem az éneket kell beigazítani, hogy hang legyen, hanem a hangot, hogy ének legyen.

E példa nyomán, aki tudja, értse meg, hogy Isten *először* teremtett világanyagot, amelyet az Írás mennynek-földnek nevez, mert a menny és a föld abból készültek, - nem *idő szerint* teremtette először. Hisz az idő fundamentuma a már kialakított világ, az őszanyag pedig alaktalan volt, de azért azt is a belőle alakított dolgokkal együtt bekapcsoljuk a mi időrendben alapuló észleteinkbe. Ha pedig beszélünk róla, kénytelenek vagyunk úgy emlegetni, mintha időrendi elsőbbsége lett volna; pedig ugyancsak alacsony a rangja; hisz a kialakult világrend nyilván tökéletesebb, mint az alaktalan őszanyag. A Teremtő örökkévalósága pedig ezt is meghaladja, mert csak így volt lehetséges, hogy a semmiből a valami létrejöjjön.

XXX. FEJEZET

Az a fő, hogy a szeretet vezérkedjék közöttünk.

Az igaz vélemények tarka változatosságában más, mint az Örök Igazság, nem tud egyetértést teremteni! Könyörülj rajtunk Uram, hogy törvényeddel a te szellemedben éljünk s parancsod végső célját, a tiszta szeretetet szem elől el ne tévesszük!

Ha valaki azt tudakolja tőlem, melyik vélemény felel meg legjobban a te nevezetes szolgád, Mózes felfogásának, az ilyen feszegetés nem tartozik az én Vallomásaim kereteibe. Ha neked meg nem vallom, jele annak, hogy nem is tudom. Azt azonban látom, hogy mindegyik véleményben van igazság, kivéve az anyagi felfogási módokat, amelyekről már elmondottam, hogy mit érnek.

A kicsinyeket pedig, akik iránt jó reménységgel vagyunk, nem ijesztik el Írásod ezen igéi, jóllehet fölséges nagy dolgokat mondanak alázatos köntösben s kevés szóval is bőséges a tartalmuk. Valamennyien, akik - szívesen elismerem, - velem együtt ama szavak igazságát látják és fejtegetik, szeressük egymást, s egyúttal szeressünk téged is Uram, igazság forrása, ha valóban igazságra s nem hiábavalóságokra szomjazunk; - szolgádat pedig, ezen Írásnak Lelkessel tele szerzőjét tiszteljük, és erős hittel valljuk felőle, hogy mindazt a te kinyilatkoztatásodból merítette írás közben, ami ott az igazság verőfényével és a lelki épülés hasznával oly igen ékeskedik.

XXXI. FEJEZET

Több igazság van az Írásban, mint amennyit értelmünk megtalál.

Mikor tehát ez is, az is erősködik előttem, hogy csak ő ismeri Mózes igazi felfogását, azt hiszem, Istennek tetsző módon cselekszem, ha azt felelem, miért ne fogadjuk el mindkettőjük véleményét, ha mindketten az igazság alapján állnak? S ha akad ama szavaknak harmadik, negyedik, vagy még több igaz értelmezése, miért ne higgyük, hogy valamennyi tényleg Mózes szeme előtt lebegett? Hisz az egy igaz Isten a szent könyveket temérdek ember értéséhez alkalmasította, akik különböző igazságokra bukkanhatnak olvasás közben!

S én magam is tartózkodás nélkül megvallom, hogy ha valami igen magas tekintélyű dolgot kellene írnom, inkább szeretnék úgy írni, hogy írásom valamiképpen mindannak hangot adjon, amit csak ama tárgyról igazat el lehet gondolni, - mint úgy, hogy egyetlen igaz véleményt fejtsék ki bővebben csak azért, hogy kirekesszek más magyarázatokat, amelyeknek téves mivolta úgy sem árthatna. - Isten mentsen, Uram, attól a vakmerő feltevéstől, hogy ugyanezen ajándékot nagy embered ki nem érdemelte volna tőled!

Írás közben e szavaknál kétség kívül érezte és értette mindazt, ami igazat mi eddig a szövegben találtunk, sőt azt is, ami még ezenkívül ott rejtezik, csak hogy nem tudunk róla, vagy eddig nem tudtuk megtalálni.

XXXII. FEJEZET

Az Írás minden igazságának alapja Isten Lelke.

S végül Uram, ki nem test és vér vagy, hanem Isten, ha valamit Mózes tényleg nem látott, vajon az rejtekben maradt „a te jó Lelked előtt is, aki engem elvezet a biztos földre?” (Zsolt 142,10). Rejtett dolog volt-e előtted mindaz, amit ama szavak későbbi olvasóinak szándékos volt feltárni, ha talán az igék írója a sok igaz felfogás közül esetleg csak egyet tartott is szem előtt?

Ha így volna, akkor az az egy, amely az övé volt, magasan fölötte állana minden más magyarázatnak. Mutasd meg azt nekünk, Uram, vagy bármelyiket, csak igaz legyen; azonban, Uram, akár azt nyilvánítod ki, amelyet szent emberednek is feltártál, akár mást ugyanazon igékkel kapcsolatban, mindenképpen te légy táplálónk s hamisság meg ne ejtsen minket!

Íme, uram Istenem, nézd, kérlek, milyen sokat összeírtam ama néhány igédről! Ha ilyen módon akarnám összes könyveidet végigelemezni, mennyi erő, mennyi idő volna elégséges? Engedd tehát, hogy rövidebb magyarázattal dicsérjelek téged könyveidben, s engedd, hogy a szemembe ötlő sok igazság közül - mert gazdag e forrás! - egyet kiválaszthassak, egy biztos, hasznos, és Lelkedből eredő igazságot. Ehhez ragaszkodjék az én vallomásom olyan erős hittel, hogy ha sikerül szolgáló felfogását eltalálnom, azt alkalmasan és helyesen fejtegessem, - más célja nem is lehet igyekvésemnek, - ha pedig nem találom el, mégis ne mondjak mást, mint amit igazságod az ő szavai kapcsán nekem sugalmazni akar; - ugyanezen igazságod Mózesnek is azt sugalmazta, amit jónak látott.

Tizenharmadik könyv

A tizenharmadik könyv tartalma

A nagy püspök immár nem a Szentírás szavainak közvetlen értelmezésével foglalkozik; magasabbra lendül s kitárja előttünk elmélkedő lelkének nagyszerű kincseit. Nem távozik el a Genézis könyvének első mondataitól; ottmarad az Írás kijelentései mögött rejtőzködő mélyebb, bensőbb értelmet igyekszik kibányászni.

A világoosság, Isten ékes alkotása, a természet világából hamar átvezeti a lelkek birodalmába. Először megmagyarázza, hogy a teremtés Isten ingyen jóságának s nem valami belső, örök kényszerűségnek folyománya; majd szót ejt a Szentháromság nyomairól, - azután áttér a Szentlélek fölséges munkáinak megtárgyalására. Ő a mi lelkünk világoosítója, bűnös-gyarló mivoltunk feljavítója, vele a nappal fiai vagyunk, nélküle ős-örvény-természetünk hatalmas-kodnék el rajtunk. Vallási életünk firmamentoma pedig itt a földön az Írás. Amit Szent Ágoston a XVI. fejezetben a Szentírásról elmond, az nem fejtegetés, az már ének.

A könyv második harmadánál, a XVII. fejezetnél, kezdi mélységes-értelmű allegorikus magyarázatait.

Megértjük, hogy a nagy vizek az emberi nemet, a szárazföld az Egyházat, a gyümölcsök az irgalmas szeretet műveit jelentik. Kiemelkedett a szárazföld a borzalmasan kavargó keserű vizek áradatából, - megtörtént tehát az emberiség életében a sorsdöntő nagy fordulat: immár nem járunk sötétségben, van szilárd világnézetünk, elkövetkezett a megvilágoosodás ideje s nem kell többé az emberiségnek keserves tapogatózással keresgélnie a tökéletesség útját.

A vizek termelnek; a csúszómászók és a szárnyasok bejáráják, berepülik az embertengereket s elviszik mindenüvé Krisztus titkait, szentségeit, tanítását.

A száraz is termel: a vadállatok Krisztus fegyelme alá kerülnek; pusztító, lélekgyilkos szenvedélyek voltak, s íme, immár nem ártanak, sőt hasznos munkát végeznek az ész vezérkedése szerint.

Innen túl a könyv gondolatmenete folytonos emelkedés a magasságok felé.

Mi az Istenével titokzatos módon egyesült lélek törvénye? Ember-példák utánzása? Földi eszmények keresése? Nem. Egy a törvény: ki kell mindig és mindenben fürkésznie Isten akaratát és aszerint igazítani minden gondolatát, szavát, cselekvését, mert csak így idomul át Isten képére és hasonlatosságára.

Ezen a magaslaton a lélek immár tiszta pillantással tekinti a világot; tud helyesen értékelni, tud ítélni; ámbár bizonyos dolgok sohasem tartozhatnak az ő megítélése alá, mert „ne akarjon ítélője lenni a törvénynek, hanem legyen teljesítője” (XXIII. fej.).

A világ teljesítőjének áldásával kapcsolatban markáns vonásokkal rajzolja meg azután a segítő szeretet belső mivoltát; e részlet valóságos gyöngye a világoos teológiai és erkölcstani okfejtésnek.

A gondolatmenet ezen a ponton - szinte váratlanul - megszakad. A szemlélet szédítő magasságából Ágoston végigtekint még egyszer a világoosmindségen s ajka énekre nyílik: himnuszt mond (XXXII. fej.) a teremtett világ ékességeiről, azután leborul az Örök Jóság elé, - hálát adni a vett jókért, az egész világoosért. Még mindig problémák rajzanak körülötte, - hogyan van Isten mibennünk? - hogyan leszünk mi Istenben? - de már nem foglalkozik velünk. Az élet alkonyára gondol, mert minden elhervad, minden elmúlik, minden napnak le kell áldoznia,

csak a hetediknek nem; az örök Szombatnak, örök pihenésünknek nem lesz alkonyata. Oda fordítja arcát, ahonnan minden nehézségünk megoldását kérnünk kell, s ahova megtérünk majd, ha kibontakozunk az idők rendjéből: a mindenható és könyörületes Istenhez.

I. FEJEZET

Isten ingyen jósága hordoz bennünket.

Hozzád kiáltok, könyörülő Istenem, ki megteremtettél s akkor sem vetted ki emlékezetedből, mikor én elfeledtelek. Hozzád kiáltok, jöjj el lelkembe. Azt is magad igazgatód össze lakásodul, mert te töltöd meg utánad való vágyakozással.

Ne vesd el kiáltó szavamat. Hiszen hozzád fordulásomat régen megelőzted s akkor temérdek szóval szüntelenül szólongattál, hogy nagy elszakadásomban rád figyeljek, megtérjek hozzád és segítségül kérjem hívogató kegyelmedet.

Te akkor eltörölted, Uram minden gonosz adósságomat, nehogy vissza kelljen kezeimnek szolgálnod ellened elkövetett sok hűtlenségemet; megelőzted minden jövőendő érdememet, s így eleget tettél tulajdon kezeidnek, amelyekkel alkottál engem. Voltál, mikor én még nem voltam. Semmi voltam, tehát nem is ruházhattál föl engem létezéssel, s íme, vagyok; mert jóságod mindent megelőzött, azt is, hogy teremtettél, azt is, hogy miből teremtettél!

Pedig ugyancsak nem volt rám szükséged!

Vagyok-e olyan érték, hogy segítségére lehetnék Uramnak, Istenemnek? Nem azért kell szolgálnom, hogy munkádon könnyítsek, vagy hogy erőd közreműködésem híján meg ne gyöngüljön; nem azért kell téged tisztelet és szeretet műveivel körülvennem, mintha azok nélkül gondozatlan maradnál, mint a föld, ha nem művelik; - szolgálok és hódolok, hogy tőled legyen boldogulásom, amint tőled van létezésem, örök boldogságom fundamentuma.

II. FEJEZET

Az örök jóság betölti a mennyet és a földet.

1. Minden teremtmény ugyanis örök-teljes jóságodból van. Miért? Csak azért, hogy a véges jó, ámbár neked semmiképpen nem használ, sem veled egyenlő nem lehet, de csak tőled származhatott, ne maradjon teremtetlenül. Avagy mi értelme volt a mennynek és földnek, hogy „kezdetben” megteremtetted őket?

Megkérdeztem a szellemi és anyagi világot, amelyet „bölcösségedben” teremtettél, mivel érdemelték meg, hogy Örök Igédben csak a kezdetleges és kialakítatlan létezés is megkapták, mindegyik a maga szellemi vagy anyagi mivolta szerint? A szellemi lény még ilyen kialakítatlan állapotában is fölötte áll ugyan a kialakított anyagnak, az anyag viszont ősrendezetlenül is több, mint a semmi, de egyik is, másik is a zűrzavar és a hasonlóságodtól való eltávolodás irányában iparkodik minél messzebbre előre törni. S bizony meg is maradtak volna kaotikus állapotukban, amelyet Igéd erejében kaptak, hacsak ugyanazon Igéd össze nem igazítja és ki nem alakítja vala őket a te egységedre, hogy aztán az egész mindenség a Legfőbb és Egyetlen Jónak igen jó keze munkája legyen.

Megérdemelte-e az ősanyag, hogy legalább „puszta és üres” lehessen? Mert még ilyen sem lehetett volna, ha csak meg nem teremtéd, következőleg - nem is létezőn előbb - ki sem érdemelhette azt, hogy megteremtsd!

2. Megérdemelte-e a szellemi teremtmény ősalakja, hogy legalább sötét örvény módjára kavargasson? Nyoma sem volt benne a hozzá való hasonlatosságnak, hacsak Igéd oda nem igazítja ahhoz, aki megteremtette, hogy annak sugaraitól világossággá változzék és hasonló legyen hozzád, ámbár még mindig távol a teljes egyenlőségtől. Valamint ugyanis az anyagi rendben a szépség és létezés nem ugyanaz, - egyébként rút nem is volna a világon, - éppen úgy a teremtett lelkek rendjében a létezés és bölcsesség nem egyugyanaz, - egyébként minden lélek változatlanul bölcs volna.

Üdvös a léleknek mindig melletted maradni, nehogy hozzádtérésekor nyert világosságát - elfordulván tőled - elveszítse és a bibliai sötét örvényhez hasonló állapotba zuhanjon vissza. Mi is, lelkünk szerint szellemi teremtmények, tőled, világosságunktól elszakadva ugyanolyan sötét életet élünk, s még most is vesződünk kell ama sötétségünk maradványaival, míg csak Egyszülöttedben a „te igazságod” nem leszünk, erősek, „mint az Isten hegyei” (Zsolt 35,7), akik azelőtt „ítéleted alá estünk, amely mély, mint az örvény.”

III. FEJEZET

Istentől van minden világosságunk.

A teremtés kezdő állapotára vonatkozó igédet: „legyen világosság, és lőn világosság”, sok okon a szellemi teremtményre értem, amelynek volt már valamiféle élete, s így volt mit megvilágosítanod. Amint nem volt érdeme abban, hogy ezt a megvilágosításra váró életet kapta, éppen úgy - jól lehet immár létezett - magát a megvilágosítást sem tudta kiérdemelni. Hanem úgy volt, hogy alaktalan mivolta nem volt tetszésedre; világossággá kellett tehát lennie, nem ugyan létezése alapja szerint, hanem úgy, hogy odafordult a megvilágosító örök fényhez és bekapcsolódott. Így aztán kegyelmednek köszönheti életét is, boldogságát is azon az alapon, hogy jóra változva ahhoz simult, ami soha sem változik sem jobbra, sem rosszabbra. Mi az? Te vagy az, Uram, egyedül. Mert egyedül benned van meg a létezés teljessége; élet és boldog élet egy és ugyanaz neked, magad vagy ugyanis a saját boldogságod!

IV. FEJEZET

A teremtés Istenben nem volt kényszerűség.

Uram, te nem szükségből teremtettél, hanem jóságod teljes bőségéből. Ez vezetett, mikor a kaotikus ősanyagot megrendezted és formák közé igazítottad, ámbár a dolgok semmiképpen sem járulhattak hozzá örömed teljességéhez. Lehetett volna-e tehát valami hiány boldogságodban, ami te magad vagy, - ha ez a világ egyáltalán létre sem jön, vagy megmarad ős alaktalanságában? Tökéletes vagy, nem tetszhetett tehát tökéletlenségük; megadtad nekik a tökéletességet, hogy kedved legyen bennük; nem azért cselekedted ezt velük, mintha az ő tökéletességük lett volna hivatva kipótolni valamiféle fogyatékosodat.

A te jóságos lelked „lebeg vala ugyanis a vizek fölött”; - lebegett, de nem a vizek hordozták, mintha megpihent volna rajtuk, - mert ellenkezőleg, minden, amin a te lelked megpihen, benned nyeri megnyugvását.

Mi lebegett? A te örök-változatlan, önmagában örök-elégedett akaratod szállt, szállt az újonnan megteremtett élet fölött, amelynek az élet nem egyszersmind boldogság is, mert élet volt akkor is, mikor még ős-sötéten örvénylett; - hanem hátra volt neki, hogy megtérjen teremtőjéhez, s életét mindig bőségesebben az élet forrásából merítve s az ő világosságát szemlélve, ott lelje tökéletességét, szépségét, boldogságát.

V. FEJEZET

A teremtés történetében kinyilatkoztatást talál a Szentháromságról.

Uram, én itt fátyol mögött Háromságodat látom.

Mert te, az Atya, a tőled született, veled egy-örök és egyenlő „Bölcsesség kezdetén”, vagyis Fiadban teremtetted a mennyet és földet. Sok szót ejtettem az „egyek egéről”, a „puszta és üres földről”, a „sötét örvényről” a szellemi kialakíthatatlanság zűrzavaros gyámoltalanságával kapcsolatban, amely meg is maradt volna, hacsak az „örvény” ahhoz nem fordul, akitől ilyen állapota is eredt, s annak fényességében fölséges szép létté és az ő birodalmává: az egyek egévé nem változik. Ez helyzetetett később a felső és alsó vizek közé, mint az egyek fundamentuma.

Megismertem immár az Atyát Istenben, a világ teremtőjében, a Fiút e szóban: kezdet, amelyben Isten a világot teremtette; - s mivel hittel hittem, hogy három-egy az én Istenem, tovább kutattam a szent igék között, s íme: „Lelked lebeg vala a vizek fölött.” Íme a Szentháromság-egy-Isten: Atya, Fiú és Szentlélek, az egész teremtés alkotója!

VI. FEJEZET

Elmélkedik a Lélekről aki „a vizek fölött lebeg vala”.

Óh én igazmondó Világosságom, neked ajánlom értelmemet; üzd el sötéttségét, hogy engem félre ne vezessen! Minden üdvösségünk szülőanyjára: a szeretetre kérlek, mondd meg nekem, mi oka volt annak, hogy az ég, a puszta és üres föld, a sötét örvény után írásod végül lelkedet említi? Talán ezzel a kifejezéssel: „lebegett a vizek fölött” - szükséges volt valamiképpen rámutatni? S azért kellett előbb elmondani, hogy mi fölött lebegett, mert egyébként e kifejezés értelmetlen lett volna? Sem az Atya fölött nem lebegett ugyanis, sem a Fiú fölött, következésképp ha nem volt, ami fölött lebegjen, nem is lett volna értelme a kifejezésnek. Szükség volt tehát először megmondani, mi fölött lebegett, s csak azután következhetett az, akit alkalmasan nem lehetett másképpen szóba hozni, mint azzal a kifejezéssel? De miért nem volt alkalmas őt más kifejezéssel jelezni?

VII. FEJEZET

A Lélek csodálatos munkáiról.

Ezen a ponton kövesse immár, aki tudja, Apostolod fejtegetését. „A te szereteted - mondja - kiöntetett a mi szívünkben a Szentlélek által, aki nekünk adatott” (Róm 5,5). A lelki életről tanítván rámutat a szeretet fölséges útjára és térden állva könyörög érettünk hozzád, hogy „Krisztusnak minden tudományt felülhaladó szeretetét” (Ef 3,14. 19) megismerhessük.

Íme, ez oka annak, hogy a mindent fölülhaladó szeretet Lelke kezdetben a vizek fölött lebegett.

Oh Uram, van-e értő eszünk, alkalmas szavunk megtárgyalni azt a folyamatot, ahogyan a léleknek szörnyű örvénybe romlása s onnét kiemelése végbemegy, - a romlás a mélybe szakajtó vágyak, a kiemelés a „vizek fölött lebegő Lélek” irgalmas szeretete útján?! Kinek mondjam? Hogyan mondjam? A lélek romlása igen hasonlít a süllyedéshez, de igen különbözik is tőle, mert hisz süllyedésünket, emelkedésünket nem hely szerint kell érteni!

Hát hogyan?

Szenvedélyeink szerint. Zabolátlan vágyaink szerint. Lelkünk tisztátalansága szerint, ami mind lesodor minket e világhoz való ragaszkodásunk zúgóján keresztül az örvénybe. S hogyan emelkedünk? Biztos révbe vágyakozó lelkünket felkarolja és magához vonzza szent mivoltod, hogy szívünket a te szent világod felé igazítsuk, arra a magaslatra, amelyen „Lelked a vizek fölött lebeg vala”, s így eljussunk a mindenek fölött való nyugalom helyére, miután lelkünk átalvergődött a vizeken, amelyek nem is valóságos vizek (hanem az élet nyomorúságai (vö. Zsolt 123,5).

VIII. FEJEZET

Isten a lelkek végső célja és beteljesedése.

Elbukott az angyal, elbukott az emberi lélek, s bukásuk mutatta meg az örvényt, amely sötét sorsa lett volna a teremtett lelkek egész világának, hacsak mindjárt kezdetben ki nem adod a parancsot: legyen világosság! - s a világosság létre nem jön, s égi birodalmad minden lakója értelmét, akaratát neked alárendelve s engedelmesen hozzád simulva meg nem nyugszik Szentlelkedben, aki változatlan fönséggel öröklik e mulandó mindenség fölött.

Enélkül az „egek ege” maga is szörnyű-sötét örvény volna: „most pedig világosság az Úrban” (Ef 5,8). Oh, mily nagy a tőled elszakadt lelkek nyomora és nyugtalansága! Mennyire kivetődik rajtuk saját sötétségük, ha a te világosságod ruhájából kimeztelenednek! Valóban, Uram, ez maga is elégséges annak megmutatására, hogy fölséges alkotásod az értelmes teremtmény; - mert íme, nyugtalanságát semmi be nem töltheti, semmi nem boldogíthatja, ami kisebb, mint te, - következésképp önmaga sem.

Te vagy, Uram, elborult lelkünk megvilágosítója; te szövöd ki bensőnk ünnepi ruháját; kezded nyomán derül verőfény sötét éjszakánkra. Add nekem, Uram magadat, s vezess vissza engem magadhoz; mert íme, szeretlek, s ha ez kevés, gerjessz hatalmasabb szeretetre. Nincs nekem mértékem; nem tudom, mennyivel szeresselek erősebben, hogy életem folyása egyenesen kebled felé igazodjék s aztán meghúzódjék orcád rejtekében!

Csak azt az egyet tudom, hogy boldogtalan vagyok, ha benned nem vagyok. Sem magamban, sem magamon kívül nincs akkor nyugodalmam, s nyomorúság nekem minden kincs, minden bőség, ami nem az én Uram, Istenem!

IX. FEJEZET

A lélek természet szerint vágyakozik Isten felé.

1. De hát az Atya és a Fiú talán nem lebegtek a vizek fölött?

Ha a lebegést hely szerint és anyagi értelemben veszem, a Szentlélekről sem állíthatom, ha ellenben úgy értem, hogy Isten változatlan fönsége állott a forgó-változó mindenség fölött, az Atyáról is, Fiúról is, Szentlélekről is mondhatom, hogy „lebeg vala a vizek fölött”.

Miért mondja hát az Írás ezt csak a te Lelkedről? Miért vonatkozik csak őreá e megjelölés, amely mintha az ő helyéről szólna? Pedig az nem volt hely, s különben is egyedül őrá mondja az Írás, hogy ő a te „ajándékos” (ApCsel 2,38). Ebben az ajándékban van elpihenésünk, benne lesz veled töltekezésünk. Ez a pihenés lesz a mi hazánk. A szeretet szárnyain szállunk oda, s a te jóságos Lelked „emeli ki majd alacsonyságunkat a halál kapuiból” (Zsolt 9,15), s a te kegyes jóakarated adja meg nekünk a békét.

2. Minden test a maga nehézkesével keresi pihenő helyét; s e nehézkes irányja nem okvetlenül lefelé tart, hanem a testnek megfelelő helyzetet keresi. A tűz például felfelé lobog, a kőnek ellenkező irányja van, de mindegyiket a maga nehézkeséje hajtja a saját elhelyezkedése felé. Önts olajat a víz színe alá, s följé kerekedik, önts vizet az olajra, helyet cserélnek; egyiket is, másikat is természete hajtja, annak irányában keresik helyüket, s mindaddig kavarnak, míg el nem helyezkednek, azután megpihennek.

Az én nehézkesem a szeretet, az szabja meg az irányt, amerre szárnyalok. A te ajándékod, hogy kigyullad bennünk s fölfelé törekszünk; áttüzesedünk és szállunk. Megjárjuk a szív magasba vezető ösvényeit és a lépcsők énekét énekeljük. Tüzed, kedves, jó tüzed erejében lánggra lobbanunk és igazán megyünk, mert fölfelé megyünk, föl az égi Jeruzsálem békéje felé s „vigadozunk, mikor azt mondják nekünk: az Úr házába megyünk” (Zsolt 121,1).

Oda helyez el majd minket kegyességed, hogy soha többé egyebet ne kívánjunk, mint örökkön-örökké ottmaradni.

X. FEJEZET

Az angyalok a lélek erejében öröködtek bele Isten boldog látásába.

Boldog az a teremtmény, mert nem ismert ellenkező vágyakozást! Pedig bizony egészen más maradt volna, hacsak a minden változandóság fölött ott lebegő Ajándékos haladéktalanul föl nem emeli mindjárt megteremtése után ama szavad erejében: legyen, és meglőn.

Az emberi lélek sorsában idő szerint is meg lehet különböztetni azt az állapotot, amikor sötétség voltunk, és azt, amikor majd egészen világosság leszünk; az angyalteremtménynél azonban az Írás azt hangsúlyozza, milyen maradt volna, ha meg nem világosítatik; s ezt úgy adja elő, mintha előbb lett volna sötét és kaotikus. - Azért teszi ezt az Írás, hogy annál világosabban kitűnjék, micsoda ható ok erejében történt állapotának megváltozása, az ti., hogy a fogyatkozhatatlan világossághoz odafordulva maga is világossággá változott.

Aki érti, értse. Aki nem érti, tőled kérjen világosságot s ne engem zavarjon, mintha én csak egy „e világra jövő embert” (Jn 1,9) is meg tudnék világosítani!

XI. FEJEZET

Példával ábrázolja a Szentháromság titkát.

1. Ki érti a mindenható Szentháromság titkát? Pedig ki nem emlegeti? Ha ugyan tényleg azt említi, mert jaj, ritka lélek beszél úgy róla, hogy tudja is, mit beszél!

Tele a világ sok pörös zajjal, pedig ezt a titkot csak csendes békében lehet szemlélni.

Szeretném, ha az emberek három dolgot meghánynának-vetnének. Egészen más persze ez a három, mint ama Háromság, de éppen ezért adom elibük, hogy fontolgatva, elmélkedve megértsék, milyen messze esik az ember egysége a Szentháromságétól.

E három dolog: lenni, tudni, akarni.

Vagyok, tudok, akarok, vagyis: tudó és akaró vagyok; továbbá tudom, hogy vagyok és akarok, s végül: akarok lenni és tudni. Íme, csak aki ért hozzá, látja, mennyire egységes egy ez a három az eleven valóságban; egy, mint élet; egy, mint lélek; egy, mint lényeg; mennyire nem tűri meg a szétválasztást!

2. Ez a példa mindenkinek keze ügyében van; figyelje meg tehát ki-ki önmagát, vizsgálódjék és feleljen! Ha azonban valaki nyitjára jön e dolognak s nekem el is magyarázza, eszébe se jusson az a gondolat, hogy immár talán ama fölöttünk lévő Változatlanak is kileste titkát. Mert annak létezése is, értése is, akarata is változatlan; de hogy e három dolog alapja-e ott a Háromságnak; vagy minden személyben megvan-e mind a három úgy, hogy mind a három külön-külön mindegyik személyé, ki tudná hamar eldönteni? Vagy mindkét feltevés igaz amaz örök-titkos módokon egyszerűségében is, háromságában is végtelen Lényben, amely önmagának tárgya és célja, mert van, önmagát ismeri, s önmagát örökváltozatlanul ki is elégíti saját egymivoltának nagyszerű bőségével? Meg tudja-e ezt valaki magyarázni? Mer-e valaki e tárgyban vakmerően véleményt mondani?

XII. FEJEZET

Az atya teremtett, a Fiú megváltott, a Szentlélek megvilágosít bennünket.

Folytasd, én hívó lelkem, vallomástételeidet; folytasd és ilyen szavakat mondj uradról:

„Szent, szent, szent vagy Uram, Istenem”. A Te nevedben kaptuk a szentkeresztiséget, Atya, Fiú és Szentlélek; a Te nevedben keresztelünk, Atya, Fiú és Szentlélek; - mert minálunk is Egyszülöttjében teremtett az Úr eget és földet: Egyházának lelki és testi embereit; a mi földünk is pusztaság és üres valóság, s a tudatlanság borúja ködlött rajta, mielőtt a kinyilatkoztatás formája ékesítette. Mert „a gonoszságért dorgálsz az embert” (Zsolt 38,12), s „a te ítéleteid nagy mélység” (Zsolt 35,6); íme azonban lelked a vizek fölött lebeg valóság, s irgalmasságod nem hagyta el nyavalyás mivoltunkat, hanem azt mondtad: legyen világosság!

Legyen világosság, - vagyis: „tartasz bűnbánatot, mert elközelgetted a mennyeknek országát” (Mt 3,2). És mivel „lelkünk megháborodott bennünk, megemlékeztünk rólad, Uram, Jordán földéről” (Zsolt 41,7), a hegy lábánál, amely veled egyenlő, de alázatos lett miértünk, - s elbúsultunk magunkat sötétségünk miatt, megtértünk hozzád s íme: meglett a világosság!

„Sötétség voltunk valamikor, s íme, így lettünk világosság az Úrban!”

XIII. FEJEZET

Istenben való megújulásunk itt a földön nem tökéletes.

1. Világosság vagyunk, nem ugyan a színről színre való látás útján, hanem hitünk által. „Mert a reménység által tartunk meg. A reménység pedig, mihelyt látjuk, nem reménység” (Róm 8,24). Most még olyan az életünk, hogy egyik leseledő örvény zúgása beleszakad a másikéba (Zsolt 41,8), de már túlharsogja őket a te vízeséseid hangja.

Itt a földön még az Apostol is, ki így panaszkodik; „nem szólhattam nektek mint lelkieknek, hanem mint testieknek”, mondom, ő is óvakodik azt gondolni, hogy immár célhoz jutott, hanem elfeledvén, amik mögötte vannak, s azokra terjeszkedvén, amik előtte vannak (Fil 3,13), ugyan sóhajtozik terhei alatt és szomjúhozó lélekkel vágyakozik az élő Istenhez, valamilyen a szarvas a vízforrásokhoz: „mikor jutok el oda?” (Zsolt 41,2). Mennyei lakóházába óhajt átköltözni (2Kor 5,2), s a még mélyebb örvényben lakókat hívogató szóval biztatja: „Ne szabjátok magatokat e világhoz, hanem változzatok el a ti értelmetek megújulása által. Ne legyetek, atyámfiai, gyermekek értelemre nézve, a gonoszságra nézve lehettek ugyan gyermekek, de az értelem dolgában tökéletesek legyetek” (Róm 12,2; 1Kor 14,20). „Oh, értetlen Galaták, ki igézett meg titeket? (Gal 3,1).

2. Immár nem is a maga szavaival, a tieddel beszél; mert elküldötted a magasságokból Lelkedet az által, aki felment a mennyekbe és megindította a kegyelmek árját, hogy az öröm zúgó vizei borítsák el városodat. Őutána vágyakozik a „vőlegény barátja”; megkapta ugyan már a „lélek zsengeit” őáltala, de azért még sóhajtozva várja, hogy Isten gyermekévé legyen és teste szerint is elnyerje megváltását. Őutána vágyakozik, hisz tagja a jegyes-Egyháznak; érette buzgólkodik, hisz barátja a vőlegénynek.

Nem magáért, őérette buzgólkodik; íme nem a maga szavával, hanem a te vizeid zúgásával szólongatja a földi élet örvényében vergődőket, mert remeg sorsuk miatt, nehogy „valamint a kígyó megcsalta Évát az ő álnokságával, az ő értelmük is megromoljon a te Egyetlen Fiadnak, a vőlegénynek egyszerűségétől” (2Kor 11,3).

Oh, milyen ragyogó lesz a valóság, amikor majd színről színre látjuk őt. Akkor majd elapad a könnyhullatás, amely immár kenyerem nekem éjjel is, nappal is, mert „naponkint mondják nekem: hol vagyon a te Istened?” (Zsolt 41,4).

XIV. FEJEZET

E földi életbe hit és remény a mi erősségünk.

1. Sőt belőlem is kiszakad a kérdés: hol van az én Istenem?

Pedig tudom, hol vagy.

Meg is pihenek benned egy-egy keveset olyankor, mikor „kitárom lelkemet magam fölé az öröm és hála szavával” (Zsolt 41,5), ünnepi vigadozó hanggal. Most még szomorúság a lelkem bére, mert el-elhanyaglik, örvénnyé válik, vagy inkább érzi, hogy még mindig örvény. Hitem pedig, amelyet kigyújtottál lépéseim elé az élet éjszakájában, azt mondogatja, „miért vagy szomorú, én lelkem, miért háborgatsz engem? Bízzál az Úrban, íme, hisz az ő igéje a te utad megvilágosítója. Bízzál, ne csüggedj! Majd csak elmúlik az éj, a gonoszság szülőanyja; majd csak elfordul az Úr haragja, amelynek mi is magzatjai voltunk sötétség-korunkban. A

sötétség maradványait hurcoljuk a bűn miatt halálraszánt testben, de majd csak fölragyog a mi napunk is, és eloszlik a sötétség.

Bízzál az Úrban!”

2. „Reggel eléd állok” (Zsolt 5,5) Uram, és rád vetem szemeimet s szakadatlan mondom dicséretedet. Reggel eléd állok és nézem orcám szabadítóját, az én Istenemet, aki „megeleveníti majd a mi halandó testünket is” (Róm 8,11) a bennünk lakó lélek kedvéért, mert irgalmasan ott lebeg a mi sötéten háborgó bensőnk fölött.

Zálog van kezünkben itt e zarándoklás idején, hogy máris világosság lehetünk, s íme, a reménység erejében boldogok vagyunk; a világosság, a nap fiai vagyunk, nem az éjszakáé, nem a sötétségé, - ámbár valamikor azé voltunk.

Megbízhatatlan most még az emberi ítélet; a sötétség fiai között és köztünk csak te tudsz megkülönböztetve eligazodni; mert csak te vizsgálod a szíveket és te tudod igazán nevének nevezni azt, ami világosság, s azt, ami sötétség. Az Írás is azt mondja: „ki választ el minket” (1Kor 4,7), hacsak te nem? Van-e valamink, amit nem tőled kaptunk? Nem egyazon földből alkotott edények vagyunk-e tisztességre, amelyből sok más is készült, de gyalázatra? (Vö. Róm 9,21).

XV. FEJEZET

Hitünk fundamentuma a Szentírás.

1. Oh Uram, a tekintélynek ekkora erősségét senki más, csak te állíthattad nekünk a te isteni Írásodban!

Valamikor még az ég is, amely most mint a (testen a) bőr fölénk feszül, felgöngyöltetik majd, mintha kézirat volna, a te Szentírásod tekintélye ellenben az eget is meghaladja, pedig ama halandó férfiak, akik által kezünkbe adtad, mind eltűntek már a halálban.

Emlékezel, Uram, úgy-e, hogyan felöltöztetted állati bőrökbe az első embereket, amikor bűnük halandókká nyomorítottan őket?! Könyved erősségét, egybehangzó igéid foglalatát, mint valami ruhát, éppen úgy borítottad ránk és terítetted fölénk halandó emberek kezei útján. Sőt éppen az a körülmény, hogy ők meghaltak, az általuk közölt igék tekintélyének szilárdságát még inkább emeli és mindenek fölé, amikre csak vonatkozik, kiterjeszti, hisz az Írás tekintélye az ő korokban még nem volt ilyen világraszóló terjedelmű. Mert akkor még az Írás égi mivoltát nem feszítetted ki fölénk, mint mennyezetet, s a szerzők hírét-nevét haláluk után még nem terjesztetted el az egész föld kerekén.

2. Oh Uram, engedd, hogy kezed munkájába, Írásaid egébe belepillanthassunk; oszlasd el, kérlek, szemünk elől a homályt, amellyel befödözted. Ott van, ott van a te tanulságtétele, a kicsinyek megokosítója. Tedd, Uram, bennünk teljessé dicséretedet a gyermekek és csecsemők ajkáról.

Nincs a világon könyv ennyire megrontója minden felfuvalkodottságnak, ennyire megrontója a te üdvösséged minden megátalkodott és bűneiben makacs ellenségének. Sehol Uram, sehol és soha nem bukkantam tiszta, szent igékre, amelyek úgy ráindítottak volna bűneim megvallására, úgy belesimították volna nyakamat igádba s úgy föllelkesítettek volna ingyen szolgálatodra, mint Írásod tanításai.

Jóságos Atyám, engedj értelmemmel beléjük hatolnom; hisz Írásaidat azok részére szilárdítottad bele a világba, akik meghódolnak előttünk, s íme, én alávetem magamat tekintélyüknek.

Hiszem, hogy a világ firmamentuma fölött másfajta, örök és földi romlás elől elrekesztett vizek vannak. Zengjék ezek örökké neved dicséretét; magasztaljanak téged mindannyian angyalaidnak a mi egeinken túl lakó seregei. Nekik nincs szükségük arra, hogy ezen írott erősségedre függesszék szemeiket, ők nem olvasásból ismerik Igédet.

3. Miért?

Mert színről színre látnak téged örökké s onnan olvassák le idő nélkül, szavak nélkül akaratod örök elhatározásait. Látják, akarják, szeretik. Örök ez a látás, örök amit látnak. Sőt magát akaratodnak örökváltozatlan mivoltát úgy szemlélik, hogy egyben akarják is, szeretik is. Ez a könyv soha be nem csukódik, ez az írás soha fel nem göngyölődik előlük, mert te vagy könyvük, írásuk örökké; mert magasra emelted őket írásod erőssége fölé. A Szentírást a lent lakó emberi nem gyöngesége fölé rendelted, hogy legyen mire föltekintenie, s megismernie könyörületességedet, amely az idők beláthatatlan folyamán keresztül folyton tanúságot tesz rólad, az időknek is alkotómesteréről. „Irgalmasságod ugyanis Uram, az égig ér, és igazvoldod a felhőkig” (Zsolt 35,6).

A felhők rohannak, az ég megmarad.

Igéd hirdetői átköltöznek e világból a másikba, Írásod ellenben a világ végezetéig minden nép kincse marad.

Sőt „az ég és föld is elmúlnak, igéid azonban nem múlnak el” (Mt 24,35); mert az égboltozat összegöngyöltetik, s ami fölé borult, a virágok is minden ékességükkel együtt elhervadnak, igéd azonban megmarad örökké.

Most ködös homályba burkolva s mintegy az egek tükrén keresztül látszik s nem a maga valóságában, mert még ránk sem következett el az, „ami majd leszünk” (1Jn 3,29), ámbár most is immár Fiad kedveltjei vagyunk. Testet vett, az volt a háló, amellyel megközelített minket; kedves-kegyes volt hozzánk, lángra gerjesztett s most illata nyomában iparkodunk járni. „Mikor azonban majd megjelenik, hasonlók leszünk hozzája” (1Jn 3,2), mert meglátjuk a maga valóságában.

Látni a valóság szerint. Ez lesz a mi látásunk, Uram, de most még nincs módunkban.

XVI. FEJEZET

Senki Istent egészen nem ismerheti, csak ő maga.

A magad teljes valóságát azonban, Uram, csak magad ismered teljesen. Mert örökváltozatlan benned a lét, a tudás és az akarat; örök mivoltod tud és akar, örök tudásod létezik és akar, örök akaratod van és tud változatlanul, s valóban nem is volna helyénvaló a te színed előtt, hogy a teremtmény valamely megvilágosítás erejében éppen úgy ismerjen, mint ahogy a változatlan örök-világosság önmagát ismeri. „Ez okon eped utánad az én lelkem, mint a vizet szomjazó föld” (Zsolt 142,6); - amint ugyanis a maga erejéből nem világosíthatja meg magát, éppen úgy a maga szegénységéből be sem tudja teljesíteni vágyakozását.

Nálad van Uram, az élet forrása, s csak a „te világossággal látjuk meg a világosságot” (Zsolt 35,10).

XVII. FEJEZET

Mit jelentenek a tenger, a szárazföld és a föld gyümölcsei!

1. Ki gyűjtötte egy közösségbe a kesergő emberiséget?

Mindenkinek egy az ideiglenes, földi célja: a boldogság. Ezen egy felé iparkodik minden törekvés, jóllehet a világ millió gondban, bajban háborog.

Ki gyűjtötte egybe őket, ha nem a te parancsoló igéd: hogy gyűljenek egybe, egy gyülekezetbe a vizek, s tűnjék elő a szárazföld, az utánad szomjúhozó! Íme, tiéd a tenger, te alkottad, s a te kezeid alakították a szárazat; mert nem a temérdek elkeseredett vágyakozást, hanem a nagy víztömegeket nevezük tengernek.

De azért a gonosz lélek törekvéseit is te fegyelmezed: határt szabsz nekik, vizeik csak addig törhetnek előre, onnan már önmagukba ömlenek vissza a szennyes hullámok.

Így teremtesz ezekből is tengert világkormányzó rended erejében.

2. A száraz, szomjazó földet: az eléd tűnő s e tenger közösségétől más célra elválasztott lelkeket édesvízű rejtett forrásból harmatosítod, hogy a föld is meghozza gyümölcsét. Meghozza. Urának Istenének szava nyomán lelkünk a cselekvő irgalmasság virágait hajtja nemük szerint. Szereti felebarátját úgy, hogy segít rajta földi nyomorúságában. Érzi, hogy ő is magában hordja ugyanazon nyomorúság magvát, hisz a más baján segítő részvét fundamentuma a saját esendő mivoltunk átérzése, mert mindig mellette van az a gondolat, hogy hasonló bajban ugyanolyan segítséget kívánnak maguknak is; segítséget, nemcsak apróságokban s fű módjára hervadó üres jó-akarat formájában, hanem erős kezű, kitartó védelmet és talpraállítást. Olyan legyen az a segítség, mint a termő fa; legyen ereje gyümölcsöző, vagyis az elnyomott szegényt tényleg ragadja ki a hatalmas karmaiból s a törhetetlen igazság kemény öklével tartsa állandóan fölötte a védelem pajzsát.

XVIII. FEJEZET

A lélek szerint igazak hordozzák a földön Isten világosságát.

1. Így, Uram, így fakadjon, kérlek, amint megteszed (a természettel), s amint a magad részéről nekünk is megadod az erőt és lendületet hozzá, így fakadjon az igazság a mi földünkben s igazságosság világosodjék egünkön, hogy valóban világító csillagok gyulladjanak ki a mi világunk firmamentumán!

Törjük meg kenyerünket az éhezőknek, a hajléktalant vezessük házukba, adjunk ruhát a mezíteleneknek, s ne nézzük embermivoltunk részeseit (Iz 58,7). S ha földünk e gyümölcsöket csakugyan meghozza, tekints le rájuk, Uram, s mondd, hogy jól van, azután engeddd, hogy földerüljön világosságunk hajnala, s cselekedeteink e földi terméséért elnyerhessük azt az égi gyönyörűséget, hogy az Élet Igéjét színről színre láthassuk.

Sőt, így már e világban is csillagok módjára világoskodunk, kigyűjtva Írásod égboltozatán.

Ott tanítgatsz ugyanis bennünket, hogy olyan különbséget tegyünk a lelkiek és érzékiek, a lelkieknek élő és az érzékiekre veszett egyéniségek között, mint a nap és éj között; hogy immár ne csak egyedül te válaszd szét titkos ítélettel, mint az egek erősségének megteremtése előtt, a világosságot a sötétségtől, hanem lelki embereid is, kiket ugyanazon egedre tüztél és kegyelmeddel az egész világ előtt nyilván megkülönböztettél, világoskodván a föld fölött

tegyenek szakadást nap és éj között s jelentsék meg az idők haladását, merthogy „a régiek elmúltak és mindenenk megújhódtak” (2Kor 5,17), s hogy most közelebb vagyón a mi üdvösségünk, mint mikor hívőké lettünk, - továbbá, hogy „az éj elmúlt, a nap pedig elközelgett” (Róm 13,11), s megáldod immár az évet egészen, mert munkásokat küldesz aratásodra, amelynek vetőmunkáját mások végezték, s küldesz munkásokat új vetőmunkára is, amelynek aratása csak idők végezetével leszen.

Így töltöd be, Uram vágyakozásainkat s áldással tetézed az igaz életét; - magad ellenben örökugyanaz vagy s megfogyatkozhatatlan éveidbe, mint csűrbe begyűjtöd a mulandó időket. Örök terved szerint indítod ugyanis el a földre égi kegyelmeidet alkalmas időben.

2. „Némelyiknek ugyan a Lélek által a bölcsesség beszéde adatik” (1Kor 12,7-11). Ez olyan ajándék, mint „a nagyobbik világító” (Ter 1,16), s azok kedvéért van, akik nyilvánvaló igazságod fényében, mint a nap keltében gyönyörködnek.

„Másnak pedig a tudomány beszéde ugyanazon Lélek szerint”, mintegy „kisebb világítóul”.

„Másnak a hit, másnak a gyógyítás ajándéka, másnak a csodatevés, másnak a jövendölés, másnak a szellemek megválasztása, másnak a nyelvek nemei.” - Ez mind olyan, mintha csillagok volnának.

„Ezeket pedig mind ugyanazon Lélek cselekszi, osztogatván kinek-kinek, amint akarja” - s kigyűjt hol itt, hol ott egy-egy ilyen csillagot azok üdvössége okából, akinek világít.

A tudás tudománya azonban, amely a hold módjára váltakozó fényű összes titkokat magába foglalja; - továbbá a többi felvilágosító ajándékok, amelyeket előbb csillagokhoz hasonlítottunk, mi ez mind ama Bölcsesség ragyogásához képest, amellyel majd a mi örök nappalunk ékeskedik? Bizony, alig egyéb, mint a ránk szakadni akaró éjszaka alkonyi derengése! Szükségesek azonban azok miatt, akikhez ama bölcs szolgád nem mint lelkiekhez, hanem mint testiekhez kényszerült beszélni, pedig „a tökéletesek között ő is bölcsességet hirdetett” (1Kor 2,16). Így aztán a test szerint való emberiségnek - csak gyermek még, és tej az eledele -, addig is, míg erősödik a szilárd eledelre s tekintete elbírja a napbanézést, ne legyen pusztá és világtalan az éjszakája, hanem érje be a hold és csillagok világoskodásával.

Így tanítgatsz, így oktatgatsz minket, Istenünk, igen bölcs igékkel erős Írásodban, hogy ilyen csudálatos elmélekdedések útján eligazodjunk mindenben, jóllehet most még jelek, idők, napok és évek alá vagyunk rekesztve!

XIX. FEJEZET

A tökéletesség útjáról.

1. Mindenekelőtt azonban: „mosdjatok meg, legyetek tiszták, vegyétek el gondolataitok gonoszságát színem elől” (Iz 1,16), - hogy csakugyan kiemelkedjék a szárazföldre!

„Tanuljatok jót cselekedni, tegyetek ítéletet az árvának, ótalmazzátok az özvegyet” (uo. 17), - hogy a föld tápláló gabonát és gyümölcsfát teremjen.

„Azután jöjjetek, fogjatok szavamon, úgymond az Úr” (uo. 18) - hogy csakugyan olyanok legyetek az ég erősségén, mint világítók s megvilágosítók a földet.

A bibliabeli gazdag ifjú a jó Mestert kérdezte, mit cselekedjék, hogy elnyerje örök életét. Csak embernek gondolta a Mestert, semmi másnak, pedig azért igazán jó a Mester, mert Isten. Hadd harsanjon föl a Mester felelete s kösse a lelkére minden kérdezőnek, hogy tartsa meg a parancsolatokat, ha be akar menni az örök életbe. Vesse el magától a bűnnek, gonosznak minden keserűségét, ne öljön, ne bujálkodjék, ne lopjon, ne tegyen hamis tanúbizonyságot; - hogy kiemelkedjék a szárazföld és megteremhesse a szülők tiszteletét s a felebaráti szeretetet.

- Mindezeket - mondotta a gazdag - megtettem.

2. Honnan tehát a temérdek gaz és tüske, ha a szárazföld igazán gyümölcsstermő?

- Eredj, irtsd ki a kapzsiság burjánzó bozótaid, add el mindenedet, oszd ki a szegényeknek, hozz gazdag lelki termést s kincsed lesz a mennyekben; - azután, ha csakugyan tökéletes akarsz lenni, kövesd az Urat a kiválasztottak társaságában. Az, aki jól tudja, mi a különbség nap és éj között, abban a társaságban hallatja bölcsessége ígét. Ott majd te is megérted a különbséget s neked is világítók gyulladnak ki az ég erősségén, - de csak akkor, ha szíved odaköltözik, ez viszont csak úgy lehetséges, ha ott lesz a kincsed!

Erre tanít jóságos mesterünk.

De jaj, elszomorodott a föld, - terméketlen maradt, tüskék fojtották el rajta az ige palántáját.

Ti pedig választott nép a világ firmamentomán, kik mindent elhagyatok, hogy az Urat kövessétek, ti csak haladjatok az ő nyomában és szégyenítsétek meg a hatalmasokat. Járjatok utána tiszta, szent lépésekkel, világoskodjatok a firmamentumon, hogy az egek hirdessék az ő dicsőségét, mikor nyilván föltárják, mi a különbség a tökéletes, de még nem angyal-lelkek világossága, és a gyarló, de el nem taszított kicsinyek sötétsége között.

3. Szórjátok sugaraitokat az egész föld kerekiségére; egyik verőfényes napról másikra zengjen át a Bölcsesség ígéje, s egyik holdfényben fürdő éj a másiknak hirdesse a tudás szavát. Hold és csillagok az éjszaka fáklyái; sötétsége soha el nem fojtja őket, mert éppen ők hivatvák arra, hogy az éjszakát a maga mivoltához képest megvilágosítsák.

Íme ugyanis, ama nevezetes napon, mintha újra hangzott volna Isten parancsa: legyenek világítók, az ég erősségén, - „lőn hirtelen az égből mint egy sebesen jövő szélnek zúgása, és eloszlott nyelvek jelenének meg mint a tűzláng, mely leszalla mindenkire közölük” (ApCsel 2,2) - és, lelkükben az élet ígéivel, valóban világítókká változtak az ég erősségén.

Oh, pünkösdi-tüzes lelkek, járjatok meg fölséges tüzetekkel a föld kerekiségét! Ti vagytok a világ világossága, amelynek nem szabad véka alá rejtőznie. Íme, akinek tanítványai, apostolai voltatok, fölment a maga dicsőségébe s titeket is magasra emelt. Menjetek csak, hadd ismerjenek meg a föld összes népei.

XX. FEJEZET

Magyarázat a vizek és a belőlük származó állatok titkos értelméről.

1. Termékenyüljön meg a tenger is; sokasítsa műveiteket úgy, hogy „hozzanak elő a vizek csúszómászó élőlényeket”.

Azzal ugyanis, hogy szétválogatjátok az értékeset és az értéktelent, Isten ajka lettetek, amelyen keresztül elhangzott a parancs: „teremjenek a vizek”. - Mit? Nem a természet eleven fakadását. Ez a föld dolga. Hanem csúszómászókat, vagyis: az élő lelkek meglátogató eszközeit, - és madarakat, vagyis erőket, amelyek berepülnek az egész földet.

Titkaid ugyanis, Uram, szent szolgálid fáradozása révén a világ kísértéseinek temérdek hullámverése között is mindenüvé elhatoltak, hogy a nemzeteket megkereszteljék nevedben. Nagyszerű, bámulatos dolgok történtek e téren, olyanok, mint a tenger állatvilágában a roppant szörnyetegek; s követeid hangja magasan szárnyal a föld felett mindig együtt szent könyved erősségével, mert ez adatott nekik vezérkedő tekintélyül minden újtokra. S mikor „az egész földre elhatott szózatuk, s a földkerekség határaitra igéjük” (Zsolt 18,4), egy szavuk, egy beszédjük sem volt, amelynek hangját a világ meg ne hallotta volna, mert te, Uram, áldásoddal megsokszoroztad őket.

2. Vagy talán nem vagyok én jó nyomon mikor így magyarázkodom? Az-e a hibám, hogy különbségtétel nélkül egy rendre szedem a természetfölötti és az „ég erősségéhez” tartozó gondolatokat, meg azon természetes munkákat, amelyek a világ viharos vizein, az ég erőssége alatt történnek?

Nem!

Ami biztos és határozott ismeretünk ugyanis a természetfölötti dolgokról van, azt az egymás után következő nemzedékek immár nem gyarapítják, mert olyanok azok, mint a bölcsesség és tudás csillagai; - bizonyos azonban, hogy földi világunkban való hatásaik sokfélék és különbözők. Áldó kezed védelme alatt mindegyikből új és új hatás fejlődén, megsokszorozódnak, mert te Uram, halandó érzeink sok fogyatékosságáért azzal vigasztalsz minket, hogy az, ami a lelki megismerés szerint egy dolog, az értekek külső világában sok módon nyerhet alakot és kifejezést.

3. Az élet tengere okozta ezt - persze igéd erejében. Az élet tengerének, vagyis a te örök igazságod világától elszakaszkodott emberiségnek sok-sok szükséglete okozta ezt - persze, evangéliumod keretein belül. Az élet hullámai hozták fölszínre; - az élet vizei ugyanis megkeseredtek, poshadni kezdtek, ez volt az ok, hogy igéd nyomán a gyógyulás folyamata ilyen módokon megindult.

Ami a te munkád, Uram, az mind szép, magad pedig, a világ alkotója, kimondhatatlanul szebb vagy mindennél. Íme, ha Ádám el nem szakad vala tőled, nem omlott volna szét ágyékából sós-könnyes tengerként ez az emberiség, ez a mindent feszegető, ez a csontig-velőig gögös, ez az állhatatlanul csapongó emberiség, - s arra sem lett volna szükség, hogy kegyelmeid sáfárjai annyi természetfölötti jellel és szóval fáradozzanak testileg és érzékileg is észrevehető módon az emberiség nagy tengerében.

Íme, ilyen belső értelmet találok én „a csúszómászókban és madarakban”, amelyeket a teremtés könyve említ. Az emberiség ugyanis az effajta őszimbólumok birtokában, a testi szertartások uralma alatt egyetlen lépést sem lendülhetett volna előre, hacsak más, magasabb fokú természetfölötti élet kifejtésére módot nem kap, s az őskinyilatkoztatás küszöbéről reménykedő pillantás nem nyílik neki a beteljesedés irányában.

XXI. FEJEZET

Magyarázat a szárazföldi állatok és a madarak titkos értelméről.

1. Ez a mód, amelyen - nem ugyan a tenger mélysége, hanem a poshadó vizekből kiemelkedett föld: az Egyház - igéd erejében megtermi, - nem ugyan az eleven csúszómászókat és madarakat, hanem - az igazán eleven lelket. Nincs ennek immár keresztségre szüksége; a pogányoknak nem kell az, s neki is igen kellett, mikor még az élet bűnös vizei fődözték. Kellett, mert

senki anélkül be nem léphetett a mennyek országába azon időtől fogva, amióta a belépésnek ezt az útját igazítottad elénk. Jeleket és csudákat sem keres, hogy hite azok nyomán fakadjon; őrá nem érvényes immár az a mondás, hogy nem hisz, hacsak jeleket és csudákat nem lát, mert a hitnek teremtő talaja, amelyből kinőtt, teljesen elkülönült a hitetlenség keserűvizű tengerétől, s különben is „a nyelvek csudája jel, de nem a híveknek, hanem a hitetleneknek” (1Kor 14,22).

A vizek fölé vetettél e földnek fundamentumot, nincs is szüksége azokra a szárnyasokra, amelyeket a víz kitermelt parancsod szerint. Immár csak az kell, hogy igédet plántáld bele, amelyet amaz első követeid hoztak.

Fejtegetjük, hirdetjük cselekedeteiket, de te magad vagy, Uram, az erő, ki az Apostolok hagyományaiban, az Egyházban működöl, a te erődben termelhetik csak ki az (kegyelmi életet) élő lelket. Ez a föld termi meg az ilyen lelkeket, - abban az értelemben, hogy ő az oka a benne történő (kegyelmi) folyamatnak; valamint a (bűnbe esett emberiség nagy) tengere volt oka annak, hogy az ég erőssége alatt működni kezdtek amaz eleven csúszómászók és madarak, amelyekre a földnek immár nincs szüksége, ámbár az Egyház a hívek részére terített lakomádon a gyalázat mélységeiből fölmagasztalt halat eszi; e hal ugyanis éppen azért emelkedett ki a mélységekből, hogy a földet táplálja.

A madarak is, ámbár eredetük a tenger, szárazföldön sokasodnak. Az evangélium első meghirdetésének oka az emberi nem hitetlensége volt: de az evangélium szolgálói most is napról napra temérdek módon buzdítják és áldják a híveket. Minden lélek elevenése ezen föld talajából zsendül ki, mert a világ szerelmétől való óvakodás igazi hasznot csak a már hívő lelkeknek okoz, úgy, hogy a lélek, amely halálosan elhervadt a világ gyönyörűségeinek szolgálatában, immár neked éljen, Uram. Azok a gyönyörűségek halálosak; egyedül te vagy minden tiszta szív éltető gyönyörűsége.

2. Fejtsék ki tehát szolgálóid, Uram, az Egyház földjén hatóerejüket. Immár nem úgy, mint a pogány nép-tengerben tették, hogy ti. csudák, jelek, jövendölések erejében beszéltek és hirdették az igazságot, mert a tudatlanságot, a bámuló csudálkozás szülőanyját, a szokatlan jelek nyomán gerjedt megrendüléssel kellett felrázniok, - jaj, bizony ez a hit kapuja Ádám minden fia részére, aki megfelelkezik rólad, elbúvik orcád elől s örvénnyé változik önmagában.

Ne ez legyen munkájuk stílusa, hanem alkalmazkodják az Egyház jelen helyzetéhez. A talaj, amelyen állanak, kiemelkedett immár az örvény forgóiból; immár életük legyen tükör és buzdító példa a hívek színe előtt. Így aztán nemcsak a füleket, hanem a cselekvő akaratot is megmozdítják, amikor prédikálják: „Keressétek az Istent, és lelketek élni fog” (Zsolt 68,33), és virágzó életnek indul e talajból. „Ne szabjátok magatokat e világhoz” (Róm 12,2), hanem tartózkodjatok tőle. Csak a tartózkodás menti a lelket ott, ahol a vágyakozás halálba rántja. Őrizkedjete az emberkergető büszkeség otromba bűnétől, a bujálkodás hervatag gyönyöreitől és a tudomány hamis cégérétől, így aztán megszelídül bennetek a vadállat, igátokba hajlik a barom, s nem lesz méregfoga a kígyónak.

Mindez ugyanis az emberi lélek vágyakozásait jelenti hasonlatosságok szerint; meg kell azonban jegyezni, hogy a fennhéjázó büszkeség, a fajtalan vágyakozás és a lélekmérgező kíváncsiság a megholt lelkek szenvedélyei. A bűn halálos dermedtsége ugyanis a lélekben nem szünteti meg az indulatokat; a lélek halála úgy történik, hogy elszakaszkodik az élet forrásától, belekerül a mulandó világ sodrába és átváltozik annak hasonlatosságára.

3. Igéd ellenben, Uram, az örök élet forrása lévén, el nem múlik, s éppen azért az szab gátat eltántorodásunknak, mikor folyton figyelmeztet: „ne szabjátok magatokat e világhoz”, hogy a föld az élet forrásának erejében megteremhesse bennetek az élő lelket, az evangéliumok igéiből táplálkozó lelket, a Krisztus követőinek példája szerint megfigyelmeztetett lelket.

Ez az, amit az írás mond: „a maga neme szerint”. Olyan ugyanis az emberi természetünk, hogy legszívesebben a magunk köréből veszünk példát, azért mondta az Apostol is: „legyetek olyanok, mint én, mert én is olyan vagyok, mint ti” (Gal 4,12). Így aztán az indulatokat minden eleven lélek jó állapotokká szelídíti önmagában, amint különben el is rendelted, hogy „szelídséggel végezd dolgaidat, és az emberek dicséretén fölül szerettedni is fogsz! (Sir 3,19). S e megszelídített vadállatok, a gőg és az érzékiség, mértékesek lesznek a bőségben, elégedettek a szükség idején; a méregmentes kígyók sem lesznek ártó veszedelmünkre, hanem agyafűrt mivoltuk óvatossá tesz s csak annyira ereszkedünk bele a természet dolgainak vizsgálatába, amennyi elég, hogy értelmünk a teremtett világban rátaláljon az örökkévalóság nyomaira. Az emberi szenvedélyek ugyanis olyan vadállatok, hogy csak meg kell fékezni gyilkos rakoncátlanságukat, s akkor nemcsak jók lesznek, hanem szívesen el is szegődnek az észhez szolgálattételre.

XXII. FEJEZET

A lélek elindulása a tökéletesség útján.

1. Urunk, Teremtő Istenünk, amint egyszer elszakasztottuk szívünket a világhoz való ragaszkodástól s a gonosz élettől, amely a lelket halálra hervasztotta bennünk; - amint egyszer elküldtünk az istenes élet során újraeledt s beteljesítettük Apostolod ajkáról elhangzó parancsodat: „ne szabjátok magatokat e világhoz” (Róm 12,2), - mindjárt az következik, amit magad is iziben hozzátettél e szavakkal: „hanem változzatok el a ti értelmetek megújulása által”, - de immár nem „a magatok neme” szerint.

Ez a megújulás ugyanis nem azt jelenti, hogy utánozzuk valamelyik előttünk járó atyánkfíát; azt sem, hogy valamely tökéletesebb ember tekintélye szerint igazítsuk életünket. Valamikor ugyanis nem azt mondtad: legyen ember a maga neme szerint, hanem azt, hogy „alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra” (Ter 1,26).

Megújulásunkat tehát úgy érted, hogy fürkésszük ki, mi a te akaratod.

Igédnek nagy sáfárja, az evangélium által sok nemzedék atyja (vö. 1Kor 4,15), nehogy fiai csecsemők maradván mindig tejjel tápláló dajka módjára pályáztatni kelljen őket, ezt tartotta szem előtt, mikor így szólt: „változzatok el a ti értelmetek megújulása által, hogy megválasszátok, mi legyen az Isten akarata szerint jó és kedves és tökéletes!”

2. S te magad is soha azóta sem mondd: „legyen ember”, hanem: alkossunk; - azt sem mondd: neme szerint, - hanem: képünkre és hasonlatosságunkra. Aki ugyanis értelmében megújult s igazságot eszébe veszi és folyton szeme előtt tartja, nem szorul immár emberi igazításra, hogy saját fajából vegyen követni való példát, hanem a te kezéd vezetése alatt iparkodik ő maga kifürkészni, „mi a te akaratod, a jó és kedves és tökéletes”. - Innen túl már a te iskoládba jár, mert fel tud emelkedni arra a magaslatra, ahol megérti, hogy az Isten személy szerint való Háromság, örök belső mivolta szerint pedig oszlohatatlan egység. Ki tudja ezt olvasni a Szentírásból, ahol Isten többes számban mondja: „alkossunk embert”, - de egyes

számban folytatja: „és teremté az embert”; - ugyanígy többesben mondja: „képünkre és hasonlatosságunkra”, - de egyesben folytatja: „és teremté az ő képére”.

Így „újhodik meg az ember annak ismeretére és képmása szerint, ki őt teremtette” (Kol 3,10). - S ha már lelki emberré változott, módjában van mindenről, amit értékelnie kell, ítéletet alkotni, öröla azonban senki teljes ítéletet nem mondhat, hanem csak Isten.

XXIII. FEJEZET

Az Egyház lelki embereinek ítéleteiről és megvilágosodásuk forrásairól.

1. A lelki ember mindent meg tud ítélni, vagyis tudja, hogy (nem alattvalója e világnak, hanem) hatalma vagyon (uralkodni) a tenger halai, az ég madarai, a földkerekség barmai, vadjai és csúszómászói fölött, valamennyi csak mozog a föld hátán. Ez tisztára értelmi munka eredménye, amellyel fölismeri Isten gondolatait a világban, viszont ennek híján az ember értetlenül viseli ember-méltóságát, „olyan, mint az oktalan állatok és hasonló azokhoz” (Zsolt 48,13).

Mivel azért alkottál minket, Uram, hogy jót cselekedjünk, bőséges kegyelmet adtál Egyházadnak. E kegyelem erejében a lélek szerint előjárók is, meg a lélek szerint nekik alárendeltek is természetfölötti módon ítélkeznek. Alattvalókat és előjárókat említettem, meg kell tehát érteni, hogy az embert férfiúvá és nővé teremtetted s kegyelmed rendjében is megtartottad az alárendeltség ezen elvét, ámbár ott nincs különbségtétel sem nemek szerint, sem aszerint, hogy valaki zsidó, vagy görög, szolga, vagy úr.

Egyházadban - ismétlem - előjárók és alattvalók lélek szerint ítélnek.

2. Mire vonatkozik ez a lelki ítélnitudás?

a) Nem vonatkozik a kinyilatkoztatott igazságokra, amelyek firmamentumunkon ragyognak, mert sem okunk, sem jogunk nincs arra, hogy a legmagasabb tekintély felől ítélkezzünk.

b) Nem vonatkozik Szentírásodra sem. Lehet ugyan, hogy egy és más nem világos benne, de mivel értelmünket alávetjük neki, rendületlenül hisszük, hogy az is, amibe pillantásunk be nem hatolhat, biztos és csalhatatlan igazság. S különben is az ember, jóllehet immár lélek szerint él és „meg is újhodott Isten ismerete és annak képmása szerint, aki őt teremtette” (Kol 3,10), ne akarjon „ítélője lenni a törvénynek, hanem legyen teljesítője” (Jak 4,10).

c) Nem vonatkozik arra a különbségtételre sem, hogy kik a lelki, és kik a testi emberek, hacsak a te pillantásod ismeri őket, a mi szemünk láttára pedig még semmi olyant nem műveltek, hogy gyümölcsseikből megismerhetnők mivoltukat. Te ellenben ismered a tiedet, különválasztottad és titkos terved szerint meghívtad őket, mielőtt megvolt volna az egek erőssége.

d) Nem vonatkozik végül, akármennyire lelki ember is valaki, a világban nyugtalankodó embertömegek örök sorsára sem. „Mi köze azokhoz, akik kívül vannak?” (1Kor 5,12). Úgysem tudja, ki jut el közülük kegyelmed boldogságába, s ki öröködik meg az Istentől való elrugaszkodás keserű állapotában!

Az ember tehát, akit kegyelmed hasonlatosságodra újjáalkotott, nem kapott hatalmat az egünkön világoskodó (a) alapigazságokra; sem (b) az Ég titkainak könyvére; sem (c) arra, hogy megállapítsa, kik a te ősmeghívásod szerint a világosság és sötétség fiai; sem (d) az

ember-tengerek örök sorsának fürkészésére; - ellenben kapott hatalmat a tenger halaira, az ég madaraira, a földkerekség barmaira és csúszómászóira, valamennyi csak mozog a föld hátán.

3. Ezen a téren ítél. Helyesli, ami jót, elveti, ami rosszat talál. Ítéloképességének forrásai ezek:

a) A szentségekben való részesedés. Ezekkel avatod föl mindazokat, akiket könyörülő kezéd a „nagy vizekből” partra segít.

b) A hal lakomája. A mélységekből felmagasztalt halat szokta ugyanis a föld (az Egyház) nagy áhítattal fogyasztani.

c) Az igék értelme és ama beszédek, amelyek Írásod tekintélye és mintegy annak firmamentuma alatt elhangzanak. Mik ezek? Igehirdetés, igemagyarázat, fejtegetés, bizonyítás, hálaadás és könyörgés, amelyek szolgálád ajkairól eleven beszédben elhangzanak úgy, hogy a hívek gyülekezete rámondhatja: Amen. Az ok, ami miatt e temérdek beszédet érzékekkel jól felfogható módon elő kell adni az, hogy örvény a világ és vak a test: nem tud gondolatokkal foglalkozni, hanem valósággal bele kell az igazságot a fülekbe harsonáznia. Íme tehát a szárnyasok, ámbár eredetük a tenger, csakugyan a szárazföldön sokasodnak (XXI. fej.).

A lelki ember ítél, helyeslén, ami jót, elvetvén, ami rosszat talál, a hívek cselekedeteiről, erkölcséről és alamizsnáiról is, mert ezek a föld (Egyház) gyümölcsei. Ítélt az eleven lélek dolgairól, amelynek indulatait tisztaság, böjt, jámbor elmélkedések fegyelmezik. Ítélt mindenről, amit érzékei útján felfoghat.

Egy szóval: azt akarom mondani, hogy mindenbe van beleszólása, amiben ereje és módja vagyton javítani.

XXIV. FEJEZET

Magyarázat a teremtő áldásának titkos értelméről.

1. De micsoda titokra bukkanok megint? (Ter 1,28). Íme, megáldod, Uram, az embereket, hogy növekedjenek, sokasodjanak és töltsék be a földet. Nincs e szavakban intésed, hogy más valami értelmet keressünk? Miért nem adtál ugyan áldást a világosságra, amelyet napnak neveztl? Miért nem az ég erősségére, a nagy világítókra, a csillagokra, a földre, a tengerre?

Kedvem volna azt mondani, Uram, hogy az áldás ezen ajándékát egészen külön az embereknek akartad adni, hisz képedre és hasonlatosságodra alkottad. Kedvem volna ezt mondani, - de az Írás szerint ugyanígy a halakat és tengeri szörnyetegeket is megáldottad, hogy növekedjenek, sokasodjanak és töltsék be a tenger vizeit; s a madarakat is, hogy szaporodjanak a földön.

Azt is mondanám, hogy áldásod az élőknek csak azon fajtáira vonatkozik, amelyek nemzés útján önmagukból szaporodnak; - de az Írás nem terjeszti ki az áldást a fákra, növényekre és a föld állataira, mert sem a füveknek, sem a fáknek, sem a vadállatoknak, sem a kígyóknak nem mondotta az Úr: növekedjétek és sokasodjatok; - pedig ezek is, mint a halak, madarak, emberek, nemzéssel növekednek és tartják meg fajukat.

Mit feleljek tehát, oh örök Igazság, én megvilágosítóm? Azt-e, hogy itt nincs felelni való, mert külön értelem nélkül mondottad azon igéket? Távoly legyen, jószágos Atyám, hogy igéd szolgálja ilyent merjen mondani! És ha én igéid igaz jelentését nem tudom felfogni, fejtegetések azok, akik jobbak, vagyis megvilágosultabbak, mint én, - ki-ki a tőled nyert talentum szerint.

De azért legyen kedves színed előtt az én vallomásom is, mikor nyíltan kimondom azt a meggyőződésemet, hogy semmi esetre sem ok nélkül mondtad, amit mondtál. S nem is akarom elhallgatni az igék olvasása közben bennem felvetődő gondolatokat. Az Írás igazságot beszél, de nem látom, mi akaszthat meg engem abban, hogy könyveid képletes kifejezéseit a magam felfogása szerint magyarázzam.

2. Tudom ugyanis, hogy az érzékek világában sok módon lehet valamit jelezni, amit a lélek egy módon ért, s viszont sok módon értelmezhet valamit a lélek, aminek az érzékek körében csak egy jele van. Például ezen egyszerű fogalmat: Isten és a felebarát szeretete, mennyi különféle jellel, mily temérdek nyelven, s mindegyik nyelvben a szavaknak hányféle változatával lehet külsőleg kifejezni! Valóban így csak a vizek állatvilága tud sokasodni.

S te, ki e sorokat olvasod, figyeld meg, hogy annak, amit az Írás egy módon s mindig ugyanazon szavakkal mond: kezdetben teremté Isten a mennyet és a földet, - nemde sok értelmezése vagyon, nem ugyan tévedések és csalódások útján, hanem jogos és helyes felfogások sokasága miatt?! Ilyenformán nőnek és sokasodnak az emberi nemzedékek!

Ha tehát a dolgokat nem képletes módon, hanem a maguk valóságában értjük, akkor e szavak; „növekedjetek és sokasodjatok”, mindazon teremtményekre vonatkoznak, amelyek magról szaporodnak.

Ha ellenben úgy kezdjük, mint átvitt értelmű beszédet, - s gondolom, hogy inkább ez az Írás szándéka, mert bizonyára nem ok nélkül terjeszti ki az áldást csak a tengeri és emberi magzatokra, - temérdek sokféle sokasodásra vonatkozik.

Vonatkozik a szellemi és anyagi teremtményekre, mintegy a mennyben és a földön.

Vonatkozik az igaz és gonosz lelkekre, mintegy a világosságban és a sötétségben.

Vonatkozik a szent Szerzőkére, akik a Törvény meghirdetői voltak, mintegy az ég erősségén, amely a felső és alsó vizek szétválasztója.

Vonatkozik a bűneik miatt boldogtalan népekre, mintegy a tengerben; - de a jámbor lelkek buzgólkodásának sokasodására is, mintegy a szárazföldön.

Vonatkozik az irgalmas cselekedetekére e jelen életben, mintegy a megtermő növényekére és gyümölcsfákéra; de a lelki ajándékokéra is, amelyek a szívek nagy épülésére fellángolnak, mintha az égbolt világítói volnának.

Vonatkozik a mértékesen megfegyvelmezett indulatokéra, - az eleven életet élő lélekben.

3. Ezen esetek egy szálig sokaságot, bőséget, növekedést tárnak elénk. A fejlődésnek, sokasodásnak azt a módját azonban, hogy ti. egy a dolog, de sok a kifejezési módja, vagy egy a kifejezés, de sok az értelmezése, - ezt a módot egyedül az érzékelhető jelek és az értelem gondolati munkája terén találjuk. A „vizek származékai” néven az érzékek körébe tartozó jeleket értettük, amelyek nyomorult testi mivoltuk miatt szükségesek; - viszont az emberi szaporodást átvitt módon az értelem munkájára alkalmaztuk, mert az emberi elme igen termékeny.

Így értelmezve az Írás szavait, hiszem, hogy a dolgok itt említett mindkét rendjére mondtad, Uram: „Növekedjetek és sokasodjatok!” Értem azt is, hogy áldásod erőt és módot adott nekünk egyrészt sokféleképpen kifejezni azt, amit csak egy módon ért és tart; másrészt sokféle értelmezéssel hüvelyezni az Írás valamely mondását, *ha az egy ugyan*, de homályos.

Telnek, népesednek tehát a tenger vizei, amelyeket csak új meg új jelek és képek tudnak hullámmásba hozni, telik, népesedik az emberi elme szüleményeivel a föld is, amely a szent kutatások erejében emelkedik ki mindjobban a vizekből az ész uralkodása alatt.

XXV. FEJEZET

A tápláló gyümölcsök értelmezése.

1. Uram, meg akarom azt is mondani, miféle gondolatokat szül bennem az, ami Írásodban ezután következik. Vonakodás nélkül megmondhatom, hisz igazat és csak azt mondom, amire igéid kapsán indítasz engemet. Erős a hitem, hogy csak tőled lehet igazmondásunk, mert te Igazság vagy, „minden ember pedig hazug” (Zsolt 115,2 [11]), - következőleg a hazug csakugyan a magából beszél. Én meg a tiedből beszélek, hogy igazat mondhassak.

Íme, az Írás szerint „eledelül adtál nekünk minden maghozó füvet a földön, és minden fákát, melyeknek nemök szerint magvuk vagyon önmagukban” (1Ter 29). Nemcsak nekünk, hanem az ég minden madarának, s a föld összes barmainak és csúszómászóinak is; - a halaknak és a tenger nagy szörnyetegeinek ellenben nem.

2. Említettem már, hogy a föld gyümölcsei átvitt értelemben az irgalmasság cselekedeteit ábrázolják, mert azok is termőföldből erednek s az élet nyomorúságait enyhítik. Ilyen termőföld volt például Onesiforus. Egész házanépét betöltötte irgalmassággal, mert gyakran feltáplálta Pált (2Tim 1,16) és nem szégyenkezett láncá miatt. Hasonló módon cselekedtek vele s ugyanilyen gyümölcscsel ékeskedtek a macedóniai testvérek is, mert „amiben szűkölködött, ők kipótolták” (2Kor 11,9). S milyen keserűen szól egynémely fákról, mert megtagadták tőle gyümölcsük adóját! Azt mondja; „Első védelmemnél senki sem volt velem, hanem mindnyájan elhagytak. Ne tulajdoníttassék ez nekik!” (2Tim 4,16).

Mindez ugyanis jár a hitbéli tudomány oktatómestereinek s az isteni titkok magyarázóinak. Jár nekik, mert ők is emberek! Jár nekik, mert ők megvilágosított lelkek, példaadóink a megtartóztatásban. Jár nekik, mert ők az ég madarai, az ő szárnyalásuk nyomán kél temérdek áldás a földön, íme ugyanis „az egész földre elhatott az ő szózatuk” (Zsolt 18,5).

XXVI. FEJEZET

Hogyan táplálnak az irgalmas cselekedetek?

1. Kiket táplálnak az irgalmasság gyümölcsei? Azokat, akik öröme gerjednek miattuk, de ez az öröm ismeretlen azoknak, akiknek „has az istenök” (Fil 3,19). Nem az adomány maga az adakozó gyümölcse, hanem a lélek, amellyel ad. Az Apostol az Úrnak szolgált, nem érzékeinek, világosan látom tehát, mi volt örömének igazi oka. Látom s szívvel, lélekkel részt veszek örömében. Nem az adomány, hanem az öröm volt tápláló kenyere, amint őszintén meg is vallja, mondván:

„Fölötte megörültem pedig az Úrban, hogy valahára megújultatok a felőlem való gondoskodásra nézve, amint előbb is gondoskodtatok, de aztán meguntátok” (Fil 4,10).

A filippibelieket tehát a sokáig tartó kelletlenség meghervasztotta és a jó cselekedet gyümölcsét mintegy leszárította róluk. Immár örül az Apostol; - nem a magam érdekében, nem azért, hogy szükségében föltámogatták, hanem azért, mert „megújultak”. Ilyen értelemben beszél tovább: „Nem a fogyatkozás miatt mondom ezt, mert én megtanultam, hogy amim van, azzal megelégedjem. Tudok szűkölködni is, tudok bővelkedni is (mindenütt és mindenben tanultam), megelégedni is, éhezni is, bővelkedni is, nélkülözni is. Mindent megtehetek az által, aki engem megerősít.”

2. Mi tehát örömed forrása, Istennek nagy embere? Minek örülsz, mitől üdülsz, te Isten ismeretében és Teremtőd hasonlatosságában megújhodott szent férfiú? Te lobogó lélek, önmagad szörnyű felfedezője, mestere a titkok világában szárnyaló szónak? Valóban, ilyen egyéniségnek ilyen táplálék jár!

Mi táplál, mi éltet téged?

Az öröm!

Lássuk csak, mi következik. „Mindazonáltal jól cselekedtetek, hogy részt vettetek szorongatásomban.”

Azért örült, azért üdül tehát, hogy a hívek jól cselekedtek. Nem azért, mert szorongatása enyhült, hisz a Zsoltáros szavai zengnek lelkében: „a szorongatásban tágítottál rajtam” (Zsolt 4,2), - s megmondja, hogy tud bővelkedni is, tud szűkölködni is, mert Te erőt adsz neki mindenben.

„Tudjátok ti is - írja -, filippibeliek, hogy mikor az evangéliom kezdetén elmentem Macedóniából, egy község sem volt velem viszonyban a kiadásra és bevételre nézve, hanem csak ti egyedül.”

„Mert Thesszalonikába is küldöttetek egyszer-másszor szükségemre valót.”

Azért örül tehát, mert a hívek visszatértek a jócselekedetekhez; azért vigad, mert megújultak, mint mikor a föld új termő-erőre zsendül.

Talán e szavakból: „szükségemre valót küldöttetek” - az következik, hogy ez volt örömének okozója?

3. Nem.

Honnan tudjuk?

Saját következő szavaiból: „Nem mintha adományt keresnék, hanem bő nyereményt kívánok a ti számotokra.”

Tőled tanultam, Uram, különbséget tenni az adomány és a gyümölcs között. Mi az adomány? Maga a dolog, amit a szükség enyhítésére ad valaki, például pénz, étel, ital, ruha, lakás és bárminő anyagi segítség. A gyümölcs ellenben az adakozó istenes jószándéka. Jóságos Mesterünk is nemcsak azt mondja: „aki prófétát fogad be” (Mt 10,41), - „aki igazat fogad be”, hanem hozzáteszi: „a próféta nevében”, „az igaz nevében”; mert így a jótévő a próféta jutalmát, az igaz jutalmát kapja. Továbbá nemcsak azt mondja: „ha valaki italul egynek e legkisebbek közül egy pohár hideg vizet ad”, - hanem először hozzáteszi: „hacsak a tanítvány nevében is”, - és csak azután fejezi be az ígérettel: „bizony mondom nektek, nem veszi el jutalmát”.

Mi itt az adomány? Befogadni a prófétát, befogadni az igazat, pohár hideg vizet adni a tanítványnak.

És mi a gyümölcs? Ugyanezt a próféta nevében, az igaz nevében, a tanítvány nevében cselekedni. Így Éliás prófétát is az irgalmasság gyümölcse táplálta, mert az özvegy tudta, hogy Éliás az Isten embere, s éppen ezért sietett segítségére (3Kir 17,6). Amit a próféta a holló révén kapott, adomány volt, s nem lelkének használt, hanem testét táplálta, amely ezen eledel nélkül el is pusztulhatott volna.

XXVII. FEJEZET

Istenes szándék nélkül a jótétemény nem igazi táplálék.

Mindezek alapján kimondom az igazat, Uram, színed előtt!

Mikor hitetlen és tudatlan emberek, akiket először még az első szentségekkel fel kellene avatni és nagy csudatételekkel meg kellene nyerni, - meggyőződésünk szerint az Írás ezeket érti a halak és tengeri szörnyetegek elnevezésén, - mikor, ismétlem, ilyen emberek szolgálókat felkarolják, megüditik, vagy az élet valamely más bajában segítségükre vannak, a segély, amit adnak, sem az adakozó, sem a szükségten szenvedő szempontjából nem igazi segítség.

Miért?

Azért, mert sem az irgalmasság belső indító okát, sem igazi célját nem ismerik. Cselekedtüket tehát nem igazítja istenes jószándék; következésképp a segélyezettek sem örülnek az adományoknak hisz egyelőre még semmi lelki gyümölcstől nem látnak. Nem igazi táplálék az ilyen segély, mert a lélek abból táplálkozik, aminek örülni tud.

A halak és szörnyetegek, vagyis a hitetlen és tudatlan lelkek ezért nem részesülhetnek ama csudálatos eledelben, amely csak a tenger keserű hullámainál immár elrekesztett és megkülönböztetett földön tud megteremni.

XXVIII. FEJEZET

Ami részek szerint jó, igen jó a maga teljességében.

„És láttál Uram, mindent, amit alkottál, és íme, igen jók valának.”

Mi is látjuk, mi is igen jónak találjuk.

Alkotásaid minden rendjét, mikor parancsoló igéddel egyenkint létre hoztad, külön-külön megnézted és jónak találtad. Megolvastam: hétszer írja az Írás, hogy megnézted és jónak találtad alkotásodat, nyolcadszor pedig azt mondja, hogy megnézted egész munkádat és íme, a maga nagy egészében nemcsak jó, hanem igen jó volt. Egyenkint csak jók voltak, valamennyi együtt: igen jó.

Példa erre egy-egy szép test is. Az olyan test ugyanis, amely csupa szép tagokból áll, szépség dolgában igen magasan áll bármelyik tagja fölött, mert szépségét éppen a tagok tökéletes egymáshoz illeszkedése adja, ámbár külön-külön is szép mindenik.

XXIX. FEJEZET

Isten nem időben beszél és cselekszik.

Sokat törtem a fejemet azon a kérdésen, hogy csakugyan hétszer vagy nyolcszor láttad-e jóknak alkotásaidat, amelyek megnyerték tetszésedet; - de a te látásodban nem akadok időre, ami nélkül pedig nincs értelme annak, hogy ennyiszor vagy annyiszor nézted meg műveidet.

Aztán így okoskodtam:

- Ugye, Uram, Írásod igazat mond, hisz te magad, az igazmondó örök igazság adtad a kezünkbe? Miért erősködtél tehát, hogy a te látásodban nincs idő, mikor Írásod úgy adja elő a dolgot, hogy naponkint megnézted és jónak találtad művedet, s én meg is tudom számlálni, hogy hányszor tartottál ilyen szemlét?

Mivel Istenem vagy, megfelelsz a kérdésre, sőt siketségemet is túlharsogva nagy szóval kiáltod bele szolgád lelki füleibe válaszodat:

- Ember, vedd eszedbe, hogy amit az Írás mond, én mondom!

Az Írás idő szerint beszél, az én ígémhez pedig nincs köze időnek, mert velem egyazon örökkévalóságban van. Amit ti az én lelkem által láttok és mondotok, azt én az örökkévalóság szerint látom és mondom. Mikor tehát ugyanazokat a magatok módján idő szerint látjátok, én nem úgy látom, és beszédem sem időben esik, jóllehet ti, amit időben láttok, idő szerint beszélitek.

XXX. FEJEZET

Egynémely manicheus tévelygések a dolgok eredetéről.

Megértettelek, Uram.

Jól esett igazságod e csepp méze ajkamnak, mert íme, vannak emberek, alkotásod gáncsolói, akik azt hánytorgatják, hogy sok mindent kényszerből teremtettél, mint például az égboltozatot és a csillagrendszereket. S nem is magad alkotta anyagból, hanem olyanból, amely máshol, másvalaki kezéből eredt, te csak egybegyűjtötted, rendezted és egyesítetted akkor, mikor őselleneidet legyőzve a világegyetem épületét megépítetted, hogy mint védősánc a letiport ellenség újabb lázadásának még a lehetőségét is kirekessze. Van azon kívül sok egyéb - mondják -, amit sem nem teremtettél, sem nem rendeztél; például a húsból álló testeket, továbbá az igen apró állatokat, végül a gyökérrel kapaszkodó növényeket. Szerintük mindezeket valamely ellenséges szellem, valamely nem tőled származó, veled huzakodó hatalom termeli és alakítja a világegyetem alsó részein.

Csak esztelenek beszélhetnek így. Esztelenek, mert nem a te szellemedben vizsgálják műveidet s nem ismernek meg téged alkotásaidban.

XXXI. FEJEZET

A jámbor lélek Isten szemeivel iparkodik nézni a világot.

1. Akik pedig szellemed szerint vizsgálódnak, úgy látják a világot, hogy valósággal te nézed rajtuk keresztül. Mikor például jónak tartják, te tartod jónak, s ami érted tetszik nekik, az tulajdonképpen te vagy, s amit a te Lelkedben kedvesnek találunk, az neked is tetszik bennünk. „Mert ki tudja az emberek közül, amik az emberben vannak, hanem csak az ember lelke, aki őbenne vagyon? Úgy amik Istenben vannak is, senki sem tudja, hanem csak az Isten Lelke. Mi pedig nem a világ lelkét vettük, hanem azon Lelket, aki Istentől vagyon, hogy megtudjuk, amiket Isten nekünk ajándékozott” (1Kor 2,11-12).

Én is azt mondom, amit az Apostol: úgy van, senki sem tudja, amik Istenéi, hanem csak az Isten Lelke. De akkor hogyan van az, hogy mi is tudjuk, mik azok, amiket Isten nekünk ajándékozott?

S már hangzik a válasz, hogy amit e téren az Isten lelke által megtudunk, igazában azt is egyedül csak Isten Lelke tudja. Amint ugyanis joggal mondja az Írás azokról, akik Isten Lelkének erejében nyilatkoznak, hogy: „nem ti vagytok, akik beszéltek”, - éppen olyan joggal mondhatom az Isten szellemében megvilágosodott lelkekről: nem ti vagytok, akik tudtok (Mt 10,20). S továbbfejtve a gondolatot, nincs-e igazam, ha az Isten Lelke által látókra is azt mondom: nem ti vagytok, akik láttok?! Következőleg amit Isten Lelke által meglátva jónak találnak, nem ők, hanem Isten találja jónak.

2. Az emberi értékelésnek azonban többféle módja van.

Lehet, hogy egynémelyek a jót rossznak tartják, mint amaz esztelenek, akikről előbb (XXX. fej.) megemlékeztünk.

Másik érzékelési mód az, hogy az ember jónak találja a jót, amint közönségesen az embereknek kedvükre van teremtett világod, mert jó; - baj azonban, hogy nem te vagy tetszésük igaz alapja; ezért aztán nem benned, hanem inkább a teremtményben kívánnak örvendezni.

Végül a harmadik mód szerint a jót jónak látja az ember, de úgy, hogy ezen értékelést igazában Isten végzi; aminek az a magyarázata, hogy az ilyen ember Istent szereti a teremtményben, s nem szeretné, hacsak nem a Lélek által, akit Isten beléje adott, - „mert az Isten szeretete kiöntetett a mi szívünkben a Szentlélek által, aki nekünk adatott” (Róm 5,5). - Ebben a Lélekben látjuk, hogy minden, ami csak beletartozik a létezők nagy rendjébe, jó, mert attól ered, aki Van; nem bizonyos keretek között, hanem örökké Van!

XXXII. FEJEZET

Vigadozó áttekintés Isten összes munkáiról.

Hála légyen neked, Uram, hogy megadtad nekünk a látást!

Íme, kitártad szemünk elé az eget és a földet, az anyagi világrendszer felső és alsó részét, szellemi és testi alkotásaid mindenségét. Fölséges egésszé igazította egybe kezded a részeket, akár az anyagvilágunk roppant tömegén külön, akár meg ezen is túl, a teremtés egész munkáján jártatjuk eszünket.

És beleömlesztetted a fényt, szemünk barátját, a sötétség ragyogó ellenfelét.

És megépítetted fölénk az egek erősségét. Mi az? A világ ős-szerkezete? Elválasztója a magas túlvilági és az alacsonyabb anyagi vizek zuhogó áradatának? Vagy talán a levegő birodalma - mert ez is az ég nevet viseli -, amelyben a madarak keringenek két víz között: fölöttük a páráktól nehéz felhők, a csendes éjkek harmatozói, alattuk a föld méltóságosan hömpölygő folyói?

És egybegyűjtötted a vizeket, és szemünk előtt vannak a tengerek beláthatatlan, gyönyörű síkságai.

Megmutattad a földet is, először öskopár, azután kialakított formájában; alakot adott neki, hogy ékes rendje szemünk öröme legyen s szülőanya lehessen minden fának, minden virágnak.

Fölöttünk ontják ragyogó fényüket az égboltozat fényforrásai: a nap, napjaink egyetlen királya; a hold és csillagok, az éjszaka szelíd fényű vigasztalói; valamennyien együtt ők jelzik és mutatják az idő forgását.

Temérdek vizeink termő méhe tele van halakkal s vízi állatokkal, sőt a madarakat is segítik, mert a vizek párolgása vastagítja és teszi alkalmassá a levegőt a repülés elhordozására.

A föld orcáját a szárazföldi állatok ékesítik s különösen az ember. Mert az embert képed szerint való hasonlatossága, vagyis értelmének és okosságának ereje minden oktalan állat fölé emeli. S valamint az ember lelkében van, ami fontolgat, dönt és vezérekedik, s van, ami ennek engedelmeskedni tartozik, - éppen ilyen rend szerint teremtetted meg a férfi számára az asszonyt, mert azt akartad, hogy ész és értelem dolgában egyazon természete legyen, de nemének különbsége okán a férfi hatalma alá tartozzék úgy, amint a szenvedélyek és vágyakozások is a helyes cselekvés módját fontolgató és megállapító értelem hatalma alá vannak rekesztve.

Hála neked, Uram, hogy mindezt láthatjuk s egyenkint jónak, az egész mindenséget pedig igen jónak ítélni.

XXXIII. FEJEZET

Isten teremtette a világ anyagát s rögtön formát is adott neki.

Dicsérnek Uram alkotásaid, hogy szeressünk téged.

Szeretünk, Uram, hogy műveid dicsérjenek téged.

Van idő szerint való kezdetük és végük, van születésük és elmúlásuk, van virágzásuk és hervadásuk, van szépségük és szépségükből kifoszlásuk. Megvalósul tehát rajtunk az, hogy van reggelük és estéjük, bár e változás egynemelyeknél szembeötlő, másoknál rejtett folyamat.

Te alkottad ugyanis őket. Semmiből. Nem magadból, nem tőled független - nem megelőző -, hanem együtt és egyszerre teremtett anyagból; együtt és egyszerre teremtett anyagból, mondom, mert az alakatlan anyagot minden időhaladék nélkül megalkotása után rögtön ki is alakítottad.

Van ugyan különbség a menny anyaga és alakja, s a föld anyaga és alakja között, de mindkettőt egyszerre alkottad, az anyagot egyszerűen semmiből, a világ ékes alakját pedig a kaotikus ősanyagból úgy, hogy az anyag megteremtését a forma kialakítása késedelem és időbeli különbség nélkül nyomon követte.

XXXIV. FEJEZET

Nagy áttekintés a lelkek sorsáról.

1. Azt is megértettük, Uram, mit akartál nekünk azzal kijelenteni, hogy a mindenséget bizonyos rend szerint teremtetted s ugyanazon rendet könyvedben is megíratad; megértettük, hogy egyenkint jó, összességében igen jó volt Igédben, Egyszülött Fiadban minden idők előtt, a reggelek és esték váltakozása előtt megteremtend öök szándékod szerint a mennyet és a földet, Egyházad fejét és testét.

Mikor pedig elkezdted öök terveidet időbeli valóságokra átváltani, hogy magadról is kinyilatkoztatást adj és tönkrement mívoltunkat rendbe igazítsd, - mert már görnyedtünk a bűn igájában és messze tőled sötét örvény volt börtönünk -, leszállt fölénk könyörölő Lelked, hogy alkalmas időben fölsegítsen bennünket. Megigazulást adott a bűnösöknek, elválasztottad őket a gonoszoktól. Szilárd alapokra helyezted Írásod tekintélyét az előjárók részére is, akik készséges lélekkel fogadják irányításodat, az alattvalók részére is, aki emezeket engedelmesen követik.

A hitetlenek tömegeit is nagy szövetségbe engedted tömörülni, hogy híveid buzgósága annál nyilvánosabb legyen és gazdagon teremje neked az irgalmasság cselekedeteit még olyan fölséges módon is, hogy némelyek mindenüket kiosztják a szegények között a mennyek országa kedvéért.

2. Azután csillagokat gyűjtöttál ki Egyházad firmamentumán, az élet igéjével ékes szenteket, akik a kegyelmek és adományok erejében fölséges példájukkal és tekintélyükkel fényeskednek a hívek előtt.

A pogány népek fölavatására szentségeket, kézzel fogható csudákat és Könyved erősségéből igehirdetést rendeltél; ez híveidnek is nagy áldás, és íme, ezen eszközöket mind az anyagi világ köréből vetted.

Végül a hívek kegyelmi életet élő lelkét szent és tiszta érzelmekkel és az önmegtartóztatás felébresztésével alakítottad. Hogyan? Úgy, hogy a lelket, amely immár egyedül neked hódol és semmi földi példa és esemény nem vonzza, saját képedre és hasonlatosságodra megújítottad, és a reád vonatkozó legfőbb értelmi megismerésnek az ész minden munkáját, mint férfinak az asszonyt, alárendelted benne.

Mivel pedig a híveknek saját tökéletesedésük okán nagy szükségük van a földi zarándoklás idején szolgálid mindenfajta működésére, akarod, hogy a hívek szolgálidat minden életszükségletükben adományaikkal támogassák. Jóságos áldozataik majd meghozzák a gyümölcsöt.

Mindezt látjuk, Uram, és igen jónak találjuk. Te magad vagy bennünk a látó, mert te adottál belénk szellemet, hogy így lássuk műveidet s szeretetre induljunk irántad.

XXXV. FEJEZET

Imádság az öök békességért.

Uram, mindent megadtál, - add meg majd békédet is. A biztos békét, a szombati nagy békét kérjük tőled, azt a békét, amelynek nem lesz estéje. Íme, ez az egész csudálatosan berendezett világ, amelyet alkotó részei szerint is igen jónak ítéltél, elmúlik majd, ha leéli korszakait. Elmúlik, mert nemcsak hajnalt adott neki, hanem alkonyatát is megrendelted.

XXXVI. FEJEZET

Miért nem volt a hetedik napnak alkonyata.

A teremtés hetedik napjának nem volt estéje, nem volt lenyugvása. Megszentelted, hogy örökké megmaradjon. Teremtő munkád után a hetedik napon megpihentél, ámbár amaz „igen jó” műveket elfáradás nélkül alkottad, s most Könyved e szavai folyton hirdetik, hogy életünk munkája után, mely azért igen jó, mert a te ajándékod, az örök szombatunk nekünk is meglesz benned pihenésünk.

XXXVII. FEJEZET

Az örök életben Isten lesz a mi elpihenésünk.

Ott is éppen úgy pihensz majd bennünk, ahogyan most működöl bennünk; s a nyugalom, amelyben részesedünk, éppen úgy a tiéd lesz általunk, amint mind e művek most a tied általunk. Mert a te életed, Uram, örök cselekvés, örök pihenés. Látsz, de nem idő szerint; cselekszel, de nem idő szerint; pihensz, de nem idő szerint, - s mégis a te munkád minden látás, ami időben történik, sőt minden idő és minden elpihenő kibontakozásunk az időből.

XXXVIII. FEJEZET

Jóságunk állhatatlan, értésünk tökéletlen, - Isten lesz örök befejezésünk.

Látjuk kezeid munkáit, mert vannak, s azért vannak, mert te látod őket. Künn látjuk, hogy vannak, benn látjuk, hogy jók; te ellenben abban látod, hogy vannak, amiben láttad, hogy lesznek. Mi bizonyos időben fölgerjedtünk, hogy jó útra térjünk, mert Lelked megillette szívünket; - azelőtt meg jaj, elszakadtunk tőled és a bűnök felé vitt indulatunk; te azonban, Istenünk, egyetlen, legfőbb Jóság, soha meg nem szüntél jót cselekedni.

Ha van is kegyelmes ajándékodból egynémely jó művünk, egy sem tart örökké; csak a remény van meg bennünk, hogy munkánk után megpihenhetünk fölséges szent országodban. Te pedig Uram, magad vagy a Jóság; semmi más jóra nincs szükséged, nyugalmad is örök, mert te magad vagy önmagad nyugodalma.

Ember az embernek adhatja-e ezek értését? Vagy angyal az angyalnak? Vagy angyal az embernek?

Nem adhatja!!

Tőled kell kérnünk, nálad kell keresnünk, hozzád kell bezörgetnünk; így, csak így lehet elnyerni, így lehet ráakadni, csak zörgetésre nyílik meg a titkok ajtaja.

Amen.

-&-